

ჰუმანიტარული კვლევები

**Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University
Faculty of Humanities**

STUDIES IN HUMANITIES

Annual

I

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ჰუმანიტარული კვლევები

ნელინდეული

I

თბილისის
უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

UDC(უაკ)050.8(479.22)

ჰ-952

სარედაქციო საბჭო: ზაზა ალექსიძე, ვინფრიდ ბოედერი (გერმანია), დევიდ ბრაუნდი (დიდი ბრიტანეთი), იოსტ გიპერტი (გერმანია), რისმაგ გორდეზიანი, რუსუდან ენუქიძე, დარეჯან თვალთვაძე, ენტონი ისტმონდი (დიდი ბრიტანეთი), მარიამ ლორთქიფანიძე, ჰიროტაკე მაედა (იაპონია), ირინე მელიქიშვილი, დამანა მელიქიშვილი, ირმა რატიანი, აპოლონ სილაგაძე, ბერნარ უტიე (საფრანგეთი), აკაკი ყულიჯანიშვილი, მზექალა შანიძე, კარლ შმიდტი (დიდი ბრიტანეთი), ქეთევან ჭკუასელი, ელგუჯა ხინთიბიძე, გორა ჯაფარიძე.

სარედაქციო კოლეგია: ზაზა სხირტლაძე (რედაქტორი), გიული შაბაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი), მანანა რუსიეშვილი, დარეჯან გარდავაძე, რამაზ ჩილაია.

EDITORIAL COUNCIL: Zaza Aleksidze, Vinfried Boeder (Germany), David Braun (Great Britain), Ketevan Chkuaseli, Antony Eastmond (Great Britain), Rusudan Enukidze, Jost Gippert (Germany), Rismag Gordeziani, Gocha Japaridze, Elguja Khintibidze, Akaki Kulidjanishvili, Mariam Lortkipanidze, Hirotake Maeda (Japan), Irine Melikishvili, Damana Melikishvili, Irma Ratiani, Mzekala Shanidze, Carl Schmidt (Great Britain), Apolon Silagadze, Darejan Tvaltvadze, Bernard Outtier (France).

EDITORIAL BOARD: Zaza Skhirtladze (Editor), Giuli Shabashvili (Executive Secretary), Manana Rusieshvili, Ramaz Chilaia, Darejan Gardavadze.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2010

ISBN 978-9941-13-165-3

შინაარსი

ფილოსოფია

ლელა ალექსიძე

ანტიკური ფილოსოფია არეოპაგიტული კორპუსის კომენტარებში 11

ლერი მჭედლიშვილი

იოანე პეტრინის „განმარტებას“ პირველი თავის ლოგიკური ნაწილის კომენტარი 30

აკაკი ყულიჯანიშვილი

ხელოვანის წარმომადგენლობის საკითხისათვის 47

ალმოსავლეთმცოდნეობა

აპოლონ სილაგაძე

სალექსო ფორმათა კვალიფიკაციის საკითხისათვის (არაბული მასალის მაგალითზე) 59

თამთა ფარულავა

თავმდაბლობის სიბრძნისათვის საადის თხზულებებში 68

ფილოლოგია

ზაზა ალექსიძე, დალი ჩიტუნაშვილი

უძველესი ქართული ოთხთავის უცნობი ფრაგმენტები 81

იოსტ გიპერტი

წმინდა ეკატერინეს მონასტერში ნაპოვნი ახალი ხელნაწერი, ნაწილი I 103

დამანა მელიქიშვილი

პროკლე დიადიხოსის ონტოლოგიური სტრუქტურის ცნება-ტერმინთა გაგება და გადმოცემა იოანე პეტრინთან 123

ენათმეცნიერება

ლეილა გეგუჩაძე

პარონომაზიული გამოთქმის სინტაქსური
კვალიფიკაციისათვის ქართულში 141

ნანა გოგოლაშვილი

ტექსტის ჰერმენევტიკული პარადიგმა 150

კავკასიოლოგია

ცირა ბარამიძე

ლეზგიურ ენათა ფუნქციონირების საკითხები
(ისტორია და თანამედროვეობა) 167

თეიმურაზ გვანცელაძე

აფხაზური ზმნის კავშირებითი კილოს ერთი თავისებური
მოდელის საკითხისათვის 178

ლიტერატურა

ნანა გონჯილაშვილი

წმ. ნინოსა და ათორმეტ დედათა სიმბოლური მიმართება
მარიამ მაგდალინელსა და მენელსაცხებლე დედებთან 187

კახაბერ ლორია

კნუტ ჰამსუნის ერთი პიესის ინტერპრეტაციისათვის
ქართულ და დასავლურ ლიტერატურათმცოდნეობაში 205

მანანა გელაშვილი

ფოლკნერის პერსონაჟები და დროის პრობლემა 222

რეცენზიები

233

პუბლიკაცია

261

ქრონიკა

273

Contents

Philosophy

Lela Alexidze

Ancient Philosophy in the Scholia on Corpus Dionysiacum 11

Leri Mchedlishvili

Comments on the Logical Part of the First Chapter of
“Ganmartebai” (Explanations) by Joane Petritsi 30

Akaki Kulidjanashvili

Towards the Problem of Representation of Art 47

Apollon Silagadze

Towards the Qualification of Metric Forms
(On the material of the Arabic Verse) 59

Tamta Parulava

Towards the Wisdom of Obedience in the Works by Saadi 68

Philology

Zaza Aleksidze, Dali Chitunashvili

Unknown Fragments of the Ancient Georgian Gospels 81

Jost Gippert

New Manuscript Finds in St. Catherine’s Monastery, Part I 103

Damana Melikishvili

Understanding and Transmission of Notions and Terms of
Proclus Diadochus’ Ontological Structure in Ioane Petritsi 123

Linguistics

Leila Geguchadze

On the Syntactic Qualification of Paronomasia in Georgian 141

Nana Gogolashvili	
The Hermeneutic Paradigm of a Text	150
Tsira Baramidze	
Issues of Functioning of Lezgian Languages (History and Modern Reality)	167
Teimuraz Gvantseladze	
Towards the Problem of Specific Subjunctive Mood Model in the Abkhazian Verb	178
Literature	
Nana Gonjilashvili	
Symbolic Attitude of St. Nino and Twelve Maids towards the Women Anointing Oil	187
Kakhaber Loria	
Towards the interpretation of a play by Knut Hamsun in Georgian and Western Literary Criticism	205
Manana Gelashvili	
Faulkner's Characters and the Problem of Time	222
References	233
Publications	261
Main Events	273

ფილოსოფია

ლელა ალექსიძე

ანტიკური ფილოსოფია არეოპაგიტული კორპუსის კომენტარებში

ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის შრომები სხვადასხვა ენაზე მრავალჯერ ითარგმნა და განიმარტა. უძველესი კომენტარი, ერთ-ერთი ტრადიციის თანახმად, მაქსიმე აღმსარებელსა (VII ს.) და გერმანოზ I კონსტანტინეპოლელ პატრიარქს მიენერება (VII-VIII ს.). ამავე კომენტარების ავტორად, ბერძნული და სირიული წყაროების მიხედვით, დასახელებული იყო იოანე სკითოპოლელი (VI ს.). კომენტარების ავტორობას მიაწერდნენ აგრეთვე იოანე მაქსენტიოსს, გიორგი სკითოპოლელს, დიონისე ალექსანდრიელს (ყველა VI ს.), ანდრეას (კრეტელს? – VII-VIII ს.), ქრისტეფორე დიაკონს, იოანე იტალოსს (XI ს.), გერმანოზ II კონსტანტინეპოლელს (XIII ს.). მაგრამ მათი ავტორობა, ისევე როგორც გერმანოზ I-ისა, მეცნიერულად არ დადასტურდა.¹

ქართული ტრადიცია ავტორობად წმ. მაქსიმესა და გერმანოზს აღიარებს. მათი სახელები აღნიშნულია სქოლიოების დასაწყისში, ურთიერთმონაცვლეობით (ერთი სქოლიოს ავტორად მაქსიმეა დასახელებული, მეორისა – გერმანოზი და ა. შ.). ეს აღნიშვნები არეოპაგიტული კორპუსის პირველი წიგნის (ქართულ თარგმანში I წიგნი „საღმრთოთა სახელთათჳს“ არის) პირველ ექვს თავშია მოცემული. სხვა სქოლიოებში ავტორი არ არის დასახელებული.

ჰ. უ. ფონ ბალთაზარის გამოკვლევის თანახმად, სქოლიოების ძირითადი ავტორი იოანე სკითოპოლელი უნდა ყოფილიყო, წმ. მაქსიმემ კი მცირე მოცულობის მინაწერები შეადგინა.²

მოცემულ ნაშრომში ანტიკურ ფილოსოფიას არეოპაგიტული კორ-

¹ B. R. Suchla, Die sogenannten Maximus-Scholien des Corpus Dionysiacum Areopagiticum, *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, I, Philologisch-Historische Klasse*, 2 (1980).

² H. U. von Balthasar, Das Scholienwerk des Johannes von Scythopolis, *Scholastik*, 15 (1940), S. 16-38.

პუსის კომენტარებში განვიხილავ ისე, როგორც ეს ქართულ ხელნაწერებშია მოცემული, განურჩევლად იმისა, თუ ვინ შეიძლება ყოფილიყო ამა თუ იმ სქოლიოს რეალური ავტორი: იოანე სკითოპოლელი, მაქსიმე აღმსარებელი თუ კიდევ სხვა ავტორი.³

კომენტატორის მიზანი შესავალშივეა განსაზღვრული: არეოპაგიტული წიგნების ორთოდოქსულობის დასაბუთება და იმის ჩვენება, თუ როგორ გარდაქმნის წმ. დიონისე წარმართთა და ერეტიკოსთა შეხედულებებს ქრისტიანულ ჭეშმარიტებად.⁴ წმ. დიონისეს, სქოლიასტის თანახმად, მთელი წარმართული ფილოსოფიის ქრისტიანულ მოძღვრებად გარდაქმნა ჰქონდა განზრახული.⁵

როგორ ასაბუთებს კომენტატორი დიონისე არეოპაგელის „სრულ მართლმადიდებლობას“? ის აღნიშნავს ხოლმე, რომ არსებობს გარკვეული მსგავსება დიონისესა და წარმართ ფილოსოფოსთა გამობატვის ფორმათა შორის. სქოლიასტის აზრით, დიონისე ორთოდოქსულ ღვთისმეტყველებას ზოგჯერ წარმართული ფილოსოფიისთვის დამახასიათებელი ენით გამობატავდა.

„საღმრთოთა სახელთათჳს“ კომენტარებში სქოლიასტი განმარტავს ტერმინს „ღმერთები“, რომელსაც დიონისე არეოპაგელი ხშირად ხმარობდა. „საღმრთოთა სახელთათჳს“ დართულ იმ კომენტარში, რომე-

³ ლ. ალექსიძე, *ანტიკურობა და ქრისტიანობა: ბერძნული ფილოსოფია იოანე პეტრიწისა და (ფს.) მაქსიმე აღმსარებლის კომენტარებში* (დისერტაცია) (თბილისი, 1997), გვ. 144-189.

⁴ H. U. von Balthasar, *Das Scholienwerk des Johannes von Scythopolis*, გვ. 26.

⁵ H. U. von Balthasar, *Das Scholienwerk des Johannes von Scythopolis*, გვ. 24; I. P. Sheldon-Williams, *The Reaction against Proclus (John of Scythopolis)*, *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, ed. A. H. Armstrong (Cambridge, At the University Press 1970), pp. 473-477; E. des Places, *La théologie négative du Pseudo-Denys, ses antécédents platoniciens et son influence au seuil du Moyen Age*, *Studia Patristica*, vol. XVII in three parts, ed. by E. A. Livingstone (Oxford, New York, Toronto, Sydney, Paris, Frankfurt, Pergamon Press 1982), p. 88; B. R. Suchla, *Verteidigung eines platonischen Denkmodells einer christlichen Welt*, *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, I, *Philologisch-Historische Klasse*, 14 (1995).

ლიც ქართულ ტრადიციაში მაქსიმე აღმსარებელს მიეწერება, ნათქვამია: „'ღმერთმთავრობა' ითქუმის სამგუამოვნისა და ერთარსისა ღმრთეებისათჳს, რომელი მთავრობს ღმერთთა ზედა, რომელ არიან მის მიერ მადლით მიმღებელნი განღმრთობისანი ანგელოზნი და სულნი წმიდათანი. ამათ ზედა მთავრობს წმიდა სამება, ვითარცა მხოლოდ ბუნებით ღმერთი, დაუწყებელი და დაუსრულებელი, ხოლო ანგელოზთა და წმიდათა მისგან მიუღიეს დაბადებულება და მადლით⁶ განღმრთობა“. ⁷ „მრავალღმერთობა“ განმარტებულია „საღმრთოთა სახელთათჳს“ 2:14 კომენტარში, რომელიც გერმანოზს მიეწერება. კომენტატორი იმონმებს წმ. დიონისეს სიტყვებს: „დაღაცათუ მრავალ არიან ღმერთნი და უფალნი, გარნა ეგრეთცა ერთ არს ჭეშმარიტი ღმერთი“, ⁸ და თავად განაგრძობს: „'ერთღმრთეობა' უწოდს მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა, ხოლო 'მრავალღმერთ' სახელდებულ მათ, რომელთა ჭეშმარიტისა და ბუნებით ერთღმრთეებისაგან წმიდისა სამებისა მადლით და დამბადებლობით მიუღებეს განღმრთობა“. ⁹

„ღმერთების“ განმარტებასთან დაკავშირებით საინტერესოა ნიკოლოზ მეთონელის შეპირისპირება არეოპაგიტული კორპუსის კომენტატორებთან. ¹⁰ ნიკოლოზ მეთონელს სიტყვა „ღმერთები“ პოლითეიზმის გამოხატულებად მიაჩნია. ამ მხრივ ის აკრიტიკებს პროკლეს და წინააღმდეგობას ხედავს პროკლესა და დიონისე არეოპაგელის მოძღვრებათა შორის მაშინაც, როცა ასეთი წინააღმდეგობა რეალურად არ არსებობს. მისგან განსხვავებით, დიონისე არეოპაგელის კომენტატორებს არ ეუ-

⁶ ჩვენს ხელთ არსებული ბერძნული ტექსტის თანახმად, „ზიარებით“. *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, ed. J.-P. Migne IV:I, 188a (შემდგომში – PG).

⁷ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი (შემდგომში – ხეც), ხელნაწერი A-110, გვ. 9.

⁸ ეს არის შემოკლებული ციტატა არეოპაგელიდან, რომელიც, თავის მხრივ, I კორ. 8, 5-ს იმონმება.

⁹ ხეც, A-110, გვ. 9; შდრ. S. Thomas Aquinatis *in Beati Dionysii De Divinis Nominibus Expositio* (Taurini-Romae 1950), p. 69.

¹⁰ ლ. ალექსიძე, პროკლეს „კავშირის“ 122-ე თავის ნიკოლოზ მეთონელისეული ინტერპრეტაცია. *მაცნე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია*, 1990, №3, გვ. 20-22.

ხერხულებოდათ სიტყვა „ღმერთის“ მრავლობით რიცხვში ხმარება; მათთვის „ღმერთთა“ სიმრავლე არ გამორიცხავდა (პირიქით, გულისხმობდა!) უზემთაესი ღმერთის, სამგვამოვნისა და ერთარსების, არსებობას.

სიტყვით „ღმერთი“ ნეოპლატონიკოსები აღნიშნავდნენ გონებას, სულს, ანგელოზებს, დემონებს და სხვა. ნიკოლოზ მეთონელისთვის ესეც მიუღებელი იყო: მისი აზრით, შემოქმედი ერთია, არ შეიძლება გონებაზე ან სულზე როგორც სანყისებზე ლაპარაკი: ღმერთი თავად არის მათი შემოქმედი. ამ აზრს სხვა ქრისტიანი ღვთისმეტყველებიც იზიარებდნენ, მათ შორის დიონისე არეოპაგელი და მისი კომენტატორები. „საღმრთ. სახ.“ 1:1-ის კომენტარში დიონისე არეოპაგელი წერს: „რამეთუ ვითარ-იგი ჯეროვან არს რწმუნებაჲ ყოვლად ბრძნისა და უჭემმარიტესისა ღმრთის-მეტყუელებისა, შემსგავსებულად თითოეულისა გონებათა გამოუცხადებისა და ეჩუენების ღმერთი“. მკითხველი ამ ნათქვამს საგანგებოდ, ალბათ, არც ჩაუფიქრებოდა, კომენტარის ავტორს (იგი გერმანოზად არის მოხსენიებული) „გონებათა“-ზე რომ არ გაემახვილებინა ყურადღება. ამ შემთხვევაშიც კომენტატორი მონიშნავს არეოპაგელის ენის დამოკიდებულებას „გარეშეთა ფილოსოფოსთა“ ენაზე: „არა ხოლო კაცთათჳს იტყჳს 'საზომისაებრსა გამოცხადებასა', არამედ ანგელოზთათჳსცა, რომელთა ჩუეულ არს 'გონებად' წოდებად, მსგავსად სიტყჳსა ვიეთმე გარეშეთა ფილოსოფოსთასა, რომელნი ზეცისა წესთა 'გონებად' იტყჳან, რამეთუ ყოვლად გონება არს არსება მათი“.¹¹

მაშასადამე, „გერმანოზი“ აღნიშნავს, რომ დიონისე არეოპაგელი, ისევე როგორც წარმართი ფილოსოფოსები, რომლებიც ზეციური კანონ-ზომიერების გამომხატველ ძალებს „გონებას“ უწოდებდნენ (ესაა პლატონური ხაზი ფილოსოფიაში, რომელიც დემიურგს „გონებად“ განსაზღვრავს), ხმარობს ამ სიტყვას ანგელოზთა აღსანიშნავად, რადგან ტრადიციის გამო „ჩუეულ არს“. „მაქსიმეს“ კომენტარის თანახმად, ანგელოზი, ღვთისაგან მაღლით განღმრთობილი, თავადაც ღმერთად იწოდება. „გონების“ ანალოგიურ განმარტებას ვხვდებით „ზეცათა მღდელთმთავრობისთჳს“ 1:2-ის კომენტარშიც: „წარმართნიცა ფილოსოფოსნი 'გონება' უწოდენ საცნაურთა მათ, ესე იგი არს ანგელოზებრთა ძალთა, რამეთუ ყოვლად ყოველი თითოეულისა მათისაჲ გონება არს, და არსებასა მათსა ყოველსა სახედ მათდა აქუს გონებაჲ ცხოველი, არსება-ქმნული“.¹²

¹¹ ხეც, A-110, გვ. 10.

¹² იქვე, გვ. 199.

ამგვარად, არეოპაგიტული კორპუსის კომენტატორები აღიარებდნენ და თვითონვე მიუთითებდნენ, რომ წმ. დიონისე „გარეშე ფილოსოფოსთა“ ტერმინებს ხმარობს ქრისტიანულ ღვთისმეტყველებასთან მათი ბუნებრივი შეთანხმების საფუძველზე: ღმერთის ქმნილებათა შორის ანგელოზნი დიონისე არეოპაგელის მიერ „ღმერთებადაც“ იწოდებიან (როგორც ღვთიურობის მადლით მიმღებნი) და „გონებებადაც“ (როგორც არსებით გონებად მყოფნი). ყოველივე ეს ნეოპლატონური ტრადიციის ფორმალურად და ნაწილობრივ შინაარსობრივად ადეკვატური გამოხატულება იყო.

თუ რატომ ეწოდება ზეციურ ძალებს „გონება“, სქოლიასტი „საიდუმლოდ ღმერთისმეტყუელებისათვის“ 1:1-ის კომენტარშიც განმარტავს: „ხოლო 'უთუალოდ გონებად' უწოდს ზეცისა ძალთა, რამეთუ არა ჯორციელითა თუალითა აღსავსეობისათვის ეწოდების მათ მრავალთუალ, არამედ რამეთუ ყოველი არსებაჲ მათი ცხოველ გონებაჲ არს და მარადის მხედველობისათვის უმახზლეს და უმართლმხედველეს ყოვლისავე თუალისასა“.¹³

ფილოსოფიური თვალსაზრისით ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო თემა არეოპაგიტულ კორპუსსა და მის სქოლიოებში საღვთო ნების („ნებათა“) საკითხია. „საღვთო ნებებს“ დიონისე არეოპაგელი და მისი კომენტატორები უწოდებდნენ იმ ზეკოსმიურ, იდეალურ პრინციპებს – ნუმუშებს, რომელთა მიხედვით ღმერთმა ჩვენი ხილული სამყარო შექმნა. პლატონურ ტრადიციამი ისინი „ტიმაიოსის“ ფილოსოფიური მითის კოსმიური პარადიგმის იდენტური არიან, რომლის მიხედვით დემიურგი გრძნობად, მატერიალურ კოსმოსს ქმნის. ამ თემის განხილვისას დიონისე არეოპაგელი და მისი სქოლიასტი, ერთი მხრივ, პლატონურ ტრადიციას იცავენ, მეორე მხრივ კი ქრისტიანული მსოფლმხედველობისთვის დამახასიათებელ ელემენტს წარმოაჩენენ, რადგან ხაზს უსვამენ, რომ „პარადიგმები“ („იგავნი“) ღმერთის აზრები და მისი ნებანი არიან, რაც მიგვანიშნებს, რომ ღმერთის მიერ სამყაროს შექმნა ღმერთის არსებით და, ამდენად, აუცილებლობით კი არ იყო განპირობებული, არამედ მისი ნებით, რომელიც არსებაზე არ დაიყვანება.¹⁴

¹³ ხეც, A-110, გვ. 403.

¹⁴ ლ. ალექსიძე, საღვთო ნებანი, ანუ „იგავნი“ არეოპაგიტული კორპუსის

სქოლიასტი, თავისი დროისა და უფრო ადრეული ხანის ეკლესიის მათა მსგავსად, აკრიტიკებს მანიქეველებსა და, მათთან ერთად, იმ წარმართ (ბერძენ) ფილოსოფოსებს, რომელთაც მიაჩნდათ, რომ სამყაროში ორი საწყისი არსებობს: კეთილი და ბოროტი. ამიტომ იგი ასაბუთებს, რომ წმ. დიონისეს თანახმად, ეშმაკნიც ბუნებით ბოროტნი არ არიან: „საღმრთ. სახ.“ 4:22-ის „გერმანოზის“ კომენტარი ასეთია: „შეისწავე, ვითარმედ ‘ხრწნილება’ უწოდს ბრალეულად და შეუწყობლად და უწესოდ აღძრვასა ბუნებისასა [...] ხოლო ან სიტყვათა ამით დიდი დიონოსი ელენთა და მანიქეველთა თქუმულსა დაჰჴსნის, ვითარმედ არცა ეშმაკნი ბუნებით ბოროტ არიან. ამისსა შემდგომად მათ მიერვე წინადადებულსა საძიებელსა შემოიღებს და თვთ აღჴსნის და იტყვს პირველად ამას, ვითარმედ: ეშმაკნი ვერ განიხრწნიან არსებასა, რამეთუ არსებანი ვითარ-იგი არს-ქმნულ არიან, მის წესისაგან არა მიიწვევიან უარსო-ყოფად“.¹⁵

კომენტარში დიდი ყურადღება ექცევა მატერიის („ნივთის“) თემას, მისი „არა-არსობის“, „ბოროტებისა“ თუ „საჭიროების“ საკითხებს. „საღმრთ. სახ.“ 4:18-ს „გერმანოზი“ ასე განმარტავს: „ვინაფთგან თქუა, ვითარმედ არა-არსსაცა სურის ვითამე კეთილისათჴს და მის შორის ნებაჴს ყოფად, რომელი ესე ზემოცა ეთქუა, დაღაცათუ წარმართთა სწავლულებისა შჯულთა თარგმანებს. რამეთუ წარმართთა მიმართ და მანიქეველთა, ბოროტისა წვალებისა წინამძღუართა, მბრძოლ არს სიტყუად მისი [...] ამისთჴს არა-არსი უსახო არს და უარსებო, მხოლოდ სიტყვთ ოდენ სახილველი, ვინაფცა არა-არსსა ‘უსახოდ ნივთად’ სახელ-სდვეს ძუელთა. ხოლო ‘არა-არს’ ეწოდების ნივთსა არა თუ რამეთუ ყოვლად არარაჴს არს, არამედ რამეთუ არა არს. რამეთუ არსთა არსება ღმერთი არს, და იგი თვთსახიერება არს. არა-არსისგანვე უკუე არსად ღმერთისა მიერ მოყვანებულ არს ნივთიცა“.¹⁶

არსისა და არა-არსის თემას სქოლიასტი „საიდუმლოდ ღმერთისმეტყუელებისათჴს“ 1:1-ის კომენტარშიც ეხება. ის აღნიშნავს, რომ წარმართი ფილოსოფოსები („ძუელნი იგი კაცნი“) გრძნობად, ნივთიერ საგნებს

კომენტარებში, *მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი*, XIX (2001), გვ. 342-350.

¹⁵ ხეც, A-110, გვ. 95; PG 4, 288-289a.

¹⁶ ხეც, A-110, გვ. 78; PG 4, 272ad.

არა-არსს უწოდებდნენ, როგორც მარადცვლადსა და არამყარს, ხოლო გონებით სანვდომს („საცნაურთ“) „არსს“ უწოდებდნენ, როგორც მარადიულებსა და უცვლელებს. აქვე კომენტატორი „სწავლული არცოდნის“ საკითხს ეხება და აღნიშნავს, რომ ღვთისაკენ ზედსვლა არცოდნით („უცნაურებით“) ხდება: „ხოლო ძუელნი იგი კაცნი გრძნობადთა ამათ 'არა-არსად' უწოდდეს, ვითარცა მარადის ყოვლისავე შეცვალებისა მომღებელთა და არა მარადის მასვე და ერთსა ზედა მყოფთა და უკუდავთა და არა შეცვალებელთა არსებისა მათისათა წამებათა შემოქმედისა მათისათა. ესევე სიტყუანი მრავალგზის წარგვწერიან 'საღმართთა სახელთა' წიგნსა ზედა და კუალად მრავალგზის მეხუთესა თავსა შინა, თუ ვითარ უცნაურებითა იქმნების აღყვანებაჲ ღმრთისა მიმართ, და აქაცა გეპოვოს შემდგომად მცირედისა“.¹⁷

ამავე თემას სქოლიასტი „საღმრთ. სახ.“ 4:9-ის კომენტარშიც ეხება. აქაც ბოროტის უარსობაზეა ლაპარაკი. კომენტარის ავტორად „მაქსიმე“ არის დასახელებული: „ამისთვის სიტყუსაებრ დიდისა ბასილისსა, არცა დაუბადებელ არს ბოროტი, რაჲთამცა ღმრთისა თანა დაუსაბამო იყოს სიტყუსაებრ მწვალებელთაჲსა, არცა კუალად დაბადებულ არს, რამეთუ ყოველნი დაბადებულნი ღმერთსა დაუბადებიან, და იგი თავადი სახიერ არს და კეთილ და სახიერისგან ბოროტისა დაბადებაჲ შეუძლებელ არს. არამედ უგუამო და უკუანაჲსკნელ შემოსრულ არს ბოროტი შემთხუევით მოკლებითა კეთილისაჲთა, და არა ბუნებით ქონებითა გუამოვნებისაჲთა, არამედ თვთმფლობელად დაბადებულნი რაოდენცა კეთილისაგან მოაკლდებოდნენ, ეგოდენ ბოროტი შემოვალს მათ ზედა, ვითარცა თუალსა ხედვისაგან დაკლებულსა ზესიბრმე“.¹⁸

პირველსაწილისის, დასაბამის თემას სქოლიასტი ხშირად ეხება. „საღმრთ. სახ.“ 4:21-ის კომენტარში „მაქსიმე“ განმარტავს, თუ რატომ არ შეიძლება, მანიქეველთა შეხედულებისაგან განსხვავებით, ორობა იყოს დასაბამი: „უწინარეს ყოფადისა მის მძუნვარისა სენისა მანიქეველთაჲსა კეთილად ილუნის შემზადებად წამლისა, რაჲამს თქუას, ვითარმედ ყოველი ორობაჲ არა დასაბამი არს, არამედ ერთობაჲ არს დასაბამ ყოვლისა ორობისა. ხოლო მანიქეველნი არსთა დასაბამად წვალებენ ურთიერთას

¹⁷ ხეც, A-110, გვ. 404.

¹⁸ იქვე, გვ. 81.

წინააღმდეგობა; არამედ ამას წინააღმდეგების ჯელოვნება მრიცხუელთა, რომელნი რაჟამს განყოფასა რიცხუთა სიმრავლისასა შეასრულებდენ, ერთსა დასდებენ დასაბამად ყოვლისა რიცხვსა, ხოლო ორობასა შემსრულებელ-ჰყოფენ. რამეთუ უკუეთუ მარტივ და ერთ არს დასაბამი ყოვლისა ნათესავისა, ვითარ ორობა იყოს დასაბამ ყოველთა? რამეთუ არა მარტივი დასაბამი არს ორობა, არამედ შეზავებული. და ვითარ იწოდოს დასაბამ, რამეთუ პირველ შეზავებულისა ამის ორობისა დასაბამისა უსაკუთრეს დასაბამ-ყოფად ჯერ-არს ერთი. და რაჟამს ერთი და ერთი შეკრბენ, მაშინლა შეისრულების ორი, ვითარცა ცხად არს, ვითარმედ ყოვლად დაუმტკიცებელ არს შჯულისდება უნესოე ორთა დასაბამთა ყოფისა.¹⁹

„საღმრთ. სახ.“ 4:20-ის კომენტარში „მაქსიმე“ აღნიშნავს, რომ წმ. დიონისეს შემოქმედების ერთ-ერთი მთავარი მიზანი ბოროტების შესახებ წარმართთა მოძღვრების უარყოფა იყო: „ღვთაებრივი დიონისეს მიზანი მრავალნაირად ცხადია: იგი ზოგიერთი ელინის შეხედულებას ებრძვის ბოროტების შესახებ, როცა ამბობს, რომ ბოროტება არსი არ არის“.²⁰

ეს ადგილი ჩემს თარგმანში მოვიტანე, რადგან ეფრემ მცირესთან „ელინები“ (ანუ „წარმართნი“) გამოტოვებულია. სრულად მომყავს ეს სქოლიო ეფრემის თარგმანში: „მრავლით კერძო ცხად არს მიზეზი სიტყუათა დიდისა დიონოსისთა, რამეთუ ვიეთსამე მოგონებასა მბრძოლ ექმნების ბოროტისათვს და იტყვს, ვითარმედ: არსებითი სიბოროტე არა სადა არს, რათამცა ყოვლად მოკლებითა კეთილისაგან ყოვლად უნაწილო იყო სახიერებისაგან, რომელი-ესე ყოვლად არა სადა იპოების არცაღა თვთ ნივთსა მას შინა უსახოსა, რამეთუ ყოველივე ღმრთისა მიერ დაბადებულ არს, დაღაცათუ უკუანაჲსკნელი და მცირე რაჲმე კერძოე აქუს სახიერებისა მისისაგან“.²¹

„საღმრთ. სახ.“ 4:27-ის კომენტარში „მაქსიმე“ განმარტავს, რომ ბოროტება, ზოგიერთი ფილოსოფოსის შეხედულებისაგან განსხვავებით (აქ, შესაძლოა, პლატონი და პლატონიკოსები იგულისხმებიან), ნივთისა და ხორცის იგივეობრივი არ არის; უხორცონიც ხომ ცოდავენ, მაგა-

¹⁹ ხეც, A-112, გვ. 92.

²⁰ PG IV:281-284.

²¹ ხეც, A-110, გვ. 89.

ლითად ეშმაკნი: „ვინაჲთგან ვიეთნიმე ფილოსოფოსთაგანნი იტყჳან, ვითარმედ პირუტყუებრისაგან კერძოჲსა სულისა ნივთსა და ჳორცსა თანა აღრეულისა მივარდების სულსა ზედა ბოროტის-მოქმედებაჲ, ვითარცა ზემოცა გჳთქუამს. ამისთჳს ყოვლად შუენიერად აღჳჳსნის საძიებელსა ამას საღმრთოჲ დიონოსი უჳორცოთა მათგან და ყოვლად არა ზიართა ჳორციელობისათა, რომელნი თჳნიერ ჳორცთა ცოდვენი მოკლებითა კეთილისაჲთა, ვითარ-იგი არიან ეშმაკნი, რომელთა თანა თჳნიერ ჳორცთა არს სიბოროტე“.²²

ნივთი (ანუ მატერია) რომ ბოროტი არ არის, ამას ეხება „გერმანოზის“ ვრცელი კომენტარიც „საღმრთ. სახ.“ 4:28-ისა. კომენტატორი თითქოს ეთანხმება წარმართ ფილოსოფოსებს იმაში, რომ ნივთი არა-არსია და უსახოა, მხოლოდ შესაძლებლობაა, ე. ი. პოტენციაა („ძალი“) და არაა აქტუალობა, „მოქმედება“ (ენერგია). ამასთანავე იგი უარყოფს ზოგიერთი ფილოსოფოსის შეხედულებას, რომლის თანახმად მატერია თავისი არარსობის გამო ბოროტია: „არა-არსად“ უკუე იტყჳან ნივთსა გარეშენი ესევეთართა მიზეზისათჳს, რამეთუ იტყჳან, ვითარმედ არს, რომელ არს საცნაურთა შორის შემკობილებათა, პირველისა მისგან ზემთაარსისა არსისა ქმნულ არს. ხოლო ვინაჲთგან იგი თავადი ზემთა არსებისა არს, მის მიერ ეწოდა 'სხუად არსად' ჭეშმარიტისა მის არსისა უქუემოესსა. რამეთუ არსი იგი, რომელსა იტყჳან ნივთად უჳორცოთა, სიტყჳთ ხოლო სახილველად სახელ-სდებენ მას, რომელსა-იგი სახედცა იტყჳან და ცხოველადცა, ვითარცა თანამოკიდულსა საცნაურთა არსებათასა. ხოლო გრძნობადთა შორისსა ამას ნივთსა ვითარცა უქუეგანესსა ყოველთა საცნაურთასა არცა სახედ იტყჳან, არცა თვთცხოვრებად [...]. ამისთჳს არა იტყჳან მას 'არს-ყოფად', არამედ 'არა-არს ყოფად' [...] ვინაჲთგან უკუე არარად არსთაგანად სახედ და რომელობად იტყჳან მას, არამედ მხოლოდ ძალ ამათდა, ესე იგი არს, შესაძლებელ სახედ და ვითარებად მოყვანებად, სამართლად არა-არს არს სიტყჳსაებრ ამათისა, რამეთუ არა აქუს თავსა შორის თჳსსა მოქმედებაჲ. ამისთჳსცა უსახო არს და ურომელო და არა არს და ვითარცა ამათ ყოველთაგან უღონოსა 'ბოროტ' ეწოდა. ამათ ყოველთა სიტყჳათა აღჳჳსნის დიდი დიონოსი და იტყჳს, ვითარ ბოროტის-მოქმედი იქმნას ნივთი, რომელი ყოვლად არა-მქონებელ არს

²² ხეც, A-110, გვ. 101.

მოქმედებისა. რამეთუ ვერ-მქონებელი მოქმედებისა ვერცა შემთხუევად რას შემძლებელი იგი თვსაგან მარტო არს. ხოლო უკუეთუ 'არა-არს' ითქუმის იგი, ვითარცა ყოვლად არა-არსი, ამისთვის არცა ბოროტ არს, არცა კეთილ. ხოლო უკუეთუ არს რამე, ანუ ღმრთისაგან არს, ანუ თავით თვსით, ანუ სხვსა დასაბამისაგან და ეგრეთვე იყოს ღმერთიცა. ხოლო უკუეთუ საჭირო არს ნივთი, ვითარცა აღმავსებელი სავსებასა სოფლისასა, ვითარ ბოროტ იყოს ნივთი? რამეთუ განსაზღვრება საჭიროდესა ესე არს, რაჟთა სამარადისო იყოს ქვემარტებით ვითარცა სარგებელისა, ვითარ-იგი არს სათნობა მარგებელ, რამეთუ სხუად არს ბოროტი და სხუა საჭირო. დაწინიდე რა [დიონისე] მოგონებასა მათსა, რომელნი იტყვან ბოროტ-ყოფასა ნივთისასა, იტყვს, ვითარმედ: ვერ უკუე ქუეყანით მიწისაგანსა ბუნებასა ნერგთა და ცხოველთასა ზრდის და შობს ნივთი? რამეთუ ყოველნი მიწისაგანნი ნივთისაგან და სახისა არიან. ან უკუეთუ თვ-ბოროტი ვითარ შობდეს და ზრდიდეს და არა მყის განხრწნიდეს და განიხრწნებოდეს? რამეთუ ესე არს გუარი ბოროტისა. ვინაჟთაგან უკუე ვიეთნიმე წარმართთა ფილოსოფოსთაგანი ამისთვის იტყვან არა-გახრწნასა ცათა და ვარსკულავთასა, რამეთუ უნმიდესისა ნივთისაგან არსო ქმნულება მათი. ხოლო უმახლობელესთა განხრწნადთა გუამთასა უზრქესისა ნივთისაგან იტყვან შექმნულად. ან უკუე საჭირო არს უკუანაესკნელისა და უდარესად დაბადებულისათვს შემთხუევად ესევითარისა. ამისთვის განიხრწნებიან უქუემოესნი და დაუდგრომელობენ ვერ-შეძლებითა თავთა შორის თვსთა მდგომარეობისა და დამტკიცებისაჟთა, ვითარ-იგი არიან ცა და ვარსკულავნი. ხოლო უკუეთუ საჭირო არს მათდა ესრეთ ყოფად, ვითარ აქუნდეს საჭიროობასა თანა ბოროტიცა ნივთსა თავსა შორის თვსსა სიტყვსაებრ თქუენისა? ამისთვის არა სადმე ბოროტ არს ნივთი".²³

ვინ შეიძლება ეგულისხმა კომენტატორს, როცა იმ წარმართული მოძღვრების შესახებ მსჯელობდა, რომელიც სამყაროში ორ სანყისს აღიარებდა? აქ შეიძლება სოკრატემდელი ფილოსოფოსები და პოეტებიც იგულისხმებოდნენ (ჰომეროსი, ჰესიოდე, პითაგორა, ჰერაკლიტე, პარმენიდე, ემპედოკლე, ანაქსაგორა), თავად პლატონი და არისტოტელე, აგრეთვე სტოელები. ასე განიმარტებოდა გვიანანტიკურ და ადრექრის-

²³ ხეც, A-110, გვ. 102.

ტიანულ ხანაში მათი კოსმოლოგიები.²⁴ შეიძლება, სქოლიასტს ნეოპლატონური მოძღვრება ჰქონდა მხედველობაში; განსაკუთრებით შესამჩნევია მსგავსებები შემეცნების საკითხთა დახასიათებაში. შესაძლოა ისიც, რომ სქოლიასტმა თავად განმარტა ერთ-ერთი ანტიკური მოძღვრება ნეოპლატონურ ყაიდაზე. თუმცა, ანტიკური ნეოპლატონიზმისთვის უცხო იყო მატერიის არარსად წოდება აბსოლუტური მნიშვნელობით და მისი ბოროტებად მიჩნევა (გამონაკლისია პლოტინი, და მასთანაც ეს საკითხი ცალსახად არ არის გადაჭრილი). აღსანიშნავია ისიც, რომ ნეოპლატონიკოსები, ეკლესიის მამათა და ამ შემთხვევაში დიონისე არეოპაგელის კომენტატორების მსგავსად, თვითონ აკრიტიკებდნენ მანიქეიზმს ორი სანყისის შესახებ მათი მოძღვრების გამო.²⁵ ვინც არ უნდა ეგულისხმა სქოლიასტს „წარმართ ფილოსოფოსებში“, მას სურდა ხაზი გაესვა იმისთვის, რომ სამყაროში მხოლოდ ერთი სანყისი არსებობს. მსგავსი კომენტარი ახლავს „საღმრთ. სახ.“ 4:30 და 11:5-ს.²⁶

„საღმრთოთა სახელთათჳს“ სქოლიოებში დიდი ადგილი ეთმობა პირველსანყისის (თუ პირველსანყისთა) შესახებ მსჯელობას. ტექსტის 11:1-ის კომენტარში ნათქვამია, რომ ზოგიერთი წარმართი ფილოსოფოსის თანახმად, ყველაფერი იშვა წინააღმდეგობისა და ბრძოლისაგან, ხოლო სხვების მიხედვით – სიყვარულისა და ჰარმონიისგან. პირველ შემთხვევაში, შესაძლოა, ჰერაკლიტე იგულისხმებოდეს, მეორეში – ემპედოკლე და პითაგორელები: „დიდთა სახიერთა წარმართთა მათ ფილოსოფოსთასა მამხილებელ იქმნების ან და კეთილად მსახურებისა მიმართ მიუძღვის მათ, რამეთუ მრავალნი მათგანნი განიწვალებიან ურთიერთას და რომელნიმე წინააღმდეგომობისა და მბრძოლობისა წდომისა და წყობისა იტყჳან შობასა ყოველთასა, ხოლო რომელნიმე მხოლოე ერთგომობისაგან ოდენ და მეგობრობისა აზმნობენ დაბადებასა ყოველთასა და არცა ერთნი ამათგანნი ზრახვენ ღირსად ღმრთისა [ანუ ღმერთს სათანადო პატივს არ სცემენ, – ლ. ა.]. ამისთჳს დიდი ესე მოძღუარი მათსა მას

²⁴ J. Pépin, *Théologie cosmique et théologie chrétienne* (Paris, 1964), p. 102.

²⁵ C. Andresen, *Antike und Christentum: Die gemeinsame Abwehrfront von Christen und Neuplatonikern gegen den Manichäismus*, *Theologische Realenzyklopädie* (Berlin-New York), Bd. III (1978), S. 69-70.

²⁶ PG IV: 301c; 397d.

სახელთმოქმედებასა მართლმეტყუელებად შესცვალებს და განაცხადებს ღმრთისა ყოველთა დამბადებელობასა და შემაერთებელობასა^{.27}

არეოპაგიტული კორპუსის სქოლიოების ერთ-ერთი ცენტრალური თემაა ხორციით აღდგომა. მასთან დაკავშირებულია შემეცნების საფეხურების აღწერა და დახასიათება, აგრეთვე ე. წ. „სულელი სიბრძნის“ თემა, რომელიც გულისხმობს „სისულელეს“ ანუ უძღურებას, ნაკლს ჩვენთან, ადამიანებთან მიმართებაში, ხოლო ღმერთთან მიმართებაში კი მისი სიბრძნის გამოხატულებაა.

ის, რაც წარმართებს და მწვალებლებს „სისულელედ“ მიაჩნდათ, მაგალითად, ღმერთის ხორციელი ვნება, სინამდვილეში ზეგონითი ღვთიური ჭეშმარიტებაა. „სულელ სიბრძნეს“ სქოლიასტი ლაკონურად განმარტავს „საღმრთ. სახ.“ 7:1-ის კომენტარში: „სულელად სიბრძნედ უწოდეს საღმრთოსა მას სიბრძნესა, რომელსა ვერცა ერთი კაცობრივთა სიბრძნეთაგანი შეუძლებდეს მინდომად. და ამითვე გულისწმის-ყოფითა ‘უსიტყოდ’ და ‘უგონებოდ’ იტყვს მას, რომელსა ვერცა ერთი კაცობრივთა გონებათა გინა სიტყუათაგანი გამოსთარგმანებს სახესა და ღონესა მინთომისა მისისასა“^{.28} ხორციით აღდგომის საკითხთან დაკავშირებით სქოლიასტი „საეკლესიოვსა მღვდელთმთავრობისათჳს“ 7:2-ის კომენტარში აკრიტიკებს პლატონიკოსებს, გნოსტიკოსებსა და ორიგენეს, რომლებიც „შემდგომად სიკუდილისა ჴორცთა არღარა ყოფასა იტყვან, ვითარმედ უკუე არღარა კუალად ეგებიან იგინი მასვე აგებულებასა, ვითარ-იგი იყვნეს, რამეთუ ესე არს, რომელ-იგი იტყვან, ვითარმედ არა ღირს არს ნივთიერი რაჲმე რაჲთამცა თანასაუკუნობდა სულისა, ხოლო სულისასა ოდენ მარტოდ იტყვან უკუდავყოფასა“^{.29}

მე-7 ეპისტოლეს კომენტარში სქოლიასტი განმარტავს გამოთქმას „სიბრძნე ღმრთისა“: „ხოლო ‘სიბრძნედ ღმრთისა’ უწოდეს წარმართთასა სიბრძნესა, რამეთუ ღმრთისა მიერ მოცემულ იყო მათდა“^{.30} აქვე სქო-

²⁷ ხეც, A-110, გვ. 171; PG IV: 392b.

²⁸ ხეც, A-110, გვ. 171. ლ. ალექსიძე, ხორციით აღდგომა, ‘სულელი სიბრძნე’ და შემეცნების საფეხურები არეოპაგიტული კორპუსის კომენტარებში, *მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი*, XVIII (1999), გვ. 265-273.

²⁹ ხეც, A-110, გვ. 386; PG IV: 173-176.

³⁰ ხეც, A-110, გვ. 422.

ლიასტი გვამცნობს, როგორია ფილოსოფიის ანტიკური გაგება. ის „არსთა ცნობაში“ მდგომარეობს: „'არსთა ცნობად' უნოდს შეზავებულსა მას წესსა მოძრავობისათს ზეცისათასა და ხედვასა სხუათა მათ აგებულთა ნაწილებისასა ერთისა მისებრ საზღურისა ფილოსოფოსობისასა, რომელი იგი 'არსთა ცნობასა' იტყვს ქეშმარიტებად მეცნიერებად. ხოლო ვმაჲ იგი მოციქულისა კორინთელთა მიმართ ამასვე იტყვს, ვინაჲთგან 'სიბრძნითა მით ღმრთისათა ვერ იცნა სოფელმან სიბრძნითა თვისითა ღმერთი' (I კორ. 1:21). ესე იგი არს, ხილულისა ამისგან შეწყობილებისა და განწესებისა დაბადებულთასა, რამეთუ 'არსთა ცნობად' სიბრძნისმოყუარებად ითქუმის და აღსარებულ არს წარმართთა შორის ფილოსოფოსთა, ვითარმედ ყოველთა განწესებაჲ ყოველთა მიზეზისა ღმრთისა მიერ იპყრობების, ვინაჲცა ამის მიერ ღირს არს ცნობად ყოვლისავე საზღუარისდამდებელისა ღმრთისა“.³¹

ეს იყო რამდენიმე მაგალითი არეოპაგიტული კორპუსის კომენტარებიდან, რომლებიც ანტიკურ ფილოსოფიას შეეხება. სქოლიასტი აღნიშნავს წმ. დიონისეს განსწავლულობას ანტიკურობის სფეროში, მიუთითებს მსგავსებას არეოპაგიტული ღვთისმეტყველების ენასა და წარმართი ფილოსოფოსების გამოხატვის ფორმებს შორის. ის ხშირად უპირისპირებს წმ. დიონისეს მოძღვრებას ანტიკურ ფილოსოფიას და ამ უკანასკნელს ქრისტიანულ ერესებს უკავშირებს.³² უმეტეს შემთხვევაში ძნელია გადაამჭრელი პასუხის გაცემა კითხვაზე, თუ ვის გულისხმობდა ცალკეულ კონკრეტულ შემთხვევაში არეოპაგიტული კორპუსის სქოლიასტი, როცა წარმართ ფილოსოფოსებს ახსენებდა. ძნელია იმიტომ, რომ კომენტატორი ფილოსოფოსებს საკუთარი სახელებით კი არ მოიხსენიებდა, არამედ მათ მხოლოდ „გარემეთ“, „წარმართებს“ ან „ძუელთ“ უწოდებდა. იდენტიფიკაციას ისიც აძნელებს, რომ სქოლიასტის თანამედროვენი (ისევე როგორც მისი წინამორბედები) სხვადასხვა ბერძენ ფილოსოფოსს ხშირად ერთსა და იმავე თეორიებს მიანერდნენ. ანტიკური ფილოსოფიისადმი სქოლიასტის მიმართების საკითხი ჩვენთვის თავისთავად საინ-

³¹ ხეც, A-110, გვ. 422.

³² ფონ ივანკას თანახმად, ელინურ-ანტიკური აზროვნების ძირითადი ტენდენციები შემდგომში თავისებურად ერესებში განაგრძობდნენ განვითარებას. E. von Ivanka, *Hellenisches und Christliches im Frühbyzantinischen Geistesleben* (Wien, 1948), S. 7-8.

ტერესოა იმიტომაც, რომ გვინდა ვიცოდეთ, რა იცოდნენ ეფრემ მცირის თანამედროვე ქართველმა მკითხველებმა ანტიკური ფილოსოფიის შესახებ. ამ კუთხით ტექსტის ისტორიის (ვგულისხმობ არა მარტო ქართულ თარგმანს, არამედ ბერძნულ და სხვე ვერსიებსაც) შესწავლა ბევრის მომცემია: ის საშუალებას მოგვცემს გავიგოთ, ანტიკური ფილოსოფიის რომელი ცნებები აღარ ესმოდათ გადამწერებს, რას გამოტოვებდნენ ხოლმე თავდაპირველ ტექსტში და რას ცვლიდნენ, რა იყო მათთვის მხოლოდ ზოგადად ღირებული და რა აინტერესებდათ უფრო დეტალურად და ზუსტად. სქოლიოებზე მუშაობას ისიც ართულებს, რომ ჯერჯერობით არ გაგვაჩნია ბერძნული ტექსტის სრულყოფილი და კრიტიკული გამოცემა.³³ ეფრემ მცირის თარგმანის გაუთვალისწინებლად ის ვერც იქნება სრულყოფილი.

ბიბლიოგრაფია

References

Primary sources:

Tbilisi National Center of Manuscripts, MS A-110.

A. Tschumburidze, ed., *Commentaria Theologica Hiberico-Graeca De Angelicis Virtutibus. Textum Hibericum*, Tbilisi, 2001 (in Georgian).

S. I. Eukaschvili, ed., *Petrus Iberus. Pseudo-Dionysius Areopagita. Opera. Versio Iberica ab Ephrem Mcire confecta* (Tbilissii, 1961) (in Georgian).

A. D. Angelou, ed., *Nicholas of Methone, Refutation of Proclus 'Elements of Theology'* (Athens-Leiden, 1984).

Patrologiae cursus completus, Series Graeca, ed. J.-P. Migne, T. III, IV.

P. Rorem, J.C. Lamoreaux, *John of Scythopolis and the Dionysian Corpus*.

³³ ბეატე რეგინა ზუხლას მომავალი გამოცემა აკადემიური ნამდვილად იქნება, მაგრამ სრულყოფილებას, რამდენადაც ვიცი, მიზნად არ ისახავს, რადგან ძირითადად მხოლოდ უძველეს ხელნაწერებს დაეყრდნობა და ზოგიერთ უფრო გვიანდელ ვერსიას და ძველ თარგმანს არ გაითვალისწინებს, რაც, თავისთავად, ქართული ტექსტის წყაროთა დადგენისთვის შემაფერხებელი ფაქტია.

Annotating the Areopagite (Oxford, 1988).

S. Thomas Aquinatis in *Beati Dionysii De Divinis Nominibus Expositio* (Taurini-Romae, 1950).

Secondary literature:

- L. Alexidze, Nicholas of Methone on the 122th Chapter of Proclus' 'Elements of Theology', *Matsne, Proceedings of the Georgian Academy of Sciences, Series of Philosophy and Psychology*, 1990, N3, pp. 19-29 (in Georgian).
- L. Alexidze, *Antiquity and Christianity: Ancient Greek Philosophy in the Commentaries of Ioane Petritsi and (Pseudo) Maxomus Confessor* (Dissertation) (Tbilisi, 1997) (in Georgian).
- L. Alexidze, The Resurrection of Body, Docta ignorantia, and the Degrees of Knowledge in the Commentaries on the Corpus Dionysiacum Areopagiticum, *Mravaltavi, Philological-Historical Researches*, XVIII (Tbilisi, 1999), pp. 265-273 (in Georgian).
- L. Alexidze, The Divine Will (the "Paradigms") in the Commentaries on the Corpus Dionysiacum Areopagiticum, *Mravaltavi, Philological-Historical researches*, XIX (2001), pp. 342-350 (in Georgian).
- C. Andresen, Antike und Christentum: Die gemeinsame Abwehrfront von Christen und Neuplatonikern gegen den Manichäismus. *Theologische Realenzyklopädie* (Hrsg. von G. Krause und O. Müller) (Berlin-New York), Bd. III (1978), S. 63-70.
- H. U. von Balthasar, Das Scholienwerk des Johannes von Scythopolis, *Scholastik*, 15 (1940).
- H. H. von Balthasar, *Kosmische Liturgie. Das Weltbild Maximus' des Bekenntners* (Einsiedeln, Trier) 1988.
- E. von Ivánka, *Hellenisches und Christliches im Frühbyzantinischen Geistesleben* (Wien, 1948).
- J. Pépin, *Théologie cosmique et théologie chrétienne* (Paris, 1964).
- É. des Places, La théologie négative du Pseudo-Denys, ses antécédents platoniciens et son influence au seuil du Moyen Âge. *Studia Patristica*, vol. XVII in three parts, ed. by E. A. Livingstone (Oxford, New York, Toronto, Sydney, Paris, Frankfurt, 1982).
- I. P. Sheldon-Williams, The Reaction against Proclus (John of Scythopo-

lis), *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*; ed. A. H. Armstrong (Cambridge, 1970), pp. 473-477.

B. R. Suchla, Die sogenannten Maximus-Scholien des Corpus Dionysiacum Areopagiticum, *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, I, Philologisch-Historische Klasse, 1980, 3.

B. R. Suchla, Verteidigung eines platonischen Denkmodells einer christlichen Welt, *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, I, Philologisch-Historische Klasse, 1995, 1.

Lela Alexidze

Ancient Philosophy in the Scholia on Corpus Dionysiacum

The present article deals with the philosophical problems in the oldest scholia (VI-VII c.) of the Corpus of Pseudo-Dionysius the Areopagite. The main issues discussed are those questions that were posed in ancient Greek philosophy and echoed in patristics.

The discussion is based upon the old Georgian version of Dionysian Corpus and its scholia, translated by Ephrem Mtsire in the eleventh century. There are quite a lot of differences between the Greek text of the scholia as it is edited in *Patrologia Graeca* and the Georgian translation. Therefore, until the publication of a complete critical Greek text, it is difficult to identify the direct Greek original of this translation.

The authors of the scholia are named in one part of the Georgian version of the Corpus (only in the *Divine Names*, in the first six chapters): Maximus the Confessor and Germanus I, the Patriarch of Constantinople. In the Georgian version John of Scythopolis is not mentioned at all unlike the oldest Greek manuscripts as well as the Syriac version of the Corpus. Even today modern scholarship cannot give a definite answer concerning the question regarding authorship of the scholia, though it is commonly accepted that the main author of the scholia was John of Scythopolis with a lesser part having been written by Maximus Confessor. Exactly which parts of the scholion belong to each author remains unknown. The given paper views the philosophical issues of the scholia thematically, without identifying the author(s).

The scholia are important for the study of interpretation and critique of ancient Greek philosophy by the Christian thinkers of the sixth-seventh centuries and, through them, by the Georgian translator in the eleventh century. They let us, the modern reader, ask and reflect on the following questions: How did Christian commentators of the early post-antique period (sixth-seventh centuries) interpret Greek philosophers? Did they try to show the existing resemblance between their theories and those of Pseudo-Dionysius or did they want to express mainly dissemblance between them? How did the Georgian translator in the eleventh century understand all these references? Did he translate exactly, or did he omit some passages concerning the Greek philosophy, which perhaps were uninteresting for the Georgian reader? How correctly did he understand Greek philosophical concepts and how exactly did he translate them?

The purpose of the author of the scholia was to prove the orthodoxy of the Corpus and to show, how Dionysius 'restored to truth the false teaching of the Greek philosophy.' The scholiast had to demonstrate the orthodoxy of Dionysius and, at the same time, he had to convince the reader that the Dionysian theology did not depend on the Greek (pagan) philosophy. The scholiast tried to demonstrate the orthodoxy of Dionysian works and the essential differences in their resolution of similar problems by Dionysius and Greek philosophers without hiding the resemblances between them. The scholiast certified that Dionysius sometimes used expressions as used by Greek philosophers, though at the same time he proved that in some cases, in spite of terminological similarities, there was an essential difference between them.

Philosophically, the scholia on the *Divine Names* are the richest. The scholiast often mentions pagan philosophers and stresses that Dionysius was accustomed to expressing Christian truth by means of pagan philosophic language. In this regard, he defines the term "gods", frequently used by Pseudo-Dionysius. According to the scholiast, Dionysius often calls angels "intelligences", like other philosophers, who use the term "intelligence" to express the rules of the heavens, for their essence is "intelligence". In other cases the scholiast of the Corpus admitted that Dionysius used the terms of other philosophers naturally combining these with Christian theology. For example, the angels created by God are called "gods" by Dionysius (as they are the receivers of the divine grace), and they are also called "intelligences" (as representing intel-

ligence in their essence). All this was formally and essentially the expression of the Neo-Platonic tradition.

One of the most interesting philosophic themes of the Corpus and its scholia is the divine will (“wills”). Dionysius the Areopagite and his scholiast use the term “divine will” to those supra-cosmic, ideal principles – the patterns (paradigms) according to which God created the visible world. In the Platonic tradition they are identical to the ideal cosmic paradigm in Plato’s *Timaeus*, according to which the Demiurge created the material cosmos. When discussing this issue, Pseudo-Dionysius and his scholiast(s) stick to the Platonic tradition, on the one hand, and, on the other, they reveal the element characteristic of Christian theory, as they underline the cosmic paradigms as being God’s wills; that means, ideas and paradigms are not self-subsistent beings, they are rather the thoughts and the will of God. With this, they point out that the creation of the world by God was not conditioned by God’s essence or any other necessity, but it was the divine will which cannot be equaled to His essence.

Like the theologians of his epoch or earlier times, the scholiast criticises the Manicheans and those pagan (Greek) philosophers who considered that there were originally two primordial principles in the world: the good and the evil. Therefore, he concluded that, according to Dionysius the Areopagite, the demons are not evil by nature; they are not generated as evils, they just became evil. The natural good is unchangeable in the demons, though they do not wish to turn towards the good. This issue is connected to the theme of matter: in a certain sense, it is “non-essential”, not “evil” but “necessary”; matter is called the ‘footstool’ of God and it also has a share in the good. According to the scholiast, the opinion of ancient Greek philosophers on matter is partially acceptable and partially unacceptable.

The themes of non-essentiality and the non-evil nature of matter are interlinked with the issue of evil and its non-essentiality in general. According to the scholiast, one of the main goals of Dionysius the Areopagite was to reject the theories of the ancient Greek philosophers on evil as he understood them. That is why he proved that evil is not essential and there is no essence of evil. Evil does not naturally exist and is without subsistence, it is not called a being or not-being. It is perishable for itself; it is accidental. And even that which is evil participates in goodness. Even those, who do something bad,

think that they are doing good. That is why they have a share in the good. Evil enters a being accidentally, like blindness covers an eye that cannot see well any more. The evil can have a positive result: the perishable can give birth to another being, like an egg which gives birth to a bird. The scholiast explained that, unlike the opinions of certain philosophers (here Plato and his adherents may be considered), evil is not analogous to matter or flesh, as those who have no flesh also commit sins, for example the devil.

One of the central issues of the Dionysian Corpus is the resurrection of the body which was unacceptable for the ancient Greek philosophers and for Simon Magus either, because they thought that the resurrection of the body was contrary to nature. According to the scholiast, since nothing is contrary to God, nothing can be contrary to nature. In the scholia the question of the resurrection of the body is closely linked to the discussion of philosophic issues like the degrees of knowledge and “foolish wisdom”, which means “foolishness” or weakness, disability with regard to human beings, whereas it is an expression of wisdom with regard to God. According to the scholiast, what was considered “foolish” by the pagans and heretics, e.g. the corporeal passion of God is in fact a supra-reasonable divine truth.

In most cases it is difficult to answer namely who was meant by the scholiast of the Dionysian Corpus in each concrete case while mentioning the pagan philosophers. This is hard, as when discussing this or that problem, the scholiast makes no mention of the philosophers’ names and only uses the terms “externals”, “pagans”, or “ancients”. The identification of the philosophers is difficult also because the contemporaries of the scholiast (like his predecessors) usually ascribed one and the same theory to various Greek philosophers. Sometimes the criticism of heresies is used by the scholiast also with regard to the antique philosophers. The attitude of the scholiast towards ancient Greek philosophers is worth special study. It is also worth learning in detail, how adequately the Georgian translator understood the terms, concepts and ideas of ancient Greek philosophy. Such a study largely requires the complete critical editions of the Greek original text and its old Georgian version. Therefore, it is very important to elaborate such editions.

ლერი მჭედლიშვილი

იოანე პეტრინის „განმარტებას“ პირველი თავის ლოგიკური ნაწილის კომენტარი

სტატიაში ახსნილია იოანე პეტრინის შრომის „განმარტება პროკლესტუს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვის“ პირველ თავში მოტანილი ნახაზი-დიაგრამა და მითითებულია მისი შესაძლო წყარო. თუმცა ეს არ ეხება არც პროკლე-პეტრინის მიმართებას და არც პეტრინის ფილოსოფიურ შეხედულებებს, ვფიქრობთ, რომ შესაძლებელია, პეტრინის ტექსტის ადეკვატური გაგებისათვის მას გარკვეული ღირებულება ჰქონდეს.

მხედველობაში გვაქვს „განმარტებას“ პირველი თავის პირველი სამი აბზაცი შ. ნუცუბიძისა და ყაუხჩიშვილის გამოცემის მიხედვით,¹ სადაც პეტრინი ცდილობს განმარტოს, როგორ, რა ხერხით ასაბუთებს პროკლე დებულებას – „ყოველი სიმრავლე ეზიარების რაღათავე ერთსა“? („განმარტებას“ დ. მელიქიშვილისეულ ახალქართულ ვერსიაში მას შეესაბამება პირველი თავის პირველი შვიდი აბზაცი²).

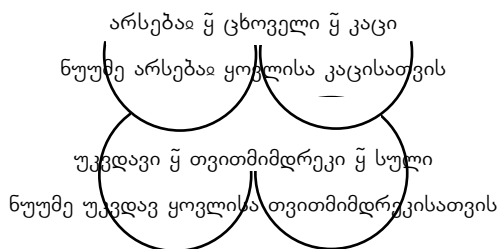
ეჭვი არ არის, რომ ტექსტის მითითებული ფრაგმენტის პირველი თხუთმეტი სტრიქონი აღწერს აპაგოგიური დასაბუთების მეთოდს. აღწერის ოდნავ თავისუფალი რეკონსტრუქცია ასეთი შეიძლება იყოს: ჩამოაყალიბე დასასაბუთებელი დებულება (წინამოსაგდებელი სიტყვა, პროვლიმა), იგივე თეზისი; სილოგიზმებით (თანაშესიტყვის იძულებითი კანონებით) დაარღვიე მისი უარყოფა, საწინააღმდეგო (წინაგამწყო), იგივე ანტითეზისი, კერძოდ, უჩვენე, როგორი შეუძლებელი შედეგები (უჯერობა) მოსდევს მას; ამის საფუძველზე ძალგის დაასკვნა დასასაბუთებელ დებულებაზე – „მაშასადამე, ასეა“ („ესრეთ ვიდრემე“). უშუალოდ ამის შემ-

¹ იოანე პეტრინი, *შრომები*, ტ. II (ტფილისი, 1937), გვ. 10-11.

² იოანე პეტრინი, *განმარტება პროკლე დიადოხოსის „ღმრთისმეტყველების საფუძვლებისა“*, თანამედროვე ქართულ ენაზე გადმოიღო, გამოკვლევა, ლექსიკონი და შენიშვნები დაურთო დ. მელიქიშვილმა (თბილისი, 1999), გვ. 9-11.

დეგ პეტრინი გამოყოფს დასაბუთების სტრუქტურის ელემენტებს: თეზისი (წინჩამოსაგდებელი სიტყვა, პროვლიმა), საბუთები, ანუ არგუმენტები (საჭმართა აღმოჩენისათა); გამოყვანა, ჩვენება (დაკაზმვა, კატასკევი), იგივე დემონსტრაცია; და დანასკვი (თანგასავალი, სკმპერაზმა), რომელიც ემთხვევა თეზისს (ჩამონათვალში შეტანილია მხოლოდ პირდაპირი დასაბუთების ელემენტები, აპაგოგიურში დამატებით სირთულეს ჰქმნის ანტითეზისი და მასთან დაკავშირებული ნაბიჯები).

ყოველივე ამის შემდეგ პეტრინი ასკვნის – „ესე მცირედთა შემოისაზღვრა კანონი არისტოტელის ‘ორღანოსა’“ და საილუსტრაციოდ გვთავაზობს ნახევარწრეებისაგან შედგენილ დიაგრამას, რომელზეც გარკვეული წესით დატანილია აბსოლუტური ზოგადი ტერმინები: არსება, ცხოველი, კაცი; უკვდავი, თვითმიმდრეკი (ე. ი. თვითმოძრავი), სული; და, სქოლასტიკურ გამოთქმას თუ ვიხმართ, სინკატეგორემატული სიტყვები: ყოველი და ნუუმე.

არისტოტელეს ლოგიკური ტრაქტატების კრებულში „ორგანონში“ ბევრი რამ არის ისეთი, რასაც კანონი შეიძლება ეწოდოს, მაგრამ დიაგრამაზე წარწერილი სიტყვები, მათი თანმიმდევრობა, მარტივი კატეგორიული წინადადების „პირველ ანალიტიკაში“ მიღებული სტანდარტი – წინადადების დასაწყისში პრედიკატი, სუბიექტი ბოლოში, და თვითონ პეტრინის კომენტარი – საშუალო „აზიარებს და შეჰყრის ურთიერთას ორთავე კიდურთა“, „ხედავა, ვითარ თანამესაშუველეობითა ცხოველისათა აღიარა არსებაა კაცისად?“ – გვეხმარება დიაგრამაზე წარწერილი სიტყვები წავიკითხოთ როგორც აზრიანი მთლიანობა. კერძოდ, ზემო ორ ნახევარწრეში ჩანერილი ორი სტრიქონი უნდა წავიკითხოთ შემდეგნაირად:

თუ არსება მიენერება (ეკუთვნის) ყოველ ცხოველს
და ცხოველი – ყოველ კაცს,
მაშინ არსება მიენერება ყოველ კაცს;

ლერი მჭედლიშვილი

ამის მსგავსად, ქვემო ორი სტრიქონი – ასე:

თუ უკვდავი მიენერება ყოველ თვითმოძრავს,
და თვითმოძრავი – ყოველ სულს,
მაშინ უკვდავი მიენერება ყოველ სულს.

თუ ჩანერის არისტოტელეს შემდეგ შემუშავებულ ყაიდას გამოვიყენებთ, ეს დასკვნები ასე უნდა წარმოვადგინოთ:

ყოველი ცხოველი არის არსება
ყოველი ადამიანი არის ცხოველი

ყოველი ადამიანი არის არსება

ყოველი თვითმოძრავი არის უკვდავი
ყოველი სული არის თვითმოძრავი

ყოველი სული არის უკვდავი

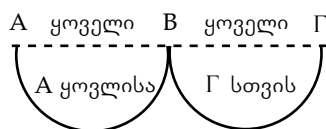
ასეთი წაკითხვა გვიჩვენებს, რომ დიაგრამაზე გაკეთებული წარწერის მეოთხე სტრიქონში მარჯვენა ნახევარწრეში, ნაცვლად სიტყვებისა „თვით მიმდრეკისათვის“, უნდა ეწეროს სიტყვა „სულისათვის“ (ეს, ალბათ, გადამწერთა ლაფსუსია).

ამრიგად, დიაგრამაზე წარწერილია კატეგორიული სილოგიზმის I ფიგურის ერთი და იმავე მოდუსის ორი სხვადასხვა ეგზემპლარი, მოდუსისა, რომელსაც შუა საუკუნეებში, სავარაუდოდ, პეტრე ეპანელმა (1224-1277), Barbara უწოდეს.

დიაგრამის პეტრინისეული ტერმინოლოგიური კომენტარის პირველი პუნქტი – „ხოლო ამას პირველსა საზღვარსა ეწოდების **პროტასი**, კიდე“, სავარაუდოა, რომ უზუსტობას შეიცავს, თუკი სიტყვებს „საზღვარი“ და „პროტასი“ (ბერძნ. πρότασις) იყენებს იმავე აზრით, რომლითაც ისინი სილოგიზმების თეორიაში გამოიყენებოდა. მართლაც, „საზღვარი“ (ბერძნ. ἄκρος) „პირველ ანალიტიკაში“ გამოყენებული მნიშვნელობით (მისი ლათინური შესატყვისია **terminus**) არის ის, რასაც დღესაც ტერმინს ვუწოდებთ, πρότασις კი ნიშნავს წინადადებას, დებულებას, სილოგისტიკურ კონტექსტში – წანამძღვარს. ამიტომ, ცხადია, პეტრინის მიერ მოტანილი მაგალითის ფარგლებშიც შეუძლებელია საზღვარი იყოს პროტაზისი, საზღვარი მხოლოდ მისი შემადგენელი ელემენტია. რატომ იყენებდა არის-

ტოტელე სიტყვა ‘ῥιπια-ს („საზღვარს“) ასეთი, ერთი შეხედვით უცნაური, მნიშვნელობით, იოლი ასახსნელია. კატეგორიული წინადადების ზემოთ ხსენებულ სტანდარტულ ჩანაწერში, მაგალითად, „უკვდავი მიენერება ყოველ თვითმოძრავს“, ტემინები მისი კიდეებია, საზღვრებია.³

ახლა, თუ მოტანილ სილოგიზმებში ზოგადი ტერმინების განსხვავებისგან განყენებას გავაკეთებთ და მათ ადგილებს ასოებით მოვნიშნავთ, იოლად დავინახავთ, რომ ერთი დიაგრამაა მოტანილი და ის ორჯერ, სხვადასხვანაირად არის ტერმინებით შევსებული (ასოების გამოყენება ტერმინების ადგილების მისათითებლად არის აგრეთვე ერთ-ერთი არისტოტელური სტანდარტი: „პირველ ანალიტიკაში“ ვერ ვნახულობთ სწორი მოდუსის ვერც ერთ კონკრეტულ მაგალითს, ისინი, ყველა, ფორმულების სახით არის ჩანერილი; არისტოტელე კონკრეტულ ტერმინებს იყენებს მხოლოდ კონტრმაგალითებში – კონსტრუქციებში, რომელთა გამოყენებითაც არღვევს არასწორ მოდუსებს):⁴

როგორ უკავშირდება დიაგრამაზე ჩანერილი კატეგორიული სილოგიზმები იმას, რაზედაც მანამდე იყო მსჯელობა ტექსტში? რის საილუსტრაციოდ მოაქვს ისინი ავტორს? არისტოტელური სილოგიზმი ვინრო გაგებით – არა დედუქცია საერთოდ, არამედ კატეგორიული სილოგიზმი – არ შეიძლება იყოს აბაგოგიური დასაბუთების მაგალითი, რადგან აბაგოგიური დასაბუთება შეუძლებელია წარმოვადგინოთ კატეგორიული სილოგიზმის რომელიმე მოდუსის სახით, ის უფრო ზოგადია და აქვს გამოყენების უფრო ფართო არე, ვიდრე კატეგორიულ სილოგიზმს; აბაგოგიური დასაბუთება წინადადებათა (პროპოზიციული) ლოგიკის კონსტრუქციაა ისევე, როგორც გამოყვანადობის ტრანზიტულობის თვისება – წანამძღვართა შედეგთა შედეგი თვითონაა ამ წანამძღვართა შედეგი;

³ Я. Лукасевич, *Аристотелевская силлогистика с точки зрения современной формальной логики* (Москва, 1959), стр. 36-37.

⁴ იქვე, გვ. 41-45.

არისტოტელე ორივე მათგანს იყენებს არასრულყოფილი მოდუსების სრულყოფილ მოდუსებზე დაყვანისათვის, მაგრამ თვითონ მას ეს მეთოდები არ გამოუკვლევია, ისინი კვლევის ობიექტად სტოელთა ლოგიკაში იქცა. მაშინ იქნებ ისინი პირდაპირი დასაბუთების ილუსტრაციაა? არისტოტელეს მიხედვით ხომ ყოველი [პირდაპირი] დასაბუთება არის სილოგიზმი?! არა. არა, იმიტომ, რომ [პირდაპირი] დასაბუთება, არისტოტელეს მიხედვით, არის არა უბრალოდ სილოგიზმი, არამედ მეცნიერული სილოგიზმი,⁵ სილოგიზმი, რომლის წანამძღვრები აუცილებლობითაა ჭეშმარიტი,⁶ ფილოსოფემა,⁷ პეტრინის ტექსტში კი ამგვარ რაიმეზე მითითება არ გვაქვს. ვვარაუდობთ, რომ პეტრინს თავისი მაგალითები მართებულად ესმოდა როგორც გამოყვანის, დემონსტრაციის (დაკაზმვის, კატესკევის) საშუალება, მის ამ ფუნქციაზე მიუთითებს ის თავის დასაწყისში და სწორედ ამის საილუსტრაციოდ აწვდის ის მათ მკითხველს (მსმენელს).

კი მაგრამ, ბუნებრივად დგება კითხვა: თავად ნახაზი რას გულისხმობს? მხოლოდ გრაფიკული ჩუქურთმაა, თუ რაიმეს ნიშნავს? იქნებ ის სილოგიზმების მთელი თეორიის დალაგებაა, როგორც ამას ზოგიერთი ამტკიცებს,⁸ ან იქნებ ის მხოლოდ Barbara-ს წარმოგვიდგენს თვალსაჩინოდ, ანდა მთლიანად | ფიგურას? ჯერჯერობით ამ კითხვებზე კარგად მოტივირებული პასუხის გაცემა არ ძალგვიძს, რადგან ყველაფერი, რაც ვიცით მის შესახებ, ამოვიკითხეთ და დავადგინეთ მასზე წარწერილი სიტყვებიდან ისე, რომ თვითონ ნახაზი არ გამოგვიყენებია.

ტექსტი კიდევ ერთი ნაბიჯის გადადგმის საშუალებას გვაძლევს. პეტრინი მოტანილ დიაგრამას უწოდებს სქიმას ანუ ნაკვეთს. ეს ტერმინი (ბერძნ. σχῆμα) „პირველ ანალიტიკაში“ გამოყენებულია კატეგორიული სილოგიზმების თეორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცნების გამოსახატავად; მას მოგვიანებით ლათინური figura შეუსაბამეს, და ასე დამკვიდრდა ის ლოგიკაში. რათა მოდუსის ფორმალური ჩანაწერიდან მივიღოთ იმ ფიგურის ჩანაწერი, რომელსაც ეს მოდუსი ეკუთვნის, უნდა გამოვტოვოთ ყველა სინკატეგორემატული სიტყვა და მოვნიშნოთ (მაგალითად,

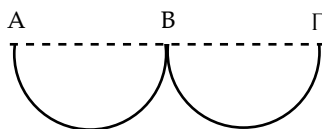
⁵ არისტოტელე, *მეორე ანალიტიკა*, I:2, 71b 13.

⁶ იქვე, I:4, 73a 23.

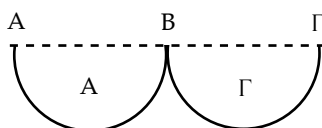
⁷ არისტოტელე, *ტოპიკა*, VIII:11, 162a 15.

⁸ იოანე პეტრინი, *შრომები*, ტ. II, გვ. 8.

ასოებით) მხოლოდ ტერმინების ადგილები წანამძღვრებსა და დანასკვში, რადგან ფიგურა მხოლოდ ტერმინთა ადგილმდებარეობით განისაზღვრება. გამოდის, რომ პეტრინის დიაგრამა, გათავისუფლებული მატერიისგან, ზოგადად შემდეგნაირად შეიძლება წარმოვადგინოთ:

ან კიდევ უფრო მარტივად ასე:

რადგანაც დანასკვში ერთმანეთთან შეერთებულია კიდევბზე მდგომი (კიდური) ტერმინები A და Г, ხოლო მიღებული დიაგრამის მეორე სტრიქონიდან მათი გამოტოვების შემდეგ ეს ინფორმაცია არ იკარგება.

ახლა კი თითქოს შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ დიაგრამით წარმოდგენილია კატეგორიული სილოგიზმების I ფიგურა. მაგრამ არა. ეს მხოლოდ მაშინ შეიძლება ვამტკიცოთ საფუძვლიანად, როდესაც გვეცოდინება, როგორია დიაგრამები სხვა ფიგურებისათვის, გვეცოდინება, როგორ დიაგრამას დახაზავდა პეტრინი, საილუსტრაციოდ ნებისმიერი სხვა ფიგურის მოდუსები რომ აელო. უნდა გაირკვეს აგრეთვე, დიაგრამა პეტრინის თავისებური ან ორიგინალური შემოქმედების ნაყოფია,⁹ როგორც ზოგიერთები ამტკიცებენ, თუ სხვა წყაროებიც გვანვდის სილოგიზმების მსგავს წარმოდგენებს.

ფიგურა არისტოტელესთანაც და გვიანდელი ტრადიციის მიხედ-

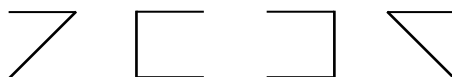
⁹ И. Петрици, *Рассмотрение платоновской философии и Прокла Диадокха (Вступительная статья и примечания Г. В. Тевзадзе)* (Москва, 1984), стр. 245; დ. მელიქიშვილი, დასკვნა-დასაბუთებასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია ძველ ქართულში, *მაცნე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია*, 1987, N1, გვ. 56; მისივე, *ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან* (თბილისი, 1999), გვ. 15.

ლერი მჭედლიშვილი

ვითაც, როგორც უკვე ითქვა, არის ტერმინების განლაგების წესი სილოგიზმში. „პირველი ანალიტიკის“ სისტემატურ ნაწილში, კერძოდ, იქ, სადაც ასერტორული სილოგისტიკაა გადმოცემული, არისტოტელე სილოგიზმებს სამ ფიგურად ყოფს და მათ განიხილავს. პოსტარისტოტელური ტრადიციის მიხედვით კი არსებობს ოთხი ფიგურა და მიღებულია მათი ორგანზომილებიანი ჩანერა, რასაც, თუკი ტერმინების მიმდევრობას წანამძღვრებსა და დანასკვში ავიღებთ არისტოტელური პარადიგმის მიხედვით – ჯერ პრედიკატი, შემდეგ სუბიექტი – ასეთი სახე ექნება:

I.	P – M	II.	M – P	III.	P – M	IV.	M – P
	M – S		M – S		S – M		S – M
	-----		-----		-----		-----
	P – S		P – S		P – S		P – S

თუ არსებობს შეთანხმება, რომ პრედიკატი უნდა შედიოდეს პირველ წანამძღვარში, ხოლო სუბიექტი – მეორეში, ასეთ შეთანხმებას კი წამდვილად იცავდნენ სილოგიზმების თეორეტიკოსები, მარტივი გადათვლა გვიჩვენებს, რომ სხვაგვარი შესაძლებლობა მართლაც არ არსებობს. წანამძღვრებში ტერმინთა განლაგებას გარკვეული დიაგრამებითაც გამოხატავდნენ:

(იგულისხმება, რომ ტეხილის ზემო და ქვემო ბოლოები აღნიშნავენ შესაბამისად დანასკვის პრედიკატსა და სუბიექტს). ძნელი წარმოსადგენია, რომ პეტრინის რკალური დიაგრამა მიღებული იყოს ასოების მითითებული კონფიგურაციების ან ამ ტეხილი დიაგრამების ტრანსფორმაციით.

არისტოტელეს სამი ფიგურა ზემოთ მითითებულ პირველ სამ ფიგურას ემთხვევა. IV ფიგურის ხუთივე მოდუსი, უფრო ზუსტად, მათი ტოლფასი I ფიგურის ე. წ. შექცეული მოდუსები, არისტოტელეს შემჩნეული ჰქონდა და უჩვენა კიდევაც მათი მართებულობა,¹⁰ მაგრამ თეორიაში მათ ადგილი არ მიუჩინა. პერიპატეტიკულ სკოლაში უკვე არისტოტელეს დროს დაიწყო დისკუსია ამ „მიუსაფარი“ მოდუსების სტატუსზე,

¹⁰ არისტოტელე, *პირველი ანალიტიკა*, I:7 და II:1.

რაც ბოლოს და ბოლოს დამთავრდა ამ მოდუსების ცალკე, არაარისტოტელურ IV ფიგურად გაერთიანებით. სავარაუდოდ, არაბ ფილოსოფოს ავეროესისგან (იბნ-რუშდისგან) (1126-1198) იღებს სათავეს შემდგომში ფართოდ გავრცელებული რწმენა, რომ IV ფიგურის ავტორია რომაელი ექიმი და ფილოსოფოსი კლავდიუს გალენუსი (128-199); ამ რწმენის საპირისპიროდ, თვითონ გალენუსი თავის შრომაში „დიალექტიკის შესავალი“, რომელიც XIX საუკუნის პირველ ნახევარში იქნა ნაპოვნი და გამოცემული, ამტკიცებს IV ფიგურის არსებობის შეუძლებლობას. მიუხედავად ამისა, ავეროესის აზრს ამის შემდეგაც მთელი საუკუნის მანძილზე უკრიტიკოდ იმეორებდნენ. მხოლოდ გასული საუკუნის 30-იან წლებში შეცდომა ნათელყო და მისი წყაროები გამოავლინა ი. ლუკასევიჩმა.¹¹

ორი თვალსაზრისი არსებობს იმაზე, თუ რატომ არ გვაქვს არისტოტელესთან IV ფიგურა. ი. ლუკასევიჩსა და ი. მ. ბოხენსკის მიაჩნიათ, რომ მას ეს ფიგურა მხედველობიდან გამორჩა, გამოეპარა, რომ მან ამ საკითხში დაუშვა დასანანი შეცდომა,¹² და თუმცა მოგვიანებით, მას შემდეგ, რაც „პირველი ანალიტიკის“ სისტემატური ნაწილი უკვე დანერგილი იყო, მიაგნო ახალი კონფიგურაციის მოდუსებს, დრო აღარ ეყო იმისათვის, რომ ყოველივე ეს ერთიანობაში გაეაზრებინა. მეორე თვალსაზრისის ვხვდებით უ. და მ. ნილბთან და გ. პატციგთან.¹³ მათი ძირითადი იდეა ისაა, რომ არისტოტელეს მხედველობიდან კი არ გამორჩა IV ფიგურა, ის მისთვის „უხილავი“ იყო და ვერც დაინახავდა მას და ვერც გაითვალისწინებდა, რადგან ის სილოგიზმების ფიგურებად დაყოფას გვიანდელისგან განსხვავებული ხერხით აკეთებდა და ასეთი ხერხით კლასიფიკაციისას წარმოიშობა სამი შესაძლებლობა და მას მათგან არც ერთი არა აქვს გამოტოვებული. შემდეგი თაობის ლოგიკოსებმა კი მოძებნეს უფრო ფაქიზი პრინციპი დაყოფისათვის და გამოვიდა ოთხი შესაძლებლობა.

შევნიშნოთ, რომ კითხვა – რატომ გამორჩა არისტოტელეს IV ფიგურა? – უადგილოა, თუკი ჩვენი ინტერესის საგანია სილოგისტიკა, რო-

¹¹ Я. Лукасевич, *Аристотелевская силлогистика с точки зрения современной формальной логики*, გვ. 80-85.

¹² იქვე, გვ. 62-67.

¹³ W. Kneale, M. Kneale, *The Development of Logic* (Oxford, 1962), pp. 71-72; G. Patzig, *Aristotle's Theory of the Syllogism* (Dordrecht, 1968), p. 126.

გორც ლოგიკური თეორია: ეს თეორია რომ მთლიანად იყოს მოცემული, საკმარისია მხოლოდ პირველი ფიგურა (და უკუქცევისა და დაპირისპირების კანონები), უფრო მეტიც, I ფიგურის მხოლოდ ზოგადდანასკვებიანი მიდუსები Barbara და Celarent-იც კი, რადგან მათზე დაიყვანება ყველა სხვა მართებული სილოგისტიკური დებულება – Darii და Ferio (ეს თვითონ არისტოტელემ უჩვენა), IV ფიგურის მოდუსები, ყველა ფიგურის შექცეული მოდუსები, ყოველნაირი პოლისილოგიზმები – სორიტები, კასკადები და ა. შ. მოკლედ, არისტოტელეს, მითითებულის გარდა, ყველაფერი რომ გამოეტოვებინა, მთლიანი თეორია აგებული იქნებოდა. ამავე დროს, თუ თეორიის გამოყენება გვაქვს მხედველობაში, თეორემების (სილოგისტიკის შემთხვევაში, სხვა მოდუსების) დამტკიცება, თეორიის გაშლა, ცხადია, უმნიშვნელო საქმე არ არის, ის გვიჩვენებს თეორიის ძალასა და ნაყოფიერებას და აღნიშნული კითხვა რელევანტურია, თუმცა არ არის აუცილებელი, ეს საქმე მთლიანად თეორიის შემქმნელმა დაასრულოს.

ახლა მეორე თვალსაზრისზე გავამახვილებთ ყურადღებას იმის გამო, რომ მასთან დაკავშირებით გავეცნობით ფაქტებს, რომლებიც პეტრინის ზემოთ განხილულ დიაგრამას ჰფენენ ნათელს.

როგორც სილოგიზმის პირველი იდეა, ისე დიდი, საშუალო და მცირე ტერმინების განსაზღვრებები დიარეზისზე პლატონური მოძღვრებიდან იღებს სათავეს, მაგრამ ეს განსაზღვრებები მორგებული იყო მხოლოდ ჭეშმარიტწანამძღვრიან Barbara-ზე. ამიტომ არისტოტელე იძულებული იყო ხელახლა განესაზღვრა ეს ცნებები სხვა ფიგურებისთვის. საბოლოო სახით მისი კონცეფცია, გარკვეული აზრით, არათანმიმდევრული, ჩამოყალიბებულია „პირველი ანალიტიკის“ პირველი წიგნის 23-ე და 32-ე თავებში. ეს თავები იყო საფუძველი იოანე ფილოპონუსის (დაახლ. 490-575) განსაზღვრებებისა, რომლებიც გაზიარებულ იქნა ტრადიციულ ლოგიკაში: საშუალოა ტერმინი, რომელიც ორივე წანამძღვარში გვხვდება, დიდი ტერმინი დანასკვის პრედიკატია, ხოლო მცირე – მისი სუბიექტი. იმის მიხედვით, თუ რა ადგილი უკავია საშუალო ტერმინს წანამძღვრებში, განისაზღვრება ფიგურა. წანამძღვრებისა და დანასკვების ცალ-ცალკე სტრიქონებში ჩანერისას მივიღებთ ერთმანეთისგან განსხვავებულ ოთხ ფიგურას; ეს ფიგურები ზემოთაა მითითებული.

მაგრამ ეს ყოველთვის ასე არ ხდება. არისტოტელეს სილოგიზმის სტრუქტურა წარმოდგენილი ჰქონდა ტერმინების წრფივად დალაგებული (ერთგანზომილებიანი) სამეულის სახით – (A, B, Γ). ამ

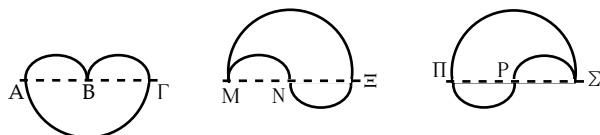
სამი ტერმინიდან თითოეული, როგორც პრედიკატი, შეიძლება დან-ყვილდეს მის მარჯვნივ მდებარე ნებისმიერ ტერმინთან, როგორც სუბიექტთან, და შექმნას კატეგორიული წინადადება; ტერმინთა მითითებული სამეულიდან ამ გზით სამი წინადადება შეიძლება შედგეს: $A - B$, $A - \Gamma$, $B - \Gamma$; ნებისმიერ ფიგურაში მათგან ორი წანამძღვარია, ერთი – დანასკვი. თუკი ამ პირობებს გავითვალისწინებთ, იოლად დავინახავთ, რომ ფიგურების რიცხვი ზუსტად სამია. რათა ნათელი იყოს, რომ არისტოტელე მართლაც ასე მსჯელობდა, გავიმეოროთ მისი ბჭობა „პირველი ანალიტიკის“ პირველი წიგნის 23-ე თავიდან: თუკი გვსურს დავასაბუთოთ, რომ A გამოითქმის ან არ გამოითქმის Γ -ზე, საშუალოდ უნდა ავილოთ B , ეს კი სამნაირად არის შესაძლებელი: (A, B, Γ) – A პრედიკატია B -სთვის, B კი – Γ -სთვის (I ფიგურა), (B, A, Γ) – B პრედიკატია A -სთვისაც და Γ -სთვისაც (II ფიგურა), (A, Γ, B) – A -ც და Γ -ც პრედიკატებია B -სთვის (III ფიგურა). შესაძლებლობათა ასეთი ანალიზი და გათვლა უფრო ტლანქია, ვიდრე ტრადიციული, მაგრამ ანალიზის მოცემული კონცეფციის ჩარჩოში არც ერთი შესაძლებლობა გამოტოვებული არ არის. ალბათ, ეს ჰქონდა კლავდიუს გალენუსს მხედველობაში, როდესაც IV ფიგურის არსებობის შეუძლებლობას ამტკიცებდა.

სილოგიზმის ორგანზომილებიანი ჩანანერიდან ცალსახად იკითხება ფიგურაც და ყოველი ტერმინის სახეობაც – დიდი ტერმინია ის, საშუალო თუ მცირე, რადგან ჩანანერში მითითებულია, რომლებია წანამძღვრები და რომელი დანასკვი. ამის კიდევ უფრო გასაადვილებლად შემოიღეს საგანგებოდ შერჩეული ასოების P , M და S -ის ხმარება შესაბამისად დიდი, საშუალო და მცირე ტერმინების აღსანიშნავად. ამისგან განსხვავებით არისტოტელური ერთგანზომილებიანი ჩანანერიდან დამატებითი ინფორმაციის გარეშე შეუძლებელია ცალსახად ამგვარი ცნობების ამოკითხვა. არისტოტელემ ამ სიძნელის მოვლა სცადა: ფიგურებში იგი ტერმინების აღსანიშნავად იყენებს ტერმინების სხვადასხვა სამეულებს (A, B, Γ) -ს პირველ ფიგურაში, (M, N, Ξ) -ს – მეორეში და (Π, P, Σ) -ს – მესამეში. ამავე დროს ამ სამეულების ყოველი გამოყენებისას პირველ ფიგურაში ეს ასოები აღნიშნავენ შესაბამისად დიდ, საშუალო და მცირე ტერმინებს, მეორეში – საშუალოს, დიდსა და მცირეს, ხოლო მესამეში – დიდს, მცირესა და საშუალოს. ზუსტად ასეთი თანმიმდევრობით იღებს ის ტერმინთა სამეულებსაც კონტრმაგალითებისათვის თითოეულ ფიგურაში. არისტო-

ლერი მჭედლიშვილი

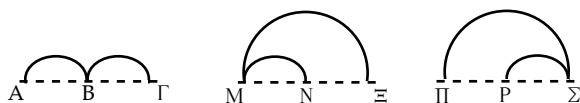
ტელეს მეთოდი პრაქტიკულად ძალიან მოუხერხებელი იყო: სილოგიზმის მისეული სქემატური ჩანაწერიდან რომ ამოვიკითხოთ ინფორმაცია ტერმინებზე, უნდა ვიცოდეთ ფიგურა, ხოლო ფიგურის შესახებ ინფორმაციას გვანვდის ამ ფიგურისათვის შერჩეული ასოების ცოდნა. ამდენის დამახსოვრება კი ყოველი დროის მკითხველს სიძნელის წინაშე დააყენებდა.

ცხადია, იქნებოდა ფიგურების ერთგანზომილებიან ჩანაწერებში დამატებითი ინფორმაციის შეტანის (კოდირების) ცდები. ერთი ასეთი ცდის შესახებ ცნობას გვანვდიან უ. და მ. ნილესი ზემოთ მითითებულ შრომაში.¹⁴ ამ ცნობის თანახმად „პირველი ანალიტიკის“ ამონიუს ჰერმიასისეულ (დაახლ. 435-520) კომენტარში (Ammonius. In Aristotelis Analyticorum Priorum Librum I Commentarium. Ed. M. Wallies, C. I. G. iy (yi), p. x.) I, II და III ფიგურების წარმოსადგენად გამოყენებულია დიაგრამები:

დიაგრამებზე ზედა რკალები აერთებენ ტერმინებს ისე, როგორც ისინი უკავშირდებიან ერთმანეთს წანამძღვრებში (მათ თითო წვეროს სავსებით აქვთ და ის აღნიშნავს საშუალო ტერმინს), ქვედა რკალი ტერმინების შეერთება დანასკვში.

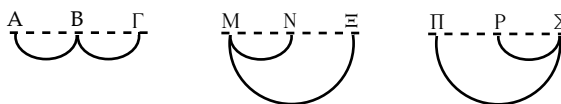
შესაძლებელია იყო სხვა ცდებიც (ამონიუსის ეს კომენტარი წიგნში დასახელებულია როგორც ასეთი ინფორმაციის ერთ-ერთი წყარო). მაგრამ დავაკვირდეთ ამონიუსის დიაგრამებს. იოლი მისახვედრია, რომ ქვედა რკალები ამ დიაგრამებზე ჭარბია – ინფორმაცია, რომელსაც ისინი გვანვდიან, იკითხება მაშინაც, თუ დიაგრამებზე მხოლოდ ზედა რკალებს დავტოვებთ:

¹⁴ W. Kneale, M. Kneale, *The Development of Logic* (Oxford, 1962), pp. 71-72.

როგორც ვხედავთ, ქვედა რკალით ყველა შემთხვევაში ერთმანეთს უკავშირდებოდა ის ტერმინები, რომლებიც არ იყვნენ შეერთებული ზედა რკალით. ტერმინთა ასეთი წყვილი თითოეულ დიაგრამაზე ერთადერთია და, მაშასადამე, ინფორმაცია დანასაკმეში შეერთებული ტერმინების შესახებ ცალსახად იკითხება უქვედარკალო დიაგრამებიდანაც. ამიტომ არ არის გამორიცხული, რომ ზოგიერთი უქვედარკალო დიაგრამებსაც იყენებდა.

განა აქვს მნიშვნელობა იმას, რომ დარჩენილი რკალები ასოებს მაინცადამაინც ზემოდან აქვს დასმული? არა, ამ რკალების პოზიციას – ასოების ზემოთ თუ ასოების ქვემოთ – არავითარი ინფორმაციული დატვირთვა არა აქვს – ისინი ხომ მხოლოდ იმ ტერმინებს აერთებენ, რომლებიც ნანამძღვრებში არიან დაკავშირებული. სწორედ ამიტომაც შესაძლებელია, ზოგიერთს რკალები ქვემოდანაც ეკეთებინა. მაშინ დიაგრამებს ასეთი სახე ექნებოდა:

ვუბრუნდებით პეტრინს. შეხედეთ, პირველი დიაგრამა პეტრინის ტექსტში მოტანილს ემთხვევა. აი ახლა კი მოსაზრება, რომ „განმარტებას“ პირველ თავში მოცემული დიაგრამა კატეგორიული სილოგიზმის I ფიგურაა, მყარ ნიადაგზე დგება: ვიცით იდეა, რომელიც საფუძვლად უდევს დიაგრამას – ეს არის ფიგურის წრფივი ჩანაწერი, და ვიცით, როგორია ამ იდეაზე დაფუძნებული დიაგრამები II და III ფიგურებისთვის. ამავე დროს გაცემულია პასუხი დიაგრამასთან დაკავშირებით ზემოთ დასმულ ყველა კითხვაზე.

გარკვეული გრაფიკული სურათი „განმარტებას“ მეორე თავშიც გვხვდება. ჩვენი კომენტარი ბუნებრივად ნამოჭრის კითხვას – რას უნდა ნიშნავდეს „განმარტებას“ მეორე თავში მოცემული წარწერებიანი ნახაზი? ერთი შეხედვით ისე ჩანს, თითქოს ეს დიაგრამა ამოვარდნილია მეორე თავის კონტექსტიდან.

ბიბლიოგრაფია

References

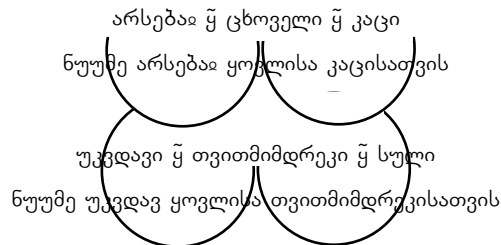
- Aristotle: 1) *Prior Analytics*, 2) *Posterior Analytics*, 3) *Topics*.
- Ioane Petritsi, *Interpretation of the "Elementatio Theologica" of Proclus*, edited by Sh. Nutsubidze and S. Kaukhchishvili (Opera II) (Tbilisi, 1937) (in Old Georgian).
- Ioane Petritsi, *Interpretation of the "Elementatio Theologica" of Proclus Diadochus, translated into modern Georgian, with an introduction and annotations by D. Melikishvili* (Tbilisi, 1999) (in Georgian).
- Ioane Petritsi, *Overview of Philosophy of Plato and Proclus Diadochus. Translated from Old Georgian by I. Pantskhava; edited by G. Tevzadse, N. Natadze; introduction and comments by G. Tevzadse* (Moscow, 1984) (in Russian).
- T. Iremadze, "Joane Petritsi", *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy* (2008); edited by Edward N. Zalta, URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/joane-petrizi/>
- W. Kneale, M. Kneale, *The Development of Logic* (Oxford, 1962).
- J. Łukasiewicz, *Aristotle's Syllogistic from the Standpoint of Modern Formal Logic*, second edition (Oxford, 1957) (in Russian).
- D. Melikishvili, The Terminology Connected with Argumentation and Proof in Old Georgian, *Matsne, Proceedings of the Georgian Academy of Sciences, Series of Philosophy and Psychology*, 1987, N1 (in Georgian).
- D. Melikishvili, *From the History of Old Georgian Philosophical and Theological Terminology* (Tbilisi, 1999) (in Georgian).
- G. Patzig, *Aristotle's Theory of the Syllogism* (Dordrecht, 1968).

Leri Mchedlishvili

Comments on the Logical Part of the First Chapter of "Ganmartebai" (Explanations) by Joane Petritsi

This paper explains the diagram below which was used to illustrate the law of Aristotle's "Organon" in the first chapter of "Interpretation of Proclus Diadochus and Platonic Philosophy", written by the 12th century Georgian

philosopher Joane Petritsi. The possible source of this diagram is also mentioned.

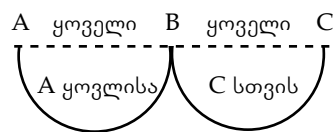

The order of the words on the diagram, the standard adopted in the “Prior Analytics” of formulating simple categorical sentences – the predicate at the beginning of the sentence, the subject at the end and Petrizi’s comment itself help to read the words on the diagram as two different examples of the same moods of the first figure of the categorical syllogism, termed as BARBARA in the Middle Ages. Namely, the two lines in the upper two hemispheres should be read as follows:

If creature belongs (is ascribed) to every animate,
 If animate belongs to every man,
 Then creature belongs to every man.

- or as inference of the same content according to the standards of traditional logic (Below the two lines are read similarly).

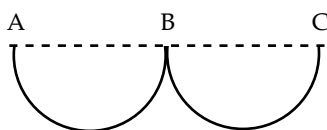
If in these syllogisms we don’t make abstraction between general terms and mark their places with characters, it will be easy to see that it is one and the same diagram and it is twice filled with terms differently: (the usage of characters in order to point the places of terms is also Aristotle’s standard).

Naturally, there arises a question, what is the diagram itself? Is it only a graphic ornament or does it have any meaning? Maybe it is the order of the entire theory of syllogisms? Maybe it is used to illustrate Barbara or the entire figure I? It should also be explained whether the diagram is the original cre-

ation of Petrizi or other sources also provide similar syllogisms. So far there are no answers to these questions, as what is read from the diagram is read without using the drawing itself.

This diagram was called by Petrizi “a scheme” or “a spot” (Greek σχῆμα). This is one of the main concepts of Aristotle’s theory on syllogisms and its Latin analogue is Figura. The figure of syllogism is defined by the order of terms in it. Thus, Petrizi’s diagram can generally be represented as follows:

(At the edges of the diagram there are the so-called edge-terms – predicate A and subject). In order to confirm this assumption, it is necessary to understand what the diagrams for other figures are, namely, what diagrams would have been drawn by Petritsi.

Aristotle divides the syllogisms into three figures. According to post-Aristotelian tradition, there are four figures and their two-dimensional expression is as follows:

I.	P – M	II.	M – P	III.	P – M	IV.	M – P
	M – S		M – S		S – M		S – M
	-----		-----		-----		-----
	P – S		P – S		P – S		P – S

It is hard to imagine that Petrizi’s hoop diagram was received by any transformation of this configuration of characters.

The three figures of Aristotle coincide with the above-mentioned first three figures. Aristotle had noticed the reversed modes of figure I equivalent to all the five modes of figure IV and he demonstrated their correctness, but did not allocate a separate place for these in his theory. The discussion of this issue in the Peripatetic school took place after Aristotle and ended in their joining under a separate figure IV.

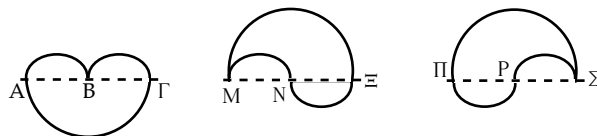
Opinions vary on the issue of absence of figure IV in Aristotle’s works. According to W. Kneale, M. Kneale and Patzig, Aristotle did not overlook figure IV, it was “invisible” for him and this was natural, as he divided syllo-

gisms into figures in a different way than it was done later. During such classification three possibilities emerge, and Aristotle did not miss any of these.

The final elaboration of Aristotle's concept is given in Chapters 23 and 32 of the first volume of "Prior Analytics". The structure of syllogisms is represented in triads of terms (one-dimensional) - (A,B,C). Out of the three terms, each, as a predicate, can be paired to any term on its right, as a subject, and form a categorical sentence. The triad of terms may form three sentences: A-B, A-C, B-C. In any figure two of these are premises and the third is the conclusion. If we take into account these conditions, it will be easy to see that the number of figures is exactly three.

Out of the two-dimensional reflection of figures, if certain agreements are made on the use of characters, it is easy to read the figures and the types of terms – whether large, middle-sized or small. It is impossible to read these data from one-dimensional reflection without additional information. Aristotle tried to overcome this difficulty, but his method proved to be rather impractical.

Naturally, there must have been attempts to introduce additional information (codes) in the one-dimensional reflections. Kneale and Kneale inform about one such attempt. According to this information, in Ammonius Hermias's comment on "Prior Analytics" (about 435-520) (Ammonius. In Aristotelis Analyticorum Priorum Librum I Commentarium. Ed. M. Wallies, C.I.G.iy (yi), p.x), the following diagrams are used to represent figures I, II and III:

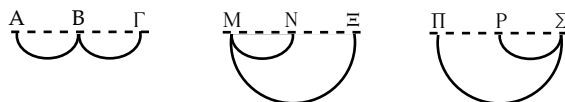

The upper hoops on these diagrams unite the terms exactly as they are connected in the premisses (they have common edges which denote medium terms), the lower hoop represents the juncture of terms in the conclusion.

There may have been other attempts (Ammonius's comment is mentioned as one of the sources of information). However, if we observe Ammonius's diagrams, it will be easy to guess that here the lower hoops are excessive – the information they provide is read even if only the upper hoops remain on the diagram, as the lower ones join the terms not united by the upper

ones. Such pairs of terms are unique in each diagram. Thus, it is possible that some scholars also used diagrams without the lower hoops.

Does it matter if the remaining hoops are drawn above the characters? No, the position of the hoops – whether above or below the characters – bears no information. They just unite the terms that are joined in the premises. So, it is possible that some scholars used lower hoops. In this case, the diagrams would be represented as follows:

Going back to Petrizi, the first diagram coincides with the diagram given in Petrizi's text. Now the assumption that the diagram in the first chapter of "Interpretation" is Figure I of categorical syllogism stands upon firm ground: we know the idea which forms the basis to this diagram – this is a linear representation of the Figure; and we also know what the diagrams based on this idea for figures II and III are like. At the same time, answers are given to all the above-mentioned questions that arose in connection with the diagram.

აკაკი ყულიჯანიშვილი

ხელოვანის წარმომადგენლობის საკითხისათვის

შემოქმედების არსის გაგებას მჭიდროდ უკავშირდება საკითხი ხელოვანის წარმომადგენლობის შესახებ, ვის წარმოადგენს ხელოვანი თავისი შემოქმედებით, თავისთავიდან გამოჰყავს მას ქმნილების შინაარსი თუ გარემოდან, სოციალური ცხოვრებიდან, ერის, კაცობრიობის ყოფიერებიდან. ამ საკითხზე ფილოსოფიური აზრის ისტორიაში კონცეფციების ორი განსხვავებული ჯგუფია ცნობილი. ერთი რიგის თეორიები ხელოვანს (გენიოსს) თვლიან ავტონომიურ წარმონაქმნად (ი. კანტის, გ. ჰეგელის, ა. შოპენჰაუერის, ფ. ნიცშეს და სხვათა თვალსაზრისები). ამ თეორიის მიხედვით, გენიოსი არის შემოქმედების პროცესის კანონმდებელი და წარმმართველი. იგი არც გარემოთი აიხსნება და არც მემკვიდრეობით. უკიდურესად საპირისპირო შეხედულება პოზიტივისტებმა (ო. კონტმა, ჰ. სპენსერმა, ი. ტენმა და მათმა მიმდევრებმა) განავითარეს. მათი აზრით, ხელოვანი, შემოქმედი, თავად გენიოსიც კი, გარემოს მიერაა განსაზღვრული. შემოქმედი საზოგადოების ინტერესებს, მიდრეკილებებსა და მისწრაფებებს გამოხატავს. ამ თვალსაზრისის მიხედვით, ხელოვანი მხოლოდ ინსტრუმენტია, წარმომადგენელია საზოგადოებისა, შემოქმედების შინაარსი კი, ფაქტობრივად, საზოგადოების დაკვეთაა. სხვათა შორის, კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენელი ბევრი ხელოვანი თვითონაც აღიარებდა ამ განსაზღვრულობას და ეს სათაკილოდ კი არა, საამაყოდ მიაჩნდათ. ხელოვანის სოციალური განსაზღვრულობის თეორიები, არსებითად რომ ვთქვათ, საზოგადოებას და არა თვითონ პიროვნებას ასახელებს შემოქმედების სუბიექტად. საზოგადოება ქმნის არაცნობიერად, მაგრამ მყარად ერთმნიშვნელოვნად, ხელოვანი პიროვნების როლი კი მხოლოდ ისაა, რომ იგი არის ამ საზოგადოების წარმომადგენელი და, ამავე დროს, პირველი აცნობიერებს საზოგადოების საჭიროებებს, ასახავს საზოგადოების მისწრაფებებს, რომლებიც უმისოდ ასე სისტემური სახით მაინც არ იყო გაცნობიერებული. ამ საპირისპირო შეხედულებათა დავაში არსებითი მნიშვნელობა აქვს საკითხს ხელოვნე-

ბის ბუნების შესახებ. ის წარმოადგენს სინამდვილის მიბაძვას (ასახვას) ან ხელოვანის თვითგამოხატვას.¹

პირველ რიგში განვიხილოთ, თუ რაში მდგომარეობს მიბაძვის და გამოხატვის ოპოზიციის არსებობის ფაქტის მნიშვნელობა ესთეტიკური საქმიანობის ბუნების გარკვევის საქმეში, მით უმეტეს, როცა უკვე ცხადია, რომ ასეთი ოპოზიციის არსებობა სხვა არაფრით შეიძლება იყოს გაპირობებული, თუ არა იმით, რომ ადამიანის ყოფიერებაში ადგილი აქვს ესთეტიკურ შემოქმედებას. როგორც ჩანს, აქ ურთიერთგაპირობებულობასთან გვაქვს საქმე, ოღონდ სხვაგვარი ფორმით: ადამიანის ესთეტიკურ-შემოქმედებითი საქმიანობა აპირობებს ამ საქმიანობის პროდუქტში (ხელოვნებაში) მიბაძვისა და გამოხატვის ოპოზიციის სახეზე ყოფნას, ხოლო ეს უკანასკნელი საშუალებასა და შესაძლებლობას გვაძლევს გავარკვიოთ პირველის ბუნება.

როგორც ცნობილია, არა მარტო ესთეტიკური საქმიანობა, არამედ ყოველგვარი შრომა, ყოველგვარი ქმნა, ყოველგვარი შენება, ყოველგვარი წარმოება საჭიროებს და აუცილებლობით გულისხმობს სათანადო „სამშენებლო მასალის“ გამოყენებას. მასალის მნიშვნელობა, შეიძლება ითქვას, გადამწყვეტიც კია, როცა რაიმეს გაკეთებას ვაპირებთ. ძველ ბერძენ ფილოსოფოსებს თუ დავესესხებით: „არარაისგან არ იქმნების არარაიცა“. ეს კი სხვას არაფერს გულისხმობს, თუ არა იმას, რომ ყველაფერი, რაც კი ქმნადობის პროცესს ექვემდებარება, მანამდე (ესე იგი ამ პროცესამდე) რაღაც სხვა ფორმით უკვე არსებულის გადამუშავება-გარდაქმნას წარმოადგენს. ესე იგი, რომ არ იყოს მოცემული სათანადო (შესაფერისი) მასალა, არანაირ შექმნას არ ექნებოდა ადგილი და არც ფილოსოფიაში დადგებოდა საკითხი შემოქმედების (მათ შორის – ესთეტიკური შემოქმედების) შესახებ. მაგრამ, რადგან საქმე ასე არაა და ადამიანი თავისი ბუნებით შემოქმედი არსებაა და ამის გამო ფილოსოფიაშიც (შესაბამისად – ესთეტიკაშიც) დგას საკითხი შემოქმედების შესახებ (შესაბამისად – ესთეტიკური შემოქმედების შესახებ), ხელოვნების არსის გარკვევისას უნდა გავითვალისწინოთ ყოველივე ეს და ვუპასუხოთ კითხვას: რა მასალას იყენებს ადამიანი (ხელოვანი) ხელოვნების შექმნისას, ანუ რისგან ქმნის იგი ხელოვნებას? მოცემულ შემთხვევაში „მასალა“,

¹ მ. ჰაიდეგერი, *დასაბამი ხელოვნების ქმნილებისა* (თბილისი, 1991), გვ. 25-27.

რასაკვირველია, უნდა ვიგულისხმოთ ფართო გაგებით. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ცნებები, „მიბაძვა“ და „გამოხატვა“, სათავეს უძველესი დროიდან – ანტიკურობიდან – იღებს, მაგრამ ხელოვნების არსის გაგებაში უპირატესობა მაინც ხელოვნებას, როგორც სინამდვილის მიბაძვას, ხვდა წილად.

რით იყო გამოწვეული ხელოვნების არსის ამგვარი გაგების (მიბაძვის) პრიმატი მეორენაირ გაგებასთან (გამოხატვასთან) შედარებით?

დავინწყოთ იქიდან, რომ, დავეუშვათ, ხელოვნება მართლაც სინამდვილის მიბაძვაა. მაგრამ ისიც ნათელია, რომ საგნები და მოვლენები, რომლებიც ხელოვნების ნაწარმოებში გვხვდებიან, არ არის ზუსტად სინამდვილიდან გადმოღებული, არამედ მთლიანად ან ნაწილობრივ მაინც ავტორის ფანტაზიის ნაყოფს განეკუთვნება. უფრო მეტიც, ზოგჯერ ისე ხდება, რომ ავტორის ფანტაზიის ეს ნაყოფი ფანტასტიკური ხასიათისაა, ანუ ისეთი საგანი თუ მოვლენაა, როგორც არ შეიძლება სინამდვილეში არსებობდეს. მაშასადამე, ის ქმნა ახლის, მანამდე არარსებულის. ის ხელოვანის ფანტაზიის პროდუქტია და, ასე თუ ისე, დაცილებულია სინამდვილეს. მაგალითად, ჩვენი ცოდნა სინამდვილის შესახებ არ არის თვით სინამდვილე, არამედ ის ჩვენი წარმოდგენაა სინამდვილეზე, მით უმეტეს, ხელოვნება არასოდეს არ არის მარტო ის, რაც არის სინამდვილე, არამედ ზედმეტი რამ, რაც სინამდვილეში არ არის. რადგან ხელოვნება „მეტია“, ვიდრე სინამდვილე, ამიტომ ადვილი მისახვედრია, რატომ ცდილობს ხელოვნება ესთეტიკურის საშუალებით დაგვანახოს ის, რაც სინამდვილეში არ არის. ხომ არ იქნებოდა მართებული, რომ ხელოვნების არსის ასეთი გაორება ხელოვნების ამა თუ იმ სახეების მითითებით მოგვეხსნა ან ხელოვნება დაგვეყო ორ ჯგუფად, პირველ ჯგუფში მოგვეთავსებინა ის ხელოვნებანი, რომელნიც ხელოვანის თვითგამოხატვად, ანუ სინამდვილის „დასახვად გვევლინებიან“. ესთეტიკის ისტორია პრობლემის გადაჭრის ასეთ გზასაც იცნობს, რაც, რბილად რომ ვთქვათ, საქმის გამართივეების სურვილითაა გამოწვეული. მაგრამ აქ ერთი რამ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ასეთი დაყოფით იშლება ხელოვნების ერთიანობა. თვით ნატურალისტური ესთეტიკის მიხედვით შექმნილ ნაწარმოებებშიც კი, თუმცა მცირე დოზით, მაგრამ მაინც ადგილი აქვს ხელოვანის თვითგამოხატვას, „თხზვას“. ხოლო ხელოვნების ის ნაწარმოები, რომელიც ჩვენ წინაშე წარმოდგება, როგორც არანამდვილი სინამდვილე, თუ დაუკვირდებით, აღმოვაჩენთ, რომ ის მთლად არ არის დაცილებული

სინამდვილეს. ამრიგად, ხელოვნების არსი არ არის დაპირისპირებულ ჰიპოტაზასთან წინააღმდეგობა. ასეთი დაპირისპირება თვით ხელოვნების „შიგნით არ არსებობს“, დაპირისპირება არსებობს თვალსაზრისებს შორის, იმ კონცეფციასთან შორის, რომლებიც ცდილობენ გაიგონ ხელოვნების ბუნება. რადგანაც ხელოვნება ერთსა და იმავე დროს მიბაძვაცაა და გამოხატვაც, ამიტომ შესაძლებელი ხდება განსხვავებულ კონცეფციასთან მორიგებაც. კითხვაზე – ხელოვნება არსებული სინამდვილის მიბაძვას თუ „ქმნა“, გამოხატვას – შეიძლება ასეთი პასუხი გაეცეს: აბსოლუტური აზრით არც ერთი მათგანი არაა ჭეშმარიტი, ხოლო შეფარდებითი აზრით – ორივე ჭეშმარიტია. უფრო ზუსტად, ჭეშმარიტება მათი სინთეზია, სადაც თითოეული მათგანი კი არ გამორიცხავს, არამედ გულისხმობს მეორეს. ხელოვნება სინამდვილისადმი მიბაძვას და ახალი სინამდვილის ქმნაც; ხოლო რამდენადაც იგი ერთიცაა და მეორეც, ამდენად აბსოლუტური აზრით არც ერთია და არც მეორე; ხელოვნება რაღაც აზრით მიბაძვას და, რაღაც სხვა მხრივ და სხვა აზრით, ახალი სინამდვილის ქმნა. ბუნდოვანების თავიდან ასაცილებლად საჭიროა გავერკვეთ, რა მხრივია იგი მიბაძვა და რა აზრით და რა მხრივ – ქმნა? მის გასარკვევად აუცილებელია ხელოვნების საგნის დახასიათება. ხელოვნების საგანი სინამდვილეა, მხოლოდ არა მის „თავისთავადობაში“, არამედ ადამიანთან მიმართებით გადამტყდარი სინამდვილეა. აქ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დაზუსტდეს ის, თუ რა არის სინამდვილე, რომელიც მხედველობაში აქვს ხელოვნებას.

საქმე ისაა, რომ მეცნიერებასაც თავის საგნად აქვს სინამდვილე და ისიც იძლევა სინამდვილის „სურათს“. ოღონდ ეს სხვა სინამდვილეა, ვიდრე ის, რომლისკენაც მიმართულია ხელოვნება. რაში გამოიხატება ეს სხვაობა? მეცნიერება სინამდვილეში არსებულ საგნებსა და მოვლენებს განიხილავს ადამიანის „გამოკლებით“, ერთმანეთთან მიმართებით ადამიანისა და მისი ცხოვრების მიმართების გარეშე. ამგვარად გაგებული საგნები არ ხასიათდებიან შეფასებითი მსჯელობით. ისინი არც კარგია, არც ცუდი, არც სასიამოვნო და არც უსიამოვნო და ა. შ. ისინი უბრალოდ ამა და ამ სიდიდის, მასის, გრძლივობის და ა. შ. მატარებლები არიან. ამგვარი დახასიათებით მოცემული საგნები და მოვლენები შეადგენენ სამყაროს, როგორც „მეცნიერულ სამყაროს სურათს“. ამრიგად, მეცნიერული სამყარო არის სინამდვილე უადამიანოდ. მისგან განსხვავებით, სინამდვილე, რომელთანაც საქმე აქვს ხელოვნებას, ადამიანური ან ადა-

მიანური „ცხოვრების სამყარო“. უდავოა, რომ ხელოვნება სინამდვილის, როგორც ადამიანის ცხოვრების და შესატყვისი სამყაროს, სურათია. მაგრამ რა ხასიათის სურათია იგი? იქნებ ფოტოგრაფიული სურათის ბუნებისაა, რომელიც, თავისი პრეტენზიის მიხედვით, სინამდვილისადმი ზუსტი მიბაძვაა, რაც გამოიხატება სინამდვილის გრძნობადი ფორმის ადეკვატურ ასახვაში? ხელოვნების ნაწარმოები ფოტოგრაფიული სურათისაგან განსხვავებით ზუსტად არასოდეს არ იმეორებს ნამდვილი საგნის ფორმას. ამ აზრით ხელოვნების ნაწარმოები, როგორც სურათი, არა მხოლოდ მიბაძვაა, არამედ ამავე დროს ახალი სინამდვილის გარდაქმნა და, მაშასადამე, ახალი სინამდვილის ქმნაა და თხზვა. მაშინ რითაა გამართლებული ძველთაგან ცნობილი დებულება, რომ ხელოვნება „მიბაძვაა“. რა აზრით არის ხელოვნება სინამდვილის მიბაძვა? ამ კითხვაზე პასუხი მოკლედ ასე ითქმის: სინამდვილის გრძნობადი ფორმა ცუდად ავლენს და ამჟღავნებს (რამდენადმე ჩქმალავს) მის შინაარსს. ამ მხრივ მას გამომსახველობითი ძალა აკლია. ხელოვნება სინამდვილის გარეგნულ ფორმას რომ გარდაქმნის, სწორედ ამით აძლიერებს ფორმის მხრივ „შინაარსის“ გამომსახველობას. ხელოვნება სინამდვილის გარეგნული ფორმის გარდაქმნის გზით უკეთ გამოხატავს, უკეთ ბაძავს მის შინაარსს. ამრიგად, ხელოვნების ნაწარმოები სინამდვილისადმი მიბაძვაა არა მისი გრძნობადი ფორმის გარეგნული გამომეტყველების და მასში გამჟღავნებული მნიშვნელობისა და შინაარსის გამეორების აზრით, არამედ მისი ჭეშმარიტი შინაარსის გამოსახვის აზრით. იგი არ ჰბაძავს, არამედ გარდაქმნის სინამდვილის გარეგნულ გამომეტყველებას და ამდენად ემიჯნება, სცილდება სინამდვილეს, მაგრამ სწორედ ამით ზედმინევენით ბაძავს და უახლოვდება მის ჭეშმარიტ „შინაარსს“, მის არსებას. ხელოვნების ნაწარმოები ქმნაა მხოლოდ იმ აზრით, რომ გარდაქმნილი ახალი სახით წარმოგვიდგენს სინამდვილის ფორმებს, მის გარეგნულ „სახეს“, ხოლო სინამდვილის არსებასთან მიმართებაში იგი არ არის გარდაქმნა და ქმნა, არამედ არის სწორედ „გამოსახვა“, უბრალოდ მიბაძვის და გამეორების აზრით. ხელოვნების არსის ასეთი გაგება, რა თქმა უნდა, რაციონალურ მარცვალს შეიცავს, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ მთლად ჭეშმარიტი არ არის. აქ უბრალოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ხელოვნების არსის გაგებაში მის ასახვით ბუნებას რომ უპირატესობას ანიჭებდნენ, ალბათ, ასახვისა და გარდაქმნის იმგვარი გაგებიდან გამომდინარეობს, რომელიც თავის საფუძვლად და წინამძღვრად სინამდვილის არაისტორიულ, მეტაფიზი-

კურ, სტატიკურ კონცეფციას გულისხმობს. ასეთი კონცეფცია სამყაროს პლატონისტური ხედვიდან მომდინარეობს, რაც შემდგომ ქრისტიანული მსოფლმხედველობის მიერაც იქნა გაზიარებული. სხვათა შორის, როცა დასავლურ კულტურას ბერძნულ-იუდაური კულტურის მემკვიდრედ სახავენ, უნინარესად სამყაროს ასეთი „სიმყარე“, მარადიული წესრიგის გაგება უდევს საფუძვლად და სინამდვილის არსებას გარკვეული სახით, ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი, მარად უცვლელი, მარად ძალაში მყოფი იდეალი შეადგენს. იდეალს, რომელსაც თუმცა კი ფაქტობრივად სცილდება ხოლმე, მაგრამ უნდა მისდევდეს და ახორციელებდეს ადამიანი. ხელოვნება ამ მარადიულ იდეალს გამოსახავს, თუმცა ზოგჯერ არაპირდაპირი გზით აკრიტიკებს არსებულ სინამდვილეს, ამხელს მის არაადამიანურ ბუნებას, როგორც იდეალის საპირისპიროს, როგორც იმას, რაც არ უნდა იყოს და ამგვარად მიანიშნებს იმაზე, რაც უნდა იყოს. მოცემული თვალსაზრისის მიხედვით, ხელოვნება სინამდვილის არსების გამოსახვაა, უბრალოდ მისი გამეორების, მისადმი მიბაძვის აზრით, რამდენადაც სინამდვილეს, როგორც სრულყოფილებას, წესრიგს, ქმნა არ სჭირდება. იგი უცვლელ და „მყარ“ იდეალში გამოიხატება. კაცობრიობის ისტორიის გარკვეულ ეტაპზე არსებული და „უცვლელი“ იდეალის უცვლელობა ეჭვის წინაშე დგება, რაც ადამიანის ფუნდამენტურ-არსობრივი ნიშნის თავისუფლების გამოვლენაა. ადამიანს არ სურს და არც შეუძლია „იხელმძღვანელოს“ ერთხელ და სამუდამოდ მოცემული „საზომებით“. მისი ცხოვრება არსებითად ქმნა, გარდაქმნა და ისტორიაა. ადამიანი ისტორიული არსებაა, რაც უნინარესად მისი სინამდვილისადმი ისტორიულ დამოკიდებულებაში ვლინდება, ასევე ისტორიულია ან, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ცვალებადია მისი „ცხოვრების“ იდეალებიც, რაც თვალნათლივ ჩანს ისტორიულ-კულტურული ეპოქების გზაჯვარედინებზე. განვითარებულ პროცესში ზემოთ ხსენებული იდეალი, რომელიც სამყაროს მარად უცვლელ წესრიგს ემყარებოდა, საბოლოოდ შეირყა მეცნიერების აღმავლობის საუკუნეში, რასაც მოჰყვა ძველი იდეალის მსხვრევა და ახალი იდეალის ძებნა.

სამყაროს პოზიტივისტური მსოფლმხედველობა მონიშნავს ადამიანისათვის ახალ იდეალს, მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს, რომელიც უნდა ჩანაცვლდეს ძველი იდეალის მაგივრად. ამგვარი მსოფლმხედველობის შედეგები წინასწარმეტყველურად მონიშნულ იქნა ნიცშეს მიერ „ყველა ღირებულებათა გადაფასების“ სახით, რაც იმას ნიშნავს, რომ

სამყაროსეული წესრიგი მორღვეულია, ახლა ადამიანი მიტოვებულია და თვითონ უნდა გაერკვეს მრავალფეროვან ქაოსურ და „თავდაყირა“ მდგომ, არამყარ სამყაროში, სინამდვილეში. ადამიანური „ცხოვრების“ იდეალის ასეთი მკვეთრი ცვალებადობა, ბუნებრივია, ხელოვნების წინაშეც აყენებს გარკვეულ მოთხოვნებს. ხელოვნებას, თუკი აქამდე მიაჩნდა და მიზნად ისახავდა „მარად უცვლელი წესრიგის“ იდეალის მიბაძვას, ასეთი იდეალი დაემსხვრა, ამიტომ ხელოვნება უწინარესად ქმნაა, ვიდრე მიბაძვა. ამ დებულებას იზიარებს „ღირებულებათა გადაფასების“ შემდგომი ხელოვნება.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ადამიანური ცხოვრების არსებას იდეალთა ცვლა და განხორციელება შეადგენს და რომ სინამდვილე, როგორც ადამიანთა ცხოვრება, არსებითად ქმნაა, გარდაქმნა და ისტორიაა, რაც იმას მოასწავებს, რომ ხელოვნება სინამდვილის არსებისადმი უბრალო მიბაძვა კი არ არის, არამედ, ამავე დროს, მისი ქმნა და გარდაქმნაა. ხელოვნება, როგორც სინამდვილის სურათი, არსებული და მოქმედი იდეალის, არსებული და „მყარი“ სინამდვილის საზღვრებში კი არ რჩება, არამედ სცილდება და გადალახავს მას ახალი იდეალის, ანუ ახალი უპირატესი სინამდვილის შესაძლებლობის მიმართულებით. მხოლოდ ასე წვდება ხელოვნება სინამდვილეს, როგორც ცვალებად ფენომენს, როგორც ისტორიას. ადამიანის, ან უფრო სწორად, კაცობრიობის ცხოვრება ძველი იდეალისა და შესატყვისი მიმართულებების, გეზის უარყოფა-გადალახვაა, უარყოფა არა მთლიანად, არამედ, ჰეგელს რომ დავესესხოთ, „მოხსნა-შენახვის თვალსაზრისით“, უარყოფილი, ან უფრო სწორად, „მოხსნილი“ და „შენახული“. ძველის წიაღში ახლის დასახვა განხორციელების მუდმივი პროცესია. სწორედ ამ აზრით ითქმის, რომ კაცობრიობის ცხოვრება ისტორიაა, ხოლო თუ ეს ასეა, ხელოვნების მიერ სინამდვილის არსების გამოსახვა, უპირველეს ყოვლისა, სინამდვილის ისტორიულობის გამოსახვაში გამოიხატება. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ისტორია არაა ადამიანებისაგან დამოუკიდებლად მიმდინარე, მექანიკური პროცესი. ის უწინარესად ადამიანთა მოქმედება და შემოქმედებაა. ისტორიას ადამიანები ქმნიან, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ადამიანთა მოქმედება და შემოქმედება ახალი იდეალის ასახვაა და ძველის კრიტიკული უარყოფა და გადალახვაა. როგორც ცნობილია, ხელოვანი ჩვეულებრივი ადამიანისაგან იმით გამოირჩევა, რომ მას აქვს განსაკუთრებულად გამახვილებული ინტუიცია და სიახლის, ანუ სინამდვილის მოსალოდნელი განვითარების

„ხილვის“ უნარი და ამიტომ ცხოვრების ახალი იდეალის დასახვისა და ძველის უარყოფის და კრიტიკული მხილების მხრივ უკან კი არ მისდევს სხვებს, არამედ წინ მიუძღვის. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვთქვათ, რომ ხელოვნების ნაწარმოები ცხოვრების ახალი იდეალის დასახვისა და ძველის კრიტიკული გადალახვის, ანუ ისტორიის ქმნის თავდაპირველი აქტია და არა უკვე შესრულებულის უბრალო განმეორებაა.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ შეიძლება ვთქვათ, რომ ხელოვნება არაა სინამდვილის არსებისადმი მხოლოდ „მიბაძვა“. იგი, ამავე დროს, მისი დასახვა, ანუ ქმნაა. იგი მიბაძვას მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ახალ იდეალს არსებულისაგან მონყვევით კი არ სახავს, არამედ მის ნიადაგზე და მისი მიხედვით. ხოლო ხელოვნება ახალი სინამდვილის ქმნაა იმდენად, რამდენადაც ახალ იდეალს დასახული სახით კი არ პოვებს და იმეორებს, არამედ თვითონ სახავს. მოკლედ, ხელოვნება სინამდვილესთან მიმართებით არის მისი მიბაძვაც და გარდაქმნაც ერთდროულად. თუმცა ზემოთაც აღვნიშნეთ და ახლაც გავიმეორებთ, რომ ხელოვნების სხვადასხვა სახესა თუ ჟანრში, შემოქმედებით მეთოდსა თუ სტილში ასახვა-გამოხატვა სხვადასხვა „დოზით“ ნაწილდება, მაგრამ ქმნილება, თუ ის მართლაც იმსახურებს ხელოვნების ნაწარმოების სახელს, წარმოუდგენელია ხელოვნების ამ ორი ჰიპოსტასის გარეშე.²

მაშასადამე, საკითხი ხელოვანის წარმომადგელობის შესახებ უშუალოდ უკავშირდება ხელოვნების ბუნების საკითხს. როგორც მ. ჰაიდეგერი ამბობს თავის ცნობილ შრომაში „დასაბამი ხელოვნების ქმნილებისა,“ თავად ხელოვნებაა ქმნილების დასაბამი, ისევე როგორც ხელოვნებაა თავად ხელოვანის დასაბამი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ხელოვანი არა მხოლოდ საკუთარ სულიერი სამყაროს გამოხატავს და არა მხოლოდ საზოგადოების დაკვეთით არის განსაზღვრული და გამოსახავს საზოგადოებრივ ცხოვრებას, არამედ, პირველ რიგში, შემოქმედების პროცესის დასაბამი თავად ხელოვნების ბუნებითაა განსაზღვრული. იგი წარმოუდგენელია ხელოვნების ორი ჰიპოსტასის მიბაძვისა და გამოხატვის გარეშე.

² თ. ადორნო, *ესთეტიკური თეორია* (ფრანკფურტი, 1970), გვ. 544.

ბიბლიოგრაფია

References

- Th. W. Adorno, *Asthetische Theorie* (Frankfurt, 1970).
Aesthetics and Theory of Literature Abroad (XIX – XX cc.), Ed. G. K. Kosikova (Moscow, 1987), (In Russian).
- M. Heidegger, *Vortrage und Aufsätze* (Pfullingen, 1971).
M. Heidegger, *Unterwegs zur Sprache* (Pfullingen, 1977).
M. Heidegger, *Fundamentals of Creation of Art* (Tbilisi, 1991) (in Georgian).
- I. Kant, *Critics of Ability of Judgement*, vol. 5 (Moscow, 1964) (in Russian).
I. Tenn, *Philosophy of Art* (Tbilisi, 1986) (in Georgian).

Akaki Kulidjanashvili

Towards the Problem of Representation of Art

The understanding of the fundamentals of creative activity is closely connected with the problem of the representation of the artist. Who does the artist represent by means of his creative works; from where does he take the essence of his works – from himself or from the environment surrounding him such as social life, the life of his nation or style mankind? In the history of the philosophical thought there are two differing groups of theories contemplating this issue. The first group considers the Creator (the Genius) to be autonomous (Kant, Heggel, Shopenhower). According to this group the Genius is the creator and director of the creative process. He can't be explained either by the environment surrounding him or the heritage. The extreme opposite opinion is developed by the Positivists (Cont, Spencer, Tenn and their followers). According to them the Artist, Creator and even the Genius himself is made by the environment. The Creator expresses the interests, tendencies and aspirations of Society. From this point of view the artist is only a tool in the hands of Society, that is, its representative. Thus the contents of his creations are commissioned by the Society. By the way, many representatives of Critical Realism admitted to these limitations and were proud of them. The theories of the artist's limitations consider the Society and the person to be the object

of the creation which is made up subconsciously but unilaterally. The role of the artist is limited only to being the representative of the Society and realising its needs and reflecting its aspirations, which were not systematically acknowledged and recognised. In the process of the argument and discussion about this problem the principal role is played by the issue of the nature of the Art, whether it is just an imitation of the reality or the self-expression of the Artist.

It can be argued that the Art is not only the "imitation" to the essence of the reality, it is simultaneously its creation. It can be classed as imitation as much as it does describe the new ideal on the foundation of the old and according to it. The Art is the process of creation of the new in as much as it copies the new ideal but creates it itself. Thus, simultaneously, Art is the creation and transformation of the reality. Although in various genres and styles of Art, the degree of reflection and expression differs. If the creation still deserves to be classed as an object of art, it is unimaginable without these two hypostases.

Thus the issue of the representation of the artist is organically connected with that of the nature of Art. The Art is the beginning of both the creation and the artist. This means that the artist neither expresses only his own spiritual world nor is he limited by the commissions of social life. Most of all, the initial stage of the creative process is conditioned by the nature of the Art which is unimaginable without its two hypostases; imitation and expression.

აღმოსავლეთმცოდნეობა

აპოლონ სილაგაძე

სალექსო ფორმათა კვალიფიკაციის საკითხისათვის (არაბული მასალის მაგალითზე)

1. ლექსთწყობის, როგორც რთული, იერარქიული სისტემის, განსაზღვრა გულისხმობს დადგენას სისტემის წარმომქმნელი ფაქტორისა (ან ფაქტორებისა) და მოვლენისა (ან მოვლენებისა) ორი გზით – კანონზომიერი სისტემის ანალიზის გზით და კანონზომიერი განვითარების ანალიზის გზით. რაც შეეხება კონკრეტულად განვითარებას, დიაქრონიული ანალიზი ემყარება იმას, რომ ლექსთწყობა არასრული სისტემაა, რომელსაც ახასიათებს სიჭარბის გარკვეული ხარისხი, რაც გვაძლევს ფუნქციონირების პროცესს – დინამიკას ინოვაციებით, დამკვიდრებით, უარყოფით და ა. შ. ყველა შემთხვევაში, ამოსავალია სისტემა, ხოლო განვითარება განიხილება როგორც მოცემული სისტემის რეალიზების სხვადასხვა, მაგრამ კანონზომიერი საფეხური.¹

განვითარების, მათ შორის კონკრეტული ახალი სალექსო ფორმების, დადგენა მხოლოდ იმიტომია შესაძლებელი, რომ არსებობს გარკვეული საფეხური, სადაც გვაქვს სისტემის რეალიზების ჩამოყალიბებული – დადგენილი და მოქმედი – სახე, რომელსაც (პირობით, ანალიზის საჭიროებებიდან გამომდინარე) შეიძლება ეწოდოს ეტალონი (გარკვეულ კონტექსტში შეიძლება – სისტემა-ეტალონი). ინოვაციები ედება ეტალონს და შემდგომი განვითარება, სისტემის კანონზომიერებებიდან და კონკრეტული პრინციპული კანონებიდან გამომდინარე, ცხრილავს მათ სისტემისთვის მარკირებული და არამარკირებული ფორმების მიხედვით – პირველნი ამჟღავნებენ რეპროდუქციისუნარიანობას.²

ეტალონის დადგენა (აღწერა), როგორც ჩანს, მიზანშეწონილია ბი-

¹ ა. სილაგაძე, *ლექსმცოდნეობითი ანალიზის პრინციპების შესახებ* (თბილისი, 1987).

² ა. სილაგაძე, *რეპროდუქციის თვისება და ლექსმცოდნეობითი კვლევის მასალის შერჩევა, მაცნე, ენის და ლიტერატურის სერია, 1992, N3.*

ნარული დიფერენციალური ნიშნების საშუალებით. ამავე დროს, ხაზგასმითაა გასათვალისწინებელი, რომ ეტალონის (ან სისტემა-ეტალონის) განსაზღვრა არ ემთხვევა სისტემის სრულ განსაზღვრას; უფრო ზუსტად: სრულად აღწერილი სისტემა არ უდრის ეტალონს, რადგანაც ამ უკანასკნელის აღწერაში არ უნდა შედიოდეს სისტემის ყველა მახასიათებელი იმის გამო, რომ სისტემის გარკვეული (პრინციპული) ნიშნები ცვლილებებს პრაქტიკულად არ ექვემდებარება (მათი შეცვლა, თუ ეს წარმოსადგენია თეორიულად, სხვა ტიპოლოგიის ლექსთწყობის შექმნას ნიშნავს). უცვლელ, მყარ ნაწილში, კერძოდ, იგულისხმება მოცემული ენის ფონოლოგიური სისტემის პროსოდიული ელემენტი, როგორც მეტრული ორგანიზაციის ფაქტორი, და მას დაფუძნებული უნივერსალური პრინციპი მოცემული ლექსთწყობისა, მეტრულ ერთეულთა პრინციპული სტრუქტურები, დისტრიბუცია და ა. შ. მეორე ნაწილში, რომელსაც დაემყარება ეტალონის აღწერა, იგულისხმება ყველა დანარჩენი მახასიათებელი, რომელიც, კერძოდ, უშუალოდ არ არის განპირობებული ფონოლოგიური ბაზით და იძლევა ტრანსფორმაციებისა და ინოვაციების საშუალებას (კონკრეტულად – ქვემოთ, არაბული მასალის განხილვისას).

ამგვარად, მექანიზმი, რომელიც დიფერენციალური ნიშნებით დაახასიათებს ეტალონს და, მეორე მხრივ, მოცემულ ახალ სალექსო ფორმაში გამოავლენს რომელიმე – ერთი ან რამდენიმე – მახასიათებლის უარყოფას, იძლევა საშუალებას ფორმათა ერთმანეთთან მიმართებაში ცალსახად – ერთი ან რამდენიმე ნიშნით (ყველა შემთხვევაში, იმაზე ნაკლები რაოდენობით, ვიდრე ეს სისტემა-ეტალონშია) – განისაზღვროს მოცემული ფორმა და მიეჩინოს სათანადო ადგილი. რაც შეეხება ნიშნებს, ზემოთ წარმოდგენილი თეზისებიდან გამომდინარეობს, რომ ისინი განისაზღვრება აპრიორულად და ამ დროს გაითვალისწინება დიაქრონიის ანალიზიც.

წარმოდგენილი თეორიული მსჯელობების ილუსტრაცია ნაჩვენებია ქვემოთ არაბულ მასალაზე.

2. ეტალონის აღწერისათვის, როგორც ჩანს, ორი შესაძლებლობა არსებობს. ერთი – როდესაც ლიტერატურულად ფიქსირებულ ისტორიაში თავიდანვეა ჩამოყალიბებული ლექსთწყობის სისტემა – არა მხოლოდ თავისი პრინციპული სახით, არამედ სრული ფაქტობრივი რეალიზებით; მეორე – როდესაც სისტემის (რომელიც თავისთავად ერთია და მოცემული) რეალიზების პროცესი გრძელდება და ფაქტობრივად ყველა დიაქრო-

ნიულ საფეხურს მოიცავს. არაბული პირველი შესაძლებლობის უნიკალური ნიმუშია (განსხვავებით ქართულისაგან, რომელშიც, მაგალითად, სისტემის პირველი – საბაზო – იერარქიული დონის 15 ძირითადი ერთეულიდან განვითარების საწყის საფეხურზე რეალიზებულია მხოლოდ ორი). შესაბამისად, არაბულის შემთხვევაში სახეზეა კოდიფიცირებული საღეჟსო ფორმა, რომლისგანაც, როგორც ეტალონისაგან, გადახრები საკმაოდ გამჭვირვალედ აღინერება.

თუ ავიღებთ ისლამამდელ კასიდას, კლასიკური არაბული სისტემის – არუდის³ ამსახველი ლექსის შემდეგი მახასიათებლები შეიძლება დადგინდეს:

I. 1) ლექსი მონორიმი (ტექსტი მთლიანად მონორითმულია);

II. 2) სტრიქონის (ბეითის) სიგრძე ფიქსირებულია (განსაზღვრული ტერფთა მოცემული რაოდენობით და დაცული მთელი ლექსის მანძილზე); 3) სტრიქონი აგებულია ორი ტოლი ნაწილისაგან (მისრა/მატრ); 4) უფრო ქვევით დონეზე სეგმენტაცია გვაძლევს ე. წ. ტერფებს, როგორც – პირობით – შემადგენელ მეტრულ ერთეულებს (პირობით – იმიტომ, რომ ეს საკითხი პრინციპულ დაზუსტებას მოითხოვს); 5) საღეჟსო სტრიქონში შეიძლება იყოს ერთზე მეტი ტერფი და ამ დროს მათი შეთავსებადობა შეზღუდულია; 6) უმცირესი მონაკვეთები ლექსში რეალიზაციისას გარკვეულ წესებს ემორჩილებიან, კერძოდ, ტერფის ყველა სხვა ნაწილის ფაკულტატიური ცვალებადობის გვერდით (ე. წ. ზიჰაფის და ილალის წესების მიხედვით), სეგმენტაციის მთელ ხაზზე უცვლელია და მყარი ე. წ. ვათიდი, რომელსაც ემყარება მოცემული მეტრი.

III. 7) საღეჟსო ტექსტი ერთი მეტრითაა წარმოდგენილი (არ გვაქვს მეტრთა მონაცვლეობა); 8) იცავს აგრეთვე ერთ რიტმს (არ გვაქვს რიტმთა მონაცვლეობა).

ბოლო ორი პუნქტი მცირე განმარტებას საჭიროებს. მეტრში პირობითად იგულისხმება ის, რასაც არაბულად ბაჰრ ჰქვია, რიტმში – ვაზნ. ერთი ვაზნის დაცვა მოცემული ლექსის (კასიდის) ფარგლებში იგულისხმობს იმას, რომ სტრიქონში ტერფის (ან ტერფების) ნებისმიერი ვარიან-

³ G. Weil, *Grundriss und System der altarabischen Metren* (Wiesbaden, 1958); G. Bohas, *La métrique arabe classique. Linguistics, An International Review*, N140 (1974); Д. В. Фролов, *Классический арабский стих* (Москва, 1991).

ტი შეიძლება იყოს წარმოდგენილი (ყოველ ტერფს რამდენიმე ვარიანტი აქვს), მაგრამ ბეითის ბოლო ტერფი (დარბ) – მხოლოდ ერთი უცვლელი ვარიანტით, რაც განსაზღვრავს მოცემულ ვაზნებს; მაგალითად, არაბული სალექსო საზომების ერთ-ერთი პოპულარულ ბაჰრს (resp. მეტრი/საზომი), რომელსაც ჰქვია ტავილ, აქვს სამი ვაზნ (resp. რიტმი), იმის მიხედვით, მოცემული ტერფის რომელი სახეობაა დაცული სტრიქონის ბოლოში მთელი კასიდის მანძილზე. ბაჰრ და ვაზნ ტერმინების შინაარსიდან გამომდინარე იქნება ქვემოთ ნახმარი ტერმინები – პოლიმეტრული და პოლირიტმული.

აპრიორულად შეიძლება განვსაზღვროთ, რომ ეტალონის აღწერაში ჩამოთვლილ ნიშანთაგან (გარდა იმისა, რომ არ აღინიშნება პროსოდიული ფაქტორი) არ შევა: ა) უმცირესი რიტმული ერთეულები და მათი აგების წესები; 2) ტერფები და მათი აგების წესები, 3) ტერფთა კომბინაციები და მათი აგების წესები. ასევე შეიძლება განისაზღვროს, რომ ცვლილებები (რომელთა გათვალისწინებით ვადგენთ ბინარულ დიფერენციალურ ნიშნებს) შეიძლება გავრცელდეს: ა) მონორიმის წესზე; ბ) სტრიქონის ორნაწილიანი სტრუქტურის წესზე; გ) ფიქსირებული სტრიქონის წესზე; დ) ერთი რიტმის (ვაზნის) დაცვის წესზე; ე) ერთი მეტრის (ბაჰრის) დაცვის წესზე.

ცვლილებები განვითარების ადრეულ საფეხურებზევე ჩანს, მაგალითად – ორნაწილიანი (ორმატრიანი) სტრიქონის ალტერნატივად ზოგ მეტრში ე. წ. მამტურ (ერთმატრიანი) სტრიქონების სახით.

სანალიზოდ ქვემოთ შერჩეულია სამი სხვადასხვა ფორმა – მუვაშ-შაჰი, ბანდი და ში'რ ჰურრი.

3. მუვაშ-შაჰი (არაბულ-ესპანური პოეზიის ფორმა):

1) არ არის მონორითმული; მიუხედავად იმისა, რომ ბევრნაირი ტიპისაა (დათვლილია 146 სხვადასხვა სქემა)⁴ და, შესაბამისად, გართმვის სხვადასხვა სახე არსებობს – მონორითმულობა ყველა შემთხვევაში უარყოფილია (ამავე დროს, სქემა მწყობრად ორგანიზებულია, მაგ., aaabcdddbc და სხვ.); 2) არ არის ორმატრიანი ბეითი (ისეთ ნიმუშებშიც, სადაც გართმვის სქემა ყველაზე მარტივია); 3) არ არის ერთი ვაზნის შემცველი; უფრო ზუსტად, შეიძლება აღმოვაჩინოთ ისეთი ნიმუშებიც,

⁴ M. Hartmann, *Das arabische Strophengedicht* (Weimar, 1897).

სადაც ერთი ვაზნის პრინციპი მოქმედებს, და უფრო ხშირად ისეთიც, სადაც არ მოქმედებს, მაგრამ, საბოლოოდ, თვითონ პრინციპი, როგორც ასეთი, უარყოფილია.

4. ბანდი (XVII ს-ში ერაყში შექმნილი ნაკლებ ცნობილი ფორმა):⁵

1) არ არის მონორითმული; განსხვავებით მუვაშმაჰისაგან, არც გართმვის რაიმე ორგანიზება არსებობს; 2) სტრიქონი არ არის ორნანილიანი (მისი სეგმენტირება მხოლოდ ტერფებად და მათ შემადგენლებად შეიძლება); 3) სტრიქონის სიგრძე არ არის განსაზღვრული და ფიქსირებული; ერთი ნაწარმოების ფარგლებში სტრიქონები ნებისმიერად შედგება სხვადასხვა რაოდენობის ტერფებისაგან; ეს ბანდის სპეციფიკური სიახლეა, რომელიც, პროდუქტიული წესის სახით, შემდგომში ასახვას პოვებს განვითარების უახლეს ეტაპზე; 4) ერთი ლექსის ფარგლებში ბაჰრების მონაცვლეობაა; ესეც ფუნდამენტური სიახლეა – ბანდში, ერთი ნაწარმოების ფარგლებში, მონაცვლეობს სამი მეტრი, ერთი და იმავე ე. წ. წრის წარმომადგენელი⁶ (ამჯერად განზე ვტოვებ ბანდის კიდევ ერთ სპეციფიკას, რომელიც არ არის რეპროდუქციის უნარის მქონე; ეს არის ბანდის ორბუნებოვნება, როდესაც ბანდის სქემა ორგვარ სეგმენტაციას ექვემდებარება და მისი სტრუქტურა ორპლანიანია); 5) გამომდინარე იქიდან, რომ ბანდში ერთდროულად სამი მეტრია წარმოდგენილი, მონორიტმულობა-პოლირიტმულობის ნიშანი მისთვის არ არის რელევანტური, რადგანაც სხვადასხვა ბაჰრი თავისთავად გულისხმობს სხვადასხვა ვაზნს.

5. ში'რ ჰურრ (ეს არის XX საუკუნის 40-იანი წლების ბოლოს განვითარებული ახალი ფორმა, რომელიც დღეს ყველაზე პოპულარულია; ნინამდებარე სტატიის ნაგულისხმევია ძირითადად პროცესის დასაწყისისთვის, ერაყისთვის დამახასიათებელი ნიშნები;⁷ 1) არ არის მონორითმული

⁵ აბდ ალ-ქარიმ ად-დუჯაილი, *ალ-ბანდ ფი-ლ-ადაბ ალ-არაბი* (ბაღდადი, 1959); ნაზიქ ალ-მალაიქა, *კადაია აშ-ში'რ ალ-მუ'ასირ* (ბეირუთი, 1967).

⁶ ა. სილაგაძე, *უნიკალური არაბული საღეჭო ფორმის შესახებ* (თბილისი, 1992).

⁷ ნაზიქ ალ-მალაიქა, *კადაია აშ-ში'რ ალ-მუ'ასირ* (ბეირუთი, 1967); ა. სილაგაძე, არაბული ლექსის სტრუქტურის საკითხები, *მაცნე, ენის და ლიტერატურის სერია*, 1971, N1.

აპოლონ სილაგაძე

(გარიტმვის ტიპი დაახლოებით ბანდის ანალოგიურია პლუს, მთელ რიგ ნიმუშში, ე. წ. გამჭოლი რითმა, დაახლოებით ყურანის ტიპისა); 2) არ აქვს ბეითის სტრუქტურა; 3) სტრიქონი ბანდის ანალოგიურია, არ არის ფიქსირებული, აგებულია სხვადასხვა სიგრძის სტრიქონების მონაცვლეობაზე; 4) დაცულია ერთი მეტრის – ერთი ბაჰრის – პრინციპი; 5) ერთი მეტრის ფარგლებში არ არის დაცული ერთი და იმავე ვაზნის წესი.

6. საბოლოოდ, განხილულიდან გამომდინარე, ეტალონი აღინერება შემდეგნაირად: ა) მონორიმი; ბ) ორშატრიანი; გ) ფიქსირებული სტრიქონის მქონე; დ) მონომეტრული; ე) მონორიტმული. სალექსო ფორმების აღწერა დაემყარება იმას, არის თუ არა მოცემული ფორმა: ა) მონორითმული; ბ) ორშატრიანი; გ) ფიქსირებულსტრიქონიანი; დ) მონომეტრული; ე) მონორიტმული; რაც საბოლოოდ ხუთ ბინარულ ნიშანს გვაძლევს: ა) მონორითმული-პოლირითმული; ბ) ორშატრიანი-ერთშატრიანი; გ) ფიქსირებული-არაფიქსირებული სტრიქონი; დ) მონომეტრული-პოლიმეტრული; ე) მონორიტმული-პოლირიტმული.

კლასიკური ლექსისთვის, მუვაშაჰისთვის, ბანდისა და ში'რ ჰურრისთვის ამ ნიშნების ტაბულა შემდეგნაირად გამოიყურება:

	კლას. ლექსი	მუვაშაჰი	ბანდი	ში'რ ჰურრ
მონორიმი-მინუსმონორ.	+	-	-	-
ორშატრიანი-ერთშატრიანი	+	-	-	-
ფიქსირებ.-არაფიქს. სტრიქ.	+	+	-	-
მონომეტრ.-პოლიმეტრული	+	+	-	+
მონორიტმ.-პოლირიტმული	+	-	∅	-

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სისტემა-ეტალონი არ ასახავს ყველა ნიშანს; შესაბამისად, აღსანერ ფორმებშიც ყველა ნიშანი არ არის ასახული. მაგალითად, ბანდისთვის – ის, რომ მისი სტრიქონები ერთი და იმავე ტერფის გამეორებით აიგება (შირ ჰურრშიც იყო ეს ტენდენცია, მაგრამ შემდგომში გამოჩნდა ლექსები, – მაგ., ბასიტის საზომით, – რომლებშიც ტერფთა კომბინაციაა დაშვებული); იმავეს თქმა შეიძლება სტროფ-

ული კომპოზიციის შესახებ – მუვაშაჰიდან გამომდინარე, საერთოდ, შეიძლება დიფერენციალურ ნიშანთა რაოდენობის გაზრდა (ასევე – სხვა ფორმებიდანაც გამომდინარე).

საერთოდ, ეს ნიშნები და მსგავსი ტაბულა საშუალებას იძლევა გადწყდეს ამოცანა საღიქსო ფორმების ცალსახა კვალიფიკაციისა და ფორმათა სისტემაში მათი სპეციფიკის, და, მაშასადამე, ადგილის განსაზღვრისა. ზოგადად აქ ორი გზა არსებობს: ურთიერთმიმართებაში კვალიფიცირდება ოთხივე ფორმა კლასიკურის ჩათვლით, – ამ შემთხვევაში მრავალნიშნის განსაზღვრებები გვექნება; მეორე, უფრო ეკონომიური გზა: კვალიფიცირდება სამი ფორმა ეტალონის, კლასიკური ლექსის მიხედვით. ამ შემთხვევაში ვიღებთ შემდეგ მოკლე განსაზღვრებებს: მუვაშაჰი – (პოლირიტმული) ფიქსირებულსტრიქონიანი ფორმა, ბანდი – პოლიმეტრული ფორმა (არაფიქსირებულსტრიქონიანი), ში'რ ჰურრი – (პოლირიტმული) არაფიქსირებულსტრიქონიანი ფორმა. ასეთი კვალიფიკაციები განსაზღვრავენ – ერთი პლუს კიდევ ერთი დამატებითი ნიშნის საშუალებით – თითოეულ ფორმას, მის სპეციფიკას და იმ სიახლეს, რომლითაც მარკირებულია ეს ფორმა. მაშინ მეორე მხარეს, ცალკე, სისტემაში რჩება კლასიკური ფორმა – ეტალონი და მოცემულ კონტექსტში გარკვეული, რეალური შინაარსი ეძლევა საერთოდ ცნებას – „კლასიკური“.

ბიბლიოგრაფია

References

- Abd al-Karim ad-Dujaili, *Al-Band fi-l-adab al-arabi* (Baghdad, 1959) (in Arabic).
- G. Bohas, La métrique arabe classique. *Linguistics, An International Review*, 140 (1974), pp. 59-60.
- D. V. Frolov, *Classical Arabic Verse* (Moscow, 1991) (in Russian).
- M. Hartmann, *Das arabische Strophengedicht* (Weimar, 1897).
- Nazik al-Malaika, *Qadaia aš-ši'r al-mu'asir* (Beirut, 1967) (in Arabic).
- A .Silagadze, Issues of Structure of the Arabic Verse, Matsne, *Proceedings of Georgian Academy of Sciences, Series of Language and Literature*, 1971, N1, pp. 89-104 (in Georgian).

- A. Silagadze, *On the Principles of Prosodic Analysis* (Tbilisi, 1987) (in Georgian and Russian).
- A. Silagadze, Feature of Reproduction and Selection of Material for Prosodic Study, *Matsne, Proceedings of Georgian Academy of Sciences, Series of Language and Literature*, 1992, N3, pp. 75-81 (in Georgian).
- A. Silagadze, *On a Unique Arabic Verse Form* (Tbilisi, 1992) (in Georgian and Russian).
- G. Weil, *Grundriss und System der altarabischen Metren* (Wiesbaden, 1958).

Apollon Silagadze

Towards the Qualification of Metric Forms

(On the material of the Arabic Verse)

The primary thesis on which this article is based is that a diachronic development can be looked at as various regular stages of the realisation of a given metric system. At the same time the article argues that in the development of metric forms there exists a stage at which the realisation of a system creates an established and active form. Arguably this stage can be classed as an etalon. Innovations are added to the etalon, and any further development divides the former according to the marked and unmarked forms (the marked forms reveal the ability to reproduce). In order to characterise the etalon, the binary differential system of description is proposed in the article for those cases which do not take into consideration the stable and unmodified parameters of the primary system. The same signs serve to describe new metric forms and one (or more) negated parameters are singled out which, while enabling us to compare various newly emerged forms to each other, also present a possibility for a unified definition of a given form by one (or more) signs (in all the cases, by fewer signs than possessed by the etalon).

The above proposed arguments are illustrated in the article by a classic Arabic qasida, on the one hand, and by means of comparative analysis of three different verse forms - *muwaššah*, *band* and *šī'r hurr*, on the other.

In order to describe these forms five binary signs are singled out and the corresponding table is presented. In this case there exist two ways to sys-

temise the forms: all four forms are qualified by inter- attitudes (including the classic one). The process creates multisigned definitions. The other way seems more economical; three etalon forms are singled out according to the classic verse which, in the end, gives the following short definitions: *muwaššah* a (polyrhythmic) fixed line form, *band-* a polymetric (non-fixed lined) form and *šīr hurr-* a (polyrhythmic) non-fixed lined form.

თამთა ფარულავა

თავმდაბლობის სიბრძნისათვის საადის თხზულებებში

დიდაქტიკურ ლიტერატურას ირანულ მწერლობაში ხანგრძლივი ისტორია აქვს. აქ ზოგჯერ ზნეობრივ-აღმზრდელობითი თუ ყოფით-პრაქტიკული ხასიათის დარიგებანი პირდაპირ, ბელეტრისტიკული სამოსლის გარეშე, მიენოდება მკითხველს. ზოგჯერ კი დიდაქტიკური მიზანი მხატვრულ-ნარატიულ ასპექტშია შემალული.

საადის „ბუსთანისა“ და „გოლესთანის“ დიდაქტიკა სუფიური (მუსლიმური მისტიციზმის) სიმბოლიკისა და სიღრმის მიუხედავად, სასიამოვნო და სახალისო საკითხავია. ამ სერიოზული შინაარსის მქონე თხზულებათა სიმსუბუქეს მისი პოეტური ფორმა (ზოგჯერაც ლექსნარევი პროზა) და მოკლე სახალისო ისტორიებიც განაპირობებს. დარიგებანი, რომელიც ამ არაკებშია გაბნეული, ამქვეყნიური კეთილდღეობისათვის, საბრძოლო დიდების, სახელისა თუ ქონების მოსახვეჭად ნაკლებად გამოსადეგია. საადის სიბრძნე უფრო სულიერი საუნჯის დაგროვებას გვასწავლის: სიყვარულის, მორჩილების, თავმდაბლობის, მაღლიერების, მდუმარების, ქველმოქმედების. ეს ის თვისებებია, რომელიც სანატრელ ზნეობრივ ფასეულობად უნდა იყოს მიჩნეული ყველა აღმსარებლობისა და ტრადიციის საზოგადოებაში. ამ სათნოებებზე, მასთან მიახლოების გზებზე, მასთან მებრძოლ ადამიანურ ვნებებზე გვესაუბრება შირაზელი ბრძენი.

საადის „ბუსთანში“ თავმდაბლობის სათნოებას მთელი თავი ეძღვნება. „ყურანის“ სიტყვით კი ალაჰი მუსლიმებს უქადაგებს, რომ სიამაყე და ქედმაღლობა ადამიანს ღმერთთან განაშორებს: „ტუჩს ნუ აუბზუებ ხალხს და ნუ ივლი ქვეყანაზე მედიდურად. ჭეშმარიტად ალაჰს არ უყვარს ყოველი ამაყი და ამპარტავანი“;¹ „ნუ ივლი ქვეყანაზე ამაყად. შენ ვერ გახვრეტ დედამიწას და ვერ გაუსწორდები მთას სიმაღლით“;² „ალაჰს არ უყვარს, ვინც არის გოროზი, ამპარტავანი“.³ ამპარტავნებისა და ქედმაღ-

¹ ყურანი, თარგმანი გ. ლობჯანიძისა (თბილისი, 2006), 31:17.

² იქვე, 17:39.

³ იქვე, 4:40.

ლობის ვნება მხოლოდ ჯოჯოხეთს უმზადებს ადამიანს: „განა არ არის გენიაში თავშესაფარი მზვობართათვის“.⁴ ხალიფა ალის კი მიენერება ჰადისი, რომელშიც ხატოვნადაა გადმოცემული თავმოდრეკილობის, თავმდაბლობის არსი: ნერტილი ვარ ასო ჟ-ს ქვეშ.

მუსლიმური მისტიკური პრაქტიკა წარმოუდგენელია თავმდაბლობის სათნოების გარეშე. სუფიურ ხანაყებში სულიერი მოძღვარნი მრავალგვარი ხერხით ცდილობდნენ, მოსწავლისათვის ეს სიქველე ესწავლებინათ. საამისოდ ხშირად აღმზრდელი მეტად მკაცრად და უხეშად უნდა მოპყრობოდა აღსაზრდელს. სანამ მონაფეთა რიგებში მიიღებდნენ, ახალბედა ხშირად რამდენიმე წლის განმავლობაში იდგა შეიხის კართან და მრავალი დამცირების გადატანა უწევდა. ამპარტავნების დათრგუნვის და ქედმაღლობის მოთვინიერების მრავალგვარი წესი არსებობდა მისტიკურ პრაქტიკაში. მომავალი სუფიები ხშირად მათხოვრობდნენ და ეს ნაბიჯი მატერიალურ სარგებელს კი არა, დისციპლინის განმტკიცებას ემსახურებოდა მხოლოდ. ხშირად მათ საპირფარეშოების დალაგება-დასუფთავებას ავალებდნენ და ეს საქმე აღსაზრდელის სულიერი სწეულების განკურნებას ისახავდა მიზნად.

„ბუსთანის“ ერთი არაკი IX საუკუნის სუფი მოაზროვნის ბაიაზიდ ბისტამის ამბავს მოგვითხრობს:

ერთ დღესასწაულზე აბანოდან გამოსულ ბაიაზიდს ვილაც თავზე ნაცარს გადააყრის. ბრძენი კი საპასუხოდ იტყვის: არამცთუ ნაცრის, ცეცხლის ღირსიც კი ვარო.⁵

თვით ამბავზე ბევრად ვრცელია პოეტის დიდაქტიკური კომენტარი, რომელიც ამ არაკს ახლავს. აქ ადამიანის ქედმაღლობასა და ამპარტავნებას თავმდაბლობა და მორჩილება უპირისპირდება. ამ არაკის ზნეობრივ-მორალური შეგონება ასეთია: ადამიანის ამქვეყნიური აღზევება დროებითია, წარმავალია და არ გვაძლევს იმის უფლებას, რომ თავმომწონენი და პატივმოყვარენი ვიყოთ; გარშემომყოფთ ქედმაღლურად მოვეპყროთ; ქვემარტი დიდება სწორედ თავმდაბლობაში, საკუთარი თავის დავინწყებაში და თავმოდრეკილობაშია. „თუ გსურს ამაღლდე, სიმაღლეს ნუ ეძებ“, – გვასწავლის პოეტი.

⁴ ყურანი, თარგმანი გ. ლობჯანიძისა, 39:61.

⁵ საადი შირაზელი, ბუსთანი (თეირანი, 1375), გვ. 116.

თამთა ფარულავა

როგორ უნდა შეეგებოს ადამიანი დამცირებასა და შეურაცხყოფას? რას გვასწავლის საადის თხზულებათა ეთიკური კანონი ამ შემთხვევაში? ამ კითხვებზე საპასუხოდ საადის კიდევ ორ ამბავს მოვიხმობთ. „ბუსთანში“ ვკითხულობთ:

ერთ შეიხს ეტყვიან, რომ მავანი მასზე აუგს ამბობს და აგინებს. შეიხის პასუხი ასეთია: მას ჩემი ცოდვებისა მხოლოდ მცირე ნაწილი უთქვამს; მხოლოდ წელს გამიცნო, როგორ ეცოდინება ჩემი სამოცდაათი წლის შეცოდებანიო.⁶

ეს არის პასუხი ადამიანისა, რომელმაც გაიმარჯვა საკუთარ ამპარტავნებაზე, სძლია პატივისა და თავმომწონეობის ცდუნებას (შეიხის მდგომარეობას რომ შეიძლება ახასიათებდეს) და ამიტომაც ლანძღვა თუ შეურაცხყოფა მისთვის საკუთარი უღირსების კიდევ ერთხელ შესხენებაა მხოლოდ.

თავმდაბლობის პრობლემას უტრიალებს დერვიშის ამბავიც, რომელსაც მოქეიფე ყმანვილები უკადრის სიტყვებს შეჰკადრებენ. განაწყენებული დერვიში თავის მდგომარეობას მორწმუნე მოხუცს შესჩივლებს. მოხუცი უპასუხებს: ვინც შეურაცხყოფას ვერ აიტანს, ის არც დერვიშის ხერყეს ღირსიაო.⁷

ამ არაკმე კონტრასტის პრინციპით, დერვიშის ქცევის დახატვით, წარმოჩინდება, როგორი უნდა იყოს ადამიანის პასუხი დამცირება-შეურაცხყოფისადმი. ამბავს კი ასრულებს დიდაქტიკური ლექსი, რომელიც კვლავ თავის დამდაბლების, შენდობის სიბრძნეს გვასწავლის:

„შენდობის გზით ცოდვისაგან განიწმინდები.

ძმაო, რადგან შენი ბოლო მიწაა,

მიწად იქეცი, ვიდრე მიწად გადაიქცევი“⁸

ადამიანი მიწისაგანაა შექმნილი და კვლავ მიწად იქცევა. ეს ფილოსოფიური პოსტულატი ბიძგს აძლევს აზროვნების სხვადასხვა მიმართულებას. ამქვეყნიური არსებობის დასაზღვრულობა ადამიანს აიძულებს, ამ ტყვეობიდან გათავისუფლების გზები ეძებოს. აქედანვე იღებს სათავეს სპარსული კლასიკური პოეზიის წმინდა ჰედონისტური თუ მისტიკურ-

⁶ საადი შირაზელი, *ბუსთანი*, გვ. 127.

⁷ საადი შირაზელი, *გოლესთანი* (თეირანი, 1374), გვ. 105.

⁸ იქვე, გვ. 105.

ჰედონისტური ნაკადები. ომარ ხაიამის ლირიკაში ამ გზამ დოქისა და ღვინის ფიალის პოეტურ სახეებთან მიგვიყვანა (სადოქე თიხა ოდესლაც ადამიანის სხეული იყო), ჰაფეზ შირაზელისათვის ეს ღვინო, დოქი და თრობა მისტიკურ ექსტაზს დაუკავშირდა. მინიერ არსებობაზე ამაღლების საადისეული გზა ნაკლებ პოეტურია და ამჯერად არც მისტიკური პრაქტიკისათვის ნიშნულ ამქვეყნიურ ნეტარებას გვპირდება. აქ უკვე მნიშვნელოვანია ადამიანის პიროვნული ღვანლი. იგი (ადამიანი) მინად მიქცევამდე მინად გარდაიქცევა (თავს დაიმდაბლებს), რათა ამაღლდეს ოდენ მინიერ არსებობაზე, რათა გაიმარჯვოს მინაზე – სხეულზე. შირაზელი პოეტის ზემოხსენებული სტრიქონები აბრაამის სიტყვებს ეხმიანება ბიბლიდან: „აჰა, გავბედე უფალთან ლაპარაკი, **მე, მტვერმა და ნაცარმა**“.⁹

ნუთისოფელში მოვლენილი განსაცდელი და გასაჭირი: დამცირება, გაკილვა, შევიწროვება ადამიანისათვის სულის სალბუნი, ზნეობრივი ნამალიც შეიძლება იყოს („შენდობის გზით ცოდვისაგან განიწმინდები“). თავზე ნაცარდაყრილი სუფი ბრძენი თუ გაკილულ-გალანძლული შეიხი ამ დამცირებას აღშფოთებითა და გულისწყრომით კი არ ხვდება, არამედ – სიმშვიდითა და გონიერებით. ეს სულიერი სიმშვიდე გაკილვისა თუ ქების საპასუხოდ, უპირველესად, საკუთარი თავის ცხადად და ნათლად ხედვას ახლავს ხოლმე თან. „გოლესთანის“ ერთი არაკის გმირს – დიდებულს, რომელსაც თურმე მეტად აქებდნენ, უთქვამს: სინამდვილეში მე ის ვარ, ვისაც თავად ვიცნობო.¹⁰

ამავე თემას აგრძელებს *კეთილი და გონიერი ბატონის ამბავი, რომელსაც უზნეო მონა ჰყავდა. ერთხელ ჰკითხეს: თავს რად არ დაიხსნი ამ საშინელი ადამიანისგანო? ცუდი რომ არის, ამას მეც ვხვდები, თუმცა მე ცოტათი თუ განვსხვავდები მისგანო, – უპასუხა ბატონმა.*¹¹ ეს არაკი ისეთ ადამიანს გვიხატავს, რომელსაც სრულად დავინყვებია საკუთარ ღირსებათა ძიება, პირიქით, ცხადად ხედავს თავისივე ბუნების ნაკლსა და უზნეობას. კეთილი ბატონის ამბის თხრობით პოეტი რამდენიმე სათნოებაზე გვესაუბრება. თავმდაბლობის სიკეთე აქ შენდობამიტევების სათნოებას ერთვის. ადამიანი, რომელსაც საკუთარ ცოდვათა

⁹ დაბადება, 18:27.

¹⁰ საადი შირაზელი, *გოლესთანის*, გვ. 89.

¹¹ საადი შირაზელი, *ბუსთანის*, გვ. 124.

დანახვის უნარი აქვს, სხვათა ნაკლსაც მოთმინებითა და სიმშვიდით მიიღებს. მიმტევებელი ბატონის სიტყვები თითქოს მაცხოვრის შეგონებას ეხმიანება, სახარებაში რომ ვკითხულობთ: „ნუ განიკითხავთ, რაითა არა განიკითხნეთ“.¹² იგი მიუტევებს, რადგან კარგად იცნობს საკუთარ უღირსებას, კარგად იცის, რომ მასაც იმ უზნეო მონასავით ბევრი აქვს მისატევებელი უფლისაგან.

თავმდაბალი ბატონის ამბავი „ბუსთანის“ მკითხველს იმ სასურველ გზას უსახავს, რომელზედაც უნდა იაროს ადამიანი, რათა უფლისა და მოყვასის წინაშე მართალი იყოს; ქედმაღალი ვარსკვლავთმრიცხველის ამბავი, პირიქით, გვაფრთხილებს, რას უნდა ვერიდოთ და რომელი საქციელი განგვაშორებს უფალსა და ადამიანებს. ერთ ვარსკვლავთმრიცხველს ასტრონომიაში მცირე რამ ესწავლა და ქედმაღლობით თავბრუდახვეული იყო. სიამაყით აღვსილი ერთხელ გუშოართან მივიდა. ბრძენმა არაფერი ასწავლა და დამშვიდობებისას უთხრა: რაღა უნდა ისწავლო, როცა შენი სიბრძნე სრული გგონია. სავსე ჭურჭელს გავსება რაღად უნდა?! ცარიელი უნდა მოხვიდე, რათა გონიერებით აივსო.¹³

ეს არაკი მცირედი ცოდნით თავბრუდახვეული ვარსკვლავთმრიცხველის ამპარტავნებას, ქედმაღლობის ვნებას, წარმოგვიჩენს. ამ ქედმაღლობის მიზეზი ცოდნაა, ნუთისოფლის გზაზე რომ დაუგროვებია კაცს. ამქვეყნიური ცოდნის ღირებულებას კი ასე აფასებს „ყურანი“: „ირწმუნეთ ალაჰისა და მისი მოციქულის – უნიგნური წინასწარმეტყველისა, რომელსაც სწამს ალაჰი და მისი სიტყვები“.¹⁴ წინასწარმეტყველის უნიგნურობა საშურ სიკეთედაა მოაზრებული, რადგან იგი ინტელექტუალური ცოდნით შეურყვნელი ჭურჭელი უნდა იყოს, სხვაგვარად იგი ჭეშმარიტებას სრულყოფილი სინმინდით ვერ გადმოსცემს.¹⁵

ქრისტიანული თვალთახედვითაც თავმდაბლობის სათნოება ერთ-ერთი უმთავრესი ღირსებაა ადამიანისა. XIX საუკუნის ქართველი საეკლესიო მოღვაწის – გაბრიელ ეპისკოპოსის სიტყვებით, ადამიანისაგან საკუთარი ნაკლის ძიება, საკუთარი საქციელის გამტყუნება, სასიკეთო

¹² მათე, 7:1.

¹³ საადი შირაზელი, *ბუსთანი*, გვ. 128.

¹⁴ ყურანი, 7:158.

¹⁵ Шиммель Аннемари, *Мир исламского мистицизма* (Москва, 2000), стр. 29.

და სასარგებლოა ყველა საქმეში. ქრისტიანისათვის კი მეტად საჭიროა, თავმოდრეკილობის სწავლა და საკუთარ ამპარტავნებაზე გამარჯვება. „მან მოღვაწეობა და სულიერი შრომა მით უნდა დაიწყოს, რომ გააძოს გულისა თვისისაგან ყოველი თავის მოყვარება, თავისი თავი დაიწუნოს და გაამტყუნოს“.¹⁶ მაშასადამე, ვისაც უფლის გზაზე სიარული უნდა, პირველი ნაბიჯი საკუთარი თავის დავინწყებისაკენ, თავმდაბლობისაკენ უნდა გადადგას.

თავმდაბლობა-მორჩილების უპირველესი მაგალითი თვით იესო ქრისტემ მისცა ადამიანებს. უფალმა კაცთა შორის მოსვლა იმისათვის კი არ იწეოდა, რომ თავისი ყოვლისშემძლეობა ეჩვენებინა, არამედ – იმისათვის, რათა ამპარტავნებისა და ქედმაღლობის ვნებით დაცემული ადამიანი საკუთარი მაგალითით ამ ცოდვისაგან დაეხსნა. იგი ჩემოვიდა, რათა კაცთ ენახათ უფლის ამქვეყნიური ცხოვრება: ქრისტეს მიერ სხვათა მსახურება, ამის სანაცვლოდ დამცირება-გაკიცხვის, დაცინვის, გვემის, ბოლოს კი ჯვარცმის უდრტვინველად მოთმენა. ჯვარცმამდე იესო ეტყვის მონაფეებს: „იმისათვის კი არ ჩამოველ ზეცით, რომ აღვასრულო ჩემი ნება, არამედ ნება ჩემი მომავლინებელისა“.¹⁷ სახარების სხვა თავში კი ვკითხულობთ: „ძე კაცისა იმისათვის კი არ მოვიდა, რათა სხვები იმსახუროს, არამედ სხვებს ემსახუროს, და მისცეს თავისი სული მრავალთა გამოსახსნელად“.¹⁸ ქედმაღლობის ვნების დამღუპველობას კი მაცხოვარი ასე უთვალისწინებს ადამიანებს: „ვინც თქვენს შორის მოინდომებს უფროსობას, ის იქნება თქვენი მსახური. ვინც თქვენში მოისურვებს პირველობას, ის იქნება ყველას მონა“.¹⁹ ხოლო ამ აზრის გაგრძელებაა მარტივი დეფინიციით ჩამოყალიბებული სიბრძნე, რომელიც ქრისტიანული ცხოვრების ქვაკუთხედი: „ვინც აიმაღლებს თავის თავს, დამდაბლდება, და ვინც დაიმდაბლებს თავის თავს, ამაღლდება“.²⁰

¹⁶ ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, ტ. I (ქუთაისი, 1913), გვ. 106.

¹⁷ იოანე, 6:38.

¹⁸ მარკოზი, 10:45.

¹⁹ მარკოზი, 10:43-44. ამგვარივე აზრი მეორდება სახარების სხვა მუხლებში (მარკოზი, 9:35), (მათე, 8:4).

²⁰ მათე, 23:12.

თამთა ფარულავა

საადის თხზულებათა ეთიკურ-ზნეობრივ მოძღვრებაშიც თითქმის სიტყვასიტყვით მეორდება ეს ქრისტიანული პოსტულატი:

„თავმდაბლობა აგამაღლებს,

ქედმაღლობა მინასთან გაგასწორებს“.²¹

სხვა შემთხვევაში კი იმავე „ბუსთანში“ ვკითხულობთ:

„კეთილდღეობით ის იქნება თავანუელი,

ვინც ქედმაღლობის გვირგვინს გადააგდებს“.²²

რალა თქმა უნდა, აქ „ამაღლება“ სულიერ სრულყოფას, ზნეობრივ ამაღლებას გულისხმობს და არა – ამქვეყნიურ დიდება-პატივს.²³ ამ სიკეთის მისაღწევად კი ადამიანმა სწორედ ამის საპირისპირო გზით უნდა იაროს: თვითდამდაბლების გზით ამაღლებისაკენ. ამ ზეაღმავალი გზის პოეტურ სახედ შირაზელ ბრძენს კიბე დაუსახავს, ოღონდ ეს მორჩილების კიბეა, რომელზეც სრულყოფისაკენ მავალმა კაცმა ნაბიჯ-ნაბიჯ, შრომა-გარჯით უნდა იაროს:

„თუ მაღლა გასურს იყო, თავმდაბლობა აირჩიე,

რადგან იმ სახურავს ამას გარდა სხვა კიბე არ გააჩნია“.²⁴

სულიერი სრულყოფის გზის საადისეული სიმბოლო – კიბე – ქრისტიანი მამის იოანე სინელის (†649 წ.) ნაშრომს გვახსენებს. მისი „სათნობათა კიბე“ ანუ „კლემენტის“ ათასწლეულზე მეტია სახელმძღვანელოდ ითვლება არა მხოლოდ ბერ-მონაზონთათვის, არამედ ერში მცხოვრები იმ ადამიანებისთვისაც, ვისაც სრულყოფილების მიღწევა და ღმერთთან მიახლება დაუსახავს მიზნად. ამ წიგნის თითოეული მონაკვეთი: ურისხველობისათვის, დუმილისათვის, ტყუილისათვის, უპოვარებისათვის, თავმდაბლობისათვის, პატივმოყვარეობისათვის... იმ საფეხურებს შეესაბამ-

²¹ საადი შირაზელი, *ბუსთანი*, გვ. 116.

²² იქვე, გვ. 126.

²³ XI საუკუნის დიდაქტიკურ თხზულებაში „ყაბუს-ნამე“ ანუ შირვან სამართლიანის შეგონებანია მოხმობილი: „დიდი კაცი, რომელიც თავს მცირედ მიიჩნევს, უფრო აღზევდება“ (ქეი-ქაუსი, *ყაბუს-ნამე* (თბილისი, 1978) გვ. 39). საგულისხმოა, „ყაბუს-ნამეს“ ავტორის ნააზრევი უფრო პრაგმატულია და თავმდაბლობის სანაცვლოდ აღთქმული აღზევება აქ სულიერ სიმაღლეზე მეტად წუთისოფელში აღიარებასა და დიდებას გულისხმობს.

²⁴ საადი შირაზელი, *ბუსთანი*, გვ. 116.

ება, რომელიც ამ „ცად ამყვანებელ“ კიბეს შეადგენს. „მისი მკითხველი იპოვის უცდომელ წინამძღვარს, რომელიც თავის თითოეულ მიმდევარს ცათა სასუფეველისაკენ გაუძღვება და ყოველი დამაბრკოლებელი ქვისაგან დაიცავს... ამ კიბის სათავეში ღმერთი დგას“.²⁵ საადი შირაზელის „თავმდაბლობის კიბეც“ უფლისაკენ სავალი გზის პოეტური სახე, სულიერი ამაღლების სიმბოლოა.

სუფიური აზროვნებისათვის კარგად ნაცნობ სიმბოლოებს მიმართავს პოეტი „ბუსთანის“ ერთ-ერთ არაკში:

წვიმის წვეთმა უკიდევანო ზღვა რომ დაინახა, საკუთარი სიმცირე შეიცნო, შეშფოთდა და თქვა: ჩემი არსებობა არაფერია მის გვერდითო. როგორც კი საკუთარი უღირსობა აღიარა, წვიმის წვეთი მაშინვე დიდებულ სამეფო მარგალიტად გადაიქცა.

„სიმაღლე მოიპოვა, რადგან თავი დაიმდაბლა,

არყოფნის კარზე აკაკუნებდა, ვიდრე ყოფიერებაში არ მოვიდა“.²⁶

სუფიური ტერმინოლოგიით, წვიმის წვეთი ადამიანის პიროვნული „მე“-ა, რომელიც ღვთაებრივ უსაზღვროებასთან – ზღვასთან შეერთებისა და გაქრობისაკენ მიისწრაფვის. ამ სწრაფვას პირველსაწყისთან დარღვეული კავშირის აღდგენის სურვილი და, შესაბამისად, ამ კავშირის გარეშე არსებობის უაზრობა აძლევს ბიძგს. წვეთი წვიმისა მაშინ გადაიქცევა მარგალიტად, საკუთარი არსებობის სიგლახაკეს როცა შეიცნობს.

ევგენი ბერტელსი სუფიურ ლიტერატურაზე მსჯელობისას მხატვრულ სახეთა გამოყენების ერთგვარი დიქოტომიის ფორმაზე საუბრობს. წყვილი: წვეთი – ზღვა ამ გაორების კლასიკური მაგალითია. „ეს დუალიზმი უცნაურად არ მოგეჩვენებათ, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ *თოუჰიდის*²⁷ ძირითადი აზრი სწორედ ორი დიამეტრალურად დაპირისპირებული სიდიდის ამა თუ იმ მეთოდით შეერთებაა“, – აღნიშნავს მეცნიერი.²⁸ სუფიური მხატვრულ-ფილოსოფიური აზროვნების ეს თავისებურება ჩვენი კვლევის საგანსაც ერგება. სწორედ დიამეტრალურად განსხვავებული ცნებების ერთიანობაზე ვსაუბრობთ, როცა ვამტკიცებთ,

²⁵ წმინდა იოანე სინელი, *კლემენტის ანუ კიბე* (თბილისი, 2005), გვ. 4.

²⁶ საადი შირაზელი, *ბუსთანი*, გვ. 115.

²⁷ ღმერთის ერთარსობის, მონოთეიზმის დოქტრინა ისლამში.

²⁸ Е. Э. Бертельс, *Суфизм и суфийская литература* (Москва, 1965), стр. 111.

თამთა ფარულავა

რომ ამაღლებისაკენ მიმავალი გზა თავმდაბლობაზე, მორჩილებაზე, თავმოდრეკილობაზე გადის.

ფასეულობათა სისტემაში თავმდაბლობის სატნოების უპირატეს ადგილს მხოლოდ სუფიური ლიტერატურისათვის ნიშნულად ვერ მივიღებთ. თუმცა ისლამური მისტიკური აზროვნებისათვის ეს ადამიანური სიქველე მართლაც მეტად ახლობელი აღმოჩნდა. სხვა სუფი პოეტების მხატვრულ მემკვიდრეობასთან ერთად ძველ ანთოლოგიებს შემოუნახავთ ლეგენდა სუფიური ლიტერატურის ერთ-ერთი მამამთავრის ფარიდ ედ-დინ ათარის სიკვდილის შესახებ. საკუთარი უღირსების შეგნება და თავმდაბლობა პოეტს თურმე სიცოცხლის ფასადაც კი დაუჯდა: მონლოლთა შემოსევისას ერთ მონლოლს ათარის გაყიდვა მოუწოდებია, მოხუც პოეტს ვიღაც 1000 დირჰემად ყიდულობდა, მაგრამ ათარს უთქვამს, მოითმინე, სანამ ნამდვილ ფასს არ დამადებენო. და როცა ერთი კონა თივა შესთავაზეს, ანიშნა, ახლა მოვიდა დროო. გააფთრებულ მონლოლს მოხუცი მოუკლავს.

საადის დიდაქტიკური ეპოსი ნაწილობრივ მშობლიური ლიტერატურის ეპიკურ ტრადიციას მიჰყვება: მის თხზულებათა იდეალური გმირი, ძველი სპარსული ეპოსის გმირის მსგავსად, მებრძოლია; ოღონდ – საკუთარ თავთან, საკუთარ მანკიერებასთან მებრძოლი გმირი. ამ გმირ ფალავანს ამჯერად ახალი, უფრო დიდი მიზანი დაუსახეს, ახალი „საბრძოლო ამოცანა“ მისცეს: მას ზნეობრივი ჯებირი დაუდგინეს, რომელსაც არ უნდა გადასცდეს; მან ღირსება დამცირებაში უნდა დაინახოს, ამაღლება – თავმდაბლობაში, სიბრძნე – მდუმარებაში, სიმდიდრე – ქველმოქმედებაში. ამ ამოცანის შესრულება კი როსტომისა თუ ფრიდონის საბრძოლო შემართებაზე არანაკლებ ძალასა და ენერგიას მოითხოვს.

ბიბლიოგრაფია

References

E. E. Bertels, *Sufism and Sufi literature* (Moscow, 1965) (in Russian).

Kikodze Gabriel, *Sermons, I* (Kutaisi, 1913) (in Georgian).

Keykavus, *Kabusname* (Tbilisi, 1978) (in Georgian).

Saint John Climacus, *Ladder of Divine Ascent* (Tbilisi, 2005) (in Georgian).

Saadi Shirazi, *Gulistan* (Tehran, 1374) (in Persian).

Saadi Shirazi, *Bustan* (Tehran, 1375) (in Persian).

Schimmel Annemarie, *Mystical Dimensions of Islam* (Moscow, 2000) (in Russian).

Tamta Parulava

Towards the Wisdom of Obedience in the Works by Saadi

In spite of the Sufi symbolism and depth, the didactics of Saadi's works the *Bustan* and the *Gulistan*, is easy and pleasant to read. The light character of these works with serious contents is also conditioned by their poetic form (sometimes prose mixed with verse) and short entertaining stories. The edifications scattered in these fables will hardly be suitable for obtaining only earthly well-being, battle glory, name or wealth. Saadi's wisdom teaches us how to gain spiritual wealth, such as – love, obedience, gratitude, silence, charity and others.

Muslim mystical practice is inconceivable without the virtue of humility. In Sufi *khanaqah* spiritual teachers tried by various methods to inculcate this virtue in their disciples. One of the morals in Saadi's works teaches us that a man's power in this world is temporary. It does not give us the right to become arrogant and vain and look down on the people around us. Real glory lies in obedience and humility. "If eminence is what you'd have, then seek not eminence!" – teaches the poet. As for the aggravation and insult, they remind us of the unworthiness of a human being once again. Man is formed of the dust of the ground and will return unto the ground. This philosophical postulate gives an impetus to various directions of the thought. The confinement of the earthly existence makes man seek ways for liberating from this captivity. Saadi's wisdom does not preach contentment with life, but urges us to perfect the spiritual side of our life. Here already man's personal endeavour is important. Before man returns unto the ground, he will turn into the ground (abase himself) in order to exalt above only the earthly existence, to win a victory over the ground, his body.

The wisdom of Saadi's fables teaches that the troubles and problems of this world may be looked at as a remedy for one's soul and its cure (*By for-*

giving others you will be forgiven your sins). While telling us the story of a kind prince, the poet talks to us about some virtues – the merit of humility and obedience is merged with that of forgiveness. A man who is able to notice his own flaws will bear and accept others' demerits. The words of a forgiving prince echo the teaching of the Saviour given in the New Testament, "Don't judge or will be judged" (Matthew 7.1).

Other fable shows the arrogance and overconfidence of an astrologer who knows little and this makes him vain. Thus, the reason for this arrogance is the knowledge accumulated in the earthly life.

According to the Christian moral, humility and obedience are the major virtues of man. The example of obedience and submission was shown by Jesus himself. The Saviour did not come to this world to show his omnipotence. On the contrary, by his own example he saved mankind from the passion of arrogance. The foundation of the Christian thought can be put in a simple way, "Those who will raise their heads, will fall. Those who will lower their heads will rise" (Matthew. 23.12).

This Christian postulate is repeated word for word in Saadi's doctrine, "Obedience will raise you, arrogance will level you to the earth."

The predominant place of the virtue of obedience in the system of values cannot be accepted as characteristic only of Sufi literature. However, this human virtue proved very close to the Islamic mystical thought. Saadi's didactic epos partially follows the epic tradition of his native literature – the ideal character of his works, like the hero of Old Persian epos, is a fighter; however, he is the hero fighting with himself, with his own vices. This time a new, higher purpose was set to this hero, a new "battle task" was entrusted to him – a moral dam was formed which he should not overstep; he should see merit in humiliation, wisdom in keeping silent, wealth in charity, exaltation in obedience. The fulfillment of this task requires the power and energy which is no less than Rostam's and Feridun's battle boldness.

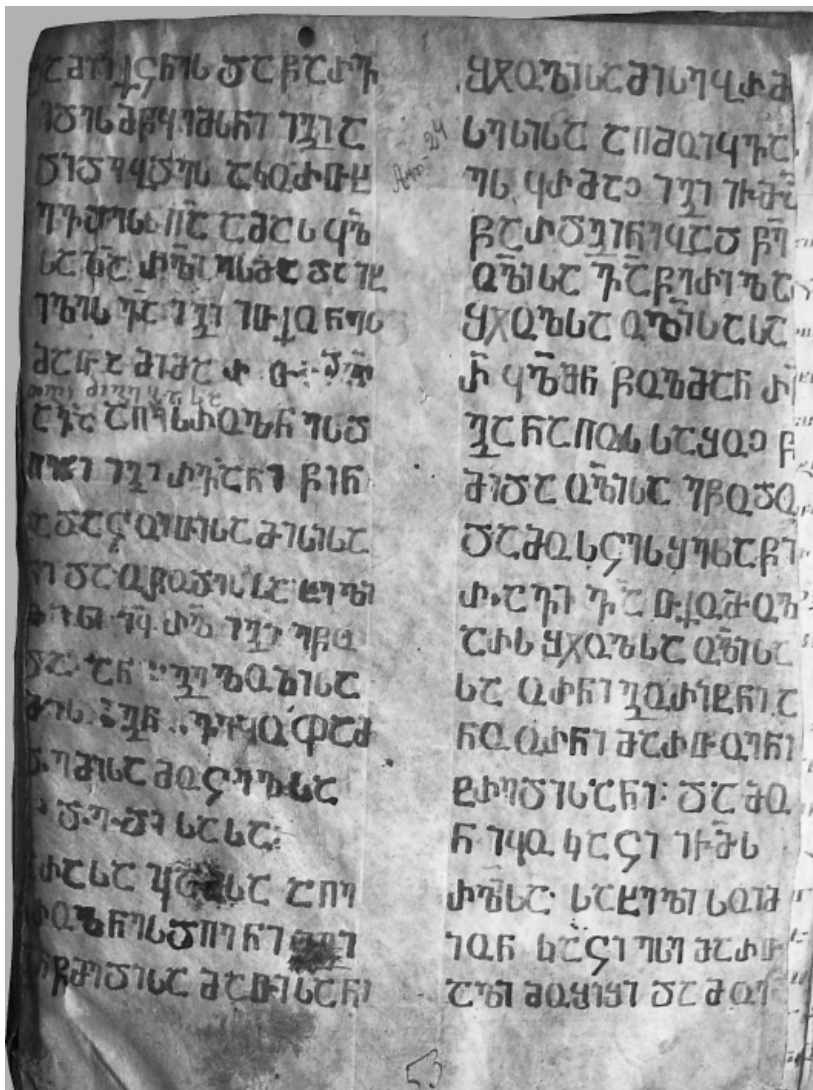
ფილოლოგია

ზაზა ალექსიძე, დალი ჩიტუნაშვილი

უძველესი ქართული ოთხთავის უცნობი ფრაგმენტები

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის სომხურ კოლექციაში ინახება 1568/1569 წელს ოძაბერდის მონასტერში, პეტროს აბელას მიერ ქალაქ-დზე გადაწერილი სახარება (Arm-24). ხელნაწერი გამაგრებულია დამცავი შვიდფურცლიანი რვეულით. რვეული შედგება ეტრატზე ნაწერი ქართული და სომხური ხელნაწერების ფურცლებისაგან: ორი ფურცელი ქართულია, 5 – სომხური. სომხური ხელნაწერის ხუთი ფურცელი ლექციონარის ფრაგმენტია და X ს-ით შეიძლება დათარიღდეს.

ქართული ფურცლები შეიცავს სახარებას (ლუკა 1:14-26, 2:11-25). მისი ორი ფურცელი განაწილებულია სომხური სახარების დამცავი რვეულის თავსა და ბოლოში. ტექსტი ასომთავრულია, ნაწერია ეტრატზე ორ სვეტად, ყავისფერი მელნით. ფურცლების ზედა და გვერდითა აშიები ჩამოჭრილი და მისადაგებულია სომხური სახარებისათვის ისე, რომ პირველი ფურცლის პირველი სვეტის დასაწყისი ასოები დაკარგულია. ზომები: I ფ. – 27,2X19; II ფ. – 28,4X18,7. ქვედა (დარჩენილი) აშიის ზომა პირველ ფურცელზე არის 4,5 სმ., მე-2 ფურცელზე – 5,3 სმ. ეტრატზე კარგად ჩანს ვერტიკალური და ჰორიზონტალური დაკანონება, რომელიც მიჯნავდა დასაწერ სივრცეს. სვეტის სიგანეა 7,8-8 სმ., ჰორიზონტალურ ხაზებს შორის მანძილია 1 სმ., სვეტებს შორის – 2-2,2 სმ. სვეტში 19 სტრიქონია, გვერდზე – 38. სტრიქონებს შორის დაშორებაა 0,5 სმ. ზოგჯერ სიტყვებს შორის დატოვებულია მანძილი (0,4-0,5 სმ.) კანონზომიერების გარეშე. დაშორება გვხვდება სიტყვაში გრაფემებს შორისაც. ამის მიზეზია ან ტყავის დაზიანება მოცემულ ადგილას ან გადამწერის სურვილი, ტექსტი მიიყვანოს ვერტიკალურ კანონამდე. დაშორების მანძილი არ არის თანაბარი და სანტიმეტრამდე მერყეობს. როდესაც დაშორება გადამწერისაა, იგი სიტყვის ნაწილებს შორის იყენებს განკვეთილობის ნიშნებს. ყდასთან მოხვედრილი ეტრატის მხარე გაშინდისფრებულია. სავარაუდოდ, ფერი გადავიდა ხელნაწერის ყდაზე შემოკრული ტყავიდან.

Arm. 24, ფ. 1r

ხელნაწერის გადამწერი არ არის ოსტატი კალიგრაფი. ტექსტის გრაფიკები მრგვლოვანისა და კუთხოვანის ნარევიანია. მთავარი პალეოგრაფიული მახასიათებელია მარცხნივ გაზიდული ხაზები (ე-ნ, ვ-ინ, ლ-ას), რაც მისი შექმნის ქვედა ზღვარს IX ს-ზე დებს. თავისებურებანი: 1. მარცხნივ გახსნილი დ-ონის ყელი, გვხვდება IX ს-ის ხელნაწერებში. 2. გ-ანის დახუჭუჭებული ბოლო უფრო გვიანი ხანის ქართული ასომთავრულისთვისაა დამახასიათებელი, მაგრამ მსგავსი შეიძლება ვნახოთ ფრესკულ ნარწერებში: 853 წლის ბუღა თურქის ნარწერა¹ და X ს-ის პირველი ნახევრის სინური ხელნაწერები (N/Sin-48, N/Sin-50).² 3. ა-ს დაწერილობა: ხაზიდან ოდნავ ზევით, შედარებით მცირე მოცულობის, მარცხნივ მცირედ თავგახსნილი რკალით: გვხვდება „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ სინურ ხელნაწერში (N/Sin-48). 4. ქ-ანის ბუნის ძირამდე დაწეული ჰორიზონტალური ხაზი იშვიათია, მაგრამ გვხვდება: IX-X სს. სინურ ხელნაწერში (N/Sin-26), ჯრუჭის ოთხთავში (936 წ.).

ხელნაწერის ერთიანი პალეოგრაფიული სახე მისი X ს-ით დათარიღების საფუძველს იძლევა. ცხადია, ტექსტი პროტოვულგატურ ოთხთავთა ჯგუფს უნდა მიეკუთვნოს.

ლუკა 1:14-26

<p>[შენ]და სიხაროლ და მხიარულება, და მრავალთა შობასა მისსა განიხარონ. ჟ~ იყოს დიდ წ~ე ლ~თისა ლოინოჲ და თაფლო ჭი არა სოას და ს ოლითა წდ~ითა აღი ვსოს მიერვე დე</p>	<p>მამათანი შვილთა მიმართ და ორჩნი გონებითა მართა[ლ] თაითა გ(ა)ნმზადე[ბად] ო~ლისა ერი მომზად ებოლი. რ~ქა ზაქა[რ] ია ანგელოზსა მა[ს]: რ~ა ვცნა ესე, რ~ მე მ[ო]ხოცებოლ</p>
---	--

¹ ფრესკული ნარწერები, ატენის სიონი, გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს გ. აბრამიშვილმა და ზ. ალექსიძემ (თბილისი, 1989), გვ. 131-132.

² ზ. ალექსიძე, გარეჯიდან სინას მთამდე: უცნობი მასალა სამონასტრო კომპლექსის შესახებ სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა ახალი კოლექციიდან, სამონასტრო ცხოვრება უდაბნოში. გარეჯა და ქრისტიანული აღმოსავლეთი (თბილისი, 2001).

<p>დის მოცლითგ(ან. ო მრავალნი ძეთა ი ჭლისათანი მოაქ ცივნეს ო ლისა, ლ თის ა მათისა. ო იგი თავადი პირ ველ გ(ან)ვიდის წ ე მისსა სოლითა და ძალითა ელიასით ა მოქცევად გოლნი</p>	<p>ვარ, და ც[ო] ლი ჩემი გარდასროლ დღეთა მისთა? ჭიოგო ანგელოზმ(ან) (?) და რქა: მე ვარ გაბ რიელ წ ემდგომარე პირსა ლ თისასა და მოოვლინებზე სიტყ რად შ ნდა და ხარ[ე] ბად. და აჰა იყო დადომებოლ და ვე[რ] r</p>
<p>შემძლებელ სიტყოად, ვ ე დღედმდე ყოფა დ ამისა ამისთ ს, რ არა გრწმენეს სიტ ყოანი ჩემნი, რ ლნი აღივსნენ ჟამსა თ ოისა. და დგა ერ ი იგი და ელოდა ზა ქარიას და ოკოირდ ა ყოვნება იგი მისი ტაძარსა მას შინა. [Ⴎ]ა გამო-რაჲ-ვიდა, ვერ ეძლო სიტყოად მათა, ცნეს, რ ჩოენ ებაჲ რაჲმე იხილა ტაძარსა მას შინა; და იგი წამ-ოყოფდა მათ და დაადგრა ოტყოად. v</p>	<p>ო იყო ვ ა აღესრო ლნეს დღენი იგი მ სახურებისა მისის ანი, წარვიდა სახ ედ თოისა. და შემ დგომად დღეთა მათ მიოდგა ელისაბედ, ცოლი მისი და იფარ ვიდა თავსა თოისსა ხოთ თოე და იტყოდა, ვ დ: ესრე მიყო მე ო ნ დღეთა მათ, რ ლთა მოხედვა-ყო მოსპო ლვად ყოედრებაჲ ჩემი კაცთაგან. დ თვე ხარებისაჲ და თოესა მეექოსესა მოივლინა გაბრიელ ანგელოზი ლ თისა მი ერ ქალაქად გალი[ლეასა]</p>

ლუკა 2:11-25

<p>. . . .რი, რ~ლ არს ქ~ე ო~ი, ქა ლაქსა დავითისსა. [ᄃ]ა ესე იყოს თქ~ნდა სასწაულად: ჰპოვ ოთ ყრმაჲ იგი შებ ოეოლი, მწოლარეჲ ბა გასა. მეყსეულად იყო ანგელოზისა მი ს თანა სიმრავლეჲ ერთა ცისათაჲ, აქ ებდეს ლ~ა და იტყოდეს: წიდებაჲ მაღალთა შინა ლ~ა და ქყ~ნსა ზ~ა მშოიდობაჲ და კაც თა შ~ს სათნოებაჲ. წა იყო ვ~ა აღვიდეს ანგელოზნი იგი ზეც ად, მწყემსთა მათ თქოეს ურთიერთას:</p>	<p>განვიდეთ ჩ~ნ ვ~ე ბეთ ლემადმდე და ვიხილ ოთ სიტყოაჲ ესე, რლ~ი იყო ჩ~ნდა მომართ, რლ~ი იგი ო~ნ მაუნყა ჩ~ნ. წა მოვიდეს მსწრაფლ, პოვეს მარიამ და იო სეფ და ყრმაჲ იგი მწ ოლარეი ბაგასა. წა ვ~ა იხილეს, გოლისჴ მა-ყვეს სიტყოაჲ იგი, რ~ლი ითქოა მათა მიმა რთ ყრმისა მისთოის. და რ~ლთა ესმოდა, ოკო ირდა სიტყოაჲ იგი მწ ყემსთაჲ მათ მათა მიმ ართ. Է~ მარიამს და ემარხნეს სიტყოანი ესე და დაედგა გოლსა თოისსა. r</p>
<p>წა მიიქცნეს და წარვ იდეს მწყემსნი იგი, ა დიდებდეს, აკურთხ ევდეს ლ~თსა ამას ყ~ლ სა ზ~ა, რ~ლი ესმა და იხ ილეს, ვ~ა-იგი ითქონეს მათა მიმართ. <small>დ~თვე მიგებასა</small> წა ვ~ა აღესრულნეს დ ლენი იგი რვანი წინ</p>	<p>შჯოლისა მისებრ მ[ო] სესისა, აღმოიყვა[ნ] ეს ყრმაჲ იგი ი~ჭმდ წარდგინებად წ~ე ო~ისა, ვ~ა წერილ არ[ს] შჯოლსა ო~ლისასა, რ~ ყ~ლმნ ნოლმან რ~ [ლნ] განალოს საშოჲ, წ მიდა ო~ლისა ენოდო[ს].</p>

<p>ადაცოეთისა მისისა ნი, და ონოდეს სახელი მისი იწკ, რწლ იგი ეწო და ანგელოზისა მისგ(ან, ვე ყოფამ დე მისა მოცელსა დედისასა. [შ]ა რასა ჟამსა ალე [ს]რულნეს დღენი იგი გ(ან)ნმედისა მათისანი</p>	<p>და მოსცეს შესანი რავი, ვა თქომოლ არს შჯოლსა ოწლისა სა, ორნი გორიტნი ა ნო ორნი მართოენი ტრედისანი. და მო წ იყო კაცი იწმს, რწლისა სახელი სოი მიონ, კაცი ესე მართ ალი, მოშიში და მოე[ლოდა] v</p>
---	--

ფრაგმენტი ყურადღებას იქცევს ქარაგმათა იშვიათი გამოყენებით. ამ თვალსაზრისით Arm-24-ის ქართული ფურცლები შევადარეთ ხანმეტის, ტბეთისა (995 წ.) და ჯრუჭი I-ის (934-940 წწ.) სახარებათა შესატყვის ადგილებს.

ჯრუჭის სახარებაში გვაქვს დაქარაგმების 44 შემთხვევა, ხოლო Arm-24-სა და ტბეთის სახარებებში – 16-ით ნაკლები. Arm-24-სა და ტბეთის სახარებებში დაქარაგმებათა მცირე რაოდენობა მათი წარმომავლობის სიძველეზე მიუთითებს. ვინაიდან ხანმეტის დაქარაგმებული და დაუქარაგმებლად დატოვებული სიტყვები, რომლებიც შემორჩენილია სხვა ადგილებში, გამონაკლისის გარეშე ემთხვევა Arm-24-ისა და ტბეთის სახარებების ვითარებას, მათი პროტოტიპი, ამ თვალსაზრისით, ხანმეტის ტიპისა უნდა იყოს.

Arm-24-ის ფრაგმენტში საზედაო ასო მუხლებისათვის გამოყენებულია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მუხლი იწყებს სტრიქონს. ამით ის ემთხვევა ხანმეტში გამოყენებულ პრინციპს. მხოლოდ ერთგან, გამოცემის მიხედვით 23-ე პარაგრაფში, ხანმეტს ტექსტის შუა ნაწილში უადგილოდ გამოყენებული აქვს რწ საზედაო ასოთი. ასევე Arm-24-ს ტექსტის შიგნით მხოლოდ ერთხელ აქვს გამოყენებული მუხლის აღსანიშნავად საზედაო ასო, თუმცა აქ საეჭვოა, არის ის საზედაო თუ არა: მე-19 მუხლის დასაწყისი „ხწ მარამს“. მუხლის აღსანიშნავად Arm-24 და ხანმეტი ოთხთავები საზედაო ასოს იყენებენ მხოლოდ მაშინ, თუ მუხლი აშეიშნებინებს იწყება.

ფრაგმენტი გამონაკლისის გარეშე «უ» დიგრაფის მაგიერ წერს «ო» გრაფემას („ოი“ < „უი“ < „უ“): «მოცელსა» < «მუცელსა»; «ოი» < «უ»: «მის-თოის» < «მისთვს», «სოიმიონ» < «სვმიონ»; მოშლილია ც-ს ფუნქცია: ერთ შემთხვევაში გვხვდება ე-ნ+ჟ – „სიმრავლე ერთა“, მეორე შემთხვევაში კი ც-ს ნაცვლად გვაქვს ე-ნ+ი-ნ – «მწოლარეი ბაგასა». გვაქვს შემთხვევა, როდესაც ც-ს გამოსახატავად ე-ნ და ც ერთადაა დაწერილი: «მეუფეც». მსგავსი აღრევები ადრეულ ძეგლშიც დასტურდება.³

საინტერესოა -ადმდე -ამდე ვარიაციებიც. ფრაგმენტში ორივე გვხვდება («დლედმდე», «დაკოირვებამდე»). ასეთი გამარტივება უკვე „ხანმეტ ლექციონარში“ შეიმჩნევა. მოშლილია ჟ-ს ფუნქცია: «მართალთაითა». ასეთი შემთხვევები ლატალის ლექციონარშიც გვხვდება.⁴

ფრაგმენტის ტექსტის ხანმეტ, ჯრუჭ-პარხლის, ადიშისა და ექვთიმე ათონელისეულ რედაქციებთან შედარებამ გვიჩვენა, რომ იგი ახლოს არის როგორც ჯრუჭის ჯგუფის ნუსხებთან, ისე ექვთიმესეულთან, მაგრამ ეს სიახლოვე უფრო მეტი და არსებითია ხანმეტისა და ექვთიმესეული სახარების ტექსტთან. მაგალითად მოგვაქვს მხოლოდ ლუკა, 2:19:

Arm-24: ხ(ოლო) მარიამს დაემარხნეს სიტყუანი ესე და დაედვა გოლსა თოისსა.

ხანმეტი: ხოლო მარიამს დახემარხნეს სიტყუანი ესე და დახედვა გულსა თვსსა.⁵

ექვთიმე: ხოლო მარიამს დაემარხნეს სიტყუანი ესე და დაედვა გულსა თვსსა.⁶

ჯრუჭ-პარხალი: ხოლო მარიამს დაესხნეს ყოველნი ესე სიტყუანი და დაედვა გულსა თვსსა.⁷

ადიში: ხოლო მარიამი ყოველსა მას სიტყუასა დაჰმარხვიდა და

³ ზ. სარჯველაძე, *ქართული სალიტერატურო ენის შესწავლის შესავალი* (თბილისი, 1984), გვ. 278.

⁴ იქვე, გვ. 288.

⁵ ლ. ქაჯაია, *ხანმეტი ტექსტები*, ნაკვ. I (თბილისი, 1984), გვ. 85.

⁶ ივ. იმნაიშვილი, *ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია* (თბილისი, 1979), გვ. 489.

⁷ ა. შანიძე, *ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია* (თბილისი, 1945), გვ. 187.

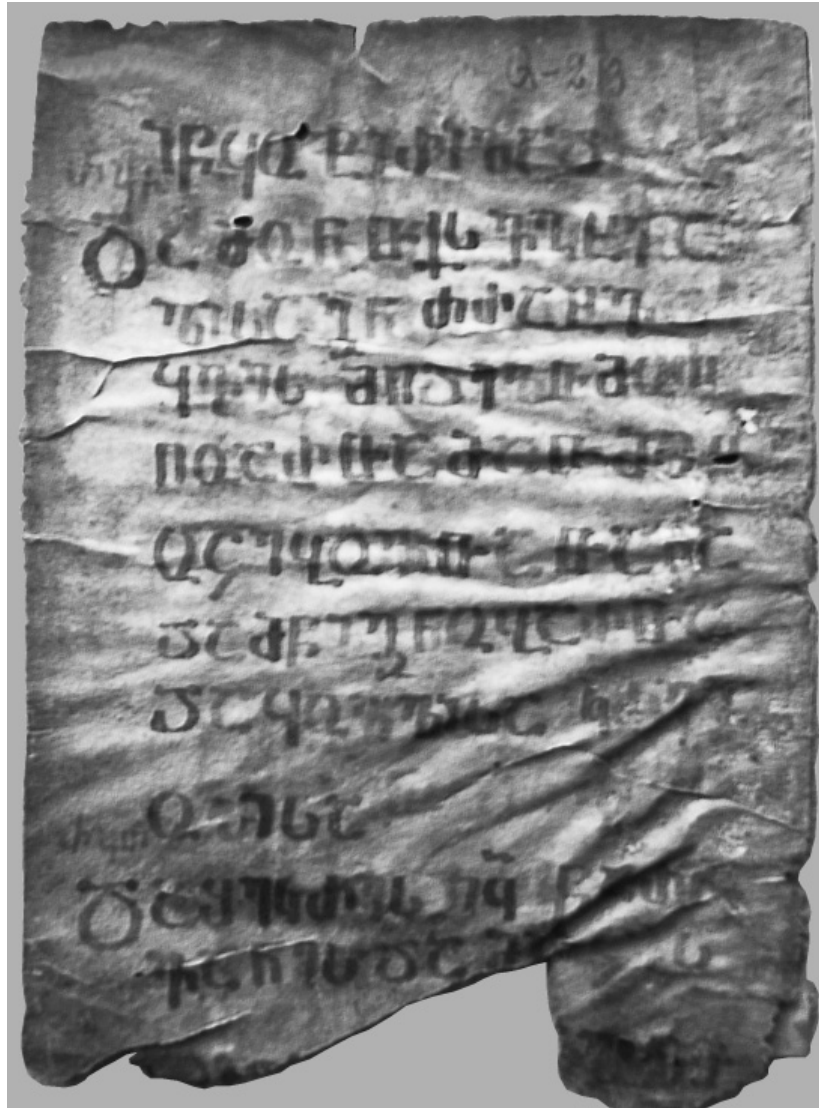
გულისჯმა-ჰყოფდა გულსა თქსსა.⁸

დასკვნები: 1. პალეოგრაფიულად, ორთოგრაფიულად და ენობრივად Arm-24 IX-X სს-ით შეიძლება დათარიღდეს. 2. ვულგატამდელ ოთხთავთაგან ის ემთხვევა (გარდა ორთოგრაფიისა) ხანმეტს, ხოლო ექსკლუზიური შეხვედრები ეძებნება ყველასთან. ასეთი შეხვედრები იმდენად მცირეა ადიშთან, რომ იგი არ შეიძლება მისი ჯგუფის ნუსხად იქნეს განხილული. 3. ფრაგმენტი ახლოს არის როგორც ჯრუჭის ჯგუფის ნუსხებთან, ისე ექვთიმესეულთან, მაგრამ ეს სიახლოვე უფრო მეტი და არსებითია ექვთიმესეულთან. 4. ხანმეტი, ჯრუჭისა და ექვთიმესეული ჯგუფის ნუსხები ტექსტოლოგიური პოზიციებიდან შეიძლება არ ჩაითვალოს დამოუკიდებელ რედაქციებად, რადგან შეგნებულ ცვლილებათა რაოდენობა არ არის საკმარისად დიდი. მაგრამ წმიდა წერილების რედაქტირებას დიდი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდნენ. სხვადასხვა მთარგმნელიც კი ცდილობდა იმდენად ზუსტად ეთარგმნა, რომ მათ შორისაც კი დიდი იყო ხოლმე დამთხვევები. დიდი ანგარიში ენეოდა უკვე არსებულ ტრადიციასაც. მთარგმნელები თუ რედაქტორები არა მარტო ითვალისწინებდნენ ადრე არსებულ თარგმანებს, არამედ მთელი ტექსტი ზეპირადაც იცოდნენ და მათი გავლენის ქვეშ ექცეოდნენ. ამდენად, ვფიქრობთ, რომ წმიდა წერილებში შეგნებული ცვლილებების შემთხვევაში, თუნდაც მათი რაოდენობა ახალ ტექსტს არა ქმნიდეს, ნასწორები ტექსტი უნდა მივიჩნიოთ რედაქციად. 5. ამ პოსტულატებიდან გამომდინარე, ჯრუჭის, ექვთიმესეული და Arm-24-ის ჯგუფის ხელნაწერებს რედაქციებად მივიჩნევთ. 6. Arm-24 და ხანმეტი ოთხთავის შესაბამისი ადგილები ერთი რედაქციის ნუსხებია.

ხანმეტი ოთხთავის რედაქციის ხელნაწერის ფრაგმენტის აღმოჩენამ გვიბიძგა სხვა ფრაგმენტებს შორისაც გვეძებნა იმავე ხელით ნაწერი ტექსტები, რათა უფრო საიმედო დასკვნებისათვის მეტი მასალა მოგვეპოვებინა. მართლაც, იმავე ხელით ნაწერ ფრაგმენტს მივაგენით Q ფონდში. ეს არის Q-213, რომელიც გამოცემული აქვს ბ. უტიეს ფოტოს გარეშე.⁹

⁸ ა. შანიძე, *ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია*, გვ. 187.

⁹ B. Outtier, *Deux fragments inédits de la première traduction géorgienne des Évangiles, The New Testament text in Early Christianity* (Brussel, 2000).

Q 213, ფ. 2r

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებას მხითარისტ კალატოზიშვილის მემკვიდრეთაგან შეუძენია საარქივო მასალა, რომელთა შორისაც აღმოჩნდა ძველ ქართულ ხელნაწერთა ფრაგ-

მენტები. ყველა ეს ფრაგმენტი ადრე, როგორც ჩანს, გამოყენებული იყო სხვა ხელნაწერების, მოსალოდნელია სომხურის, საცავ ფურცლებად. Q-213 სწორედ ასეთ ფრაგმენტთა რიგს ეკუთვნის. ეს არის გაყვითლებული და გაუხეშებული ეტრატის ორი ფურცელი, ოდესღაც ერთი ფურცლის ნაწილები: დიდი ეტრატის ფურცლის ჰორიზონტალურად გადაჭრის შედეგად მიღებული ნახევარი ფურცელი ვერტიკალურადაც გადაუჭრიათ მცირე ფორმატის ხელნაწერი წიგნისათვის, ისე რომ ერთ ფურცელზე ორი სვეტიდან ერთი დარჩენილა. გადაჭრის კვალი კარგად ჩანს სხვადასხვა ფურცლებზე მოხვედრილი გრაფემებით. ფრაგმენტების ზომებია 14,5X11,5. მათ ქართულად, შედარებით გვიანდელი ნუსხურით, აშიებზე მინერილი აქვს სტიქომეტრიული რიცხვები (რჟჴ, რჟთ, ტდ, სბ; „სბ“ სვეტის შიგნით არის შეტანილი). ფრაგმენტების ტექსტი ოთხთავის ნაწილია: მარკოზ, 14:72; 15:1-15. იგი აღწერილია ელენე მეტრეველის მიერ.¹⁰ აღწერილობაში ნათქვამია, რომ ფრაგმენტი სავარაუდოდ X საუკუნისაა და სახარების ტექსტი განსხვავდება ოთხთავის ძველი რედაქციებისაგან. ფრაგმენტს X ს-ის მეორე ნახევრით ათარილებს ბ.უტიე.

Q-213 პალეოგრაფიასა და ორთოგრაფიასთან ერთად სხვა ტექნიკური პარამეტრებითაც ემთხვევა Arm-24-ს: ასოების ზომა, დაკანონება, სტრიქონებს შორის მანძილი, აშიის ფართი და ა. შ., იდენტურია მათი დაქარაგმებისა და საზედაო ასოების გამოყენების პრინციპებით. ამდენად, ისინი ერთი ხელნაწერის ნაწილებს წარმოადგენენ. ამიტომ Q-213-ს ვათარილებთ ისევე, როგორც Arm-24-ს – X ს.

Q-213-ს აშიაზე აქვს რამდენიმე გვიანდელი მინაწერი სომხური ნუსხურით: ა (ა), ჟა (თა) და რაც უფრო მნიშვნელოვანია, თარიღი, რომელიც იწყება აშიაზე და გადადის მეშვიდე სტრიქონზე թվ ռԺ ან ռԺ: 1017+551(552)=1568/69 ან 1015+551(552)= 1568/69. ბოლო ასო დაწერილია ქართულ გრაფემაზე, ამიტომ ძნელია თქმა, არის ის სომხური თ «ე», თუ ლ «ვ». Arm-24-ის ანდერძში მოცემული თარიღიც მიუთითებდა, რომ იგი გადაწერილია 1568/69 წ-ში. ორივე ხელნაწერის თარიღის ხელიც ძალიან წააგავს ერთმანეთს. შეუძლებელია ასეთი დამთხვევა შემთხვევითი

¹⁰ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, Q კოლექცია, ტ. I, შედგენილი ე. მეტრეველისა და ქრ. შარაშიძის მიერ, ილ. აბულაძის რედაქციით (თბილისი, 1957), გვ. 232.

იყოს: Arm-24 და Q-213 ერთი ხელნაწერის ნაწილებია და ერთდროულად (1568/69) არის დაჭრილი სომეხი გადამწერის მიერ სხვადასხვა სომხური ხელნაწერის ასაკინძად.

მარკოზ 14:72; 15:1-15

<p>რჟჳ</p> <p>რჟთ</p>	<p>72. . .ინყო ტირილად 1. ზა მონთქსვე ხვა ლისაგ(ან) ძრახვა ყვეს მლდელთმოდ ლოართა მათ მოხ ოცებოლთა თანა და მწიგნობართა და ყოვლისა კრებ ოლისა ზა შეკრეს იჳ წარიყ ვანეს და მისცეს. . . 2. . . .<i>ჰკითხვიდა</i></p>	<p>ფ[ა] და იგი არას მი ოგებდა 4. [დ]ა ფილატე მერმე ეტ ყოდა მას არას მიო გებ რავდენსა ესე ძოირსა იტყოიან შჳნ თჳს. და იჳ არაჲ მიოგო ვჳე დაკოირვებამდე ფილატესა. ^{სა} ხჳ დღესა სწაოლად მიოტევის მათ ერთი პყრობი ლი რჳლიცა მიითხოიან r</p>
-----------------------	--	--

<p>რჟა</p> <p>რჟბ</p> <p>რჟც</p> <p>რჟდ</p>	<p>8. . . ვჳა ყვის მათა მი მართ. 9. პილატე მიო გო და რჳა მათ გნებავს მიგიტეო თჳჳნ მეოფეჳჳ ჰოორ ^ჳ იათაჲ 10. ოწყოდა რჳ შოორით მიეცა მლდე ლთმოდლოართა 11. ჲ მლდელთმოდლოა რთა მათ აღძრეს ერ იგი რჳა ბარა ბა მიოტეოს მათ v</p>	<p>13. . [ძა]ხილ იყვნეს მლდელთმოდლო ართაგ(ან) და იტყოდეს ჯოარ აცო ეგე. 14 და პილა ტე ეტყოდა მათ რაჲ ეგოდენი ძო ირი ოქმნიეს და იგინი ოჳმობდეს ჯოარს აცო ეგე. 15. ჲ პილატე იზრახა შოორ] v</p>
---	---	--

შენიშვნა: ბ. უტიეს მიერ გამოქვეყნებული ტექსტისაგან განსხვავებული წაკითხვები აღნიშნულია ბოლდითა და იტალიკით.

ზაზა ალექსიძე, დალი ჩიტუნაშვილი

მარკოზის სახარების ტექსტი Q-213-ში სრულიად განსხვავებულია ჩვენთვის ცნობილ სახარებათა რედაქციების შესაბამისი ადგილისაგან. ვადარებთ მხოლოდ 15:4-ს.

Q-213: და ფილატე მერმე ეტყოდა მას: არას მიოგებ, რავდენსა ესე ძორსა იტყოიან შე(ე)ნთ(ვ)ს.

ხანმეტი: ხოლო პილატე მერმე ხკითხა მას და რქუა: [არას] მიხუგება, აჰა რაოდენ შეგნამებენ.¹¹

ექვთიმე: ხოლო პილატე მერმე ჰკითხვიდა მას და ჰრქუა: არას მიუგება? აჰა რავდენსა შეგასმენენ შენ!¹²

ჯრუჭ-პარხალი: ხოლო პილატე მერმე ჰკითხა მას და ჰრქუა: არას მიუგება? აჰა რაოდენსა შეგნამებენ შენ!¹³

Q-213 განსხვავდება ბერძნული და სომხური სახარებებისაგანც. მოვიყვანთ მხოლოდ ერთ მაგალითს, თუმცა მსგავსი განსხვავებების ჩვენება ყველა მუხლის მიმართ შეიძლება:

15. Q-213: და მონთქ(უ)ესვე ხვალისაგან ძრახვა-ყვეს მღდელთმოძლუართა მათ მოხუცებულთა თანა და მწიგნობართა და ყოვლისა კრებულისა და შეკრეს ი(ეს)უ, წარიყვანეს და მისცეს.

ბერძნული: Καὶ εἰθς πρῶι συμβῶσιον ἔτοιμασαυτες οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν πρεσβυτερῶν καὶ γραμματεῶν καὶ οἶον το συῆδριον, διῆσαιτες σοι Ἰησοῦν ἀπιεγκαι καὶ παρεδῶκαι Πειλατῶ.

სომხური: Եւ վաղվադակի ըսք առաւօտը խորհուրդ արարեալ քահանայապետիցն հանդերձ ծերովքն և դպրոք և ամենայն արեսանն կապեցին գՅիսուս՝ և Կարան մարտնեցին Պիլատոսի:

ვფიქრობთ, საინტერესოა ის ფაქტი, რომ Q-213-ის ტექსტი სირიულ სახარებასთან ამჟღავნებს მსგავსებას: ორჯერ „პილატეს“ მოხსენიება „ფილატე“ ფორმით, ასევე მე-13 მუხლის დასაწყისი: „[ძა]ხილ-იყვნეს“, რომლის ნაცვლადაც სხვა ქართულ რედაქციებში ყველგან „ლაღად-ყვეს“ გვაქვს (ბერძ. ἐκραξαι, სომხ. աղաղակիւն) და მხოლოდ სირიულშია ამავე ფორმით.

Q-213-ის ტექსტს ვერ ვადარებთ ადიშის ოთხთავის შესაბამის ადგილს, ვინაიდან მასში დაკარგულია შესაბამისი ორი ფურცელი. ბ.უტიე

¹¹ ლ. ქაჯაია, *ხანმეტი ტექსტები*, I, გვ. 80.

¹² ივ. იმნაიშვილი, *ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია*, გვ. 424.

¹³ ა. შანიძე, *ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია*, გვ. 172.

ვარაუდობს, რომ Q-213-ის ტექსტი ადიშის ოთხთავის ჯგუფს უნდა უკავშირდებოდეს. არგუმენტები: 1. ფრაგმენტში დადასტურებული სინტაგმა „მუნთქუესვე“ ორმოცდაათჯერ გვხვდება ადიშის ოთხთავში და მხოლოდ ორჯერ ჯრუჭ-პარხალში. 2. ფრაგმენტში დადასტურებული „ძვრის-სიტყუა“ ადიშის ოთხთავში გვხვდება შვიდჯერ. 3. გენეტივის ფორმით „ყოვლისა კრებულისა“ შეიძლება აიხსნას სომხური ადყან-ით („კრებული“), რომელიც მთარგმნელს ნათესაობით ბრუნვაში ჰგონია. ამ არგუმენტიდან ჩანს, რომ ავტორი ფრაგმენტის (Q-213) ტექსტსა და ადიშის ოთხთავს სომხურიდან თარგმნილად მიიჩნევს.

ჩვენი კონტრარგუმენტები: 1. „მუნთქუესვე“ ზუსტად ამ ფორმით არც ერთხელ არ არის დადასტურებული ადიშის ოთხთავში. იგი ორჯერ გვხვდება ჯრუჭ-პარხალში და ორივე შემთხვევაში მისი შესატყვისი ადიშის ოთხთავში არის „მუნქუესვე“. ადიშის ოთხთავში 50-ჯერ სწორედ ეს ფორმა გვხვდება. 2. «ძვრის-სიტყუა»-დან ნაწარმოები ფორმები მართლაც გვხვდება მხოლოდ ადიშის სახარებაში და არ არის ჯრუჭ-პარხლის რედაქციაში, მაგრამ ამ არგუმენტს ძალა მაშინ ექნებოდა, თუ Q-213-ისათვის ამ ორი რედაქციიდან ასარჩევი იქნებოდა ერთ-ერთი. საერთოდ კი «ძვრის-სიტყუა»-დან ნაწარმოები ფორმები იმდენად გავრცელებულია ძველ ქართულ მწერლობაში, რომ მათი გამოყენება რომელიმე თარგმანში რაიმე განსაკუთრებულ ნიშანს არ წარმოადგენს. 3. ფრაზაში «მუნთქუესვე ხვალისაგან ძრახვა-ყვეს მღდელთმოძღუართა მათ მოხუცებულთა თანა და მნიგნობართა და ყოვლისა კრებულისა». «ყოვლისა კრებულისა» როგორც გრამატიკულად, ისე სინტაქსურად ნორმალურად ზის ტექსტში და სომხური ადყან-ით („კრებული“) მისი ახსნა აუცილებელი არ არის. მთარგმნელს ტექსტი ასე ესმის: «მაშინვე მეორე დღეს მღვდელთმოძღვრებმა მოილაპარაკეს უხუცესებთან, მნიგნობრებთან და მთელ კრებულთან». ამ ტექსტის ასე გაგება რომ ბუნებრივია, მოწმობს შესაბამისი ადგილის თარგმანი ინგლისურ ენაზე: «Early in the morning the chief priests met hurriedly with the elders, the teachers of the Law, and the whole Council». მოცემული წინადადება ძველ ქართულად ასეც შეიძლება გაიმართოს: «მუნთქუესვე ხვალისაგან ძრახვა-ყვეს მღდელთმოძღუართა მათ მოხუცებულთა და მნიგნობართა და ყოვლისა კრებულისა თანა». ასეთი კონსტრუქციები ძველი ქართულისათვის უცხო არ არის. უდაბნოს მრავალთავი: «გაკურთხევთ უფალი მამისა თანა და სულისა

წმიდისა».¹⁴ რაც შეეხება სომხური *սպետას*-ის ქართულად ნათესაობითი ბრუნვით გადმოღებას, საეჭვოა ასეთ მთარგმნელს საერთოდ შეეძლოს ოთხთავის თარგმნა სომხურიდან ქართულად.

ბ.უტიემ ქართული ოთხთავის კიდევ ერთი ფრაგმენტი აღმოაჩინა ერევნის «მატენადარანში»: N3716. ეს არის 1421 წ. გადანერილი სომხური ოთხთავის პირველი დამცავი ფურცელი მარკოზის თავიდან: 8:17-31.¹⁵

ქართული ტექსტის შემცველი ფურცლის ზედა და გვერდითა აშეები ჩამოჭრილი და მისადაგებულია სომხური ხელნაწერის ზომისათვის ისე, რომ ფურცლის პირველი სვეტის დასაწყისი ასოები დაკარგულია. ფურცლის ზომაა: 25X18 სმ.; ქვედა აშეის – 5X18 სმ. ტექნიკური მონაცემებით, პალეოგრაფიითა და ორთოგრაფიით, მატენადარანის ფრაგმენტი ზუსტად ემთხვევა Arm-24-სა და Q-213-ს. ამდენად, სამივე ფრაგმენტი ერთი ხელნაწერის ნაწილებს წარმოადგენს.

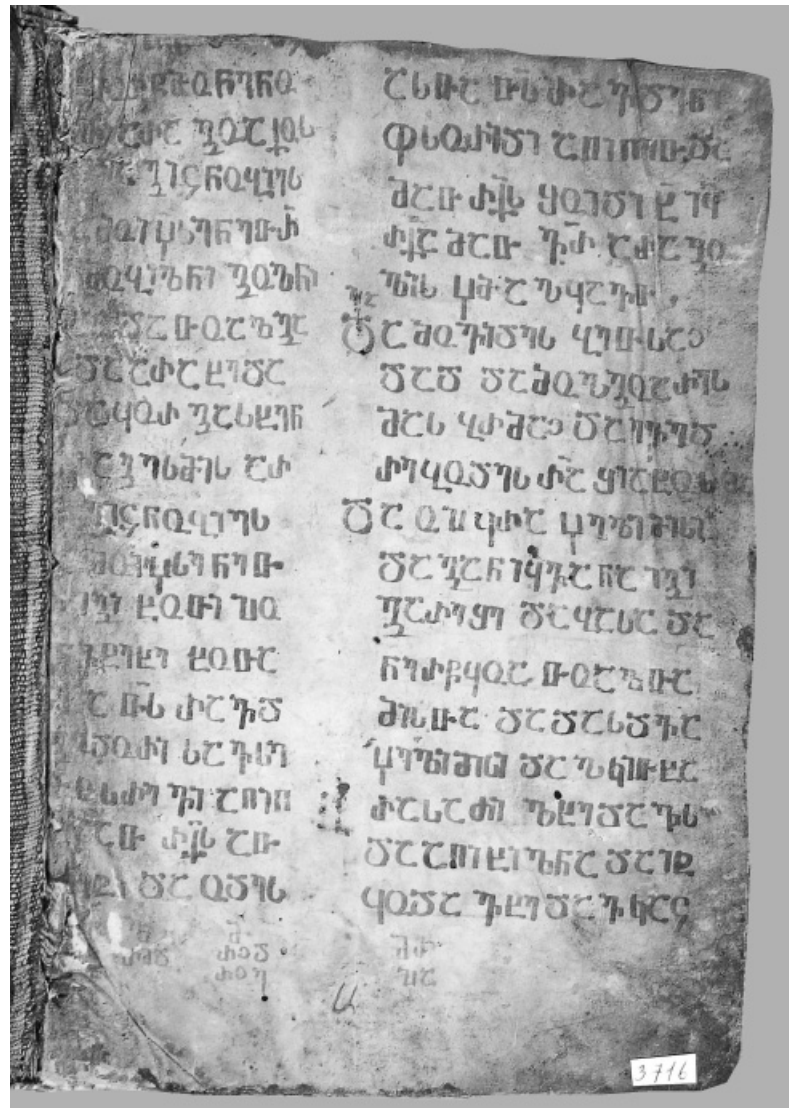
მატენადარანის ფრაგმენტში Arm-24-ის მსგავსად გვაქვს წითელი მელნით შესრულებული ლიტურგიკული მითითებები. 1. „თ~ვი ჯ~ისა და მქთ~ლი ანგლ~ზთაა“.¹⁶ ბ. უტიეს წაკითხვა სწორია, თუმცა ტექსტში დაქარაგმებულია არა მქთ~ლი, არამედ მქლ~თი: „მიქაელეთი“. „-ეთი“ კრებილობის მანარმოებელი სუფიქსია, ანუ იგულისხმება მიქაელი და სხვა მთავარანგელოზები. შდრ. „საქმე მოციქულთას“ სხვადასხვა რედაქციაში: „წარ-რა-ვიდეს პანფჷთ პავლეეთი, მივიდეს იგინი პანეფოდ“ // „წარ-რა-ვიდეს პაფოთ პავლე და მისთანანი იგი“.¹⁷ ამ ლიტურგიკულ მითითებას, სამართლიანად აღნიშნავს ბ. უტიე, ქართულ ლექციონარებში პარალელი არ ექებება. 2. წდ~თი ანუ „წმიდათაი“ – „წმიდათა მონამეთაა“.

¹⁴ უდაბნოს მრავალთავი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ლ. ბარამიძე, კ. დანელიამ, რ. ენუქაშვილმა, ლ. კიკნაძე, მ. შანიძემ და ზ. სარჯველაძემ, ა. შანიძისა და ზ. სარჯველაძის რედაქციით (თბილისი, 1994).

¹⁵ ბ. უტიე, ახალი ასომთავრული ფრაგმენტი მარკოზის სახარებისა, *ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები*, ტ. 31 (2004), გვ. 148.

¹⁶ იქვე, გვ. 148.

¹⁷ ვ. დონდუა, „ლიპარიტეთი“-ისა და ანალოგიური გვარ-სახელებისათვის ქართულ ისტორიულ წყაროებში, *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*, XXXIII (1948), გვ. 142-143.

Mat. 3716, ფ. 1r

Q-213-თან მატენადარანის ფრაგმენტს აახლოებს მარკოზის სახარე-
ბის სტიქომეტრია: 22-ე და 27-ე მუხლებთან (პა და პბ).

<p>[თქნთა]მც [ირედ] მორწმონენო [რჷ პო]რი არა გოაქოს არა გიცნობიეს [არც]ა მოიწსენეთ რჷ [დაბ]რმოზილნი გოლნი [გქონა]ნ. და თოალ გა [სხენ] და არა ხედა [ვთ] და ყორ გასხენ [და] არა გესმის არ [ცა] გიცნობიეს [არცა] მოიწსენეთ [ოდეს]-იგი ხოთი პო [რი გა]წვტეხე ხოთა [თას]თათჷს რავდ [ენი] გოდორი სავსე [ნა]მოსრევი აღილ [ეთ ხჷ] მათ რჷქს ათ [ორ]მეტი და ოდეს ლ მ რმდ რდდ რდე</p>	<p>[იგი შოიდ ოთხათ] ასათათჷს რავდენი ფსორიდი აღილეთ. და მათ რქჷს შოიდი. ხოლო იჷკ რქჷა მათ ვჷრ არა გო ლისწმა-ჰყავთ ^{პა}წა მოვიდეს ბეთსაჲ დად და მოჰგოარეს მას ბრმაჲ და ევედ რებოდეს რჷა შიახოს მა[ს] წა ოპყრა ჴელი მისი და განიყვანა იგი გარეშე დაბასა და ნერწყოა თოალთა მისთა და დასდვა ჴელი მისი და ჰკითხა რასადი ჰხედავს და აღიხილნა და იტ ყოდა ვხედავ კაც მრ პა</p>
--	---

<p>[თა ვჷა ხეთა მიმო] მავალთა წა მერმე კოალად და ასხნა ჴელნი თოა ლთა მისთა და ალო ხილნა და მან აღი ხილნა და კოალად მ ოეგო და ხედვიდა</p>	<p>[ზჷა ჰ]კითხვიდა მ[ო] ნაფეთა თჷსთა და [ე] ტყოდა მათ რაჲ თქოიან კაცთა [ჩჷმ] თოის ყოფაჲ [ხჷ მათ] ჰიოგეს და რქჷს იოვანე ნათლ[ის-მცე]</p>
--	---

<p>ბრწყინვალედ ყ^ალსა ო^ა წარავლინა იგინი სახედ თოისა და რქ^ა წარვედ სახიდ შ^ან^ა ა და დაბად რაჲ შე ხოიდე ნო რას ვის ო თხრობთ დაბასა შინა <small>პბ თვი ჯ^აისი მქ^ალი ანგლ^აზთაჲ</small></p> <p>ო^ა გამოვიდა ი^აჴ და მო წაფენი მისნი დაბნ ებსა კესარია ფილი პ^ასასა და გზასა მრ ლ ი მ პბ ყდ ოდ რევ</p>	<p>მელი და სხოა[თა ელია] და სხოათა ერ[თი წინ] აწარმეტყოე[ლთაგ] ანი ხ^არქ^ა მათ ი^აჴ თქ^ან რაჲ სთქოჲთ ჩმ^ათს] ვინ ვარ მე: მიოგო პეტრე [და რქ^ა] მას შ^ან ხარ ქ^აჴ [და შე] ჰრისხნა მათ [რ^ა ა] რავის ოთხრა^ან მისთ^ას] <small>ნდთ</small></p> <p>ო^ა იწყო სწავლ[ად მა] თა ვ^ად ჯერ-ა[რს] მრ ლ პგ ყე სვ</p>
--	---

შედარება სხვა პროტოვულგატურ ოთხთავებთან:

19. **Mat-3716** : [ოდეს]-იგი ხოთი პო[რი გა]ნვტებე ხოთა[თას]თათ^ას რავდ[ენი] გოდორი სავსე [ნა]მოსრევი აღილ[ეთ ხ^ა] მათ რ^აქს ათ[ორ]მეტი.

ადიში: ოდეს-იგი ხუთი ჴუეზაჲ განუტებეთ ხუთ ათასსა, რავდენი კუელი სავსე წატეხისაჲ აღილეთ? ჰრქუეს მას: ათორმეტი.

ჯრუჭი: ოდეს-იგი ხუთი პური განვტებე ხუთ ათასთათს, რაოდენი გოდორი სავსე წამუსრევი აღილეთ? ხოლო მათ რქუეს: ათორმეტი.

ექვთიმე: ოდეს-იგი ხუთი პური განვტებე ხუთ ათასთათს, და რავდენი გოდორი სავსე წამუსრევი აღილეთ? და მათ ჰრქუეს: ათორმეტი.

20. **Mat-3716** : და ოდეს[იგი შოიდ ოთხათ]ასთათ^ას რავდენი ფსორიდი აღილეთ. და მათ რქ^ას შოიდი.

ადიში: მერმე: ოდეს-იგი შვიდი ჴუეზაჲ ოთ ათასსა მას, რაოდენი გოდორი სავსე წატეხისაჲ აღილეთ? ჰრქუეს მას: ათორმეტი.

ჯრუჭი: და ოდეს იგი შვიდი ოთ ათასთათს, რაოდენი სფვრიდი აღილეთ ნეშტი? და მათ ჰრქუეს: შვიდი.

ექვთიმე: და ოდეს-იგი შვიდი ოთხ ათასთათს, რავდენი სფვრიდი წამუსრევი აღილეთ? და მათ ჰრქუეს შვიდი

აშკარაა, რომ ფრაგმენტი კვლავ ყველაზე ახლოა ექვთიმესეულ სახა-

ზაზა ალექსიძე, დალი ჩიტუნაშვილი

რებათა ჯგუფთან და დიდად სცილდება ადიშურ ტიპს.

შენიშვნა: ბ.უტიე ფრაგმენტში ხანმეტობის ერთ მაგალითზე მიუთითებს – ხრქა. ვფიქრობთ, საქმე გვაქვს «ხოლოს» დაქარაგმებასთან. ფრაგმენტში კარგად მოჩანს ქარაგმის ნიშანი მის თავზე.

მოყვანილი მაგალითებიდანაც კარგად ჩანს, თუ რამდენად განსხვავდება Q-213 სახარების ყველა ქართული თარგმანისაგან. მის დედნად ვერ მივიჩნევთ, აგრეთვე, ბერძნულსა და სომხურ ოთხთავებს. იმავე დროს, Arm-24, Q-213 და Mat-3716 რომ ერთი ხელნაწერის ფრაგმენტებია, ეჭვს არ იწვევს. როგორ უნდა ავხსნათ ის, რომ ლუკას სახარება ფაქტიურად მიყვება ექვთიმესეული სახარების ტექსტს, ხოლო მარკოზი იმდენად განსხვავებულია, რომ იგი უნდა მივიჩნიოთ სრულიად ახალ თარგმანად, შესაძლოა, სირიულიდან. ჩანს, ექვთიმე ათონელისეული ტექსტი ვილაცამ გამოიყენა «ექსპერიმენტისათვის», ახალი თარგმანის მოსაშინჯად. შესაძლოა, ეს პირი იყოს ის «ოზან ვინმე», რომელიც ექვთიმე ათონელისეული სახარების შემრყვენელად მოიხსენიება მიქაელ დალასონელის ანდერძში:

« ... და ვინაჲთგან ვიხილეთ საქმე საშინელი ოზან ვინმე, რომელი შეხებულ არს და წმიდა ექვთიმეს სახარებისა თარგმანისაგ[ან] და და[ვით] ნისაგ[ან] და ღმრთისმეტყუელისაგ[ან] აუჯოცია და ჩაურთავს, იგი ამასცა ჰრიდა ... ან ... სხუაჲ ვინც რაჲ ანუ ჩაურთოს ანუ ამოჯოცოს, ამცა-ჯოცილ არს სახელი მისი წიგნისა მისგან ცხოველთაჲსა!»¹⁸

ჩანს, ამიტომ აღარ გადაარჩა მთლიანად ექვთიმესეული ოთხთავის ის ნუსხა, რომელიც დაამახინჯა «ვინმე ოზანმა» და მხოლოდ მცირე ფრაგმენტების სახით შემორჩა სომხური ხელნაწერის დამცავ რვეულად ან ფორზაციისათვის მომზადებულ ფრაგმენტებად.

Arm-24-ის კოლოფონში ვკითხულობთ, რომ სომხური სახარება 1568/1569 წელს გადაუწერია და აუკინძავს პეტროს აბელას სოფელ ოძაბერდში, ისტორიულ არცახში, როდესაც ის ქთიმის მონასტრის წინამძღვარი იყო. ახალგაზრდობაში წიგნის ხელობა მას შეუსწავლია ვანში გრიგორისისგან, შემდგომში ალთამარელი კათალიკოსისგან (1544-1586).

¹⁸ ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი ალაპებით (თბილისი, 1901), გვ. 176.

ამრიგად, ამ ხელნაწერის ისტორია ასეთ სახეს იღებს: ათონზე მოძულეებული იგი მოგვიანებით ვანში მოხვდა, სადაც გადაინერა სომხური ოთხთავი Mat-3716 და მის გასამაგრებლად 1421 წ. პირველად დაიჭრა; ვანშივე აითვისა წიგნის წერისა და კაზმვის ოსტატობა დაახლოებით ერთი საუკუნის შემდეგ გრიგორისისგან პეტროს აბელამ და როგორც ჩანს, ოძაბერდში თან წაიღო ქართული სახარება როგორც ასაკინძი მასალა (პერგამენტი ძალიან ძვირი იყო) და 1568/1569 წ. ხელახლა დაჭრა ორი ახალი სომხური ხელნაწერის ასაკინძად: Arm-24-ის და უცნობისა, რომლის დამცავი ფურცლები იყო დღევანდელი Q-213. არ არის გამორიცხული, რომ ამ ხელნაწერის ფრაგმენტები კიდევ სადმე აღმოჩნდეს.

ბიბლიოგრაფია

References

- Z. Aleksidzé, Le nouveau manuscrit Géorgien Sinaïtique N50, Edition en fac-similé, *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* (Lovanii, 2001).
- Z. Aleksidze, From Gareja to Mt. Sinai: The Unknown Material on the Monastic Complex from the New Collection of the Manuscripts of Mt. Sinai, in: Z. Skhirtladze ed., *Desert Monasticism. Gareja and the Christian East* (Tbilisi, 2001).
- Description of Georgian Manuscripts of the Georgian State Museum. The New (Q) Collection Q*, vol. 1, compiled by E. Metreveli and K. Sharashidze, edited by I. Abuladze (Tbilisi, 1957).
- V. Dondua, On the "Lipariteti" and Similar Family Names in Georgian Sources, *Proceedings of Tbilisi State University*, XXXIII-b (1948), 133-166.
- Fresco Inscriptions, Ateni Sion*, edited by G. Abramishvili and Z. Aleksidze (Tbilisi, 1989).
- I. Imnaishvili, *The Two Last Recensions of the Georgian Gospel* (Tbilisi, 1979).
- L. Kajaia, *The "khanmeti" Texts*, vol. I (Tbilisi, 1984).
- Manuscript with the Synodicon of 1074 from Iviron Monastery* (Tbilisi, 1901).

- B. Outtier, Deux fragments inédits de la première traduction géorgienne des Évangiles, *The New Testament text in Early Christianity* (Brussel, 2000).
- B. Outtier, New Asomtavruli Fragments of the Gospel of Marc. *Studies of the Chair of the Old Georgian Language*, vol. 31 (2004), pp. 147-148.
- Z. Sarjveladze, *Introduction to the Study of the Georgian Literary Language* (Tbilisi, 1984).
- A. Shanidze, *Two Old Recensions of the Georgian Gospel* (Tbilisi, 1984).
- The Udabno Polycephalon, Prepared by L. Baramidze, K. Danelia, R. Enukashvili, L. Kiknadze, Mz. Shanidze and Z. Sarjveladze, edited by A. Shanidze and Z. Sarjveladze* (Tbilisi, 1994).

Zaza Aleksidze, Dali Chitunashvili

Unknown Fragments of the Ancient Georgian Gospels

The notebook sewn from the pages of Georgian and Armenian manuscripts is used as a protection for the manuscript N-24 in the Armenian fund kept in the National Centre of Manuscripts. Two pages of the notebook are made of the Georgian manuscript which dates back to the tenth century and reveals the fragment of the Proto-Vulgate (Luke 1, 14-26).

This fragment fully coincides with the Khanmeti version of the Proto-Vulgate Gospels. However, it shows exclusive similarity with all other versions. Thus the fragment reveals closeness to the manuscripts of the Jruchi group though it is even closer to Euthymios's version. On the other hand, such a little closeness is revealed to the Adishi Gospel that it cannot be considered to be a member of this group.

The manuscripts belonging to the Khanmeti, Jruchi and Euthymios's groups cannot be considered to be independent recensions from the textual point of view as the number of changes revealed by them is not considerable enough. A different case is presented by the Holy Letters which were edited with great care and responsibility. The translators aimed at such exactness that the translations made by them revealed a considerable degree of coincidence. In addition, the existing tradition was also taken into consideration.

The translators or editors, before embarking upon the new translations, not only considered existing translations but as they already knew their texts by heart, they were subject to its influence.

Thus, we argue that if the changes in Holy Letters were made deliberately, even if their number did not make a new text, all the texts with deliberate changes should be classified as a recension. Consequently, the Jruchi, Euthymios's and fragment versions should be considered to be recensions. Arm-24 and Khanmeti are manuscripts of one and the same recension.

Fragment N-213 (edited by B. Outtier in 2000) of the Q Collection of the National Centre of Manuscripts contains parts of Mark 14, 72 and 15, 1-15. These fragments were found in the archive bought from the heirs of Mekhitarist Kalatozishvili.

A comparative study of Q-213 and Arm-24 revealed that they present fragments of one and the same manuscript. This is confirmed by an exact coincidence in paleography, orthography, size of graphemes and the binding of both fragments.

Q-213 differs from all the previously known recensions of the Georgian Gospels as well as from the Greek and Armenian Gospels. Arguably, the text of the Euthymios the Athonite recension was used by someone as an experiment for a new translation. Possibly, this can be a person called "Ozan" who is mentioned as the "mutilator" of the Euthymios's recension in his lifetime.

In 2004, B. Outier published one more fragment of a Georgian manuscript which was used as a protective page for the N-3716 Armenian manuscript kept in Matenadaran. The fragments of Georgian manuscripts Mat.N-3716, Q-213 and Arm-24 are the fragments of one and the same manuscript dating back to the tenth century. This is confirmed by their technical features. From the textual point of view, the fragment of Mat.3716, like that of Arm-24, form the group of Proto-Vulgate Gospels the closest to the Euthymios's group of Gospels and is very far from the Adishi group of Four Gospels.

Arguably, the manuscript which has reached us in fragments must have been created on Mt. Athos. This has to be the manuscript of the so called Euthymios's Gospel, which, according to the colophon by Michael Daghali-son was "mutilated" by Ozan and the use of which was forbidden on Athos.

Taking into consideration the colophons of Arm-24 and Mat.3716 as well as the Armenian inscriptions on Q-213 we can argue that the Georgian ma-

ზაზა ალექსიძე, დალი ჩიტუნაშვილი

nuscript found itself in Armenia very early. In 1421 it was first cut to bind the Armenian Gospel (Mat. N 3716); Approximately a century later Petros Abegha learned the craftsmanship of binding from Grigoris II Katholikos (1544-1586) and supposedly took the Georgian Gospel as a material for binding to Odzaberd (as the parchment was very expensive). In 1568/1569 he must have cut the remaining part of the Georgian Gospel again in order to bind two new Armenian manuscripts. One of these manuscripts is Arm-2. Q-213, must have been used as protective pages for the latter manuscript.

Jost Gippert
New Manuscript Finds in St. Catherine's Monastery

Part I

It is well known that St. Catherine's Monastery on Mt. Sinai hosts the largest collection of Georgian manuscripts outside Georgia. The catalogues compiled by Al. Tsagareli¹, N. Marr², Iv. Javakhishvili³, G. Garitte⁴, and El. Metreveli, C. Chankievi, L. Khevsuriani, L. Jghamaia, and R. Gvaramia⁵ comprise in all 108 items⁶ of which 12 have disap-

¹ Каталогъ грузинскихъ рукописей Синайского монастыря, *Православный палестинский сборник*, 10 = IV/1, pp. 193-240; also in the same author's *Сведения о памятникахъ грузинской письменности*, вып. 2 (Санкт-Петербург, 1889), pp. 51-98. Tsagareli's sojourn in St. Catherine's Monastery took place in 1882.

² *Описание грузинскихъ рукописей синайского монастыря* (Москва, 1940) (posthumous edition).

³ *სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა / Описание грузинскихъ рукописей Синая* (თბილისი, 1947). The visit to Mt. Sinai was jointly undertaken by Marr and Javakhishvili in 1902.

⁴ *Catalogue des manuscrits géorgiens littéraires du Mont Sinai* (Louvain, 1956) (*Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, 165 / *Subsidia*, 9); Garitte visited the monastery in 1950, within the mission of the Library of Congress.

⁵ *ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია*, ტ. I, გამოსაცემად მოამზადეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიანმა, ლ. ჯღამაიამ (თბილისი, 1978); იქვე, ტ. II, გამოსაცემად მოამზადეს ც. ჭანკიევმა, ლ. ჯღამაიამ (თბილისი, 1979); იქვე, ტ. III, გამოსაცემად მოამზადეს რ. გვარამიამ, ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიანმა, ლ. ჯღამაიამ (თბილისი, 1987).

⁶ 93 items in Tsagareli's catalogue, 98 in Garitte's; 11 items of Tsagareli's listing have no counterpart in Garitte's, and item no. 87 in the latter is not counted here as it is Armenian. Item no. 98 according to the numbering

peared⁷ and 7 have been removed to other locations.⁸ To the remaining 89 items, which may now be called the “Old Collection”, an even larger amount of Georgian manuscripts was added in 1975 when in the course of reconstruction work undertaken after a fire in the north eastern part of the monastery grounds, the remnants of far more than 1000 further codexes were found in the debris.⁹ Among them, about 150 manuscripts have been determined to be Georgian, and the catalogue prepared by Z. Aleksidze, M. Shanidze, L. Khevsuriani and M. Kavtaria¹⁰ gives a clear picture of the “New Collection” they constitute. The most important finds in the “New Collection” are the palimpsest manuscripts (Sin. georg.) N 13 and N 55¹¹ which contain, in their lower layer, the first and only manuscript remains of the Caucasian Albanians; these palimpsests have been the object of an

applied by Garitte is the papyrus Psalter appearing as no. 1 in Cagareli’s description; cf. Garitte, Catalogue pp. 7 and 10-11. The Psalter was kindly made accessible to the present author and his colleagues, M. Shanidze and B. Outtier, during a sojourn in the monastery in May, 2009, by the Librarian of the monastery, Father Justin. The Psalter requires a full restoration as the glass tops it was stored in are broken.

⁷ Nos. 40, 66, 92, and 93 in Tsagareli’s and nos. 23, 24, 27, 28, 45, 48, 55, and 84 in Garitte’s listing.

⁸ Nos. 2, 9, 29, 31, and 69 are found in the University Library of Graz/Austria as part of the bequest of Hugo Schuchardt; no. 72 is in Tbilisi and no. 81, in Detroit.

⁹ For the discovery cf. *Ιερά Μονή καί Αρχιεπισκοπή Σινά, Τά νέα ευρήματα του Σινά* (Αθήνα, 1998), pp. 8-24 and 25-49.

¹⁰ Z. Alexidze (ზ. ალექსიძე), M. Shanidze (მ. შანიძე), L. Khevsuriani (ლ. ხევსურიაძე) and M. Kavtaria (მ. კავთარია), *Κατάλογος γεωργιανών χειρογράφων ευρεθέντων κατά τό 1975 εις τήν ιεράν μονήν του θεοβαδίστου όρους Σινά Αγίας Αικατερίνης / სინის მთაზე წმ. ეკატერინეს მონასტერში 1975 წელს აღმოჩენილ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა / Catalogue of Georgian Manuscripts discovered in 1975 at St. Catherine’s Monastery on Mount Sinai* (Αθήνα / ათენი / Athens, 2005).

¹¹ In accordance with the practice proposed in the Catalogue, pp. 361-362, numbers of the New Collection are marked with an N preceding, and numbers of the Old Collection, with an O, in the following treatise.

international project since 2003, and the edition resulting from it has only just been published¹² Some further important finds may briefly be mentioned here: N 89, a fragment consisting of two folios which pertain to the famous "Sinai polycephalion" (სინურის მრავალთავი, O 32-57-33), filling the gap between fols. 84v and 85r of that codex (i.e. where the parts denominated O 32 and O 57 meet);¹³ N 71 (8 folios), a palimpsest containing an index of Evangelical lectures for the weeks between Easter and Pentecost compiled and written down by Ioane Zosime;¹⁴ N 48 and N 50, two manuscripts containing parts of the Georgian chronicle მოქცევაჲ ქართლისაჲ;¹⁵ and several fragments of hymnaries of the იადგარი type (N 2, N 5, N 19, N 97 etc.).¹⁶ Apart from the 142 items listed in the Catalogue (99 parchment codices, 33 paper manuscripts, 10 scrolls), the New Collection comprises a large number of unidentified fragments which the compilers of the Catalogue were not yet able to classify and describe.¹⁷

¹² *The Caucasian Albanian Palimpsests of Mt. Sinai*, edited by J. Gippert, W. Schulze, Z. Aleksidze and J.-P. Mahé (Turnhout, 2008) (*Monumenta Palaeographica Medii Aevi*, Series iberocaucasica, 2). In this edition, the structure of the (upper) Georgian layer has been thoroughly investigated by the present author, thus correcting several assumptions as printed in the Catalogue; the suggestion that N 13 and N 55 represent one Georgian codex has been confirmed beyond doubt.

¹³ Cf. the *Catalogue*, pp. 149-151 / 305-306 / 432-433.

¹⁴ Cf. the *Catalogue*, pp. 136-137 / 297-298 / 424-425; different from the information given there, the underwriting is not Coptic but Palestinian Syriac; the script used is similar to that appearing in the fly-leaves of the Sinai polycephalion (O 32-57-33), for which cf. A. Smith-Lewis, *Catalogue of the Syriac Mss. in the Convent of S. Catherine on Mount Sinai* (London, 1894) (*Studia Sinaitica*, 1), pp. 118-120.

¹⁵ Cf. Z. Aleksidzé ed., *Le nouveau manuscrit géorgien sinaitique N Sin 50*. Édition en fac-similé. Introduction par Z. Aleksidzé, traduite du géorgien par J.-P. Mahé (Lovanii, 2001).

¹⁶ Cf. the *Catalogue*, pp. 43-44 / 240-241 / 368-369.

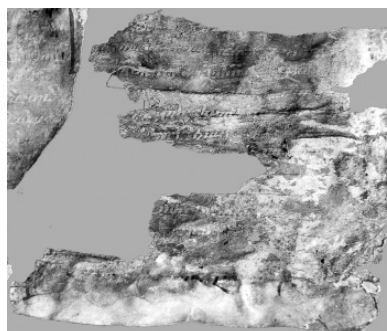
¹⁷ The number of unidentified fragments is given as "c. 1800" in the Catalogue (p. 45/242/371); ca. 150 Georgian fragments were available to the researchers in May 2009 (cf. below).

During a research visit to the monastery undertaken in May, 2009, in connection with the international project “Critical Edition of the Old Georgian Versions of Matthew’s and Mark’s Gospels – Catalogue of the Manuscripts Containing the Old Georgian Translation of the Gospels”,¹⁸ a group of scholars consisting of M. Shanidze, S. Sarjveladze, D. Tvaltvadze, B. Outtier and the present author had the opportunity to study the Georgian manuscripts of Mt. Sinai in detail.¹⁹ In the following pages, I shall summarise a few of the findings, with special emphasis on the fragments that have not been identified so far and the methods applicable for their identification.

Many parts of the New Collection, and especially the fragments, which are at present kept in cardboard slipcases in the monastery library, have been preserved in a very bad state caused by the fire that led to their discovery in 1975. This is not only true for their size which is reduced to less than 10×10cm in most cases, leaving but a few lines or words visible, but also for their surface which shows all kinds of damages that result from being burnt or singed; cf. Images 1 and 2 (Fragments A and B)²⁰ showing such damage.

Img. 1: Fr. A

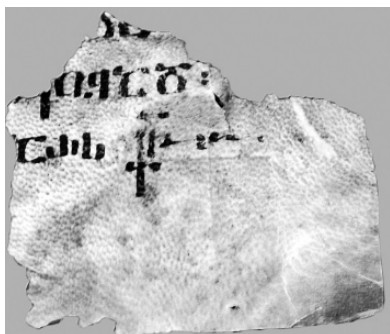
Img. 2: Fr. B

¹⁸ Project kindly supported by INTAS, Brussels, under ref. no. 05-1000008-8026.

¹⁹ The members of the group are extremely grateful to the monastery librarian, Father Justin, for the kind support he provided during their stay.

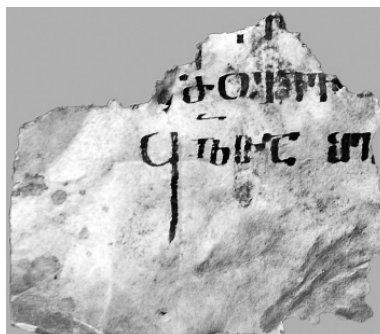
²⁰ Hereafter, capital letters are used for easy reference to individual fragments; there is no cataloguing function implied.

The first step in analysing a given fragment will always consist in identifying the text passages it contains. It is clear that a certain number of characters must be discernible for this purpose; on the basis of the huge database of digitized Old Georgian texts that has been made available in the TITUS and ARMAZI projects,²¹ even a small number of characters may suffice for this. Cp., e.g., Fragm. C displayed in Images 3a and b which can easily be identified as containing verses from the 4th chapter of the Gospel of Luke (4:41 and 4:43-44), with their internal order clearly determining the recto and the verso of the fragment.²²

Img. 3a: Fragm. Cr

Lk. 4:41: <და განვიდოდეს ეშმაკნი მრავალთაგან ლალადებდეს და იტყოდეს ვ[~]დ შენ ხარ ქ[~]წ ძ[~]ღ ლ[~]ღ : და შეჰპრისხნა მათ> და <არა ოკტევებდა სიტ[~]ყოვად : <რ[~] იცოდეს ვ[~]დ ესე> არს ქ[~]წ :-

Img. 3b: Fragm. Cv

Lk. 4:43-44: <ხ[~] თავადმან ჰქ[~]ა მათ ვ[~]დ სხოვათაცა ქალაქთა ჯერ არს ჩემდა ხარებად სასოვ[~]ფევ[~]ელი ლ[~]ღ რ[~] ამისთვის> მოვივ[~]ლინე : და ქადაგებდა> ყ[~]ლთა შე[~]საკრებელთა გალილეასათა : >

²¹ Cf. <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/texte2.htm#georgant> for the inventory of texts and <http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/database/titusinx/titusinx.asp> for the retrieval engine.

²² Lk. 4:41 is the only text passage in the TITUS database matching a search for ...ყოვად and არს and ქრისტ[~] within a context of maximally twenty words; the query can be carried out with the following URL string: <http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/database/titusinx/titusinx.asp?>

The identification of a text passage is not enough to identify a manuscript fragment though. Text passages from Gospel texts may pertain to Gospel manuscripts, but also to lectionaries of various kinds, and they may even represent mere quotations in homiletic, hagiographic, or other texts. In the given case, the latter option is less likely as we seem to have not single verses here but a continuous text which extends over several verses of the same Gospel chapter; this would be surprising in a quotation context. The decision whether we have a Gospel manuscript or a lectionary here is less easy to arrive at. For this purpose we have to take several further criteria into account.

First, lectionary manuscripts have typical features such as, titles for example indicating lectures to be read or indications of the date and place of a lecture reading. This can easily be seen in another set of fragments found in the New Collection; cf. Fragm. D (Images 4a and b), a badly damaged scrap on which just the indication of the month (ოხვანთ-) has been preserved, written in red ink as usual in many lectionaries (cf. below as to this fragment). On Fragm. C, no such indication is discernible.

Second, the text passages as present in lectionaries may differ from those contained in Gospel manuscripts. This is certainly true for many of the Old Georgian lectionaries in comparison with the redactions of the Gospel tradition proper. In the case of Fragm. C, the amount of text available is by no means sufficient to answer this question.

Third, it was but a restricted set of Gospel passages that were read as lectures, which implies that certain passages are less likely to be found in a lectionary. In the period of Old Georgian, there were two lectionary traditions available, viz. the so-called Jerusalem rite commonly regarded as archaic, and the later Byzantine rite. Among the Sinai manuscripts, those written in Asomtavruli script usually belong to the Jerusalem tradition while the Byzantine rite is represented by younger Nuskhuri manuscripts such as the paper codex N 14p of the New Collection.²³ As a matter of fact, the text passage we find on Fragm. Cr (Lk. 4:41) is not contained as such in any Old Georgian lectionary of the Jerusalem type, while the Byzantine rite has a matching passage on the Monday of the 19th week after Pentecost

²³ Cf. the *Catalogue*, p. 636 for a facsimile of fol. 3r of N 14p, showing lectures for the Wednesday and Thursday of the Easter week (Jo. 1:47-51; 3:1-4).

(Lk. 4:37-44). This cannot be taken as a sufficient argument for attributing Fragn. C to a lectionary of the Byzantine rite however, all the more since it is written in Asomtavruli letters. If we consider that the index of Evangelical lectures compiled by Ioane Zosime prescribes the reading of Lk. 4:31-41 for the 3rd Sunday and of Lk. 4:42-5,11 for the 4th Sunday after Epiphany,²⁴ the latter information being matched by the Latal lectionary,²⁵ we may well assume that the fragment in question might represent the same tradition.

Different from the "internal", i.e., text-based criteria mentioned so far, another type of argumentation is related to "external" characteristics such as the handwriting and the measures which may admit to attributing a given fragment to a codex that has been classified. In this context, "measures" can hardly mean anything but the distance between lines and the size of characters, given that tiny fragments such as C cannot tell anything about the size and the number of lines of the original they derive from. As to the handwriting of Fragn. C, the few letters that are discernible are hardly enough to prove its descentance from one of the known codexes of the New (or Old) Collection. The same is true for the measure, given that only two lines have been preserved. We do arrive at a reasonable argument, however, if we try to calculate the amount of lines the text passage must have comprised originally. Provided that the text flowed continuously from Lk. 4:41 to 44, the actual amount of text can hardly have comprised more than 12 lines, with an average of 17 characters per line or rather, column (cf. Tab. 1 which displays the corresponding reconstruction of the text). While the latter feature, together with the handwriting, would match the outline of the 10th century "Jerusalem" lectionary contained in the New Collection as N 11,²⁶ the number of lines clearly contra-

²⁴ Cf. G. Garitte, *Un index géorgien des lectures évangéliques selon l'ancien rite de Jérusalem*, *Le Muséon* 85 (1972), pp. 391-392, nos. 321-322.

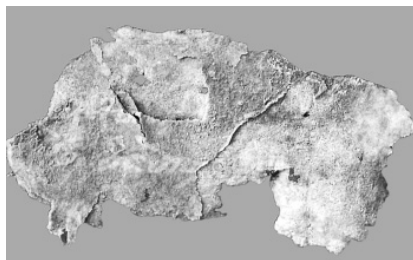
²⁵ Cf. M. Tarnischvili, *Le grand lectionnaire de l'église de Jérusalem*, [édition], t. II (Louvain, 1960), p. 74 note (no. 1426Bd); for the preceding Sunday, the same lectionary notes only Lk. 31-37 (cf. *ib.*, no. 1426Bc).

²⁶ Cf. the *Catalogue*, p. 519 for a facsimile of fol. 2r of N 11.

dicts this as the two-column manuscript N 11 has 30 lines per page. The difference would be hard to account for, even if we assumed a title to have been inserted between 4:41 and 4:43. The question whether Fragn. C can be grouped together with N 11 must thus remain open.

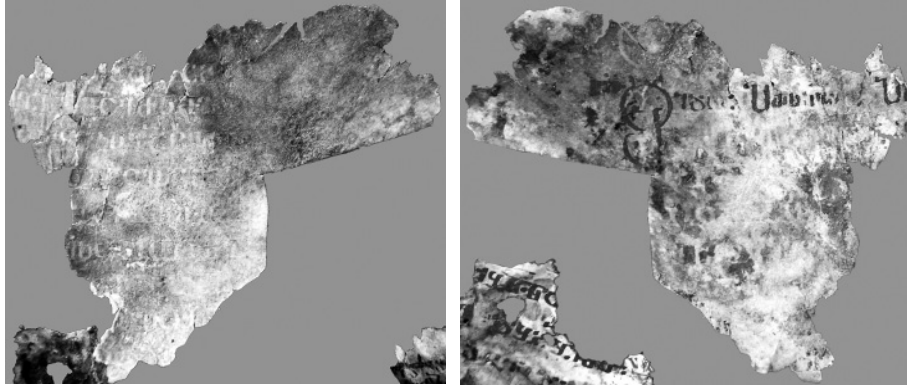
Img. 4a (Fragm. Da)

Img. 4b (Fragm. Db)

With other fragments of this type, prospects are better. This is true, for example, for Fragn. E, again a very badly damaged scrap (cf. Images 5a and b). Here, the black ink has totally disappeared but the Asomtavruli characters have remained discernible against the stained background. In the upper lines, the words იგი მიმცემს მე and ვალს ვ(ითარც)ა can be made out, which is sufficient for identifying the text passage as Mk. 14:20-21. Again the fragment might derive from both a Gospel manuscript and a lectionary. In the given case, the passage in question is well attested as a lecture of the “Jerusalem” rite, forming part of the reading of Mk. 14:12-26 prescribed for Maundy Thursday in the Kala lectionary and Sin. O 36.²⁷ This is confirmed by the other side of the same fragment, which exhibits the same type of lecture title written in red ink as in Fragn. D (cf. Img. 5b), here indicating Good Friday (დიდსა პარასკევსა); if Mk. 14:20-21 is correctly associated with Maundy Thursday, the sequence of recto and verso is thus established again.

²⁷ Cf. M. Tarnischvili, *Le grand lectionnaire de l'église de Jérusalem*, [édition], t. I (Louvain, 1959), p. 115 (no. 639e); კ. დანელია, ბ. შავიშვილი, ს. ჩხენკელი, *ქართული ლექციონარის პარიზული ხელნაწერი (ძველი და ახალი აღთქმის საკითხავები)*, ტ. 1/2 (თბილისი, 1997), K 151v-152v.

Img. 5a (Fragm. Er)

Img. 5b (Fragm. Ev)

Different from the recto, Fragg. Ev shows but faint traces of the text passage following the lecture title. What we can make out easily is a large initial θ , again written in red ink, in the line below. This does not suffice for an identification of the lecture; however, the three letters preceding the lecture title, also in red ink but of minor size, are decisive here (cf. the enlarged picture displayed in Img. 6): if they are correctly read as $\text{გ}\bar{\text{თ}}$, the alphanumeric notation of 319, this must be the Ammonian section number of a Gospel passage, and the only Gospel passage that can be meant here is Mt. 27:3 which does begin with θ : $\text{მამინ ვ(ითარც)ა იხილა...}$ As a matter of fact, the sequence of the letters ვა indicating the abbreviated conjunction ვ(ითარც)ა seems to be discernible in the middle of the same line. Indeed, a lecture extending from Mt. 27:3-56 is part of the services for Good Friday in the lectionaries of the Jerusalem type.²⁸

If we further consider the outer appearance of the characters discernible in Fragg. E, we may suppose that this fragment, as well as Fragg. D and a few others with similar features, were part of ms. N 10, a lectionary of the Jerusalem type attributed to the 9th century; cf. Img. 7 which exhibits fol. 1v of N 10, showing Lk. 19:35-38 and Jo. 12:12-13 as parts of the second

²⁸ Cf. M. Tarnischvili, *Lectionnaire* [édition], t. I, p. 127 (no. 686); the indication of the section number $\text{რ}\bar{\text{ლ}}\text{თ} = 139$ for the given passage in the Paris lectionary is odd.

Jost Gippert

and third lectures for the Monday of the Holy Week. As a matter of fact, the eight fols. of N 10 that have been preserved as such all contain lectures for the Holy Week, and fol. 4r, which contains Mt. 27:7-14, may well be the continuation of what we have in Fragm. Ev.

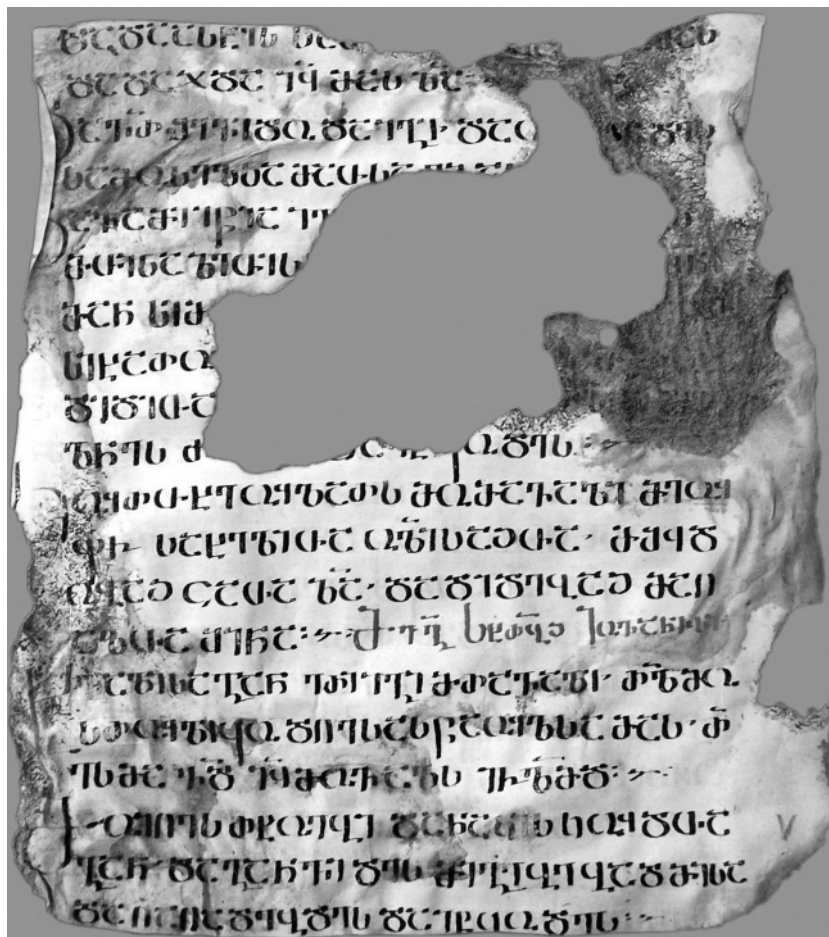

Img. 6 (Fragm. Ev, extract, enlarged)

Whether Fragm. D belongs to the same lectionary remains uncertain, for if it does, the original must have extended much beyond the time of Easter as Fragm. D indicates a date of იანვარი. Possibly we have the 18th January here if the first word of the line below the title is მონასტერსა (with მონა discernible) and this denotes ქობიბას ღმრთისმშობლისა მონასტერსა as in the Paris and Latal lectionaries.²⁹ This would match one further piece, Fragm. F (cf. Images 8a and b), which clearly exhibits a title of January, too, with the word მოციქული (მოცი discernible) and an initial ბ following. This might mean the 29th January which has a lecture from St. Paul's letter to the Galatians (6:14-18) in the Jerusalem rite, here announced as საკითხავი პავლე მოციქულისა გალათელთაჲ or the like,³⁰ note that this is the only January lecture from St. Paul's Epistles that begins with ბ (ხოლო).

²⁹ M. Tarnischvili, *Lectionnaire* [édition], t. I, p. 29 (no. 153: P 7ra).

³⁰ The Paris Lectionary has only საკითხავი პავლე გალათელთაჲ; cf. M. Tarnischvili, *Lectionnaire* [édition], t. I, p. 34 (no. 184). Note that the Jerusalem lectionaries do not contain any lecture from the Acts of Apostles (საქმე მოციქულთაჲ) to be read in January.

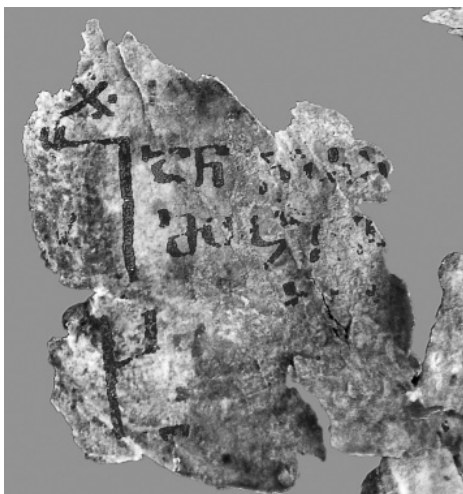

Img. 7 (N 10, 1v)

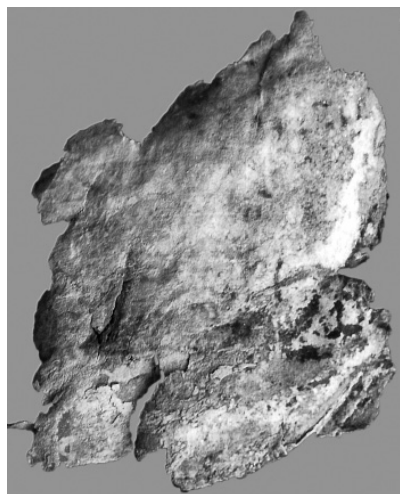
Both fragments D and F may well pertain to N 11, the Asomtavruli lectionary manuscript allegedly of the 10th century mentioned above, which consists of 7 folios plus three minor fragments. This manuscript must have covered quite a large part of the ecclesiastical year as the entries preserved comprise the Saturday of the Meat Fare Week (6rv: 1.Cor. 15:41-57; 1.Thess. 4:13-18; Lk. 20:27), Good Friday (1rv: Is. 52:14-53,12; Heb. 2:11-15; 2rv: Jo. 19:34-38; Is. 57:1-4; Is. 59:15-19; Lam. Jer. 3:52-66), Holy Saturday

Jost Gippert

(3rv: Ez. 37:11-14; 1.Cor. 15:1-11; Mt. 28:1-4), Bright Tuesday and Wednesday (4rv: Lk. 24:11-12; Act. 2:22-28; Act. 2:30-41), various feasts (5rv: Gen. 2:15-25; Is. 61:10; Heb. 12:28-13,6; Mt. 19:1-12; Jo. 2:1), and the 17th-25th May (on a folio represented by the three fragments 8, 9, and 10, cf. Img. 9: Lk. 21:28-35; Mt. 23:24-24:1).

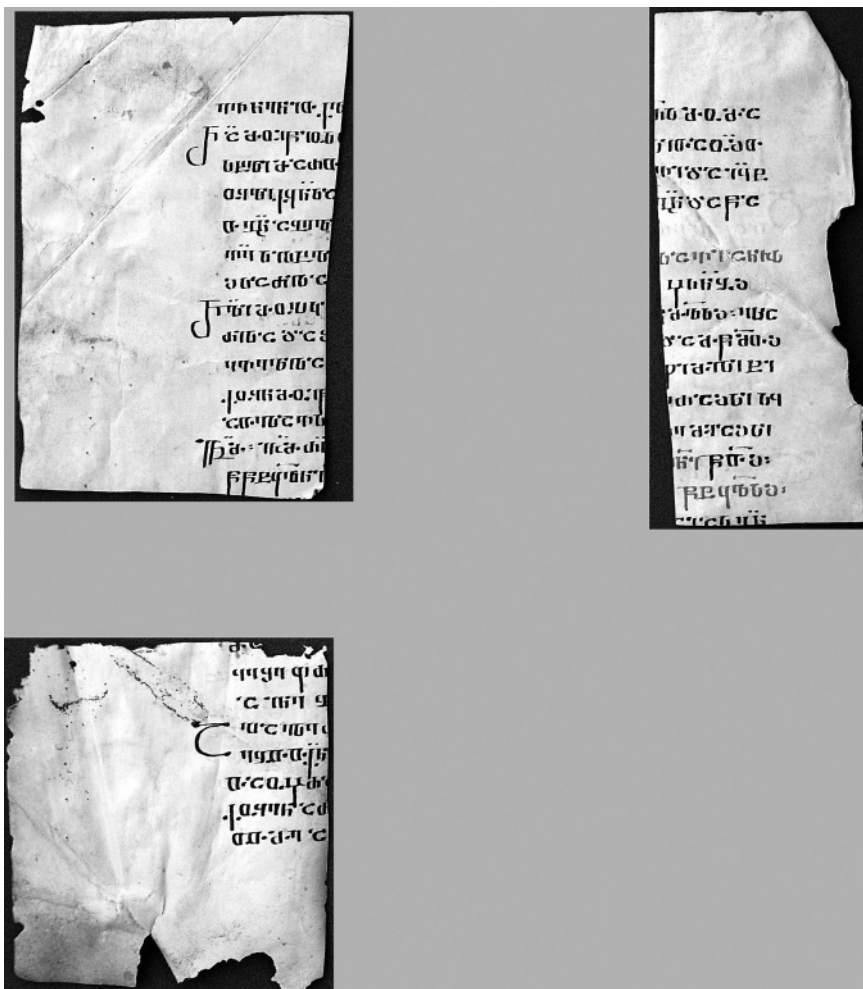
Img. 8a (Fragm. Fa)

Img. 8b (Fragm. Fb)

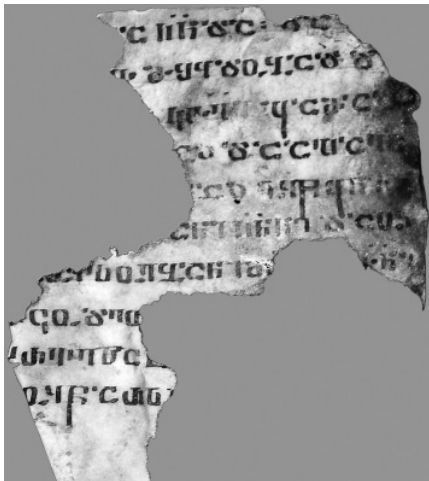
One more damaged folio (7rv), N 11 contains a larger sequence of text passages from Jeremy, comprising Jer. 14:7-9; 15:20-21; 31:23; and 16:19, most probably part of a collection of “Litanies from Jeremy” as contained in the Paris lectionary.³¹ At least one part of the missing column of this folio has now been detected among the unidentified fragments, viz. Fragm. G displayed in Images 10a and b. The two faces of this scrap clearly exhibit the text of Jer. 14:19-21 and 15:17-18, exactly matching the gaps of N 11; cf. Img. 11 showing the recto rearranged.

³¹ Cf. Tarnischvili, *Lectionnaire* [édition], pp. 95-96 (nos. 1589-1590). Of the lecture preceding Jer. 14:7, only the last words have remained: რ(ომელი) მივეც მამათა თქ(ოვე)ნთა სამკურდებელად; in the given context, they may represent Jer. 7:7 rather than Jos. 1:2, Bar. 2:21, or Ez. 36:28 which have a similar wording.

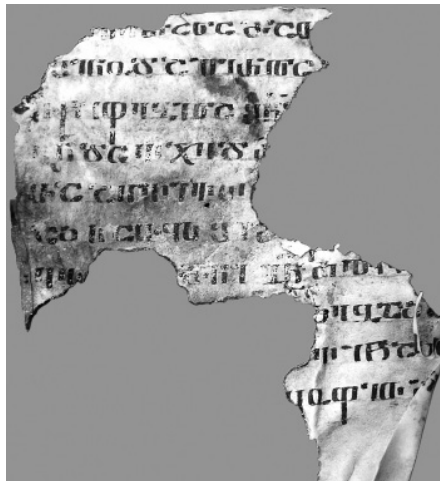

Img. 9 (N 11, 8v + 9v + 10v)

There is at least one more fragment that seems likely to pertain to N 11, even though its case is less clear. This is Fragm. H displayed in Images 12a and b. On one of its sides, we have a lecture title in red ink again, obviously indicating a text passage from Genesis (ႵႵႵႵႵႵ = დაბადებისა). At first glance, the few words that can be made out from the text passage itself (... მოვიდა ... თჳსთა ...) do not admit to identifying it with certainty,

Img. 10a (Fragm. Gr)

Img. 10a (Fragm. Gr)

at least four verses matching this within Genesis (9:22: ... გამოვიდა გარე და უთხრა ძმათა თჳსთა;³² 19,14: გამოვიდა ლოთ და თჳსა სიძეთა მიმართ თჳსთა;³³ 37:23: და იყო, რაჟამს მოვიდა იოსებ ძმათა თჳსთა თანა;³⁴ 38:1: და იყო მას ჟამსა ოდენ წარმოვიდა იუდა ძმათა თჳსთაგან); if we read თჳსისა instead of თჳსთა, 27:30 might as well be taken into account

³² Thus in the Paris Lectionary (cf. კ. დანელია, ს. ჩხენკელი, ბ. შავიშვილი, *ქართული ლექციონარის პარიზული ხელნაწერი*, ტ. 1/1 (თბილისი, 1987), P 45v; lecture of the Thursday of the first week of Lent, cf. M. Tarnischvili, *Lectionnaire* [édition], t. I, p. 55, no. 343); the Mxeta Bible has გამოსრულმან instead of გამოვიდა გარე.

³³ Thus the Mxeta Bible; the Paris Lectionary (cf. კ. დანელია, ს. ჩხენკელი, ბ. შავიშვილი, P 170v; first lecture of Maundy Thursday, cf. M. Tarnischvili, *Lectionnaire* [édition], t. I, p. 110, no. 619) has მათ instead of თჳსთა.

³⁴ Thus the Oshki Bible; the Paris Lectionary has მისთა instead of თჳსთა (cf. კ. დანელია, ს. ჩხენკელი, ბ. შავიშვილი, P 89v; lecture of the Wednesday of the third week of Lent, cf. M. Tarnischvili, *Lectionnaire* [édition], t. I, p. 70, no. 418); the Mxeta Bible omits თანა.

(... გამოვიდა იაკობ პირისაგან ისაკისა, მამისა თვისისა). If we consider the outer appearance of N 11, which has an average of 17 letters per line per column, only Gen. 9:22 and 19,14 seem to remain valid candidates for what we find in Fragm. H; and indeed, both these passages are attested in the Jerusalem type lectionaries (read on the Thursday of the first week of Lent and on Maundy Thursday, resp.).³⁵ However, the characters following later on in the fragment (...ესმ... იგი ყ... ...რ(ომელი)ი ე... ან..და...) only match with Gen. 37:23-24, which continues განძარცუეს მას³⁶ სამოსელი იგი ყუევილოანი,³⁷ რომელი³⁸ ემოსა. და მიიყვანეს და შთააგდეს იგი... We thus arrive at about 13 characters per line, which seems too few for N 11. Instead, the fragment is much more likely to pertain to yet another lectionary manuscript of the New Collection, viz. N 88, which may have been written by the same hand as N 11 but differs in its measures, showing only 22 lines per column with an average of 13 characters. And indeed, one of the two folios of N 88 that have been preserved contains just the passage in question (Gen. 37:23-31), with the beginning of the lecture missing; cf. *Img.* 13 which shows how *Fragm. Hr* fits into the remnants of fol. 2r of N 88.³⁹ In the same way, the verso of the fragment, *Hv*, can be inserted into the remainder of fol. 2v of N 88 (cf. *Img.* 14), thus admitting of a tentative reconstruction of the text which has been burnt off (cf. *Tab.* 2). Given this identification, we may finally suppose that the indication of the date, of which only ՄԳԹՆԸ = შაბათსა has survived, stands for ხუთშაბათსა here as the lecture in question is read on a Thursday (of the third week of Lent) according to the Jerusalem rite.

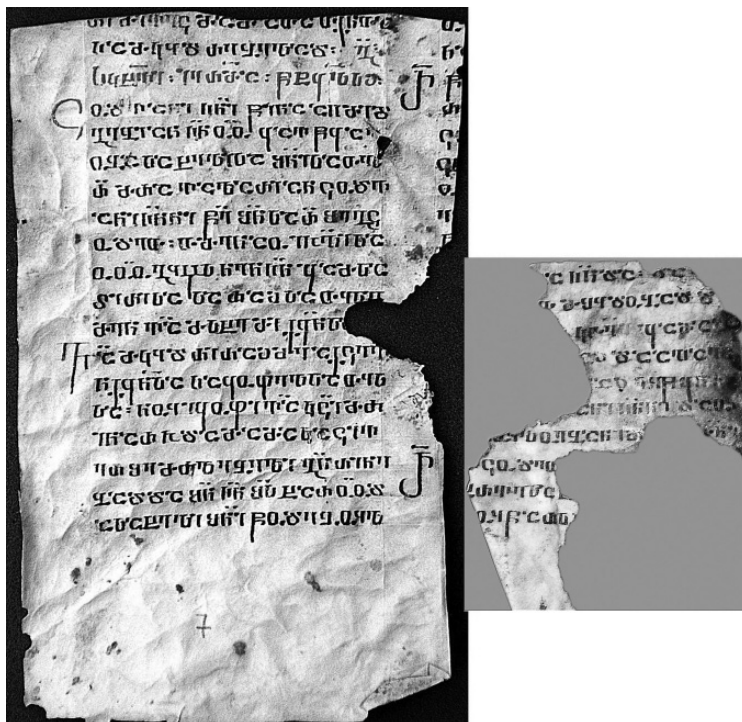
³⁵ Cf. notes 133 and 134 above.

³⁶ Thus the Mtskheta Bible; the Oshki Bible and the Paris Lectionary have ოსგებს instead.

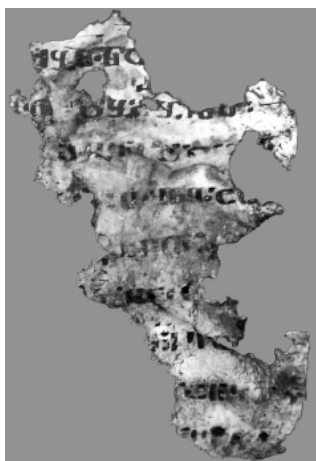
³⁷ Thus the Paris Lectionary; the Oshki and Mtskheta Bibles have ჭრელი instead.

³⁸ Thus the Oshki Bible and the Paris Lectionary; the Mtskheta Bible has რომელ instead.

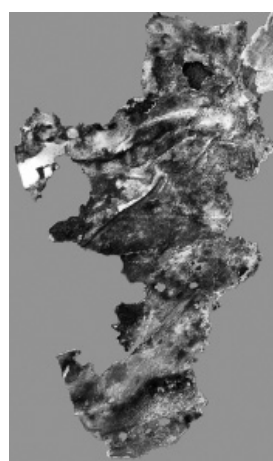
³⁹ Cf. the *Catalogue*, p. 609 for a facsimile of fol. 1v of N 88 which has been preserved in its entirety.

Img. 11 (N 11, 7r re-joined with Fragm. Gr)

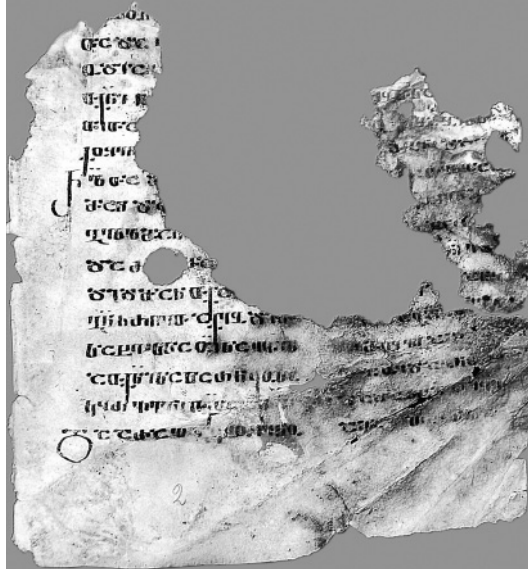

Img. 12a (Fragm. Hr)

Img. 12b (Fragm. Hv)

New Manuscript Finds in St. Catherine's Monastery

Img. 13 (N 88, 2r + Fragm. Hr)

Img. 14 (N 88, 2v + Fragm. Hv)

Tab. 1: Text of Fragm. C restored

1		ԾՆ ԻՇՆ ԴՆԸԹ-ԴԸՆ ԴՆԹ-ՕԻԻԾՆ
2		Թ-ԴԻԹ ԾՆ ԲՆԹԻԻԾՆ ԸԳԾՆԳ.
3		ԲՈՆՆ ԸԾՂԻՆԵՆ ԾՆ ԴԹԻ ԴՂԴ
4		ԴԹԻԴԳՆՆ ԹՆՆ ԾՆ Թ-ՕԻԻԾՆԻՆ
5		Թ-ԻՆՆ ԾՆ ԴԳԻԸԴԳՆԻՆ ԹՆՆ
6	ԾՆ ԴՆԸԻԻԾՕՆԻՆ	ԹՆՆԹՆՆ ԸԹՆ ԲՆԹԻԻԾՆ ԹՆՆԹՆՆՆ:
7	ԴԻԹՆԸԸԻ ԹՆՆԹՆՆՆՆՆՆՆՆ	Մ ԹՆՆԹՆՆՆՆՆ ՆՆՆՆՆ ԹՆՆԹՆՆ ԻՇՆ
8	ՈՆՈՆՆԹԻԳՆՆ ԾՆ ԴԸԳՕՆԻՆ	ՆԸՕԳՆՆՆՆՆՆՆ ԹՆՆՆՆՆՆՆՆՆ ԸԻՆՆՆՆՆՆՆ ԸԻՆ
9	ԻՇՆ ՅԻՆ ԸՆԹ ԹՆՆ ԹՆՆ ԴՆՆ	ՆԹՆ ԻԴԹՆՆ ԸՆԹԻԳՆՆՆ ԵՆՆՕԳ
10	ԾՆ ՅԻՆԹԻՆԸԸՆ ԹՆՆՆ ԾՆ Ն	ՓԻՆՆՆՆ ԴՆՆ ԹՆՆՆՆՆՆՆ
11	ԹՆՆ ԸԳԸԴԻԴԳՆՆ ԵՆԸԳՕՆՆՆ:	Թ-ՕԻԻԻԻԻԻԻԻ ԾՆ ԹՆՆՆՆՆՆՆՆՆ
12	ԹՆՆՆՆՆՆՆ ԻՇՆ ԴՆՆ ԸԹՆ ԹՆՆ	ԳՆՆՆՆՆ ՅԻՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆ ԴՆՆՆՆ

Tab. 2: Sin. georg. N 88, fol. 2 + Fragm. H

recto

1	Joel		<ճԵՆ ԵՐՏԱ ԻԵՄՏԱ ՕՅՅ>-
2		2:27	<ՕՅՆԻՏԱՄԸԵ : ԸՆ ՏՅ>-
3			<ՆԱԹ ՐՆ ԻՆՆՆՆՆ ՄՆՆ>
4			<ՄԵ ՎԱՐ ՕՆՆԻ ԸՆՆԻ>
5			<ԹՆՆՆ ԸՆ ԶՐԱՅԻՆ Ա>-
6	2:24	<ճԱ ԱԸԻՅՆՆԵՆ>	<ՐՏ ԻԵՄՏԱ ԳԱՐԵՄՆ ԸՆ>
7		<ԿԱ>[Ը][Օ][Ն]<Ի ԹՆՆՆ ԻՅՅԸԼԻ-	<ԱՐԱ ՅՐՅՆՆՆՆՆՆՆՆՆ>
8		ԹԱ ԸՆ ԳԱՐԸԱԵՅՅԵՄ-	<ԵՐՏԱ ԻԵՄՏԱ ՕՅՅՕՅՆԻ>-
9		ՕԸԻԱ[Ն] <ՏԱՆՆՆՆՆՆՆ>	<ՏԱՄԸԵ :>
10		ԹՆՆՆ ԸՆ[Ն]<ՅՆԻԹԱ ԸՆ ԶԵ>-	Gen. <ճԸՆՆԱ ԵՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆ <Գ^>

New Manuscript Finds in St. Catherine's Monastery

11	2:25	თითა <: და მოგაგო თ>-			<ნ სკო>[ნი] დბდ~ზისა : --
12		ქოვე[ნი] <ნელთა მათ წილ>	37:23	<და რჟ~ს> მოვიდა [ი]<ო>[ს]-	
13		რ~ლთა [მ]<ეჭამა მკალ>-		<ებ ძმ>[ა]<თ>[ა] თვსთა [თ]<ანა>	
14		მან დ[ა] <ბოვზმან და>		<გ~ნსძარ>[ცოქეს მ[ა]<ს სა>-	
15		გესლმა[ნი] <და ჭიამან>		<მოსელ>[ი იგი ყ]<ოვავი>-	
16		და ძ<ალ>[მა]<ნ ჩემმან>		<ლოანი> [რ~]ი ე[მ]<ოსა>	
17	2:26	დიდმან თქ~ა <ო~ნ : და>	37:24	<და მ>[იი]<ყვ>ან[ეს] დ[ა]	
18		გ~ნსძლნეთ აქებდ[ით]		[მ]<თა>აგდ[ეს] [იგი] {ჯ~რ}-	
19		სახელსა ო~ნისა ღ~თის-		[დ]მოვლ[ს]ა [მ]{ას}	
20		ა თქ~ნისასა რ~ნ ყო სა-		{შინ}[ა] ოვდაბნ[ო]{ასასა}	
21		კვრველი თქ~ნ თანა]	37:25	და დ[ასხ]დ[ეს] იგი[ნი]<ი ჭ>-	
22		და არა ჰ[რც]ხოვენო-		ამ[ა]<დ> ჰ[ოვრ]ისა] <და>	

verso

1	(37:25)	<ალიხილნეს თოვალ>-			<ის ზ~ა რ~ ძმაჲ ჩ~ნი>
2		<ნი მათნი და აჰა>			<არს ისმინეს მისი>
3		<ესერა იხილნეს მო->	37:28	<ძმათა მისთა : და>	
4		<გზაოვრნი ისმაი>-		<ნარმოვიდეს კაცნი>	
5		<ტელნი ვაჭარნი მო>-		<იგი მადიამელნი>	
6		<მავალნი გალაა>-		<ვაჭარნი და მიჰყი>-	
7		<დით და აქლემნი>		<დეს იოსებ> [ისმა]<ი>-	
8		<მათნი სავსე იყო>-		<ტელთა მათ ო>[ც] დრაჰ-	
9		<ნეს საკომეველი>-		<კანის და> [ნ]არიყვ-	
10		<თ>ა [და შთ]{ახში}<თა და>		<ანეს იგი ეგვ>[პ]ტეს	
11		[მი]<ე>[იდო]{დეს} <შთა>		<<და ნარმოიყვა>>ნა	
12		<სლვ>[ად] {ეგვტ}<ედ>		<<იგი პეტეფრ>>[[ე]]	
13	37:26	<ჰ~ქ~ა იოვ>[და] {ძმ}<ათა>	37:29	<მოიქცა როვბ>ენ ჯოვ-	
14		<თვსთა> {რაჲ ს}<არ>-		<რლმოვლსა> [მ]ას და	
15		<გებელ> ა{რს ო}<კოვკეთოვ>		<არა პოვ>[ა] იოსები	

Jost Gippert

16	<მოგვკლა>[თ] {ძ}<მაჲ ესე>		<და დაიპ[ო] <სა>მოსე-
17	<ჩოვე>{ნი} [დ]<ა დავს>-	37:30	<ლი თვს>[ი] და მოვიდა
18	{თხი}[ოთ] [სის]{ხლი მისი}		[ძმ]ათა თვსთა თანა
19	37:27 [მ]ო[ვედით] და [მივპ]-		და პ ^ა მათ ყრმაჲ
20	{ყ}ი[დოთ ი]{გი} ი[სმა]იტ-		იგ[ი] აქა არა არს დ-
21	{ელ}თა [იმ]ათ და [ნ]ო[ვ]		ა ან მე ვირე ვიდე
22	იყოფ[ინ] ჟ[ელ]ი [ჩ ^ა]ნი მ-	37:31	ხ ^ა მათ მოიღეს სამო- <<სელი ...>>

დამანა მელიქიშვილი

პროკლე დიადიხოსის ონტოლოგიური სტრუქტურის ცნება-ტერმინთა გაგება და გადმოცემა იოანე პეტრინთან

გასული საუკუნის 30-იან წლებში ქართული კულტურისა და ჰუმანიტარული მეცნიერების ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი მოვლენა მოხდა: გამოიცა იოანე პეტრინის შრომების II ტომი – განმარტება პროკლე დიადიხოსის, „პლატონური ფილოსოფოსის“ ტრაქტატისა „თეოლოგიის საფუძვლები“ (პეტრინის თარგმანით – „კავშირნი ღმრთისმეტყულებითნი“). ტექსტი გამოსცა სიმონ ყაუხჩიშვილმა და გამოკვლევა დაურთო შალვა ნუცუბიძემ, რომელმაც იოანე პეტრინი გამოაცხადა წარმართული ფილოსოფიის ავტორად. „...ასე მივიდა ქართველი გამგრძელებელი ბერძნული წარმართული ფილოსოფიისა წარმართობამდე, მაგრამ არა ბერძნულ და არც აღმოსავლურ, არამედ ქართულ წარმართობამდე. წარმართულმა ფილოსოფიამ იგი წარმართობას დაუახლოვა და ქრისტიანობის წარმართულ ენაზე გადათარგმნის ცდა გააბედვინა“.¹ თვით პროკლეს ტექსტი (ანუ კიმენი) გამოქვეყნდა სამი წლის შემდეგ, 1940 წელს. მას წინ უძღვის მოსე გოგიბერიძის გამოკვლევა იოანე პეტრინის მსოფლმხედველობაზე, რომელშიც სრულიად საპირისპირო აზრია გამოთქმული: „პეტრინის ტექსტში არავითარ წარმართობაზე ლაპარაკი არ არის.. პეტრინი უდიდესი ოსტატობით ხმარობდა ანტიკური ფილოსოფიის კლასიკურ ნიმუშებს, რათა ამის საშუალებით ქრისტიანული დოგმის გონებით გამართლების საქმე უზრუნველყო. პეტრინი ისეთს ინტერპრეტაციას უკეთებდა ფილოსოფიას, რომ ქრისტიანობას აგუებდა, ანდა იგი თვითონ აკეთებდა ქრისტიანობასთან შეგუებულ ცნებებს, ჰქმნიდა საკუთარ ფილოსოფიას, მაგრამ ეს საკუთარი ფილოსოფია იყო ქრისტიანული სქოლასტიკა“.² სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს ორი

¹ შ. ნუცუბიძე, იოანე პეტრინი და მისი განმარტება, §8, ქართული წარმართობა და იოანე პეტრინის საერო ფილოსოფიური აზროვნება, *იოანე პეტრინი, შრომები, ტ. II* (თბილისი, 1937), გვ. CIV-CV.

² მ. გოგიბერიძე, იოანე პეტრინი და მისი მსოფლმხედველობა, *იოანე*

დამანა მელიქიშვილი

თვალსაზრისი დღემდე უპირისპირდება ერთმანეთს და ტექსტის უფრო ღრმა კვლევას მოითხოვს.

პლატონური ფილოსოფიისა და მისი ტერმინოლოგიის სისტემატიზატორის, პროკლე დიადოხოსის „თეოლოგიის საფუძვლების“ თარგმნას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის დადგენისა და სისტემატიზაციის თვალსაზრისით. პროკლეს ფილოსოფიური სისტემის კომენტირების პროცესში პეტრინმა დაამუშავა, დააზუსტა და სისტემაში მოიყვანა ქართული ფილოსოფიური ცნებით-ტერმინოლოგიური აპარატი, შექმნა პროკლეს ონტოლოგიური სტრუქტურის (რიგების – σείρά) ცნებითი სისტემის შესატყვისი ნათელი და გამჭვირვალე ტერმინოლოგიური სისტემა, რომელიც ოსტატურად მიუსადაგა ქრისტიანულ დოგმატიკას და, როგორც თვითონ იტყოდა, „ააღმრთისმეტყველა“ იგი.

რადგანაც პროკლეს „ღმრთისმეტყველების საფუძვლები“, პეტრინის აზრით, არის „დიდთა საღმრთისმეტყუელთა ხედვათა“ სახელმძღვანელო, რომელიც „სასწავლოდ შემავალთა ყოველთა“ ასწავლის ღვთისმეტყველების ელემენტებს, საფუძვლებს, უმარტივეს ცნებებსა და კატეგორიებს³, და რომლის ავტორმაც მარტივად და ნათლად წარმოაჩინა არსის **ნესი** და **რიგი** (σείρά, τείξις), როგორცაა გონებისა, სულისა, ბუნებისა, სხეულისა⁴, ამიტომ იგი თავ-თავის ადგილას განუმარტავს მსმენელებსა და მოსწავლეებს თითოეულ ცნება-ტერმინს, დაკავშირებულს ამ სტრუქტურასთან.

პროკლეს ონტოლოგიური სტრუქტურის თავში დგას (ჰეიეს, μένεις) **უზადო** და **წმიდა** (είλικρις) **ერთი**, რომელიც არის **დასაბამი** და **მიზეზი** (ἀρχή, αἰτία) **ყოველთა მყოფთა** (//**სიმრავლისა** πάντων πλῆθος).

ამ უზადო, თვით პლატონის „უმწვერვალესი გონებისაგანაც კი მიუწვდომელი“ **ერთის** შესაცნობად იმეცადინა პროკლემ და, რაოდენ იყო შესაძლო, წარმოადგინა ნათელი დასაბუთება ამ **მყოფთა საწყური, სატრფო** და **სასურვო ერთისა**. განსამარტავი ტრაქტატის (Στοιχείωσις Θεολογική)

პეტრინის შრომები, ტ. I (თბილისი, 1940), გვ. XCII.

³ იოანე პეტრინის შრომები, ტ. II, განმარტებაჲ პროკლესთვის დიადოხოსისა, პლატონურისა ფილოსოფოსისა, ტექსტი გამოსცეს სიმ. ყაუხჩიშვილმა და შ. ნუცუბიძემ (თბილისი, 1937), გვ. 5-6.

⁴ იქვე, გვ. 6.

ძირითადი აზრი, ამოცანა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ **ერთი** წარმოაჩინოს, თუ არს **ერთი** და იძულებათა მიერ თანშესიტყუათაჲსა აღმოაჩინოს ესე მრავალსაქადაგოჲ **ერთი**.⁵ პირველი თავები პროკლეს ტრაქტატისა და პეტრინის განმარტებებისა ეძღვნება **ერთის** უპირატესობის დასაბუთებას აპოფატეკური მეთოდით, როდესაც ყოველი საწინააღმდეგო დებულება უჯეროებამდეა მიყვანილი („არამედ ესე შეუძლებელ და უჯეროცა“) და „თანგანვლის სახედ“ (დანასკვის სახით) მტკიცდება პირველად დაშვებული თეზისი. ეს **უზადო** და **წმიდა** (ἐὶς καὶ ἅγιος) **ერთი** არის ყოველივეს დასაბამი, საფუძველი (ἀρχή) დასაბამი ერთი, მიზეზი ყოვლისა სირაჲსაჲ.⁶ იგი არის **უპირატესი** (πρωτότος) ყოველთა მყოფთა, **მიზეზი** (αἰτία) და თვით **უმიზეზო** (ἀναίτιος) **მზიარებელი** (μετέχων) და თვით კი **უზიარო** (ἀμέτεκτος) უზიარებლობა თვისებაა მხოლოდ ზესთერთისა, რომელიც ზესთა ძეს ყოველთა ერთთა.⁷ ერთი სამი ასპექტით განიხილება:⁸ სამსახე არს ხედვაჲ **ერთისაჲ**: 1) ვითარ ზესთაჲსა პირველისა, რომელი ზესთა ძეს ყოველსა გსაზიდსა რიცხუთასა და არცა-რას ეზიარების პირველ თვსსა და არცა-რას იზიარებს შემდგომად თვსსა, რათამცა განწვალა მისდამი; 2) და კუალად არს სხუაჲ **ერთი**, ხილული შორის სიმრავლესა და თანგანწვალეზული სიმრავლესავე თანა; 3) და კუალად სხუაჲ **ერთი** – თითოეულსა ოდენ თვთებასა შორის იხილვების, რომელთა ამათ შესატყჳ სახელი ერქუმის: პირველსა – ზესთაჲ მრავალთაჲ, ხოლო მეორესა – შორის მრავალთაჲ, ხოლო მესამესა – ერთი თვთებასა შორის გუართასა.⁹ ის **ზესთა ერთი**, **აბსოლუტური ერთი**, **თვითერთი** (αὐτόειν) (=უქმნოჲ, უქმნელი ერთი), **პირველი ერთი**, „რომლისა სხუაჲ არღა იყოს უპირმშოეს“¹⁰ – ოდენ ეს **ზესთა ერთი** და **კეთილობა** შეუძლებს ერთქმნად

⁵ იოანე პეტრინის შრომები, ტ. II, გვ. 3.

⁶ იქვე, გვ. 61.

⁷ იქვე, §24, გვ. 65, 29-32

⁸ ქმნული ერთის (γινόμενους ἕν) შედგმული ერთის, მყოფი ერთის შესახებ იხ. ა. ხარანაული, წყაროთა გამოყენების მეთოდი პროკლე დიადოხოსთან და იოანე პეტრინთან, საკანდიდატო დისერტაცია (თბილისი, 1990), გვ. 89, 117, 130, 159, 163.

⁹ იოანე პეტრინის შრომები, ტ. II, §24, 67, 31-34, 68, 1-7; იხ. აგრეთვე, §23, გვ. 64, 25-30.

¹⁰ იქვე, §3, გვ. 23, 32-33.

დამანა მელიქიშვილი

ყოველსა ნათხზსა სირაქსასა, რამეთუ **ერთ-იქმს** ყოველთა და მოუვლენს ყოველსა ნათხზსა სირაქსასა **გაერთებასა** და შემოჰკრებს განწვალეულთა და **ერთ-იქმს** ყოველსა. რომელი **სხუათა ერთთა** ვერ უძლეს, ვითარ **განმრავლებულმან ერთმან** და **გათუთებულმან ერთმან**, ვითარ რომლისამე **მხოლოდსამან**, არამედ მან **ზესთამან ერთმან** ყოველისა სირაქსამან სიმრავლე **ერთ-ყო** და თუთებანი რიცხუთანი **აერთნა**.¹¹

ეს არის სწორედ ყოველთაგან **ზესთმდებარე უცნაური ერთი** და **კეთილობა**, რომელსა წადილმან პატივისამან ჰკადრა მას და მამადცა წოდება¹² **ერთი** – იგივე **კეთილობა**: იგივეობა **ერთი** და **კეთილი** (ὅν καὶ τὸ ἀγαθόν) და დასაბამ ყოველთა **კეთილი**¹³; **კეთილობა** და **ერთი** – იგივეობა და **ღმერთი** და **კეთილი** – იგივეობა.¹⁴

აქ **ერთი** დახასიათებული იყო მისგან გამომდინარე სიმრავლესთან, არსის იერარქიულ წყობასთან მიმართებით.

მთელი რიგი ტერმინებისა კი **ერთს** ახასიათებს აპოფატიკური თვალსაზრისით, როგორც შეუცნობელს, მიუწვდომელს, უთქმელს და წარმოუსახველს: ერთი არის **უცნაური** – **უცნო** (ἄγνωστος), **მიუწვდომელი** – **მიუწუთო**; **უთქმელი** – **უთქო**; **უქმნელი** – **უქმნო**. დაბოლოს, იგი არის წარმოუსახველი – **უოცნო**. როგორც ვხედავთ, ყველა ეს ტერმინი ზემოთ სტრუქტურულ მოდელებში განხილული იმ მოკლე მოდელის მიხედვითაა ნაწარმოები (ცნობა – **უ-ცნ-ო**, მიწუთომა – **მი-უ-წუთ-ო**, თქუმა – **უ-თქ-ო**, ოც(ნ)ება – **უ-ოცნ-ო**), რომელიც შემუშავებულ იქნა სპეციალური ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ცნებითი ენისათვის, მისი ყოფითი, ანუ „მდაბრიონთა“ ენისაგან განსხვავების მიზნით. **ცნობა** ზმნიდან გარდა **უცნო** ტერმინისა, როგორც ზემოთ წარმოდგენილი სქემა გვიჩვენებს, იოანე პეტრინს მოკლე მოდელებით სხვა ტერმინებიც აქვს ნაწარმოები: **მე-ცნ-ე**, **სა-ცნ-ო**; უკუთქმითი შინაარსის კიდევ ერთი ფორმა **უ-ცნობ-ო** აქვს ნაწარმოები. უკანასკნელის მნიშვნელობაა „უმეცარი, უვიცი, უგონო“. ცნებათა დიფერენცირება ამ შემთხვევაში ფუძის ათემატიურ **ც/ან** და თემატიურ **ცნ-ობ** ფორმებს აკისრიათ: **უცნო** არის „გონებით

¹¹ იოანე პეტრინის შრომები, ტ. II, §23, გვ. 65, 13-20.

¹² იქვე, წინასიტყვაობა, გვ. 8, 6.

¹³ იქვე, §20, გვ. 18, 16.

¹⁴ კავშირნი, §113.

შეუცნობელი, შეუმეცნებელი“, **უცნობო** კი „უმეცარი, უვიცი“: ისიტყუა **უცნობო**მან გულსა შინა თვსსა, არა არს ღმერთი;¹⁵ შდრ. ძველი თარგმ: თქუა **უგუნურმან** გულსა შინა თვსსა – არა არს ღმერთი).

რაც შეეხება **უ-ოცნ-ო** ტერმინს, იგი ნაწარმოებია **ოცნება** ზმნიდან. ბერძნული ტერმინების $\phi\alpha\upsilon\tau\alpha\sigma\iota\alpha$, $\phi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\sigma\mu\alpha$, $\phi\alpha\upsilon\tau\alpha\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$, $\phi\alpha\upsilon\tau\alpha\sigma\tau\acute{o}\varsigma$ თარგმნისას მნიშვნელობათა განსხვავებული ნიუანსების დაცვა და გადმოცემა მეტად ძნელია. ამიტომ ნემესიოსის რუსულად მთარგმნელმა, ფ. ვლადიმირსკიმ, ეს ტერმინები უთარგმნელად გადმოიტანა. იოანე პეტრინი, როგორც სხვა შემთხვევებში, აქაც შესანიშნავად იყენებს ქართული ენის სიტყვანარმოებით შესაძლებლობებს და ძველ ქართულში უკვე არსებული **ოცნება** ტერმინის გვერდით მოხერხებულად აწარმოებს დანარჩენი ტერმინების ზუსტ ქართულ შესატყვისებს. ეს კარგად ჩანს „ბუნებისათვს კაცისა“-ს VI თავიდან, რომელიც „ფანტაზიის, წარმოდგენის“, ანუ „ოცნების“ უნარს, ძალას ეხება. ნემესიოსი ამბობს: $\text{o}\acute{\iota}\ \delta\epsilon\ \Sigma\tau\text{o}\iota\kappa\text{o}\iota\ \tau\acute{\epsilon}\sigma\sigma\alpha\rho\alpha\ \tau\alpha\upsilon\tau\acute{\alpha}\ \phi\acute{\alpha}\nu\tau\ \phi\alpha\upsilon\tau\alpha\sigma\iota\alpha\upsilon$, $\phi\alpha\upsilon\tau\alpha\sigma\tau\acute{o}\nu$, $\phi\alpha\upsilon\tau\alpha\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$, $\phi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\sigma\mu\alpha$.¹⁶ იოანე პეტრინის თარგმანით: *ხოლო სტოელნი ოთხად იტყოდეს ამას: ოცნებად, ოცნებითად, ოცნებრივად და ოცებად*.¹⁷ იქვე: **ოცნება//საოცი**. **უ-ოცნ-ო** საბას გაგებული აქვს, როგორც **ცნობა** ზმნის დერივატი და განმარტებული აქვს, როგორც „არასაცნობელი“. ასევე, სიმ. ყაუხჩიშვილსაც **უოცნო** გაგებული აქვს, როგორც „საცნაურის“ ანტონიმური და „უცნაურის“ სინონიმური მნიშვნელობისა და საძიებელში იოანე პეტრინის შრომების II ტომისათვის ახსნილი აქვს, როგორც „შეუცნობელი“.¹⁸ ასევეა გაგებული **უოცნო** პეტრინის „განმარტების“ რუსული თარგმანის ორივე გამოცემაში.¹⁹ მაგრამ პეტრინს აშკარად განსხვავებული ცნებები აქვს გადმოცემული ამ ორი ტერმინით: **უცნო** – „შეუცნობელი“ და **უოცნო** – „წარმოდგენელი, წარმოუსახველი“ (ოცნ-ებ-ა-დან>უ-ოცნ-ო).

ამგვარად, **უოცნო** მიღებულია არა **ცნობა**, არამედ **ოცნება** ზმნი-

¹⁵ ფსალმ. 13:1; 52:2. განმარტება, 213:15-16.

¹⁶ ნემ. PG XL, 633.

¹⁷ ბუნ. კაც. 72:8-9.

¹⁸ იხ. კავშირნი, გვ. 301.

¹⁹ იხ. Иоанн Петрици, *Рассмотрение платоновской философии и Прокла Диадохы* (Москва, 1942), стр. 25; (Москва, 1984), стр. 39.

დამანა მელიქიშვილი

დან. როგორც ზემოთ ვთქვით, ტერმინი **უოცნო** იოანე პეტრინს **ერთისა** და **კეთილობის** – **ღმერთის** ატრიბუტად აქვს ნახმარი მახასიათებლების რიგში **უცნაური – უცნო, მიუნდომელი – მიუნუთო, უთქმელი – უთქო, უქმნელი – უქმნო** სინონიმური წყვილების რიგში.

უცნაური, უცნო ერთი („შეუცნობელი“ ერთი): რამეთუ იგი ზესთაჲ და **უცნაური** ერთი უსახოსაცა და ურომელოსა წარმოაჩენს ნივთსა;²⁰ მის ერთისა მიერ წარმოიჩინა ესე უცნაური ნივთი, ვითარ უცნო – **უცნოსა** მიერ.²¹

მიუნთომელი, მიუნუთო ერთი: პირველსა მას **მიუნთომელსა** ზესთ არსსა **ერთსა**²² ერთი იგი და ზენაჲ ყოველთა სწორებით ყოველთა მიზეზ და **მიუნუთო**.²³

უთქო, უთქვ ერთი: **უთქო** იგი **ერთი** მიუდრეკელობასა ზესთა ძეს;²⁴ მის **უთქვსა ერთისა** მიერ.²⁵ **უქმნელი, უქმნო ერთი**: **უქმნელსა ერთსა** არცა ნაწილნი ჰქონან და არცა ასონი და კავშირნი²⁶; **უქმნო ერთი** ზესთა ძეს ნაწილთმიერობასა.²⁷ **უოცნო ერთი**: **უოცნო** იგი **ერთი** ზესთა ძეს ყოველსა ძალსა და მოქმედებასა;²⁸ მას **უოცნოსა ერთსა** მოაქუს თვს-შორის ყოველი ზესთგუართაჲ;²⁹ ესე მის **უოცნოსა** ოდენ **ერთისა** არს თვთებაჲ³⁰ და სხვ.

უცნო და **უოცნო** ცნებები იოანე პეტრინამდე არ უნდა ყოფილიყო გარჩეული: გონებით წარმოუსახველის, წარმოუდგენელის მნიშვნელობით ეფრემ მცირე იყენებს ტერმინს **მოუგონებელი**: ყოველთა მოგონებათაგან **მოუგონებელ** არს ზეშთაგონებისა იგი ერთი³¹ (შდრ. არცა გამოეთქუ-

²⁰ განმარტება, 43:9.

²¹ იქვე, 43:13.

²² იქვე, 130:28-29.

²³ იქვე, 60:4.

²⁴ იქვე, 48:15.

²⁵ იქვე, 45:8.

²⁶ იქვე, 23:6.

²⁷ იქვე, 23:37.

²⁸ იქვე, 18:25.

²⁹ იქვე, 30:4.

³⁰ იქვე, 65:31.

³¹ არეოპაგ., 6:19.

მის, არცა მოგონებაჲ შესაძლებელ არს).³²

ამონიოს ერმიასის შრომების მთარგმნელი იოანე ტარიჭისძე „გონებით წარმოდგენის“ (ἐπισήσεις) მნიშვნელობით **მოგონებას** იყენებს: არცა კაცისაჲ, თვნიერ სიტყვერებისა, შესაძლებელ არს მოგონებაჲ.³³ მას „აზროვნების“, „შემეცნების“ მნიშვნელობითაც **მოგონება** (πίσησις) შესატყვისით აქვს გადმოცემული, თუმცა ამავე, გნოსეოლოგიური შინაარსით იგი **გავგონება** ტერმინსაც იყენებს.

მაქსიმე აღმსარებლის შრომების თარგმანში (K-14), რომელიც ამონიოსის მთარგმნელის ხელიდან ჩანს გამოსული, „გონებით წარმოუსახველი“ აღწერითადაა ნაწარმოები: **არა გავგონებულნი** (ὅτι πίσησις). საინტერესოა, რომ „გონებით წარმოსახვა“ გადმოცემულია შესიტყვებით: **გავგონებისშორისი ოცნება**, სადაც შესიტყვება-ტერმინის ძირითადი ნევრი **ოცნება** ტერმინია.

ეს უზადო, უოცნო, უთქო, მიუნუთო, უქმნელი ზესთერთი **მიღმა** „imre“ (ἐπέκεινα) და „**ზესთა ძეს**“ (ὑπερέκεινος, ὑπέριτερος). ყოველივე მისგან **წარმოგზავნილზე**, ანუ **წარმოებულზე** (πρόδος, πρόεισις). ეს უკანასკნელი იყოფა **რიგებად**, პროკლეს ტერმინით – σείρα (ჯაჭვი), რომელიც პეტრინს ხან ტრანსლიტერაციით გადმოაქვს – ბიზანტიური წარმოთქმით – „სირა“, ხან კი ზუსტ ქართულ შესატყვისს იძლევა (ხშირად ჰენდიადისურ წყვილში): **ნათხზი სირაჲსაჲ** („თხზავს“ ზმნიდან მიმლეობა „ნათხზი“, ძვ. „ნათხზენი“ – „ნანწავი“), ხან: **ნაქუსი სირაჲსაჲ** („ქსოვს“ ზმნიდან). ზოგჯერ პროკლესთან ამ ცნების აღსანიშნავად τὰξίς („წყობა, განრიგი, წესი“) ტერმინიც გვხვდება, რაც შესაბამისად **წესით** ითარგმნება. სირა (**ნათხზი, ნაქუსი**), თუ შეიძლება ითქვას, ტექნიკური ტერმინია. თვისობრივად იგი ერთი გვარის, ἑίδως. **მხოლოთა** შემცველია, **სირას** ანუ რიგისათვის **ვიდოსის** ანუ გვარის (რაგვარობის) მიმცემი, გვარმყოფელი და არსების მიმნიჭებელი. ამდენად, იგი არის **გვართმთავარი** ანუ **სირათმთავარი** (სერიის, რიგის მთავარი), **წესთმთავარი, სირათდასაბამი**. სირათმთავრებთან ანუ სირათდასაბამებთან მსგავსების საფუძველზე **ბაძვის** (μίμεισις, ἰμοιότης) გზით ხდება უკუქცევა უშუალოდ თავისი არსებითი დასაბამის, მიზეზის (ἀρχή, αἰτία) მიმართ და არა „ვითარ დახუ-

³² არეოპაგ., 10:20.

³³ ამონ. 87:6.

დეს“ (ანუ როგორც მოხვდება, შემთხვევით), რადგანაც უცხოთა ვითარ ეტრფოს ბუნებით?³⁴ წარმოობის, ანუ გზავნის (πρόσειαι, πρόοδος), ანუ ემანაციის საფუძველიც მსგავსება: გზავნანი არსებათანი მსგავსებისა მიერ არიან.³⁵ ამასთან, რაც უფრო ახლოა (მოახლეა) ყოველი მომდევნო გვართა სფერო, ანუ რიგი ზესთერთთან, მით უფრო მსგავსია მისი და, ამდენადვე, უფრო უმჯობესია მის-ქვეშეთა რიგზე. შესაბამისად – რაც უფრო დაშორებულია „ნათხზნი სირაფსანი“ ერთისაგან, მით უფრო მდარე ანარეკლებია და „უმსგავსონია“ ისინი ერთისა. და ასე – უსახო და უგვარო ნივთამდე, რომელსა არარსად სახელსდვა სიტყუამან.³⁶

ყოველივეს დასაბამი და პირველმიზეზი ზესთერთია (ანუ თვითთი – αὐτόν): ერთისა მიერ პირველისა წარმოიყენებიან მხოლონი არსებათანი,³⁷ მაგრამ, როგორც უკვე ვთქვით, ყოველ რიგს თავისი საკუთარი დასაბამი, თავი (სირათმთავარი, გვართმთავარი) აქვს და, მაშასადამე, თავისი უახლოესი მიზეზიც. ამ გვართმთავარი ჰენადისაგან – ყოველი გუარის დასაბამობითი მიზეზი მსგავსთა წარმოაყენებს: ყოველი სირათდასაბამი, ვითარცა იყოს თვთებამ პირველისაჲ, თან-მისცემს თვსთა თვთებისაგან სირასა ყოველსა,³⁸ ანუ, როგორც პეტრინი იტყვის, „იზიარებს უზესთაესი და მიზეზი თვს-გამო მიზეზონსა და თან-მისცემს თავისი მოუკლებელისა მყოფობისაგან“ ისე, რომ თვით არაფერს მიიღებს მისგან. ამგვარად, უჯობესი (უმალლესი) იზიარებს უდარესს (ანუ უდარესი ეზიარება უმჯობესს: ე. ი. ზიარების³⁹ მექანიზმი სერიათა მწკრივში წარმოობის პროცესში – ცალმხრივია. მიზეზისაგან გამომდინარე, მიზეზონი⁴⁰ (αὐτιάτῳ) თავის თავში ატარებს მიზეზს, მაგრამ მისი იგი-

³⁴ ამონ., გვ. 88:18.

³⁵ იქვე, §5.

³⁶ იქვე, §21, გვ. 58.

³⁷ კავშირნი, §115, გვ. 71.

³⁸ იქვე, §115, გვ. 71.

³⁹ ზიარება ტერმინის გააზრებასთან დაკავშირებით იხ. იოანე პეტრინის „განმარტების“ I თავი, სადაც იგი მეტად მარჯვედ იყენებს ამ ზმნის სამი სხვადასხვა ფორმის (იზიარნეს მათ იგინი, ეზიარა იგი მას და იზიარა მან იგი) ლინგვისტურ ანალიზს იმისათვის, რომ დაასაბუთოს პროკლეს ძირითადი თეზისი „ყოველი სიმრავლე ეზიარების რაჲთავე ერთსა.“

⁴⁰ ტერმინი „მიზეზისაგანი“, რომელიც ბერძნ. αὐτιάτῳ-ის შესატყვისად

ვეობრივი, იდენტური კი არ არის, ე. ი. არა **თვით იგია** (ὁ αὐτός, ταυτός), არამედ „**ვითარ – იგივე სხუა**.“ კერძოდ: **იგივეა უკუე მსგავსებისა მიერ, ხოლო გასხუაებულ – უმსგავსოობისაგან. მიზეზნი თანუზიარონი** ანუ **თანუქონონია** (ἀμείβετος) – რამეთუ არას მიიღებენ თვსთა შემდგომთაგან, არამედ სამარადისოდ დამსჭუალულ არიან ზენაობასა შორის მთავრობისასა, ვითარცა მიზეზნი და წყარონი არსთანი და არას მიიღებენ თვს-გამოთა მიზეზთანაგან.⁴¹ **სირათა** ანუ **გუართა** გამომდინარეობა, **წარმოობა** (παῖσαι, produire, progreditur) **გზავნა** (ἄδω – გზა-დან) გარკვეული თანმიმდევრობით, საფეხურებრივად ხდება. ეს პროცესი ნათლადაა გადმოცემული პეტრინის „განმარტების“ მე-60 თავში: ყოველი ზედა რიგის **მთავარი** ანუ **სირათმთავარი** (მხოლოდ – მონადა – μισάς) გადასცემს თავის **თვითებს** მის მომდევნოს და დაუზესთავდება მას როგორც მიზეზი და მარსებელი. თითოეულ მწკრივს, სერიას (**ნათხზს, ნაქუსს**) თავისი სირათდასაბამი **მხოლო** ანუ **მონადა** აქვს (μισάς), რომელიც იდეის (ἔδος – ἰδέα) ტოლფასია: **რადც-რადვე იყოს, ვითარ მხოლო** სხეულთა – ცაჲ; და **მხოლო** ბუნებათა – საყოველთაო ბუნებაჲ; და **მხოლო** სულთა – საყოველთაო სული; და **მხოლო** გონებათა – ნამდვლმყოფი, და **მხოლო** ერთთა (ჰენადების) – მზე იგი ერთისაჲ⁴² არსთა ყოველი **გვართმთავარი** (გონებისა, სულისა, ბუნებისა...) მხოლოდ თავისი გვარის ფარგლებში მოქმედებს, მაგ., **გონებისა ყოველი მოქმედება**

აქვთ ნახმარი ეფრემ მცირეს და არსენ იყალთოელს (იხ. დიალ., 47:2), გამოხატავს **მიზეზისაგან** გამომდინარეობას, პეტრინის ტერმინი **მიზეზიანი** კი ხაზს უსვამს **მიზეზისაგან** გამომდინარეობასთან ერთად მიზეზის თავის თავში მქონებლობას ანუ „პყრობას“ (**-ოვან** სუფიქსი ქონების გამომხატველია), რასაც იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს **მიზეზისა** და **მიზეზიანის** ურთიერთდამოკიდებულების გაგებისათვის.

⁴¹ კავშირნი, §63, გვ. 128.

⁴² განმარტება, §21, გვ. 59, 12-16; ჰენადების (**ერთთა**) და მონადების (**მხოლოთა**) შესახებ პროკლესა და პეტრინის ონტოლოგიურ სისტემებში, დანვრილებით იხ. ანა ხარანაული, **წყაროთა გამოყენების მეთოდი პროკლე დიადოხოსთან და იოანე პეტრინთან** (თბილისი, 1990), გვ. 117-130, მისივე, **ჰენადები და მონადები პროკლესთან და პეტრინთან, ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე**, 1995, №4, გვ. 145; ასევე, ლ. გიგინეიშვილი, **ჰენადები პროკლე დიადოხოსის ფილოსოფიურ სისტემაში, ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე**, 1995, №4, გვ. 152.

ვიდრე და სადამდე მოქმედებს ძალი გონიერი – და გაგუარებულთამდის, ხოლო მეტად ველარა გაზიდავს თვსთა გონიერთა ნათელთა (§20, გვ. 58), მაშინ, როდესაც ერთის მოქმედება გასწვდება ყველა რიგს თვით **უსახო** და **უგვარო**, **ურომელო ნივთამდე** (მატერიამდე), თითოეული გვარის არსებობის პრინციპი კი **ერთობაშია**, რაც ერთთან **ზიარებით** (μέθεξις) მიიღწევა. **ერთთან** ზიარებაა **უკუქცევის** (ἐπιστροφή) საფუძველიც. ერთი მაზიარებელია, ხოლო თვით კი **უზიარო**, ანუ **თანუქონო** (ἀμέθεκτος), **თვითმდგომია** (αὐταρκής, αὐτῆστας). მხოლოდ ამ **ზესთეროს** ძალუძს სიმრავლის ერთყოფა და შეერთება,⁴³ ე. ი. იმათი **ერთ-გვარად** ქმნა, რომელნიც ერთ რიგს, სირას შეადგენენ (წარმოადგენენ). მაგრამ ზიარება ყოველი მომდევნო რიგისა ერთთან ხდება არა უშუალოდ, არამედ წინა რიგის **სირათმთავრების**, ანუ **გვართმთავრების მსგავსების** (ὁμοιότης) **საფუძველზე**.⁴⁴ რადგანაც **სათანადო არს**, **რაჰთა ეგოსცა და წარმოიარსოსცა და გასხუავედესცა**⁴⁵ წინააღმდეგ შემთხვევაში, ე. ი. თუ არ გამოეყოფა თავის დასაბამსა და დასაწყისს და, „თუ ოდენ ეგოს შორის მიზეზსა მიზეზოანი“, მაშინ „არცა **წარმოვლოს** ნათხზმან სირაჰსამან და არცა განთვთდენ მხოლონი მყოფთანი“,⁴⁶ ე. ი. არ იქნება წარმოობა, განვითარება. ამგვარად, განვითარების აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ **ყოველი მიზეზოანი** ჰყიეს **მიზეზსა** შორის თვსსა და **ინარმოებს** მისგან და **უკუნიქცევის** მისდადვე.⁴⁷

ამგვარად, **ერთი** არის **სანადო** და **სატრფო** (τὸ ὀρεκτὸν) ყოველთა მის მიერ წარმონაარსთა. **ტრფობა** და **ნადილი** მის ერთისადმი ანუ კეთილობისადმი (ἀγαθὸς) არის **უკუნიქცევის** (ἐπιστροφή) საფუძველიც, ეს არის განვითარების მამოძრავებელი ძალა, განვითარებისა, რომელიც ელინურ აზროვნებაში ციკლური ხასიათისაა, ქრისტიანულ აზროვნებაში კი სულის წვრთნისა და განვითარების, ზეალსვლისა და განღმრთობის გზაა.

პირველი რიგი, ანუ სირა, რომელიც ერთისგან გამოდის, ანუ პეტრინის ტერმინით „წარმოობს“, გონების რიგია, რომლის „სირათმთავარი“ პირველი გონებაა, იგი ამ რიგს თავის „იდეას“, „გუარს“, ფორმას აძლევს

⁴³ განმარტება, §23, გვ. 65.

⁴⁴ იქვე, §35, გვ. 87.

⁴⁵ იქვე, გვ. 88.

⁴⁶ იქვე, გვ. 87.

⁴⁷ იქვე, გვ. 87.

პროკლე დიადოხოსის ცნება-ტერმინთა გადმოცემა იოანე პეტრინთან

(„იდეს“ ვიზუალური ხატია „ეიდოსი“-„ფორმა“ და ამიტომ იოანე ფილოსოფოსი ‘ეიდოს’-‘იდეას’ ერთი – ‘გუარ’ ტერმინით თარგმნის). ამიტომ **სირათმთავარი პირველი გონება**, რომელიც თავის **გვარის სირას** – პეტრინის ტერმინით – **‘ნათხზს’** (ან **‘ნაქუსს’**) ქმნის, **გუართმთავარია** და იგი არის **‘ნამდვილმყოფი’** (ὄντως ὄν).

ὄντως ὄν – ჭეშმარიტი არსი ანუ ნამდვილმყოფი იოანე პლატონური ფილოსოფოსის თეოლოგიური (ამ ტერმინის როგორც ანტიკური, ისე ქრისტიანული გაგებით) ხედვის ქვაკუთხედაა. ერთი მხრივ, ნამდვილმყოფის, როგორც ფილოსოფიური კატეგორიის მიმართება ზესთერთთან, როგორც მისი ხატისა და მსგავსისა, ხოლო, მეორე მხრივ, ლოგოსის, „უპირმშოესი ძის“ მიმართება მამალმერთთან, ვითარცა მისი ხატისა და მსგავსისა (ἐκμάγειον καὶ σφάγισμα), ეკმაგიოსა და აღმონატვფრისა, იოანე პეტრინის მთელი „განმარტების“ ყურადღების ცენტრშია.

ნამდვილმყოფი, რომელიც გონების რიგის მთავარი (სირათმთავარი) და გუართმთავარია, იგივე „გუარმყოფელია“ (ἐἰδησιός), ანუ გვარის დასაბამია, მიმცემია გვარისა (ფორმისა, გვარეობისა, ანუ რაგვარობისა), იოანე პეტრინის ღვთისმეტყველებაში ისე მიემართება ზესთერთს, როგორც ძე – მამალმერთს.

ნამდვილმყოფი შედგმული ერთია: იგი შედგება ორი „მხოლოსაგან“ – ორი შემოქმედებითი წყაროსაგან: პირველი საზღვრისა და პირველი უსაზღვროობისაგან. პირველი საზღვარი, რომელსაც ფილოსოფოსი (აქ: არისტოტელე) „გუართა გუარს“ (ანუ „იდეათა იდეას“) უწოდებს, „ხოლო ან ჩუენ ძე უწოდეთო“, იოანე ფილოსოფოსის ღვთისმეტყველებით, იგივე „უპირმშოესი სიტყუაა“. იგი გააზრებელია როგორც ძის ღვთაებრივი ბუნების ანალოგია, ხოლო პირველი უსაზღვროობა ანალოგია ძის ადამიანური ბუნებისა⁴⁸.

„შედგმული ერთი“ და „მყოფი ერთი“ ნამდვილმყოფის სხვადასხვა ასპექტს, სხვადასხვა საფეხურს წარმოადგენენ, მაგრამ ეს საფეხურები ლოგიკურად არიან ერთმანეთის მომდევნონი და არა ქრონოლოგიურად,⁴⁹

⁴⁸ იხ. განმარტების §29, სადაც ამასთან დაკავშირებით პეტრინი იმონმებს პავლე მოციქულს.

⁴⁹ ა. ხარანაული, *წყაროთა გამოყენების მეთოდი პროკლე დიადოხოსთან და იოანე პეტრინთან* (თბილისი, 1990).

ანუ ისინი არ წარმოადგენენ „წარმოობის“, ანუ „ემანაციის“, პროდუცირების სხვადასხვა საფეხურს. ამდენად, შემეცნების პროცესში იგი, ბუნებრივია, ერთზე დაბლა დგას, როგორც „პირველი მყოფი“ – პირი, ჰიპოსტასი, რაც სრულ თანხმობაშია მაცხოვრის ცნობილ სიტყვებთან იოანეს სახარებიდან: „მივალ მამისა ჩემისა, რომელი უფროს ჩემსა არს“ (XI-XII სს-ის ბიზანტიაში ეს გამონათქვამი თეოლოგიური კამათის აქტუალური თემა იყო და საგანგებოდ აქვს განმარტებული თეოფილაქტე ბულგარელს, რომლის ქრისტოლოგიურ ინტერპრეტაციასაც ასევე სრულიად ეხმაურება იოანე პეტრიწის ღვთისმეტყველება).

„განმარტების“ სხვადასხვა თავში **ნამდვილმყოფის** დახასიათება, როგორც პირველი გონებისა და გვართა ადგილისა (იდეთა ტოპოსისა) და ყოველთა მყოფთა მიზეზისა, პარალელს პოულობს ძის დახასიათებასთან ე. წ. „ბოლოსიტყვაობის“ შემდეგს კონტექსტთან: „ამის განგებისა მიერ გონებისად და მყოფისად პირველისა, რომელ არს ძე, გუართა ყოველთა ადგილი, სულისა მიერ ზესთქეშმარიტისა გარდმოიძღუნვიან დამსახნი მრავალსქიდიანობასა ნივთისასა“.⁵⁰ ამგვარად, იოანე პეტრიწს დაძლეული აქვს ორიგენიზმი, საიდანაც გამოვიდა არიოზის წვალება და ის შიშიც, რომელიც ჰქონდა „კავშირთა“ XIII საუკუნის ნუსხის მიწანწერის ავტორს. სრულიად სამართლიანად აღნიშნავდა XVII საუკუნეში მთავარეპისკოპოსი ტიმოთე გაბაშვილი, რომ, ვინც გულისხმისყოფითა და მართლმადიდებლობით წაიკითხავს პროკლესა და იოანე პლატონური ფილოსოფოსის თხზულებებს, ის დიდ საღვთისმეტყველო ხედვებს მიემთხვევა, ხოლო იმას, ვინც ზერელედ და უგულისხმოდ გამოიძიებს მათ, „არიოზისა და ორიგენეს მთხრებლში“ ჩავარდნა ემუქრება.

ბიბლიოგრაფია

References

- D. Melikishvili, *Ioane Petritsi, Commentaries on Proclus' 'Elements of Theology'* (Tbilisi, 1999) (in Georgian).
Nemesius of Emesa, *On Human Nature*, translated by Ioane Petritsi, edited by S. Gorgadze (Tbilisi, 1914) (in Georgian).

⁵⁰ იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. II, გვ. 22.

- “Epilogue”, Ioane Petritsi, Opera, vol. II, “Commentaries on Proclus Diadochus, the Platonic Philosopher’s ‘Elements of Theology’”, ed. S. Kaukhchishvili and Sh. Nutsubidze (Tbilisi, 1937) (in Georgian).
- Ioann Petritsi, *Comments on Platonic Philosophy and Proclus Diadochus* (Moscow, 1942, 1984) (in Georgian).
- “Prologue”, Ioane Petritsi, Opera, vol. II, *Commentaries on Proclus Diadochus, the Platonic Philosopher’s Elements of Theology*, ed. S. Kaukhchishvili and Sh. Nutsubidze (Tbilisi, 1937) (in Georgian).
- A. Kharanauli, *Source Utilization Method in Works of Proclus Diadochus and Ioane Petritsi*, PhD Dissertation (Tbilisi, 1990) (in Georgian).

Damana Melikishvili

Understanding and Transmission of Notions and Terms of Proclus Diadochus’ Ontological Structure in Ioane Petritsi

In the 30-ies of the past century (71 years ago) an important event occurred in the history of culture and humanitarian sciences of Georgia: the second volume of Ioane Petritsi’s works – commentaries on Proclus Diadochus, “a Platonic Philosopher’s” treatise *The Elements of Theology* was published. The text was edited by Simon Kaukhchishvili and the introduction was written by Shalva Nutsubidze, who proclaimed Petritsi as a creator of pagan philosophy (“...thus, the Georgian continuator of the Greek pagan philosophy arrived to paganism, however, not to Greek or Oriental paganism, but to Georgian paganism”...“pagan philosophy brought him close to paganism and emboldened him to attempt to translate Christianity into the language of paganism”). The first volume of Ioane Petritsi’s works, namely the translated text of Proclus’ treatise, was published three years later, in 1940. This edition has an introductory article on Petritsi’s weltanschauung by Mose Gogiberidze, where the scholar promotes ideas opposite to those of Nutsubidze’s: “There is no mention of paganism in the text of Ioane Petritsi... with great mastery Petritsi utilized classical samples of antique philosophy in order to safeguard rational justification of Christian dogmata. Petritsi gave philosophy such an interpretation as to reconcile it with Christianity; or he independently coined notions that are reconcilable with Christianity, thus creating his own philosophy, yet this philosophy was a Christian scholasticism.” The opposition of those two

contrary positions until now has not been resolved and demands in-depth study of the text.

The translation of the “Elements of Theology” by Proclus, this great systematizer of terminology of Platonic philosophy, had an immense importance with regard to establishing and systematizing Georgian philosophical-theological terminology. In the process of translating and commenting Proclus’ philosophical system, Petritsi elaborated, brought to precision and systematized Georgian philosophical-terminological apparatus, created a clear and transparent terminological system corresponding to notional system of Proclus’ ontology (ontological orders or *σειρά*). Petritsi effectively adjusted this terminological system to Christian dogmata and, as he himself would say, “theologized” it.

Because of the fact that for Petritsi Proclus’ “Elements of Theology” represents a textbook of “grand theological theories” which teaches to “all who enters the gate of knowledge” the principles and simplest notions and categories of theology (*Prologue*, pp. 5-6), and in which the order and chain (*σειρά*, *τάξις*) of being – intellect, soul, nature, body – are represented simply and clearly. Therefore, the Georgian philosopher in due places explains to listeners and disciples each of those notions and terms related to this ontological structure.

On the top of Proclus’ ontological system (the Greek and Georgian terms utilized by Proclus and Petritsi are put here in brackets) “stays” (*μένει*), the *impeccable* (*უზადო*) and *pure* (*წმიდა*, *εὐκκριτής*) One, which is the *principle* (*დასაბამი*, *ἀρχή*) and *cause* (*მიზეზი*, *αἰτία*) of plenitude of all beings (*πάν πλῆθος*). Proclus devoted all his mental powers to apprehension of this impeccable One – which “remained ungraspable even to Plato’s summit-like intellect” – and, to the extent this was possible, provided a lucid demonstration of this One, which is the ultimate Object of thirst, love and desire for all beings. The main idea and objective of the treatise (*Στοιχείωσις Θεολογική*) is exactly “to demonstrate the One”, “whether the One is”, and with the logical laws of necessary inferences discover this One, which is praised in many words (Georg. “მრავალსაქადგო”) (*Prologue*, p. 3). The first chapters of Proclus’ treatise and Petritsi’s corresponding commentaries are devoted to demonstration of the superiority of the One, with utilization of the apophatic method. This method entails bringing to the point of absurdity all the contrary opinions and then to prove the initially proclaimed thesis. This impeccable and pure (*εὐκκριτής*)

One is the origin (დასაბამი) and fundament/principle (ἀρχή) of everything. It is the most primordial (πρώτιστος) of all beings; it is the cause (მიზეზი, αἰτία) itself being uncaused (უმიზეზო, ἀναίτιος); it is present in all beings, giving them the very existence, at the same time remaining imparticipable (უზიარო, ἀμέθεκτος) for beings: “feature of imparticipability pertains only to the transcendent One, which is superior to all unities.” The One is the object of desire (საწადო, τὸ ὀρεκτόν) and love (satrfo) of all beings produced by it. Thus, love and desire toward this One is the principle for the return/reversion (უკუქცევა, ἐπιστροφή); love is also the power for development, which in the Hellenic thought has a cyclic feature, whereas in Christianity it represents a path of soul’s edification, elevation and, ultimately, divinization.

The first order/series (σειρά) that proceeds (წარმოიშობს) from the One is the order/series of intellects, of which the “leader” is the First Intellect, that provides to this order an idea (გვარი), appropriate to it. (Visual image of the “idea” is “eidos”-“form”, and that is why Ioane Petritsi translates both “idea” and “eidos” with one term – “gvari” (gvari). Thus, the First Intellect is the head of the series and is also identified by Petritsi with the True Being (ὄντως ὄν).

The ὄντως ὄν - the True Being (ჭეშმარიტი არსი, ნამდვილმყოფი) represents the cornerstone of Ioane “the Platonic Philosopher’s” (as he was called by contemporaries) theological – from both antique and Christian understanding of this term – theory. In the center of Ioane Petritsi’s attention is relationship of the True Being with the One, assimilated by him with the relationship with the Father of the Logos, the “firstborn Word”, as of the Father’s image and likeness, or imprint and impression (ἐκμαγείον καὶ σφράγισμα).

The True Being, the head of the intellectual series is at the same time “provider of idea” (გუართმყოფელი, εἰδοποιεῖν) representing the ultimate formative principle. It is related to the transcendent One as the Son is related to the God Father in Christian theology.

The True Being is the “composite one” consisting of two monads (μονο-ლო), or two creative sources – the First Limit and the First Infinity. The First Limit, “whom the philosopher (in this context, Aristotle) calls the Idea of Ideas (გუართა გუარი), whereas we now have called the Son” – says Ioane Petritsi. In Petritsi’s text the Son is at the same time to be identified with the “Firstborn Word”. The First Limit is understood by Petritsi as analogous to the divine nature of Christ, whereas the First Infinity as analogous to His human nature

(see chapter 29 of the *Commentaries*, where Petritsi adduces the Apostle Paul with this regard. Also, see D. Melikishvili 1999, pp. XXVI-XXXIII, LVIII).

The “Composite One” and the “One Being” represent different aspects, different strata of the True Being, however, those strata have only a logical and not a chronological sequence (A. Kharanauli, “Method of Source Utilization in the Works of Proclus and Ioane Petritsi, 1990). That is to say, they do not represent different strata of emanation or procession/production in the chain of being.

In the process of cognition the True Being is below the One as the “First Being” or hypostasis, which is in full accord with the words of the Savior from the Gospel of John: “I go to my Father, who is greater than I” (XI-XII). Those words were a subject of fierce theological debates in Byzantium and were specially discussed by Theophylact of Bulgaria (or Theophylact of Ochrid), to whose Christological interpretation fully corresponds the theology of Ioane Petritsi.

The description of the True Being in different chapters of the “Commentaries”, as of the “First Intellect”, the “Place of Ideas” and “the cause of all beings” finds its parallel in the description of the Son in the so-called “Epilogue”: “Through this Providence, the Intellect and the First Being, which is the Son, the place of all ideas, through the transcendent True Spirit are transmitted those [ideas] that introduce [formal] differentiation into the [formless] matter” (*Epilogue*, p. 22).

In this way, Ioane Petritsi has circumvented Origenism, from where sprouted the heresy of Arianism and thus, we may say that the fears of the copyists of the thirteenth century manuscript of Petritsi’s work are groundless. The Archbishop Timothy Gabashvili (XVII) with full justice remarked that whoever will read Proclus’ and Petritsi’s works with understanding whilst keeping Orthodox standards, will embrace great theological visions; on the contrary, the one who will read them superficially and dully will be likely to occur “in the pitfall of Arius and Origen”.

ენათმეცნიერება

ლეილა გეგუჩაძე

პარონომაზიული გამოთქმის სინტაქსური კვალიფიკაციისათვის ქართულში

როგორც ცნობილია, პარონომაზიულ გამოთქმებში, ჩვეულებრივ, ორი კომპონენტი გვაქვს: ზმნის პირიანი ფორმა და იმავე ძირის საწყისი მოქმედებითი ბრუნვის ფორმით, რომელიც უმეტესად უსწრებს, მაგრამ შეიძლება მოსდევდეს მას (შდრ.: მხილებით ამხილო... და: იგლოვდეს გლოვით...). პარონომაზიული წყვილები, ჩვეულებრივ, გვერდიგვერდ გვხვდება, მაგრამ შეიძლება შეგვხვდეს გათიშულადაც: **დადგა** მზე და მთვარე **დადგომით... სიკვდილით** მაშინ **მოვკვდეთ** საუკუნოდ...

პარონომაზიულ გამოთქმებში (კომპონენტებად) შესაძლოა ე. წ. „სინონიმური წყვილებიც“ შეგვხვდეს, რომელთა ძირები სინონიმური მნიშვნელობისანი არიან (სიკვდილით აღესრულოს...; მოწყდოს... მოსრვითა...).

კ. წერეთელი, რომელმაც სპეციალური გამოკვლევა უძღვნა პარონომაზიას ქართულში, ერთი ძირის მქონე პარონომაზიულ წყვილს **ძირეულ** ანუ **მორფოლოგიურ პარონომაზიას** უწოდებს, ხოლო სინონიმური ძირებისგან ნაწარმოებს – **სემასიოლოგიურს**, ანუ **სემანტიკურს**.¹

მოქმედებით ბრუნვაში მდგარი საწყისი შესაძლოა დაუკავშირდეს შედგენილ შემასმენელს, რომლის სახელადი ნაწილი იმავე ძირის მიმღობაა: ურჩებით დაუმორჩილებელ (//ურჩ) ექმენით...; მოცემით მოცემულ არიან...

პარონომაზიის შესახებ ვრცლად მსჯელობს ივ. იმნაიშვილი, რომელსაც შენიშნული აქვს რამდენიმე შემთხვევა, როდესაც საწყისის ნაცვლად მოქმედებით ბრუნვაში აბსტრაქტული სახელი დგას: სიმდაბლით დაიმდაბლე... ნადიერებით სწადოდა.²

¹ კ. წერეთელი, *პარონომაზია ქართულში, სემიოლოგიური და ქართველოლოგიური შტუდიები* (თბილისი, 2001), გვ. 281, 283.

² ი. იმნაიშვილი, *სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში* (თბილისი, 1957), გვ. 236.

„პარონომაზია სემიტურ ენათათვის, განსაკუთრებით ებრაულისათვის, დამახასიათებელ მოვლენადაა მიჩნეული“.³ იგი ძალიან ხშირად ძველ ქართულ ნათარგმნ ძეგლებში გვხვდება, მაგრამ, როგორც ივ. იმნაიშვილი შენიშნავს, ამის ფესვები არ უნდა ვეძიოთ მხოლოდ უცხო ენის (მაგ. ებრაულის) გავლენაში... „ქართული პარონომაზია ყოველთვის არაა დამოკიდებული სხვა ენაზე, ეს მისი თვისებაა... რომ ეს მოვლენა ქართულისთვისაც იყო დამახასიათებელი, ... იქიდანაც ჩანს, რომ მას ადგილი აქვს ორიგინალურ ძეგლებშიც... პარონომაზია ახალი ქართულისთვისაც არაა უცხო მოვლენა... ამნაირი გამოთქმები დღეს სავსეა როგორც ცოცხალ კილოებში, ისე სალიტერატურო ქართულში“⁴ და თავად წარმოგვიდგენს ამის დამადასტურებელ მაგალითებს.

რ. ჩხეიძის თვალსაზრისითაც,⁵ პარონომაზია ქართული მოვლენაა. პარონომაზიული ფორმები დასტურდება მეგრულსა და სვანურშიც... პარონომაზია ქართველური ენებისათვის დამახასიათებელი უნდა იყოს უძველესი დროიდანვე.⁶

განსხვავებულია მკვლევართა თვალსაზრისები პარონომაზიული გამოთქმის სინტაქსური კვალიფიკაციის თაობაზე:

კ. წერეთლის აზრით, სინტაქსურად პარონომაზია ერთი მთლიანია. იგი წინადადებაში შემასმენელს წარმოადგენს. პარონომაზიიდან არც ერთი სიტყვის ცალკე სინტაქსურ ერთეულად გამოყოფა არ შეიძლება, წინააღმდეგ შემთხვევაში პარონომაზია კარგავს თავის სპეციფიკას... პარონომაზია სინტაქსურად სხვა არაფერია, თუ არა შედგენილი შემასმენელი – ერთი ვერბალი ცნების გამომხატველი. ამაშია პარონომაზიის თავისებურება. ამდენადვე, ქართული პარონომაზიის ცალკეულ წევრთა სინტაქსურ რაობაზე საუბარი შეუძლებელია“.⁷

უფრო ადრე, 1948 წელს, ა. შანიძე წერდა: „უბრალოდ დამატებად ზმნასთან ზოგჯერ მისივე საწყისი იხმარება მოქმედებითის ფორმით. ეს ხდება

³ კ. წერეთელი, *პარონომაზია ქართულში*, გვ. 277.

⁴ ი. იმნაიშვილი, *სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში*, გვ. 244.

⁵ რ. ჩხეიძე, *პარონომაზიის საკითხისათვის ქართულში, ბილიკები (თბილისი, 1990)*, გვ. 250-251.

⁶ ჟ. ფეიქრიშვილი, *ქართული ენის სინტაქსი* (ქუთაისი, 1996), გვ. 112.

⁷ კ. წერეთელი, *პარონომაზია ქართულში*, გვ. 292.

უმთავრესად დიალოგებში: – იმედი მაქვს, შენ ხვალ ან ზეგ ჩემ ვალს გადამიხდი. – **გადახდით გადაგიხდი**, თუ როგორმე მანამდე ფული ვიშოვე“.⁸

უბრალო დამატებადვე მიიჩნევა პარონომაზიული გამოთქმის აღნიშნულ კომპონენტს ლ. კვაჭაძე.⁹ მოგვიანებით პარონომაზიული გამოთქმა მან ერთ წევრად – შემასმენლად – მიიჩნია: „პარონომაზიული წყვილი მყარ სიტყვათა შეხამებად გვევლინება, ერთ ცნებას გამოხატავს და, როგორც წინადადების წევრი, შემასმენლად უნდა დასახელდეს“.¹⁰ კ. წერეთლის მოსაზრების საწინააღმდეგოდ, რომელიც პარონომაზიულ გამოთქმას შედგენილ შემასმენლად მიიჩნევა, ლ. კვაჭაძემ მას „მყარ სიტყვათა შეკავშირებით გადმოცემული შემასმენელი“ უწოდა. თავისი თვალსაზრისი მან ამგვარად დაასაბუთა: „შედგენილ შემასმენელში ზმნის პირიანი ფორმა დამხმარეა, მეშველია, შემასმენლის გამოხატვის ძირითადი დატვირთვა სახელად ნაწილზეა, პარონომაზიულ გამოთქმებში კი ზმნის პირიანი ფორმა ნახმარია თავისი ძირითადი მნიშვნელობით, იგი თავისთავადია და არა მეშველი“.¹¹

საკმაოდ დაწვრილებითაა განხილული პარონომაზია ივ. იმნაიშვილის მონოგრაფიაში, მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ვრცლად, დეტალურად ეხება მოქმედებითი ბრუნვის სინტაქსურ ფუნქციებს (მოქმედებითი უბრალო დამატებად, მიზეზის გარემოებად, ვითარების გარემოებად, ადგილის ან დროის გარემოებად, გამოსვლითი ბრუნვის მნიშვნელობით... და ა. შ.), ამ ბრუნვის ფუნქციაზე პარონომაზიულ გამოთქმებში არაფერს ამბობს.¹² მიუხედავად ამისა, ვვარაუდობთ, რომ ივ. იმნაიშვილი პარონომაზიულ გამოთქმას ერთ წევრად (შემასმენლად) თვლიდა. ამას გვაფიქრებინებს მონოგრაფიის I ნაწილში გამოთქმული მისი თვალსაზრისი: „პარონომაზიული წყვილები ერთ ცნებას შეიცავს, შინაარსით ერთი ერთეულია“.¹³

⁸ ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკა*, II, *სინტაქსი* (თბილისი, 1948), გვ. 44.

⁹ ლ. კვაჭაძე, *ქართული ენის სინტაქსი* (თბილისი 1958), გვ. 90.

¹⁰ ლ. კვაჭაძე, *თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი* (თბილისი, 1977), გვ. 125.

¹¹ იქვე, გვ. 125.

¹² ი. იმნაიშვილი, *სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში*, გვ. 726-727.

¹³ ი. იმნაიშვილი, *სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქარ-*

ლეილა გეგუჩაძე

პარონომაზიაზე მსჯელობს აკ. დავითიანიც. მისი აზრით, „პარონო-
მაზიულ გამოთქმებს, ჩვეულებრივ, გარემოებითი ფუნქცია აქვს...
პარონომაზიული წყვილისათვის დამახასიათებელია ვითარების გარემოე-
ბითი დამოკიდებულება (ე. ი. პარონომაზიული სიტყვათშეხამება აღნიშ-
ნავს მოქმედებას და მის ვითარებას, ინტენსიობას, გამორიცხვასა და
სხვ.“¹⁴ ამ მსჯელობის მიხედვით, როგორც ჩანს, აკ. დავითიანისთვის
პარონომაზიულ გამოთქმებში შემავალი საწყისი მოქმედებითი ბრუნვის
ფორმით ვითარების გარემოების ფუნქციის მქონეა. ასე აქვს გაგებული
ეს მსჯელობა ლ. კვანტალიანსაც.¹⁵

თავად ლ. კვანტალიანი პარონომაზიულ გამოთქმებს აქტუალიზაცი-
ის შემთხვევებთან განიხილავს და აღნიშნავს, რომ „განმეორება აქტუ-
ალიზაციის მიზნით ხდება პარონომაზიულ გამოთქმებში, რომლებშიც
მასდარი (ან აბსტრაქტული არსებითი სახელი) მოქმედებითი ბრუნვის
ფორმით სინტაგმას ქმნის იმავე ფუძის ზმნის პირიან ფორმასთან. მაგ.:
წერით წერს, ჭამით ჭამს, სიცოცხლით ცოცხლობს და ა. შ.“¹⁶ მას შემდეგ,
რაც მიმოიხილავს სხვადასხვა თვალსაზრისს მოქმედებით ბრუნვაში მდ-
გარი საწყისის სინტაქსური ფუნქციის თაობაზე, ლ. კვანტალიანი შენიშ-
ნავს, რომ „პარონომაზიულ გამოთქმებში სახელის სინტაქსური ფუნქ-
ცია ნათელი არ არის. იგი უბრალო დამატებას ჰგავს მხოლოდ ფორმით
(მართული სახელია), შედგენილი შემასმენლის კომპონენტი მართული
სიტყვა ვერ იქნება, გარემოებაც არ არის. ვითარების გარემოების ფუნ-
ქცია პარონომაზიულ გამოთქმაში შემავალ სახელს მაშინ აქვს, თუ მას
ახლავს თავისი მსაზღვრელი. მაგ.: „შენ, საყვარელო, ნუ სჭმუნავ ცმუნ-
ვითა ამისთანითა (რუსთ., 1302)...“¹⁷

გ. კარტოზიას აზრით, პარონომაზიულ გამოთქმაში ზმნასთან მას-
დარი მიცემით ბრუნვაშიც შეიძლება იდგეს და ამ შემთხვევაში მას
პირმომართი დამატების ფუნქცია აქვს: „სთმობდეს გაყრისა თმობასა =

თულში, გვ. 239.

¹⁴ აკ. დავითიანი, *ქართული ენის სინტაქსი* (თბილისი, 1973), გვ. 410-411.

¹⁵ ლ. კვანტალიანი, *ქართული ზეპირი მეტყველების სინტაქსის საკითხები*
(თბილისი, 1990), გვ. 114.

¹⁶ იქვე, გვ. 112.

¹⁷ იქვე, გვ. 114.

სთმობდეს გაყრას, ე. ი. იკარგება მასდარის გაგება, მასდართან დაკავშირებული უბრალო დამატება პირმიმართ წევრად იქცევა“.¹⁸ ა. კიზირია მიუთითებდა, რომ პარონომაზიულ გამოთქმებში ვითარებითი იჩენს თავს, და თვლიდა, რომ საკითხი უნდა შესწავლილიყო ქართველურ ენათა შედარების საფუძველზე.¹⁹

ჩვენ არ შევეხებით პარონომაზიას ძველ ქართულში; ახალ ქართულში კი პარონომაზიად მიჩნეული ვარიანტების მიმართ, ვფიქრობთ, განსხვავებული მიდგომაა საჭირო. ჩვენთვის „ნამდვილი პარონომაზია“ (ტერმინს, ცხადია, პირობითად ვხმარობთ) არის ამ ტიპის სიტყვათშენაერთები: **ნასვლით ნავალთ**, მეტი რაი დლე გვაქვს? (ა. ყაზბ.); **მორჩენით მორჩა**, მაგრამ ზაფრა დასჩემდა (აკაკი); **მინერით მისწერა** კი, მაგრამ... შეინანა თავისი საქციელი (დ. კლდ.); **ცნობით** რავა არ ვიცნობ?... (დ. კლდ.); **შეძლებით** კი შეიძლება, მაგრამ... (ილია); **აკრძალვით** კი არ აუკრძალავს (დ. კლდ.); **ასვლით ავალ** ხეზე, მაგრამ... (აკაკი); **ცნობით** კი იცნო... **დაძინებით** კი ვერ დაიძინა. ამგვარი „ნამდვილი პარონომაზია“ უმეტესად დიალოგებში გვხვდება: იგი წარმოადგენს საპასუხო რეპლიკას, რომელშიც მეორდება პირველ რეპლიკაში გამოყენებული ზმნა. მაგ.: – შენ ყველაფერს მოახერხებ, თუ მოინდომე, – უთხრა თითქმის ხვეწნით ბახვამ. – **მოხერხებით** როგორ არ **მოვახერხებ**... (გ. წერეთ.); მაგრამ იგი გაბმული მეტყველებითსათვისაც არაა უცხო. მაგ.: **კითხვით** კარგად **ვკითხულობდი** (აკაკი).

ამგვარი პარონომაზიული გამოთქმები ერთი ცნების გამომხატველია და, ვფიქრობთ, ერთ წევრად – პარონომაზიულ შემასმენლად შეიძლება ჩაითვალოს, რომელშიც მოქმედებით ბრუნვაში დასმული სიტყვა²⁰ მხოლოდ აქტუალიზატორია; იგი მხოლოდ მოქმედებას გახაზავს და არა აქვს დამოუკიდებელი წევრის ფუნქცია.

რაც შეეხება პარონომაზიად მიჩნეულ სხვა ტიპის მაგალითებს, როგორიცაა: ხმელი წიფელი **ამოიკვნესებს** ღრმა **კვნესით** (ვაჟა); ჩვენს

¹⁸ გ. კარტოზია, რუსთველური პარონომაზია, *ვეფხისტყაოსნის ტექსტის საკითხები*, 1975, გვ. 15-16; ლ. კვანტალიანი, *ქართული ზეპირი მეტყველების სინტაქსის საკითხები* (თბილისი, 1990), გვ. 114.

¹⁹ ა. კიზირია, *მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში* (თბილისი, 1982), გვ. 180.

²⁰ ლ. კვანტალიანი, *ქართული ზეპირი მეტყველების სინტაქსის საკითხები*, გვ. 115.

ხალხს ორი ათასი წელიწადი უცხოვრია თავისი ცხოვრებითა და თვით-მოქმედებით (ილია); თებერა იყო ლამაზი სოფლური სილამაზით (ვ. ბარნ.); დიდი წვალებითა და მოუსვენარი ცხოვრებით ვცხოვრობდი... და ა. შ., ვფიქრობთ, სხვაგვარ მიდგომას საჭიროებს. ამ შემთხვევაში ჩვენთვის გარკვეულწილად გასაზიარებელია ლ. კვაჭაძის თვალსაზრისი, რომ, როდესაც მოქმედებით ბრუნვაში დასმულ სიტყვას ახლავს ატრიბუტული ან სუბსტანტიური მსაზღვრელი, „განსხვავებული კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს“;²¹ მაგრამ ლ. კვაჭაძე მიიჩნევს, რომ მოქმედებით ბრუნვაში მდგარი სანყისი „თავის მსაზღვრელიანად დამოუკიდებელ წევრად გვევლინება და ზმნის პირიანი ფორმისადმი დამატებითს ან გარემოებითს მიმართებას გამოხატავს“; ანუ, მისი აზრით, წინადადებაში „თებერა იყო ლამაზი სოფლური სილამაზით“, უბრალო დამატებაა „სოფლური სილამაზით“, ხოლო წინადადებაში „იოლად კი არა, დიდი წვალებითა და მოუსვენარი ცხოვრებით ვცხოვრობდი“, „წვალებითა და მოუსვენარი ცხოვრებით“ მთლიანადაა ვითარების გარემოება.²²

ჩვენი აზრით, ამგვარ სიტყვათშენაერთში მოქმედებით ბრუნვაში მდგარი სანყისის მსაზღვრელი – ატრიბუტული თუ სუბსტანტიური – უნდა ჩაითვალოს დამოუკიდებელ წევრად, შესაბამისად – ატრიბუტულ ან სუბსტანტიურ განსაზღვრებად (მოუსვენარი ცხოვრებით... მოკვდავის ცხოვრებით).

მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია იმის აღნიშვნა, რომ ფორმალურად ერთი და იგივე სიტყვათშენაერთი ერთ შემთხვევაში შეიძლება ერთი წევრი – პარონომაზიული შემასმენელი – იყოს (განკურნებით კი განიკურნა, მაგრამ..., გამრავლებით კი გაამრავლა, მაგრამ...), რომელშიც მოქმედებით ბრუნვაში მდგარი სიტყვა მართლაც აქტუალიზატორი ჩანს და არა აქვს დამოუკიდებელი წევრის ფუნქცია; სხვა კონტექსტში კი თითოეულ კომპონენტს დამოუკიდებელი წევრის ფუნქცია შეიძლება ჰქონდეს – ზმნა-შემასმენელთან დაკავშირებული უბრალო დამატებისა ან ვითარების გარემოებისა („სადემარკაციო ხაზის“ გავლება ამ შემთხვევაშიც გაჭირდება). მაგალითად: სასწაულებრივი განკურნებით განიკურნა (შდრ.: სასწაულებრივი ძალით განიკურნა); ან კიდევ: მიმატებით კი არა, გამრავლებით გაამრავლა ქონება (შდრ.: უსინდისობით გაამრავლა ქონება).

²¹ ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გვ. 125.

²² იქვე, გვ. 126.

პარონომაზიული გამოთქმის სინტაქსური კვალიფიკაციისათვის ქართულში

დასასრულ, შევნიშნავთ, რომ იმ ტიპის პარონომაზიულ სიტყვათშენაერთს, როდესაც მოქმედებით ბრუნვაში მდგარი სანყისი უკავშირდება შედგენილ შემასმენელს, რომლის სახელად ნაწილს სანყისისავე ძირი აქვს (**დანერით** კი **დანერილი** ჰქონდა“ ტიპისა) და რომელსაც ლ. კვაჭაძე „შედგენილი შემასმენლის გართულებულ სახედ“ თვლის,²³ შეიძლება ვუწოდოთ „პარონომაზიული შედგენილი შემასმენელი“. ვფიქრობთ, ეს უფრო გამართლებული იქნება ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით: შდრ., ერთი მხრივ, მარტივი შემასმენელი და შედგენილი შემასმენელი, და, მეორე მხრივ, პარონომაზიული შემასმენელი და პარონომაზიული შედგენილი შემასმენელი.

ბიბლიოგრაფია

References

- R. Chkheidze, *Towards the Problem of Paronomasia in Georgian*, in: *Paths* (Tbilisi, 1990) (in Georgian).
- A. Davitiani, *Syntax of the Georgian Language* (Tbilisi, 1973) (in Georgian).
- I. Imnaishvili, *Declination of Nouns and Functions of Cases in the Old Georgian* (Tbilisi, 1957) (in Georgian).
- G. Kartoziya, *Paronomasia in Rustaveli*, in *Issues Regarding the Text of 'The Knight in the Panther's Skin'* (Tbilisi, 1975) (in Georgian).
- L. Kvachadze, *Syntax of the Georgian Language* (Tbilisi, 1958) (in Georgian).
- L. Kvantaliani, *Syntax of the Georgian Speech* (Tbilisi, 1990) (in Georgian).
- A. Kiziria, *A Simple sentence in the Kartvelian Languages* (Tbilisi, 1982) (in Georgian).
- J. Peikrishvili, *Syntax of the Georgian Language* (Kutaisi, 1996) (in Georgian).
- A. Shanidze, *Grammar of the Georgian Language, part II, Syntax* (Tbilisi, 1948) (in Georgian).

²³ ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გვ. 126.

Leila Geguchadze

On the Syntactic Qualification of Paronomasia in Georgian

It is common knowledge that, as a rule, there are two components within paronomasic expressions: the personal form of the verb and the infinitive of the same root in the form of instrumental case, which usually precedes it, but may in certain cases follow it (cf. მხილებით ამხილო ანდ: იგლოვდეს გლოვით.). Paronomasic pairs are usually found in adjacency, but in certain cases they may be split as well (დადგა მზე და მთვარე დადგომით. სიკვდილით მაშინ მოვკვდეთ საუკუნოდ.).

In paronomasic expressions there may be the so-called “synonymic pairs”, the roots of which are of synonymous meaning (სიკვდილით ალესრულოს... მონყვდოს... მოსრვითა). K. Tsereteli, who dedicated a special research to paronomasia in Georgian, termed paronomasic pairs with the same root as “root or morphological paronomasia”, whereas the paronomasia formed of synonymous roots was termed by him as “semasiological or semantic”.

The infinitive in the instrumental case may be connected to the compound predicate, the nominal part of which is the participle of the same root (მოცემით მიცემულ არიან). It is noted (I. Imnaishvili) that an abstract noun may also occur instead of the infinitive in the instrumental case (სიმდაბლით დაიმდაბლე).

Paronomasia is considered a characteristic feature of Semitic languages (especially Hebrew) (K. Tsereteli). It is often found in Georgian translations, but according to scholars, “Georgian paronomasia does not always depend on other languages... It occurs in the original literary monuments as well... Paronomasia is also common in contemporary Georgian”, it also occurs in dialects (I. Imnaishvili). Paronomasia is considered a Georgian phenomenon, since it is also found in Megrelian and Svan languages (R. Chkheidze, J. Peikrishvili).

Opinions differ concerning the syntactic qualification of paronomasic expressions in Georgian. Namely, paronomasic expression is one member and represents a compound predicate of the sentence (K. Tsereteli); Paronomasia is one member, but not a compound predicate, it is a predicate expressed by the joining of set words (L. Kvachadze); the components of paronomasia are independent members: the infinitive in the instrumental case connected to the

predicate verb is a simple object (A. Shanidze), paronomasia is an adverbial modifier (A. Davitiani). The word in the instrumental case, together with its attribute, is either a simple object or an adverbial modifier (L. Kvachadze); the component of paronomasia in the instrumental case is just an activator and it does not have the function of an independent member (L. Kvantaliani).

The author of this article argues that in contemporary Georgian the forms of paronomasia are not uniform and their syntactic qualifications should be differentiated. Namely, word combinations in contemporary Georgian like „მორჩენით კი მორჩა. . .“, „მიწერით კი მისწერა, (მაგრამ). . .“, „აკრძალვით არ აუკრძალავს. . .“ express one concept and should be considered as one member – a paronomasic predicate in which the word in the instrumental case is an activator (which stresses the meaning of the verb), therefore, it cannot be considered an independent member. As for other examples of paronomasia, in which the infinitive in the instrumental case is accompanied by attributive or substantive attribute („ხმელი წიფელი ამოიკვნესებს ღრმა კვნესით“, „დიდი წვალეებითა და მოუსვენარი ცხოვრებით ვცხოვრობდი“, „თებერა იყო ლამაზი სოფლური სილამაზით“.), they require a different approach. In this case the author shares the opinion of L. Kvachadze, arguing that the infinitive in the instrumental case is an independent member. However, according to this opinion, the word in the instrumental case represents an independent member together with its attribute - it is either a simple object or an adverbial modifier of manner (i.e. სოფლური სილამაზით together represents a simple object, whereas წვალეებითა და მოუსვენარი ცხოვრებით (together) is an adverbial modifier of manner).

The author argues that the infinitive in the instrumental case and its attribute (attributive or substantive attribute) should be considered independent members.

The paper also focuses on the importance of context, as the above-mentioned word combination may be a paronomasic predicate in certain cases (განკურნებით კი განიკურნა, მაგრამ..), whereas in other contexts each component may be an independent member of the sentence (სასწაულებრივილი განკურნებით განიკურნა; cf. სასწაულებრივი ძალით განიკურნა).

ნანა გოგოლაშვილი ტექსტის ჰერმენევტიკული პარადიგმა

ტერმინი „ჰერმენევტიკა“ (ბერძ. hermeneuein – აზრის გამოთქმა, ახსნა, თარგმნა) გულისხმობს: 1. ინტერპრეტაციის ხელოვნებას და 2. ინტერპრეტაციის თეორიას ანუ რეფლექსიას „გაგებისა“ და მისი გამოხატულების ახსნა-განმარტების შესახებ. ჰერმენევტიკის კვლევის ობიექტი შეიძლება იყოს სემიოტიკის ნებისმიერი სფერო, იქნება ეს ისტორია, იურისპრუდენცია, მუსიკა, მხატვრობა თუ სხვა.¹

ჰერმენევტიკა, როგორც თარჯიმნობის, თარგმნის, ახსნა-განმარტებისა და ინტერპრეტაციის ხელოვნება, სათავეს ანტიკურ ხანაში იღებს. მის საფუძველზე შექმნილი ინტერპრეტაციის თეორიის განვითარება კი XIX საუკუნეს ანუ იმ პერიოდს უკავშირდება, როდესაც თვალსაჩინო ხდება კლასიკური ფილოლოგიის წარმატებები ჰუმანიტარული მეცნიერებების კვლევის საქმეში.

სისტემატიკურ ჰერმენევტიკას, როგორც „გაგების ხელოვნების შესახებ მოძღვრებას“, საფუძველი ფრ. შლაიერმახერმა ჩაუყარა. იგი ენას განიხილავდა იმ მენტალური პროცესების ერთობლიობად, რომელთა დაფარული საზრისიც ხშირად გაუგებარი რჩება კომუნიკაციის მონაწილეთათვის. ტექსტის საზრისი ყოველთვის მიახლოებითია და მისი გაგება არასოდეს ერთმნიშვნელოვნად არ ხდება. ენის სისტემა თავისთავად წინასწარ არ იძლევა მისი გამოყენების ყველა შესაძლო ვარიანტს და კონტექსტს, ამიტომ ინტერპრეტატორმა უნდა მიმართოს დივინაციის ცნებას (გერმ. „Erraten“ – გამოცნობა, ამოცნობა), რომელიც გულისხმობს აზრის გამოყოფას აზრისაგან, სიმბოლოს გამოყოფას სიმბოლოსაგან, რაც არ არის იდენტური ასო-ნიშნებსა და სიტყვებს შორის არსებული ინტერვალების მონიშვნისა.² შლაიერმახერის ცნობილი ფრაზა, რომლის თანახმადაც ინტერპრეტატორი უკეთ უნდა ჩასწავდეს ტექსტის საზრისს,

¹ Metzler Literatur Lexikon (Stuttgart, 1990), S. 197.

² ვ. ფურცელაძე, ტექსტი, როგორც ენობრივი მოღვაწეობის წერილობითი გაცხადება, ნაწ. I (თბილისი, 1998), გვ. 127-128.

ვიდრე თავად ავტორს ესმის იგი, სრულად გამოხატავს დივინაციის მნიშვნელობას ტექსტის ჰერმენევტიკული ინტერპრეტაციის პროცესში.³

შლაიერმახერის კვალდაკვალ ვ. დილთაიცი ჰერმენევტიკაში ხედავს ჰუმანიტარული მეცნიერებების საფუძველს. იგი აყალიბებს „გაგების“ ცნებას, რომელიც ჰერმენევტიკის უმთავრეს საკვლევ ობიექტს წარმოადგენს. გაგებას იგი უშუალოდ აკავშირებს „მიბაძვის მოდელთან“, რომლის თანახმადაც უცხო სულიერ მდგომარეობებს, უპირველეს ყოვლისა, მხოლოდ „გრძნობადი ფაქტების“, ე. ი. მიმიკის, ჟესტების, ხმისა და ქმედებების წყალობით შევიმეცნებთ; ამიტომ „გამგები“ დამოკიდებულია იმ „მიბაძვის“ პროცესზე, რაც მისთვის გარეგნულად, გრძნობადი სახით არის მოცემული. მიბაძვის შემდგომი პროცესი „შინაგანი“ ათვისებაა. ამრიგად, გარეგნული პროცესების თვითჭვრეტის საშუალებით, უცხო სულიერი ცხოვრების გაგება ხდება იმ შინაგანი პროცესების მსგავსების საფუძველზე, რომლებიც ანალოგიური დასკვნის მეშვეობით სხვა პირს გადაეცემა.⁴

XX საუკუნის ჰერმენევტიკულ აზროვნებაში მნიშვნელოვანი გარდატეხა შეაქვს მარტინ ჰაიდეგერს. „გაგება“, რომელიც მანამდე ჰუმანიტარული მეცნიერების მეთოდად მოიაზრებოდა, ჰაიდეგერთან „ეგზისტენციალის“ ანუ ადამიანის არსის მომცველი ძირითადი კატეგორია ხდება. ჰაიდეგერის ე. წ. „ჰერმენევტიკული წრის“ თანახმად, მხოლოდ მთლიანი ტექსტიდან გამომდინარე, შესაძლებელია მისი ცალკეული ნაწილების გაგება, და, მხოლოდ ცალკეული ნაწილების საშუალებით ხდება მთლიანი ტექსტის შემეცნება. ამასთან, ჰაიდეგერის ჰერმენევტიკული რეფლექსიის არსი ის კი არაა, რომ ასეთი წრის არსებობა დაამტკიცოს, არამედ უფრო მეტად ის, რომ ამ წრეს ონტოლოგიურად პოზიტიური საზრისი გააჩნია.⁵ ეს წრე არც სუბიექტური ბუნებისაა და არც ობიექტურის, იგი აღწერს „გაგებას“ როგორც ტრადიციისა და ინტერპრეტატორის ერთ-ერთთაშუა. საზრისის ანტიციპაცია, რომელიც ტექსტის ჩვენეულ გაგებას ხელმძღვანელობს, წარმოადგენს არა სუბიექტურობის ქმედებას, არამედ განისაზღვრება იმ ერთობლიობით, რომელიც ტრადიციასთან

³ H. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode* (Tübingen, 1990), S. 195.

⁴ H. U. Lessing, *Philosophische Hermeneutik, Einleitung in: Philosophische Hermeneutik* (Alber, 1999), S. 271.

⁵ H. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode* (Tübingen, 1990), S. 271.

გვაკავშირებს. იგი უბრალოდ ვარაუდი კი არ არის, რომლის გავლენასაც მუდმივად განვიცდით, არამედ თავად ვქმნით მას, რამდენადაც გვესმის, რომ ტრადიციის ხდომილებების მონაწილე ვართ და, ამას შემდგომში ჩვენვე განვსაზღვრავთ.

ამრიგად, „გაგების წრე“ ზოგადად კი არ წარმოადგენს „მეთოდურ წრეს“, არამედ იგი გაგების ონტოლოგიური სტრუქტურის მომენტს აღწერს. მაგრამ ამ წრის საზრისს, რომელიც საფუძვლად უდევს ყოველგვარ გაგებას, შემდეგში ჰერმენევტიკული შედეგი მოჰყვება; მას გადამერი „სრულყოფის წინსწრებას“ (Vorgriff) უწოდებს, რადგან იგი ხელმძღვანელობს ჩვენს „გაგებას“, შესაბამისად, განსაზღვრული შინაარსი გააჩნია და მუდმივად მართავს მას ტრანსცენდენტური მოლოდინებით, რომლებიც ჭეშმარიტებისადმი მათი მიმართებით წარმოიქმნებიან.⁶

ამიერიდან ფილოსოფიური ჰერმენევტიკა უშუალოდ უკავშირდება მ. ჰაიდეგერის „ეგზისტენციალის“ ცნებას, რომელსაც ჰ. გ. გადამერიც თანმიმდევრულად განიხილავს არა როგორც მეთოდის შესახებ მოძღვრებას, არამედ როგორც ადამიანის სამყაროსეული გამოცდილების მომცველ ფილოსოფიას, რომლის საფუძველსაც ენობრივი მსოფლო-რიენტაცია წარმოადგენს, ხოლო „გაგების“ ცნებას, რომელიც მანამდე ჰუმანიტარული მეცნიერების მეთოდად მოიაზრებოდა, ეს ფილოსოფია უკვე ადამიანის არსის გამომხატველ ძირითად კატეგორიად მიიჩნევს.

ჰანს გეორგ გადამერი თავის ცნობილ ნაშრომში „ჭეშმარიტება და მეთოდი“ „გაგების“ ცნებას უკანასკნელ წლებში მსოფლიოში გეოპოლიტიკური და სოციალური სიტუაციის გამწვავებას უკავშირებს და მას ჩვენი ეპოქის ერთ-ერთ ყველზე პრობლემურ მახასიათებლად მიიჩნევს. „გაგების“ ენის არარსებობის ფაქტი და სოციალურ-პოლიტიკური კონვენციულობის რღვევა აფერხებს ადამიანთა შორის ურთიერთობას და უთანხმოებებისა და დაპირისპირებების წინაპირობად იქცევა. როგორც აღმოჩნდა, ენის კლასიკური განმარტება, რომლის თანახმადაც იგი ადამიანთა საკომუნიკაციო საშუალებას წარმოადგენს, ძალას კარგავს და მის ანტითეზაში გადადის, რადგან ენა კონფლიქტებისა და ურთიერთდაპირისპირებების მედიუმი ხდება. ამ პირობებში ჰერმენევტიკა, რომელიც კვლევის ობიექტად „გაგება-გაგებინების“ ენობრივი ფუნქციების შესწავლას ირჩევს, განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს. ჰერმენევტიკის

⁶ H. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, S. 299.

მთავარ მიზანს, „გაგების“ კატეგორიის წინა პლანზე წამოწევით, ჭეშმარიტებისა და ახლის შემეცნებისაკენ სწრაფვა შეადგენს. გადამერის აზრით, დიალოგი მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება ჩაითვალოს წარმატებულად, როდესაც მისი მონაწილეები ვეღარ ეგუებიან უთანხმოებას, რომელიც დასაბამს დიალოგის დასაწყისში იღებს. სწორედ დიალოგში იჩენს თავს ის წინააღმდეგობა, რომელსაც ჩვენი საკუთარი აზრისადმი ბრმა ერთგულება წარმოქმნის. როგორც გადამერი აღნიშნავს, ენის სისტემის საფუძველს ქმნის სიტყვების მრავალმნიშვნელობა; ეს არის მნიშვნელობათა მოქნილი მარაო, რომლის მეშვეობითაც ამოქმედდება ისეთი ენობრივი მოვლენა, როგორცაა მეტყველება. მისი მნიშვნელოვანი მომენტების ფიქსირება თავად მეტყველების მედინ პროცესში ხდება, რის დროსაც ეს მომენტები მუდმივად ახდენენ ერთმანეთის კორექტირებას და ქმნიან ენობრივ კონტექსტს.⁷

„ენისა“ და „მეტყველების“ ტერმინოლოგიურმა აღრევამ ამ ორი ცნების გამიჯვნა პრობლემური გახადა. ე. ბენვენისტმა ყველაზე თანმიმდევრულად გაავლო ზღვარი ამ ორ ლინგვისტურ სტრუქტურას შორის, როდესაც აღნიშნა, რომ წინადადებით ჩვენ ვტოვებთ ენის სფეროს, როგორც ნიშანთა სისტემას, და გადავდივართ სხვა სამყაროში, რომლის გამოხატულებასაც მეტყველება (le discours) წარმოადგენს. ენის ძირითად ერთეულად იგი გამოყოფს ნიშანს (ფონეტიკურს ან ლექსიკურს), ხოლო მეტყველების (დისკურსის) კვლევის ობიექტად მას წინადადება მიაჩნია, რადგან იგი განუსაზღვრელი, შეუზღუდავი ვარიანტების უნარს მქონე ერთეულია. ეს არის თავად ენის სიცოცხლე ქმედებაში.⁸

ცნობილია, რომ ენის, როგორც კვლევის ობიექტის ამგვარი გამიჯვნა იწყება ფ. დე სოსიურიდან, რომელიც განასხვავებს ენას და მეტყველებას; მოგვიანებით უკვე ლ. ჰილემსლევი გამოყოფს ენის სქემას და ენის გამოყენებას, შემდეგ კი ამას ემატება ნ. ჩომსკის ტერმინოლოგიური წყვილი: ენობრივი უნარი (competence) და ენის გამოყენება (performance).

თანამედროვე ჰერმენევტიკის მნიშვნელოვან წარმომადგენელს, პოლ რიკიორს, ტექსტის პარადიგმის კვლევისას შემოაქვს დისკურსის კონცეპტი, რომელიც მისთვის ენის სისტემის საპირისპიროდ, ენობრივ ქმედებას

⁷ Г. Г. Гадамер, *Актуальность прекрасного* (Москва, 1991), стр. 48.

⁸ Е. Бенвенист, *Общая лингвистика* (Москва, 1974), стр. 39.

ანუ ენის რეალიზაციის საშუალებას წარმოადგენს.⁹ იგი ამასთანავე სვამს საკითხს, თუ რამდენად შეიძლება ინტერპრეტაციის ჰერმენევტიკული პარადიგმა საერთოდ იქნეს გამოყენებული ჰუმანიტარული მეცნიერებების სფეროში. ამ მიზნით პ. რიკიორი ერთმანეთისგან განასხვავებს ზეპირ და წერილობით დისკურსს და მეტყველების ფენომენს აფუძნებს ენობრივი ქმედებისა და დისკურსის ჰერმენევტიკის კვლევის ობიექტად.¹⁰ სწორედ „მეტყველების“ ცნების ამგვარი შეფასების საფუძველზე ცდილობს იგი ჩამოაყალიბოს ენობრივი ქმედებებისა და დისკურსის ჰერმენევტიკის საფუძველები.

დისკურსისა და ენის განმასხვავებელ ნიშნებად იგი შემდეგს მიიჩნევს:

1. დისკურსის რეალიზაცია ხდება ყოველთვის გარკვეულ დროსა და გარკვეულ ანმყოფში, მაშინ, როცა ენის სისტემა ვირტუალურია და დროის მიღმა არსებობს;

2. ენის სისტემას არ ჰყავს სუბიექტი იმ აზრით, რომ მას ვერ დავუსვამთ კითხვას: „ვინ ლაპარაკობს?“ ამ დროს დისკურსში პარტნიორთან მიმართება ისეთი ინდიკატორების საშუალებით მყარდება, როგორიცაა პირის ნაცვალსახელები, რაც „დისკურსის ქმედებას“ რეფლექსურს ხდის;

3. ენის სისტემის ნიშნები იმავე სისტემის შიგნით მხოლოდ სხვა ნიშნებთან არიან დაკავშირებული და მათ დროულობა, სუბიექტურობა და სამყაროსთან მიმართება არ გააჩნიათ, მაშინ, როდესაც დისკურსი ყოველთვის იმ გარკვეულ „სამყაროსეულ სურათს“ წარმოადგენს, რომლის აღწერისა და გამოხატვის პრეტენზიაც მას აქვს. ამრიგად, ენის სიმბოლური ფუნქციის აქტუალიზაცია მხოლოდ დისკურსში ხდება.

4. ენის სისტემა მხოლოდ იმპლიციტური კომუნიკაციის კოდებს მოიცავს, დისკურსში კი საკომუნიკაციო ფუნქცია რეალური შეტყობინებების საშუალებით ხორციელდება. ამ თვალსაზრისით, დისკურსი მიმართებაშია არა მხოლოდ „სამყაროსეულ სურათთან“, არამედ მას საკომუნიკაციოდ პარტნიორიც ჰყავს.¹¹

5. ენის სისტემიდან ენობრივი ქმედების ამგვარი გამიჯვნა პრობლემას ქმნის, როდესაც დისკურსს „გაგების“ ცნებას ვუკავშირებთ, რადგან

⁹ P. Ricoeur, *Text als Modell: hermeneutisches Verstehen* (1971), in: *Philosophische Hermeneutik* (Alber, 1999), S. 252.

¹⁰ იქვე, გვ. 261.

¹¹ იქვე, გვ. 262.

მისი მარკერები სრულიად სხვადასხვაგვარად ვლინდება დისკურსის ზეპირ და წერილობით ვარიანტებში. ზეპირი დისკურსის კონკრეტულ დროში მედინი ხასიათი მის წარმავლობაზე მიუთითებს, რის გამოც ჩნდება მისი ფიქსაციის პრობლემა შემდგომი კვლევის მიზნით.

6. სუბიექტური და პიროვნული ინდიკატორების არსებობა დისკურსში მონაწილესთან მიმართებაზე მიუთითებს, მაგრამ ეს მიმართება ზეპირ დისკურსში სპეციფიკურ ხასიათს ატარებს; მოლაპარაკის სუბიექტური ინტენცია და დისკურსის მნიშვნელობა ერთმანეთში იმდენად გადაიკვეთება, რომ შეგვიძლია გავიგოთ, რას გულისხმობს დისკურსის საზრისი. წერილობითი დისკურსის დროს ვითარება იცვლება, რადგან ავტორის ინტენცია ერთმნიშვნელოვნად აღარ ემთხვევა ტექსტის საზრისს. მართალია, წერილობით ფიქსირებულ დისკურსში კავშირი ავტორსა და დისკურსს შორის არ უქმდება, მაგრამ იგი ბუნდოვანი და მრავალმნიშვნელოვანი ხდება. ახლა ტექსტის ინტენცია გაცილებით სცილდება ავტორის ინტენციას და მისი ინტერპრეტაცია იმ მნიშვნელობების გარემოცვაში იწყება, რომელთაც დაკარგეს კავშირი ავტორის ფსიქიკასთან. ეს ფაქტი იმავდროულად ჩვენი საკუთარი განწყობის გამოვლინებასაც ნიშნავს, რომელიც კონტექსტუალურად ახალ სამყაროს ქმნის და ჩვენეული სამყაროს გაფართოების საშუალებას გვაძლევს.¹²

ზეპირი დისკურსის პარტნიორები საკუთარი მონოლოგისა თუ დიალოგის უშუალო მონაწილეები არიან, მაშინ, როდესაც წერილობითი დისკურსი გაუპიროვნებელ მკითხველზეა მიმართული; იგი გასცდება face-to-face - მიმართების ვიწრო საზღვრებს, რის შემდეგაც, საკუთარი უნივერსალური მიმართებების წყალობით, დისკურსის ადრესატი მისთვის უცნობი ხდება.¹³ ამრიგად, დისკურსის გაისტური მომენტის მანიფესტაცია მის წერილობით ვარიანტში ხდება, რომლის წყალობითაც „სამყაროში არსებობის“ („In-der-Welt-sein“) ახალ განზომილებაში შევდივართ. სწორედ ეს განზომილებაა ინტერპრეტაციის მეთოდოლოგიისა და ტექსტის ჰერმენევტიკული პარადიგმის დადგენის საფუძველი.

ამრიგად, ჰერმენევტიკული ანალიზის ობიექტს წარმოადგენს საერთოდ დისკურსი, რომლის ზეპირი სახეობა „დიალოგის სტიქიაში გა-

¹² P. Ricoeur, Text als Modell: hermeneutisches Verstehen, გვ. 267.

¹³ იქვე, გვ. 268.

იშლება“,¹⁴ ხოლო წერილობითი დისკურსის – ტექსტის ინტერპრეტაცია ჰერმენევტიკის იმ წესების გამოყენებას გულისხმობს, რომლებიც უშუალოდაა დაკავშირებული „გაგების“ კატეგორიასთან.

ჰერმენევტიკული ანალიზის პროცესში ჰ. გ. გადამერს აქტუალურად მიაჩნია სემანტიკის ჩართვა, რადგან ორივე შემთხვევაში ამოსავალ წერტილს აზროვნების გამოხატვის ენობრივი ფორმა წარმოადგენს. ამ დროს სემანტიკა აღწერს ჩვენთვის მოცემულ სინამდვილეს, თითქოსდა გარედან აკვირდება მას, რის წყალობითაც შესაძლებელი ხდება დისკურსის სემიოტიკური კლასიფიკაცია. სემიოტიკური მეთოდი ჰერმენევტიკული კვლევის ანალიზში ენას ჩართავს როგორც ნებისმიერი სემიოტიკური სისტემის ინტერპრეტანტს, ხოლო ჰერმენევტიკა, ტექსტის სტრუქტურაში „გაგების“ კატეგორიის მეშვეობით, სემიოტიკასთან კავშირში, წარმოაჩენს ადამიანის სამყაროსთან მიმართების მთელ მრავალფეროვნებას. ბოლო წლების სემიოტიკური კვლევის დამსახურებად გადამერს ის მიაჩნია, რომ მან სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზის საშუალებით ენობრივი ნიშნების დამოუკიდებლობის ილუზია გააბათილა.¹⁵

ჰ. რიკორი ჰერმენევტიკული ანალიზის პროცესში მიზანშეწონილად მიიჩნევს არა მხოლოდ დისკურსის ლინგვისტიკის, არამედ სამეტყველო აქტების თეორიის ჩართვასაც, რომლის ავტორები: ოსტინი (Austin) და სერლი (Searle) დისკურსში სამ იერარქიულ დონეს გამოყოფენ. ესაა: 1) ლოკუციური ანუ პროპოზიციონალური აქტი; 2) ილოკუციური აქტი, ანუ ის, რასაც მეტყველების პროცესში მოვიმოქმედებთ; 3. პერლოკუციური აქტი, რასაც მეტყველების საშუალებით მოვიმოქმედებთ.¹⁶

აქედან გამომდინარე, „გაგების“ კატეგორია მოიცავს არა მხოლოდ პროპოზიციულ აქტს, ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით, არამედ ილოკუციის მომენტსაც და პერლოკუციურ ქმედებასაც, რათა სამეტყველო აქტის სამივე ასპექტის საშუალებით მოხდეს „გაგების“ კოდიფიცირება და მისი ტექსტის პარადიგმის საფუძვლად ჩამოყალიბება.

ტექსტის „გაგების“ პროცესი შუალედური საფეხურია ზედაპირულ და სიღრმისეულ ინტერპრეტაციას შორის. ტექსტის სიღრმისეული სე-

¹⁴ Ганс-Георг Гадамер, *Актуальность прекрасного*, გვ. 58.

¹⁵ იქვე, გვ. 61.

¹⁶ P. Ricoeur, *Text als Modell: hermeneutisches Verstehen*, გვ. 264.

მანტიკა მის არაოსტენტატიურ (დაფარულ) მიმართებებში ვლინდება, რაც ახალი „შესაძლებელი სამყაროს“ არსებობაზე მიანიშნებს. ეს არის ტექსტის სამყაროს ახლებული ხედვის პერსპექტივა, რომელიც მოცემულ „შესაძლებელ სამყაროში“ ორიენტირების, მისი ათვისების და მასში ჩვენი ცნობიერების გაფართოების საშუალებას გვაძლევს. წერილობითი დისკურსის გაშიფვრისა და მისი შემეცნების ურთიერთკავშირი ტექსტის ჰორიზონტის გაფართოების ფუძემდებლურ წინაპირობას წარმოადგენს.¹⁷ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, რაკი ტექსტის სიღრმისეული სტრუქტურების ამგვარი ინტერპრეტაციის პროცესი არ გამოორიცხავს მის მიმართებას მკითხველთან, შესაძლოა გაჩნდეს ეჭვი, თითქოს ამ უკანასკნელს უჩნდება საშუალება, მოახდინოს ტექსტის საზრისის დამახინჯება და მისი დეფორმაცია. მაგრამ ტექსტის ინტერპრეტაციის ჰერმენევტიკული ანალიზი ცხადყოფს, რომ გაგებას არაფერი აქვს საერთო უცხო გაისტური შინაარსის ემოციონალურ იდენტიფიკაციასთან. ტექსტის გაგება მთლიანად დაკავშირებულია ექსპლანატორულ (ახსნა-განმარტებით) მეთოდთან, რომელიც წინ უძღვის, შემდეგ კი მუდმივად თან ახლავს ტექსტის ინტერპრეტაციას; აღნიშნული მეთოდი თავისთავად გამოორიცხავს სუბიექტური ფაქტორის გადამეტებას, რაც ხელს უწყობს ტექსტის პარადიგმატული ხასიათის დამკვიდრებას უკანასკნელ იმპლიკაციამდე.¹⁸

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰერმენევტიკული ანალიზის წესები ტექსტის ნებისმიერ სახეობაზე ვრცელდება, თუმცა ინტერპრეტაციის პროცესში პრობლემური ხდება ამ სახეობების სინამდვილესთან მიმართების საკითხი, რასაც ჩვეულებისამებრ ტექსტების ფიქციონალურობა/არაფიქციონალურობის ოპოზიციურ წყვილს უკავშირებენ ხოლმე. საქმე ისაა, რომ ამ კატეგორიების მიხედვით შექმნილი თეორია ვერ ითვალისწინებს ტექსტის იმ პარამეტრებს, რომელთა საფუძველზეც შეიძლება გამოვლინდეს მისი იდეალური მარკერები, ანუ შეიქმნას მათი მოდელები. მოდელების შექმნის მიზანშეწონილობა კი იმაში მდგომარეობს, რომ „გაგების“ კატეგორია წინააღმდეგობის გარეშე იქნეს რეალიზებული ნებისმიერი ტექსტის საზრისში. როდესაც ტექსტის ფიქციონალურობაზე ვლაპარაკობთ, ამ ტექსტის მიღმა მხოლოდ „წარმოსახვითი“ ან „გამო-

¹⁷ P. Ricoeur, Text als Modell: hermeneutisches Verstehen, გვ. 290.

¹⁸ იქვე, გვ. 293.

გონილი“ სამყაროს სურათს არ უნდა ვხედავდეთ; მისი ინტერპრეტაციის პროცესში ფიქციონალურობა/არაფიქციონალურობის ოპოზიციის ჩართვა უნაყოფოა იმ თვალსაზრისით, რომ ამ წყვილის საშუალებით ვერ ხერხდება ტექსტის „ნარმოსახვითი“, „გამოგონილი“ სამყაროს რეალური სამყაროდან გამომიჯვნა; ამის მიზეზი კი იმაში უნდა ვეძებოთ, რომ თავიდანვე შეუძლებელია „სინამდვილის ცნების“ ყოვლისმომცველი, ობიექტური დეფინიცია.

ტექსტის სახეობის ან მისი სტრუქტურის აღმნიშვნელი ცნებები, როგორცაა მხატვრულობა/არამხატვრულობა, „ლიტერატურულობა/არალიტერატურულობა, პოეტურობა/არაპოეტურობა, რა თქმა უნდა, ხელს უწყობს მისი მახასიათებლების გარკვეულ სისტემატიზაციას, მაგრამ ჰერმენევტიკული ანალიზის დროს აშკარა ხდება, რომ წერილობითი დისკურსის სემიოტიკური და სემანტიკური მარკერები ამ ცნებების ზღვარს გასცდება, და, ამდენად „სინამდვილისა“ და „მხატვრული ენის“ გამიჯვნის ტაქტიკა თავის აზრს კარგავს. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ის ფაქტი, რომ ხშირად წერილობითი დისკურსი, რომელსაც პოეტურობისა და მხატვრულობის პრეტენზია არ გააჩნია, ფაქტობრივად მხატვრული ტექსტისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს ავლენს, მაშინ, როდესაც უამრავი მხატვრული ნაწარმოები (განსაკუთრებით ბევრი ე. წ. „მაღალი ლიტერატურის“ ნიმუში) ხშირად შეიცავს საზრისს, რომლის გაგება და ინტერპრეტაცია ჰერმენევტიკული ანალიზის დონეზე ყოველგვარი სპონტანური აზროვნებისაგან გათავისუფლებას გულისხმობს და გულისყურს თავად საგნებზე მიმართავს; ამ დროს მათი ახსნა-განმარტების ჭეშმარიტება ტექსტის ინტერპრეტატორის „პირველად, მუდმივ და უკანასკნელ ამოცანას შეადგენს“.¹⁹

მხატვრული, და, იმავდროულად, მაღალი კატეგორიული აზროვნებით გამოირჩევა, მაგ., თომას მანის რომანი „ჯადოსნური მთა“, რომლის ჰერმენევტიკული ინტერპრეტაციაც ესთეტიკური კატეგორიების მიღმა, მწერლის სამყაროს, სხვადასხვა მეცნიერების, ფილოსოფიის, მუსიკის, და უამრავი ენობრივი ფენომენის კვლევასთან ერთად, ამ ენციკლოპედიური ნაშრომის მთლიანი საზრისის დივინაციურ სიძნელეებსაც გულისხმობს. მსგავსი „რთული“ ტექსტების ინტერპრეტაციის საშუალებით იკვეთება წერილობითი დისკურსის ანალიზისადმი ახლებური მიდგომა, რადგან იგი

¹⁹ H. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, გვ. 271.

ორიენტაციას ტექსტის კომპლექსური „გაგების“ კატეგორიაზე იღებს; ამ კატეგორიის მნიშვნელობა განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს ტექსტის თარგმნის პროცესში, როდესაც მთარგმნელი-ინტერპრეტატორი თავდაპირველად ეცნობა მთლიან ტექსტს, შემდეგ კი მის ცალკეულ ნაწილებს ანალიზებს, რათა მთლიანობაში აღიქვას ისინი. გადამერი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ დედნის წინადადების თარგმანის ენაზე გადმოტანა შეუძლებელია მისი წევრების უბრალო შეცვლით სხვა ენის წინადადების შესაბამისი წევრებით. სიტყვას მნიშვნელობა აქვს ენის სისტემაში, მაგრამ სავარაუდო მნიშვნელობებს იგი კონტექსტში შეიცავს; ამიტომ სიტყვა არასოდეს არ უნდა გამოვაცალკევოთ იმ კონოტაციური მნიშვნელობებისგან, რომელიც მას მოცემულ ტექსტში იმპლიციტურად გააჩნია. მთელ ამ ენობრივ ქმედებას წარმართავს ტექსტის საზრისის „მოლოდინი“, რომელშიც გაგების პროცესი მუდმივად გადადის მთელიდან ნაწილზე და ნაწილიდან მთელზე, თუმცა ამ „მოლოდინში“ დროდადრო შესწორებების შეტანა გვიხდება ხოლმე.

როგორც აღვნიშნეთ, წერილობითი დისკურსის თარგმნის პროცესში ყველაზე უკეთ წარმოჩინდება ჰერმენევტიკული ინტერპრეტაციის კომპლექსური ხასიათი. თარგმანის შემსწავლელი მეცნიერება, რომელსაც ჩვენ „ტრანსლატიკას“ ვუწოდებთ, მეცნიერების შედარებით ახალი სფეროა და კვლევის ახალი ორიენტაციების ძიების პროცესში იმყოფება, რის გამოც მეცნიერული აბსტრაქციისა და დევიანაციის პროცესები ამ სფეროში თავისებურად გამოვლინდება. ტრანსლატიკური თეორიის განვითარებაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ტენდენციას წარმოადგენს მისი კავშირი ისეთ მომიჯნავე დისციპლინებთან, როგორცაა: სემიოტიკა, სემანტიკა, კოგნიტური ფსიქოლოგია, ტექსტის ლინგვისტიკა, სამეცნიერო აქტების თეორია, სოციოლინგვისტიკა, ლიტერატურათმცოდნეობა.

ტექსტის ჰერმენევტიკულ პარადიგმად, შესაძლოა, მხატვრული ტექსტი წარმოვიდგინოთ, რადგან მასში ხდება ნებისმიერი ეპოქის „სამყაროსეული სურათისა“ და „ენობრივი მოდელების“ ექსპლიკაცია. მხატვრული ტექსტი ასევე აღბეჭდილია ისტორიული და მემკვიდრეობითი მეხსიერების ნიშნით და იმ მოვლენების ანარეკლია, რომელსაც მასში ეპოქა წარმოაჩენს. ისტორიული კატეგორია ტექსტებს დიაქრონიულად გამომიჯნავს, სისტემური კატეგორია კი – მათი სინქრონიული ურთიერთმართებების ინტერპრეტაციას ემსახურება. ამიტომ მხატვრული ტექსტის ჰერმენევტიკული ანალიზის მიზანი მასში ფიქციონალურობა/არაფიქციონალურობის ხარისხის დადგენა კი არ უნდა იყოს, არამედ მისი ინ-

ტერპრეტაცია სხვა ტექსტების „სამყაროსეულ სურათთან“ და ენობრივ სტრუქტურებთან შედარების გზით უნდა ხდებოდეს.

ენისა და აზროვნების კატეგორიალური სისტემებისა და მათი „სამყაროსეულ სურათთან“ მიმართების საფუძველზე, ტექსტის ჰერმენევტიკული პარადიგმა უდავოდ მოიცავს ამა თუ იმ ეპოქის განსხვავებულ სემიოტიკურ კოდებს, რომლებიც ყოველ ეპოქაში ახალ ნარატიულ მოდელს ქმნიან.

გამოცდილი მკითხველი/ინტერპრეტატორი ავტორის ვინაობითა და წიგნის სათაურით ხვდება, რომ ტექსტის „სამყაროსეული სურათი“ საკუთარს იმ სახით არ უნდა დაუკავშიროს, როგორც ამას ზეპირი დისკურსი მოითხოვს. არგუმენტი, რომლის თანახმადაც ტექსტის გაგების დროს მისი ცალკეული ნაწილების ინტერპრეტაცია, შემდეგ კი მათი მთლიან საზრისთან დაკავშირება ხდება, გულისხმობს, რომ ამჯერად საქმე ყოველდღიური რეალობის ენას არ ეხება და დაშორებულია ზეპირ დისკურსს. მაგრამ ჰერმენევტიკული ინტერპრეტაციის დროს კომუნიკაციის ეს ორი მოდელი ერთმანეთს კი არ უნდა დაუპირისპიროთ, არამედ უნდა გავიზნოთ როგორც ერთი არსის ორი მოვლენა. რაკი ფიქციონალურობა/არაფიქციონალურობის დიქოტომია ვერ ხსნის მხატვრული ტექსტის „სამყაროსეული სურათის“ სემიოტიკურ-სემანტიკურ კანონზომიერებას, ჰერმენევტიკული ანალიზის პროცესში ისეთი ცნების შემოტანამ, როგორცაა „ტექსტის სამყაროსთან მიმართების ველი“, შესაძლოა, განსაზღვროს ინტერპრეტატორის დამოკიდებულება სხვადასხვა ეპოქისა და სახეობის მხატვრული ტექსტის „სამყაროსეული სურათისადმი“ და „გაგების“ ჰერმენევტიკული კატეგორია ენის სხვადასხვაგვარი სემიოტიკური სისტემების საშუალებით გამოავლინოს.

თუ XVIII-XIX საუკუნის „კლასიკური“ ტექსტების „სამყაროსეულ სურათს“ XX საუკუნის მხატვრულ ტექსტებს შევადარებთ, დავინახავთ, რომ ისინი სრულიად განსხვავებულ მსოფლგაგებას გამოხატავენ, რაც, შესაბამისად, ტრადიციული სემიოტიკური კოდების საფუძვლიან ცვლილებას იწვევს. ამგვარმა ცვლილებებმა ათქმევინა ფრ. ნიცშეს, ენა „დაავადებულია“ და უკვე იმდენად „ძალაგამოცლილია“, რომ აღარ ძალუძს მძაფრი გრძნობების გამონვევაო.²⁰

²⁰ F. Nietzsche, Vierte Unzeitgemäße Betrachtung (1876), in: *Werke hrsg. von Schlechta*, Bd. 1 (Frankfurt a. M., Berlin, Wien, 1969), S. 387.

XX საუკუნის ლიტერატურაში შემოსული „გაუცხოების“ ცნების გავლენით იცვლება ის კულტურული კოდები, რომლებიც ახასიათებდათ ტრადიციულ მხატვრულ ტექსტებს. შესაბამისად, იცვლება ამ ტექსტების სემიოტიკური კოდიც, რის გამოც მათი ინტერპრეტაცია, ტექსტის ჰერმენევტიკული პარადიგმის საფუძველზე, „გაუცხოებისა“ და „შოკში ჩაგდების“ ფენომენის გათვალისწინებასაც მოითხოვს.

ამრიგად, სხვადასხვა ეპოქის მხატვრული ტექსტების გაგება და თარგმნა განსხვავებული სემიოტიკური კოდების გამოყენებით ხდება.

XVIII საუკუნის ავტორის, ნოვალისის რომანში „ჰაინრიჰ ფონ ოფტერდინგენი“ (ჩემი თარგმანი), რომელიც პოეტური ენციკლოპედიაა, რომანტიკული უნივერსალური სემიოტიკური სისტემა გამოხატულია თხრობის, დიალოგების, განცდების, სიზმრისეული სურათების, ზღაპრებისა და მითების ენით, რის გადატანაც ქართულად შესაბამისი სემიოტიკური და სემანტიკური სტრუქტურების საშუალებით ხდება. XX საუკუნის ავტორის გიუნტერ გრასის რომანის „დედალი ვირთაგვას“ (ჩემი თარგმანი) ინტერპრეტაციისა და თარგმნის პროცესი, მხატვრული ტექსტის ახლებურ ფუნქციაზე, დედნის „სამყაროსეული სურათის“ შექმნითა და ახალი ენობრივი საშუალებებით რეაგირებას მოითხოვს. აღნიშნული ტექსტის „სამყაროსეული მოდელირება“, პოსტმოდერნისტული სემიოტიკის გავლენით, სრულიად სხვა ასპექტში წარმოჩინდება და იმ დიდ სემიოტიკურ მეტაფორას წარმოადგენს, რომლის გაშიფვრის შედეგადაც ინტერპრეტატორი-მთარგმნელი მხატვრული ტექსტის ჰერმენევტიკული პარადიგმის სახეშეცვლილ ვარიანტს მიიღებს.

მხატვრული ტექსტის ჰერმენევტიკული პარადიგმა სამყაროს ის მოდელია, რომლის სრულყოფილი რეალიზაციის წინაპირობასაც ინტერპრეტატორის თეზაურუსი და წინარე ცოდნაა. თუ ეს ცოდნა არასრულყოფილია, ტექსტის გაგება ვერ ხერხდება, რადგან გაგების ჰერმენევტიკული წრიდან ამოვარდნილია ის იმპლიციტური საზრისისეული სტრუქტურები, რომელთა საშუალებითაც მყარდება კოჰეზიური მიმართებები ტექსტის ცალკეულ ნაწილებს შორის; ამასთან ინგრევა არა მხოლოდ მხატვრული ტექსტის კოჰერენციული სისტემა, არამედ მის საზრისთან დაკავშირებული „მოლოდინებიც“.

ბიბლიოგრაფია

References

- E. Benvenist, *General Linguistics* (Moscow, 1974) (in Russian).
H. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode* (Tübingen, 1990).
H. G. Gadamer, *Actuality of the Beautiful* (Moscow, 1991).
H. U. Lessing, Philosophische Hermeneutik, Einleitung; in: *Philosophische Hermeneutik* (Alber, 1999).
Metzler Literatur Lexikon (Stuttgart, 1990).
F. Nietzsche, Vierte Unzeitgemäße Betrachtung (1876), in: *Werke hrsg. von Schlechta* (Frankfurt a. M. /Berlin/Wien, 1969), Bd 1.
P. Ricoeur, Text als Modell: hermeneutisches Verstehen (1971), in: *Philosophische Hermeneutik* (Alber, 1999).
V. Purzeladse, *Text als schriftliche Manifestation der Sprachlichen Tätigkeit, B. I* (Tbilissi, 1998) (in Georgian).

Nana Gogolashvili

The Hermeneutic Paradigm of a Text

The term “hermeneutic” denotes: 1) the art of interpretation and 2) the theory of interpretation or reflection on “understanding” as well as the explanation of understanding.

Hermeneutics starts in the ancient period of civilization. However, the theory of interpretation based upon it is connected to the achievements of 19th century classical philology.

Systematic hermeneutics seen as the “doctrine about the art of understanding” was founded by Schleiermacher. He saw the language as the unity of mental processes the essence of which is seldom understood. In such cases an interpreter should turn to the concept of ‘divination’.

Dilthey introduces the concept of ‘understanding’ as the main object of the study of hermeneutics. He connects this concept with the ‘model of imitation’. According to this model “understanding’ depends on ‘sensitive factors’ which are given to us by means of mimics, gestures, voice and actions.

In 20th century hermeneutics Heideger introduced the concept of “understanding”.

This, in his theory, acquires the status of the main category enveloping the essence of life. Heideger makes an attempt to prove that by means of a so-called “hermeneutical circle” it is possible to perceive the text as well as its parts. In addition, this circle possesses ontologically positive essence.

Gadamer connects the concept of “understanding” with the deterioration of the geopolitical and social situation in the world and the reason for this, according to him, is the non-existence of a dialogue among people.

In order to distinguish between “language” and “speech”, Rioker introduces the concept of discourse which is classed as a means of realisation of a language in contrast with a language system.

Rioker makes a distinction between a language system and discourse identifying the following distinguishing features: 1. Discourse is realised in time, whereas the system of a language exists beyond it. 2. The system does not possess a subject, whereas in the case of discourse the relationships with the partners-participants are based on such indicators as personal pronouns. 3. Language signs are connected to each other only within the system and do not express any attitudes towards the world. However, discourse presents a definite “picture of the world” which is arguably depicted and expressed by it. 4. The language system embraces only implicit, communicative codes, whereas in the case of discourse the communicative function is realised by real messages. There are two types of discourse - oral and written. In the case of the former the subjective intention of the speaker and the meaning of discourse overlap each other. Thus, the essence of discourse becomes understandable. In the case of the written discourse the intention of the author moves far away from the essence of the text. At this time, on the basis of our disposition, a new contextual world is created which enlarges and broadens our own world.

In the process of hermeneutical analysis Gadamer considers it important to include semantics which enables him to establish a semiotic classification of discourse. Rioker makes an attempt to include the theory of speech acts into this process to encode “understanding” and use it as a foundation of its paradigm. Creation of models of the text becomes problematic if based on the opposition of fictionality/non-fictionality. It is impossible to separate the ‘fictional’ and the real worlds before establishing an objective and complete

definition of the concept of “reality”, a good example of which is the written discourse which does not belong to literary genre but in reality possesses the characteristics of a literary text.

The category of “understanding” acquires special importance in the process of translation of a text when it is impossible to merely replace parts of sentences of a source language by those of a target language. This process is directed by the “expectation” of an essence of the text which passes from the whole to its parts and vice versa.

The complex nature of hermeneutical interpretation is especially well-presented in the sphere of translation. Arguably, the literary text can be looked at as the hermeneutical paradigm in which the process of explication of any “world picture” and “language models” takes place. Thus, hermeneutic interpretation of the text should be based on the comparison of “the world pictures” and language structures and not on the attempt at measuring the degree of fictionality /non-fictionality. Introduction of the term “the field describing the attitude of the text towards the world” can define arguably the attitude of the interpreter towards the “picture of the world” and reveal the hermeneutic category of “understanding” by means of various semiotic systems of the language.

As known, the concept of “alienation” introduced to 20th century literature replaces all the cultural norms typical of traditional literary texts. The modeling of contemporary texts according to the “world picture” by the influence of post-modern semiotics is revealed in a completely different aspect, as the interpreter - translator realises the modified variant of the hermeneutical paradigm of the text. The thesaurus and background knowledge of the interpreter plays a definitive role. If the interpreter is inexperienced, both the coherent system of a literary text and the “expectations” connected with the essence of the text are ruined.

კავკასიოლოგია

ცირა ბარამიძე

ლეზგიურ ენათა ფუნქციონირების საკითხები (ისტორია და თანამედროვეობა)

კავკასია, ტრადიციულად, დიდი მეზობელი ქვეყნების ინტერესებისა და ბრძოლის ასპარეზი იყო. ამ ბრძოლის პროცესში კავკასიის ხელში ჩაგდებისათვის ხშირად ხდებოდა კავკასიელი ხალხებისა და მისი მთლიანობის დანაწევრება, უცხო ეთნოსთა შემოსვლა და დამკვიდრება, ადგილობრივთა გადაადგილება და ხშირად გაქრობაც კი. კავკასია პალეოკავკასიური, ინდოევროპული, თურქული და სემიტური ხალხების ხანგრძლივი ენობრივი ურთიერთობით ხასიათდება. იბერიულ-კავკასიური ხალხები აქ ოდითგანვე ცხოვრობენ, დანარჩენები კი ისტორიული წარსულის სხვადასხვა პერიოდში მოვიდნენ კავკასიაში.

სტატიაში განვიხილავთ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის დალესტურ ენათა ქვეჯგუფში შემავალ ლეზგიურ ენებს, ამ ენათა ფუნქციონირების ისტორიულ და თანამედროვე ასპექტებს.

მიგრაციები და ენობრივი კონტაქტები არაერთგვაროვანი იყო სხვადასხვა ეპოქაში. მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში მსოფლიოში ახალი, ტრანსნაციონალური და ტრანსკულტურული ურთიერთობები გაჩნდა, რომელთა საფუძვლები და რეალიზაცია მკვეთრად განსხვავდება ადრე ცნობილისაგან. ამიტომ უცხო ეთნოსთა კავკასიაში გაჩენის მომენტები შეიძლება ორ ეტაპად დავაჯგუფოთ:

1) ადრინდელი საფეხური (V-XVIII ს-მდე).

ა) დაპყრობითი ომების დროს ჩამოსახლებული ჯგუფები, რომლებიც დამპყრობლებს შემოჰყვნენ;

ბ) მომთაბარეები, რომლებიც მომთაბარე ცხოვრების სპეციფიკამ შემოიყვანა;

გ) ლტოლვილები, რომლებიც საკუთარი ქვეყნიდან გამოექცნენ ეკოლოგიურ, ეკონომიკურსა თუ სამხედრო-პოლიტიკურ კატასტროფას;

დ) მოსახლეობა, რომელიც გამიზნული ეთნიკური ექსპანსიის მიზნით საგანგებოდ იქნა ჩამოსახლებული დამპყრობელი სახელმწიფოს მიერ;

2) გვიანდელი საფეხური (XIX-XX სს.) – უცხო ეთნოსთა შემოსვლა და

განსახლება ორგანიზებულ, მართულ ხასიათს იძენს:

ა) მართული ხდება „მოსულთა“ განსახლების საკითხი; „მოსულთა“ და „მკვიდრთა“ ისეთი დემოგრაფიული პროპორციების შექმნა, რომ მუდმივად იყოს საჭირო ამ კოლექტივებს შორის ურთიერთობათა დარეგულირებაში „მესამის“ ჩარევა;

ბ) „მოსულთა“ ინტერესების მეურვეობას კისრულობს „მესამე“ (რუსეთი), რომელიც დეკლარაციულად „სუსტის“ (უმცირესობის) მხარეზეა;

გ) „მოსულთა“ და „მკვიდრთა“ ურთიერთობებში სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება (და სამართლებრივ ძალასაც იძენს) სოციალური და კულტურული ფაქტორები;

დ) „მოსულთა“ და „მკვიდრთა“ ურთიერთობის ენა ხდება არა მკვიდრის ენა, არამედ „მესამისა“.¹

ეთნოსთა საცხოვრისის ცვლის საქმეში მეფის რუსეთის ხელისუფლება წარმატებით იყენებდა სამხედრო, ეკონომიკურ და რელიგიურ ფაქტორებს.

„სამხედრო“ ფაქტორად შეიძლება მივიჩნიოთ რუსეთ-თურქეთისა და რუსეთ-ირანის ომები, რომელთა მსვლელობისას და რომელთა შედეგადაც დაღესტნის სასაზღვრო ზოლი იცვლებოდა და მოსახლეობაც გადაადგილდებოდა კონტროლის გარეშე, მით უფრო, რომ დაღესტანს სახელმწიფოებრიობა არ ჰქონდა და რაიმე ორგანიზაციული ადმინისტრაციული სისტემაც არ გააჩნდა რუსეთის წინააღმდეგ.

აბორიგენი ეთნოსის დასუსტებას ყველა დროს „ემსახურებოდა“ აგრესორი, მაგრამ ყველაზე გეგმიურად, ხანგრძლივად და წარმატებულად ამას ახორციელებდა რუსეთი, რომელმაც უკვე XX საუკუნეში კომუნისტური იდეოლოგიის ანტინაციონალური ბუნება მარჯვედ გამოიყენა კავკასიაში დაპყრობილ სახელმწიფოთა ეთნიკური აღრევისა და „გათიშვის გზით ბატონობისათვის“.

ენობრივი პოლიტიკა XIX საუკუნიდან მოყოლებული დღემდე ლეზგიურ ენებში, ისევე, როგორც მთლიანად დაღესტნურ ენებში, იყო და არის ცალმხრივი, რუსიფიკატორული. ასიმილაციური პროცესების წინააღმდეგ ეს ეთნოსები თავიანთი ენობრივი უფლებების დასაცავად არანაირ ორგანიზებულ ღონისძიებებს არ თუ ვერ მიმართავენ. ლეზგიურ ენათა

¹ გ. ტაბიძე, *ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები* (თბილისი, 2005), გვ. 65-67.

ფუნქციონირების საკითხები განისაზღვრება რუსეთის მიერ ჩრდილო კავკასიაში გატარებული ენობრივი პოლიტიკით. ეს პოლიტიკა კი ექსპანსიონისტურია. მას დიდი ისტორია აქვს, მოყოლებული XVI საუკუნიდან დღემდე. დამპყრობელის მიერ წარმოებულმა ჩრდილო კავკასიის პერმანენტული სამხედრო კოლონიზაციის პროცესმა, ოკუპაციამ და გენოციდმა მძიმე შედეგები მოიტანა. დაიღუპა მოსახლეობის 4/5, მაგალითად, ყაბარდოში ასწლიანი წინააღმდეგობის განევით. სამხედრო ოპერაციებთან ერთად ხორციელდებოდა ადგილობრივი მოსახლეობის ეთნიკური წმენდა, მათ მიწებზე კაზაკების ან სხვა ხალხების დასახლება. რუსეთი ისტორიის მანძილზე არ უშვებდა ანტირუსული ძალების გაერთიანებას. საბჭოთა მკვლევრები კი ჩრდილოეთ კავკასიის ახალ და უახლეს ისტორიას „წარმატებით“ აყალბებდნენ. ისტორიკოსებს ამით თავიანთი „წვლილი“ შეჰქონდათ ბოლშევიკური ნეოკოლონიზატორული აზროვნების განმტკიცების საქმეში, რადგან ისინი აღნიშნავდნენ, რომ რუსეთის შემოსვლა აუცილებელი იყო, რათა რუსეთს ცივილიზაცია შემოეტანა „ველურ ხალხებში“.

ლეზგიური ენები დღეს კომპაქტურად დალესტანსა და აზერბაიჯანშია გავრცელებული, მცირე ნაწილებად გვხვდება საქართველოში, რუსეთის სხვადასხვა მხარეში, თურქმენეთში, სომხეთში, უკრაინაში. ამ ენებზე საუბრობს 500 000 ადამიანი.² ლეზგიურ ენებს მიეკუთვნება: ლეზგიური, თაბასარანული, აღულური, რუთულური, ნახური, ბუდუხური, კრინული, არჩიბული, უდიური და ხინალულური.³

ლეზგიურ ენებს ახასიათებს ძალზე რთული სოციალური ხასიათის მოვლენა – ბილინგვიზმი – უძველესი დროიდან. აქ გვხვდება ბილინგვიზმის ყველა სახე: **კოორდინაციული** (ორი ენის თანაბარი ფლობა, მაგალითად, თაბასარანულისა და აზერბაიჯანულისა, თაბასარანული-სა და ლეზგიურისა...), **სუბორდინაციული** (უცხო, არამშობლიური ენა დაქვემდებარებულია მშობლიურ ენაზე), **რეცეპციული** (ადამიანი იგებს, მაგრამ საუბრობს ცუდად ან საერთოდ არ საუბრობს)... უმრავლესობისათვის დამახასიათებელია ისეთი ორენოვნება, როცა მშობლიური ენა

² Ю. Б. Коряков, *Атлас кавказских языков* (Москва, 2006), стр. 36-39; *Лингвистический энциклопедический словарь* (Москва, 1990), стр. 256.

³ არნ. ჩიქობავა, *იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია* (თბილისი, 2008); <http://etheo.h10.ru/Lezg10.htm>.

მათთვის ძირითადია, მეორე კი სხვა ენაა. ერთ მცირე ტერიტორიაზე სხვადასხვა ეთნოსების გვერდიგვერდ და ერთად ცხოვრების აგრეთვე, სამეურნეო-ეკონომიკური და კულტურული კავშირების შედეგად ჩამოყალიბდა კონტაქტური შერეული ორენოვნება.

ლეზგიურ ენაზე მოსაუბრე ძირძველი ეთნოსებისათვის დამახასიათებელია ასევე მრავალენოვნება (პოლილინგვიზმი), ძირითადად სამენოვნება. ჰინუხები (სულ 400 ადამიანი) საუბრობენ ოთხ ენაზე: ხუნძურად, დიდოურად, ბეჟიტურად, რუსულად. ლეზგიური ეთნოსები, ისევე, როგორც ჩრდილო კავკასიის ყველა ეთნოსი, საუბრობს არა მხოლოდ მშობლიურ ენაზე, არამედ რუსულ ენაზე, რომელიც დღეს მათთვის ეთნოსთაშორის ურთიერთობის ენადაა ქცეული.

1994 წლის აღწერის შედეგად ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობის 85,1% თავისი ეროვნების ენად თვლის მშობლიურ ენას. რეგიონის რესპუბლიკების მოსახლეობის 32% (მათ შორის 29,7% რუსია) თვლის, რომ რუსული მშობლიურია. 4,35% არარუსი ეთნოსის წარმომადგენელი თვლის, რომ მისთვის რუსულია მშობლიური, ხოლო მეორე ენად, ანუ ურთიერთობის ენად რუსულს თვლის მოსახლეობის 80,6%.⁴

პოლიეთნიკური დაღესტნის მოსახლეობა XIV-XIX საუკუნეებში წერდა და საუბრობდა არაბულად, სპარსულად, ასევე თურქულ ენებზე.

რუსული ენის გავლენა ლეზგიურ ენებზე რთული და ხანგრძლივი პროცესია. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ რუსული ენის სამართლებრივი მდგომარეობა შეიცვალა. მან მნიშვნელოვანწილად დაკარგა ეთნოსთაშორისი ურთიერთობის ფუნქცია და გახდა შედარებით დაბალი სტატუსის მქონე, უფრო ზუსტად, ნაციონალური უმცირესობის ენად იქცა,⁵ – აღნიშნავს ე. აბდულოვა. იგი ამბობს, რომ „სამწუხაროდ, დღეს გამოჩნდნენ ისეთი „მოაზროვნეები“, რომელთაც სურთ დაიცვან ნაციონალური ენები რუსული ენის კეთილშობილური გავლენისაგან, სურთ კირილიცა შეცვალონ ლათინური ანბანით, რაც წარმოადგენს ნაციონალური კულტურის შემაფერხებელ ფაქტორს“.⁶

⁴ Е. А. Абдулова, Еще раз о двуязычии на Северном Кавказе, *Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность* (Карачаевск, 2007), стр. 34.

⁵ იქვე, გვ. 34.

⁶ იქვე, გვ. 36.

როგორც ვხედავთ, პროგნოზი იმგვარია, რომ მოსალოდნელია განათლების ფედერალური სისტემის ცენტრალიზებული როლის შესუსტება და, იმავდროულად, რეგიონალური საგანმანათლებლო სისტემის უფლებამოსილების გაზრდა. ამგვარ ცვლილებებს განაპირობებს რფ-ის სამართლებრივ-ნორმატიული ცვლილებები. რფ-ის საგანმანათლებლო ნაციონალური დოქტრინა კი თავის ძირითად ამოცანად სახავს, რომ შენარჩუნდეს და განვითარდეს ერთიანი საგანმანათლებლო სივრცე. ბუნებრივია, ამგვარ პირობებში რეგიონალური საგანმანათლებლო სისტემები არ უნდა მოვიდნენ მკვეთრ წინააღმდეგობაში ფედერალურ დოქტრინასთან.

გლობალიზაციისა და პოლიტიკური ინტეგრაციის თანამედროვე პირობებში მიმდინარე პროცესები შლის ენობრივ და კულტურულ საზღვრებს და მცირერიცხოვან ეთნოსთა ენებს განსაცდელის წინაშე აყენებს. ასეთ დროს ენობრივი პოლიტიკა ის ფაქტორია, რომელიც აყალიბებს და ცვლის ენობრივ სიტუაციას როგორც ცალკეულ რეგიონში, ასევე ქვეყანაში და მთელს მსოფლიოში. მინორიტარული ენების ფუნქციონირების საკითხში ლინგვისტები აქტიურად უნდა ჩავეერთოთ და მოვახერხოთ მათი გადარჩენა. რიგ შემთხვევაში ლინგვისტთა კვლევა იმით შემოიფარგლება, რომ კაცობრიობის ლინგვისტურ მუზეუმს კიდევ ერთი მკვდარი ენის ისტორია შესძინონ. **რა არის მთავარი?** მთავარია თავად ეთნოსი თვლიდეს თავის ენას პრიორიტეტულად, და არა იმ ენას, რომელიც სახელმწიფო სატიტულო ენადაა აღიარებული. **მაგრამ ეს არ არის საკმარისი.** საჭიროა მოიხსნას სამართლებრივი უთანასწორობა სახელმწიფო ენის მატარებელთა და იმ ენის მატარებელთა შორის, რომელთაც არა აქვთ ოფიციალური სტატუსი. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება გადარჩეს კავკასია, როგორც „ენათა მთა“ და არ იქცეს უახლოეს მომავალში ენათა საგოდებლად.

XX საუკუნეში საბჭოთა სახელმწიფოს ენობრივი პოლიტიკა სანცის ეტაპზე ყველა ენის თანასწორობას აღიარებდა და ენობრივი ინდუსტრიით ყველამ მიიღო შესაძლებლობა დამწერლობის შექმნისა. 30-იან წლებში ჩრდილო კავკასიაში განათლება მასობრივი გახდა. მოგვიანებით კი ინტერნაციონალიზაციით (რომელიც უფრო რუსიფიკაციად შეიძლება იწოდებოდეს) და მცდარი თეზისით ორი მშობლიური ენის შესახებ („რუსულიც მშობლიურია“) ნაციონალური სკოლები რუსულ სწავლებაზე გადავიდა. 80-იანი წლების დასაწყისში კი მშობლიურ ენაზე სწავლება შეწყდა. მშობლიური ენა დაღესტანში ისწავლებოდა როგორც დამატებითი

საგანი. 90-იან წლებში კი „პერესტროიკასთან“ ერთად ახალმა ენობრივმა პოლიტიკამ მოიკრიბა ძალა. 1991 წლის 25 ოქტომბრის კანონით რფ-ში განისაზღვრა ენობრივი უფლებები, განისაზღვრა ენათა ფუნქციონირების რეგლამენტი. კანონმა გაამყარა რუსული ენა, როგორც სახელმწიფოს ძირითადი ენა, დანარჩენი ენების სტატუსი კი რესპუბლიკებს მიანდო. რესპუბლიკებში კი ყველა სატიტულო ენა გახდა სახელმწიფო სტატუსის მქონე, მაგრამ ამ სტატუსმა მათი ფუნქციონირების არეალი ვერ გააფართოვა. აღიარო სახელმწიფო ენად, მაგალითად, ლეზგიური, არაა ძნელი, გაცილებით ძნელია, გაუთანაბრო იგი რუსულ ენას უფლებებით.

როგორია ლეზგიური ენის **იურიდიული სტატუსი**? იგი რფ-ის დაღესტნის რესპუბლიკის ერთ-ერთი სახელმწიფო ენაა. დაღესტნის რესპუბლიკის კონსტიტუციით (1994 წ.) განისაზღვრება ენათა სტატუსი ამგვარად: „Государственными языками республики Дагестан является русский язык и языки народов Дагестана“ (მე-10 მუხლი). 31-ე მუხლში კი წერია, რომ ყოველ ადამიანს აქვს უფლება, აირჩიოს ურთიერთობის, აღზრდის, სწავლებისა და ხელოვნების ენა. 1998 წელს დაღესტანში ჯერ კიდევ არ იყო მიღებული კანონი ენის შესახებ (საქართველოს დღემდე არ მიუღია). იგი არსებობდა კანონპროექტის სახით. მასში ჩადებულა დაღესტნის ენათა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი, ახალი დამწერლობის მქონე ენებისთვისაც კი, ყველა ენას უნდა ჰქონდეს სახელმწიფოს მხარდაჭერა. დაღესტნის ყველა სამწერლობო თუ ახალი დამწერლობის მქონე ენა იწოდება სახელმწიფო ენად.

როგორია რეალურად ლეზგიურ ენებში ყველაზე პრიორიტეტული – **ლეზგიური ენის ფუნქციონირების რეალური სურათი**?

ლეზგიურ ენაზე იქმნება მხატვრული ლიტერატურა. თარგმანი ძირითადად რუსულად ან რუსულიდან სრულდება. რელიგიურ პრაქტიკაში და იდეოლოგიურ ნაწარმოებებში, საღვთო მსახურებაში, რიტუალებში ლეზგიური ენა ფაქტობრივად არ გამოიყენება. წმინდა წიგნები ითარგმნება შეზღუდულად. ტელევიზიით სასულიერო პირები მხოლოდ დღესასწაულებზე გამოდიან.

ლეზგიური ლიტერატურა: 1991-1994 წლებში გამოვიდა 18 წიგნი საბავშვო ლიტერატურის თემატიკით. დაწყებითი კლასებისთვის გამოდის ლიტერატურა შეზღუდულად. სხვა სახის პოპულარული პროზა არ გამოდის. საუნივერსიტეტო სამეცნიერო ლიტერატურა არ გამოდის, გამოდის მხოლოდ ის, რაც შეიძლება თავად ლეზგიურს ეხებოდეს და ისიც

– იშვიათად. პერიოდული გამოცემები რესპუბლიკაში მოქმედი 26 ენიდან (რუსულის ჩათვლით) 9 ენაზე გამოდის, ხოლო გაზეთები რაიონებში – ლეზგიურად და რუსულად 1-2 თვეში ერთხელ.

ლეზგიური ენა დაღესტანში ფუნქციონირებს განათლების სფეროში, ამ ენაზე (რვა ენათაგან) მიმდინარეობს სწავლება სოფლის დასახლებებში I კლასიდან IV კლასამდე. ასეთივე სახელმწიფო სტატუსის მქონეა თაბასარანული ენაც. მისი გამოყენების სფეროც იდენტურია. დანარჩენი ლეზგიური ენები გამოიყენება მხოლოდ ყოფით გარემოში. მათი ვიტალობის ხარისხი დაბალია და საშიში.

დაღესტანში პრიორიტეტული რუსულია. რფ-ის კანონით დადგენილია მისი სწავლების ნორმატივი (9 საათი კვირაში), მშობლიურ ენას კი 3-4 საათი ეთმობა. ფედერაციის სახსრები მიდის რუსული ენის სწავლებაზე, ხოლო ეროვნული ენების სწავლებაზე – რესპუბლიკის ფინანსები. გასაგებია, რომ ეს სახსრები ვერ იქნება თანაბარი. სკოლებში მოქმედებს სახელმწიფო სტანდარტი და მშობლიური ენა ამ სტანდარტში არ წერია. მშობლიური ენის სწავლებაზე საათის მომატება შეიძლება მხოლოდ „ძირითადი საგნების“ ხარჯზე, ამას კი, განათლების სისტემის თავისებურებიდან გამომდინარე, თავად მშობლები არ ირჩევენ. მშობლიური ენა მეორეხარისხოვანია, იგი არაა საჭირო არც ოფიციალურ ურთიერთობაში, არც საქმეთა წარმოებაში, არც მისაღები გამოცდების დროს (გამონაკლისია მხოლოდ ფილოლოგიის ფაკულტეტი). არადა, ენის გადარჩენის, შენახვისა და ფუნქციონირების საკითხები სწორედ საგანმანათლებლო პროცესზეა დამოკიდებული. ამ პროცესის განსაზღვრის კომპეტენცია კი სახელმწიფოს ხელშია.

ენობრივი პოლიტიკა დაღესტანში უნდა იყოს მაქსიმალურად მოქნილი. მან უნდა შეინარჩუნოს ენათა განვითარებისა და ფუნქციონირების თანასწორუფლებიანობა. ეს კი განპირობებული უნდა იყოს კანონმდებლობით, კანონით, რომელიც იქნება უზრუნველყოფილი იურიდიულად და მატერიალურადაც. ჩრდილო კავკასიაში პროგრესულია ცალმხრივი ორენოვნება, რომლის დროსაც ნაციონალური ეთნოსის წარმომადგენლები ფლობენ მშობლიურ ენას და რუსულს, ხოლო რუსები – მხოლოდ რუსულს. ასეთი ცალმხრივი ორენოვნება ვერ უზრუნველყოფს ხანგრძლივ ორმხრივ კომუნიკაციას.

რფ-ის ენობრივი პოლიტიკა XX საუკუნის 90-იან წლებში საკმაოდ ლიბერალურია. იმავდროულად, რფ-მ რუსული ენის, როგორც სახელმ-

ნიფო ენის, ფუნქციონირების უზრუნველყოფა დაისახა მიზნად, ნაციონალური ენების ფუნქციონირების საკითხი კი რფ-ის სუბიექტებს მიანდო, მაგრამ აქ არ იქნა გათვალისწინებული შემდეგი: შეუძლია თუ არა რესპუბლიკებს ამ უფლებების სრულყოფილად გამოყენება? აქვთ თუ არა მათ ამისათვის ფინანსური, საკადრო და სხვა საშუალებები? ამგვარად, ამ ენებმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადეს უფლებების თვალსაზრისით XX საუკუნის ბოლოს და მათ მდგომარეობაზე პასუხისმგებელი რფ-ის სუბიექტებია.

ბიბლიოგრაფია

References

- E. Abdulova, Once More about Diglossia in the North of Caucasus, in: *Linguistic Caucasian and Turkish Studies - Tradition and Contemporary Situation* (Karachaevsk, 2007) (in Russian).
- V. Antelava, *The Caucasus and Russia, I*, (Tbilisi, 2007) (in Georgian).
- Linguistic Encyclopedic Dictionary* (Moscow, 1990) (in Russian).
- B. Bghajnokov, A. Shogenov, Crisis of National Languages in Russia, in: *Languages of the Peoples of Russia, Prospects of Development, Proceedings of the International Seminar* (Elista, 1999) (in Russian).
- Arn. Chikobava, *Introduction to Iberian and Caucasian Linguistics* (Tbilisi, 1979) (in Georgian).
- Arn. Chikobava, *History of the Study of the Ibero-Caucasian Languages* (Tbilisi, 2008) (in Georgian).
- O. Dadov, *Development of National Languages and Culture of International Relations*, 2007, [http:// portals.ru](http://portals.ru) (in Russian).
- M. Diachkov, Towards the Contemporary Views of Foreign Scholars on Lingual Policy in the USSR, in: *The Russian Language in USSR* 1999, N2 (in Russian).
- F. Efendiev, *Etnoculture and National Self-Perception* (Nalchik, 1999) (in Russian).
- I. Gapirov, Linguistic Self-Knowledge as a Factor of Socialisation of a Person, in: *Languages of the Peoples of Russia, Prospects of Development, Proceedings of the International Seminar* (Elista, 1999) (in Russian).

- G. Tirado, P. Z. Gabunia, Modern Globalisation and Issues of Small Languages in Linguistics of 19th c., in: *Linguistic Caucasian and Turkish Studies - Tradition and Contemporary Situation* (Karachaevsk, 2007) (in Russian).
- M. Kuzmin, O. Artemenko, Languages of the Peoples of Russia, their Status and Position in the System of Education, in: *Linguistic Caucasian and Turkish Studies - Tradition and Contemporary Situation* (Karachaevsk, 2007) (in Russian).
- G. Nestiuk, Legal Regulation in Education as a Foundation to the Solution of the Problem of the Lingual Situation in the Regions of the Russian Federation, in: *Linguistic Caucasian and Turkish Studies - Tradition and Contemporary Situation* (Karachaevsk, 2007) (in Russian).
- Z. Sherieva, Problems of Functioning of the Kabardian and Barkalian Languages, in: *Problems of General and Adigian Philology, Proceedings of VI International Scientific Conference* (Maikop, 2008).
- M. Tabidze, *The Lingual Situation in Georgia and Problems of Functioning of the Georgian Language* (Tbilisi, 2005) (in Georgian).
- S. Zedelashvili, *The Institutions of Public Management and Establishment of the System of Territorial and Administrative Management by Russia between 1860 and 1870* (Tbilisi, 2005) (in Georgian).
- Written Languages of the World (Languages of the Russian Federation)*, Book I (Moscow, 2000) (in Russian).

Tsira Baramidze

**Issues of Functioning of Lezgian Languages
(History and Modern Reality)**

This article deals with the issues of functioning of Lezgian languages from both historical and modern perspectives. Being traditionally an arena of conflicting interests of big countries, the language situation in Dagestan historically resembles the overall Caucasian context which was conditioned by linguistic contacts, migrations and the language policy endorsed and established by the conquerors. In order to successfully invade the Caucasus, the

conquerors often divided, split, exiled and even drove the local peoples to extinction, settling the territory with the ethnic groups foreign to the region.

The Caucasus has always been characterized by Paleo-Caucasian, Indo-European, Turkish and Semite language contacts. Ibero-Caucasian peoples have lived in the territory since times immemorial. Others settled the region throughout history and migrations and language contacts differed from period to period. This article deals with the types of language contacts based on old and new data of Lezgian languages.

Since 19th c. Lezgian languages have been functioning in conditions of “Russification” and language assimilation. These ethnic groups could not and did not manage to protect their language rights. Thus, the modern language situation of Lezgian ethnic groups is a part of overall language policy in North Caucasus.

In the 1920s, the Soviet Government devised a new language policy which was based on the formal recognition of equality of functioning of all the languages. During this period of educational policy of language “revival”, many countries (including those inhabited by small nations) were able to revive their mother tongues, create alphabets and develop literary languages. As a result, education became accessible to all the peoples living in the Caucasus in the 1930s. However, shortly afterwards, along with the forced imposition of the so-called “internalisation” (which meant, in most cases, Russification) and a faulty thesis of two native tongues (implying that Russian acquired a status of a native tongue), this situation resulted in Russian becoming a language of tuition all over the region. In the 1980s, the status of the language of tuition was reduced solely to Russian. In the 1990s, a new language reform started in Russia which ran in parallel with “Perestroika”. The law enforced the status of Russian as an official language on the whole territory of Russian Federation. The status of other languages was to be defined by the republics themselves.

In this period, practically all these republics conferred upon their own titled languages, together with Russian, the status of official languages, but this did not widen the area over which they were functioning. This situation also held true for Lezgian languages.

There are ten Lezgian languages known, out of which the major titled languages are Lezgian and Tabasaranian. Recently this group has been joined

by Aghulian. All these languages possess the status of the state language though the spheres of their realisation and functioning as such are limited. These limits include the spheres of education, law, court, tele and radio communications, press, industry, scientific and popular literature as well as religion amongst others. In Dagestan the priority is given to Russian, the number of teaching hours of which is defined by federal norms at 9 hours per week, while the teaching time allotted to the native tongue is equal to 3-4 hours per week. Federal funds are allotted to the teaching of Russian, while the teaching process of the mother tongue is made available by funds of the republics. Without doubt the possibilities are not equal. None of the public innovations can protect the language from extinction if it does not become the object of careful protection from the State.

This article discusses the degree of vitality of Lezgian languages and attempts to find the ways to enhance their functioning.

თეიმურაზ გვანცელაძე

აფხაზური ზმნის კავშირებითი კილოს ერთი თავისებური მოდელის საკითხისათვის

იბერიულ-კავკასიურ ენათაგან აფხაზური აბაზურთან ერთად გამოირჩევა სახელური ფორმათნარმოების შედარებითი სიმარტივითა და ზმნური ფორმათნარმოების დიდი სირთულით. ჩვენი აზრით, აფხაზურ-აბაზური ზმნის ფორმათნარმოების სირთულესა და შესაბამის მორფოლოგიურ საშუალებათა სიმრავლეს, უპირველეს ყოვლისა, უნდა განაპირობებდეს ზმნის ამოსავალი კლასოვანი უღვლილების მარტივი სისტემის მოშლა და უფრო რთული კლასოვან-პიროვანი უღვლილების ჩამოყალიბება. საქმე ის არის, რომ კლასიკური კლასოვანი უღვლილების მქონე ენათა ზმნა, პირობით რომ ვთქვათ, უფრო მთლიანი, „ჩაკეტილი, შეკრული და შეუღწევადი“ აფიქსებისათვის, ვიდრე კლასოვან-პიროვანი თუ პიროვანი უღვლილების მქონე ენათა ზმნაა, რომელიც თავისუფლად იგუებს სხვადასხვა სემანტიკის მქონე მორფოლოგიურ და მოდალურ საშუალებათა ინკორპორირებას ზმნის ფორმაში, მით უმეტეს მაშინ, როცა ამა თუ იმ ენას არ მოეპოვება ცალკეულ ლექსიკურ ერთეულთა (სიტყვათა) არსებითად აუცილებელი მთელი ჯგუფები. მაგალითად, აფხაზურსა და აბაზურში არ არსებობს ისეთი სიტყვების კლასები, როგორიცაა: კუთვნილებითი და მიმართებითი ნაცვალსახელები, მიმართებითი ზმნისართები, მაქვემდებარებელი კავშირები და სხვანი. ამის გამო ორივე ენა იძულებულია, შესაბამისი მორფოლოგიური და სინტაქსური მნიშვნელობანი გამოხატოს ზმნურ სიტყვაფორმაში ჩართული სხვადასხვა წარმოშობის აფიქსებითა და ნაწილაკებით, ზოგჯერ კი სახელური ძირებითაც კი.

იგივე ითქმის ამ ორ ენაში ბრუნების სისტემის უქონლობის კომპენსაციაზეც: წინადადების წევრთა თუ წინადადებათა შორის არსებული სინტაქსური ურთიერთობანი ბრუნების სისტემის უქონელ აფხაზურ და აბაზურ ენებში სწორედ ზმნაში აისახება შიგ ჩართული სუბიექტისა და ობიექტთა აღმნიშვნელი ნაცვალსახელური წარმოშობის პრეფიქსების ორი რიგის (დ-სა და ლ-ს რიგები) ადგილმდებარეობითაც და მორფოლოგიზებული ფონეტიკური ცვლილებებითაც და ა. შ. აღნიშნულ და სხვა თავისებურებათა გამო აფხაზურ-აბაზური ზმნური სიტყვათნარ-

მოების სისტემის სინქრონიულ და დიაქრონიულ კვლევას დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც ლინგვისტური კავკასიოლოგიის, ისე თეორიული ენათმეცნიერებისა და აზროვნების ისტორიის თვალსაზრისით.

აფხაზურ-აბაზური ზმნის ფორმათწარმოებისა და სემანტიკის პრობლემები საკმაოდ ღრმად არის გამოკვლეული აფხაზ, ქართველ, აბაზა და უცხოელ ლინგვისტთა მიერ. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ამ ორი ენის უდიდესი მკვლევრის, აკად. ქეთევან ლომთათიძის დამსახურება. მის ნაშრომებში თითქმის სრულადაა აღწერილი და სისტემატიზებული აფხაზურ-აბაზური ზმნის მრავალი გრამატიკული და სიტყვათწარმოებითი კატეგორია, დადგენილია ამ კატეგორიათა ურთიერთმიმართება და ისტორია, გამოთქმულია საყურადღებო მოსაზრებანი ამ პრობლემათა შესახებ. მაგრამ თქმული სულაც არ ნიშნავს იმას, თითქოს ამ მიმართულებით საკვლევი აღარაფერი დარჩა – შესასწავლი და გამოსავლენი საკითხი კიდევ ბევრია და ისინი მოელიან თავიანთ მკვლევრებს. წინამდებარე ნაშრომიც მიზნად ისახავს ერთ-ერთი ნაკლებად შესწავლილი საკითხის გაშუქებას, კერძოდ კი აფხაზური ზმნის კავშირებითი კილოს ერთი თავისებური და ძალზე იშვიათად ხმარებული მოდელის მორფოლოგიური და სემანტიკური თავისებურების აღწერას. მაგრამ ვიდრე ამ მოდელის ანალიზს შევუდგებოდეთ, უპრიანია, გავიხსენოთ სპეციალურ ლიტერატურაში წარმოდგენილი ცნობები აფხაზურ-აბაზური ზმნის კავშირებითი კილოს სხვა, უფრო ხშირად ხმარებულ და უკვე გამოკვლეულ მოდელთა წარმოებისა და სემანტიკის შესახებ. ამ მიზნით დავიმოწმებთ აფხაზი მეცნიერის, პროფ. ლიდია ჭკადუას განმაზოგადებელ დასკვნებს საანალიზო საკითხთან დაკავშირებით.

დადგენილია, რომ აფხაზურ-აბაზური ზმნის კავშირებითი კილოს აქვს ორი ძირითადი მორფოლოგიური ვარიანტი (ალომორფები): კავშირებითი პირველი და კავშირებითი მეორე. ორივე ვარიანტი საყრდენ მორფემად იყენებს განსაზღვრული (პირველი) მყოფადისა და განუსაზღვრელი (მეორე) მყოფადის ინფინიტურ ფორმებს, რომელთაც დაერთვის ნამყოფდროის გამომხატველი -6 სუფიქსი. მაგალითად:

აფხაზ.	აბაზ.
კავშირ. I: დგ-ზ-ბა-რგ-ნ	დგ-ზ-ბა-რგ-ნ
კავშირ. II: დგ-ზ-ბა-შ ^ა -ნ	დგ-ზ-ბ-უ-შ ^ა -ნ // დგ-ზ-ბ-უ-შ ^ა -ნ ¹

¹ Л. П. Чкадуа, *Система времен и основных модальных образований в абхазско-*

ქართულ ენაზე ყველა დასახელებული ფორმა ითარგმნება, როგორც „მე მას (ადამიანს) ვნახავდი, დავინახავდი“.

დადგენილია ისიც, რომ კავშირებითი კილოს აქამდე ცნობილი ფორმები გამოხატავენ პროცესს, რომელიც არ განხორციელებულა, თუმცა შეიძლება განხორციელებულიყო სათანადო პირობების არსებობის შემთხვევაში. ამ პროცესის ირეალურობას განსაზღვრავს მისთვის აუცილებელი პირობების ირეალურობა. რაც შეეხება ამ ფორმათა დროით (ტემპორალურ) მიმართებებს, მათი არსებითი თავისებურება იმით გამოიხატება, რომ კავშირებითი კილო ორიენტირებულია ან მეტყველების თანადროულ მომენტზე, ან წარსულზე: მეტყველების მომენტზე ორიენტირებისას კავშირებითი კილოს ფორმით წარმოდგენილი ზმნის მოქმედება ან წარსულს უკავშირდება, ან მომავალ დროს, მაგრამ პირობის გამომხატველ დროზე ორიენტირების შემთხვევაში ზმნა გამოხატავს დროულ მიმდევრობას, იშვიათად კი თანადროულობას. აღსანიშნავია ისიც, რომ, მართალია, კავშირებითი პირველი და კავშირებითი მეორე ერთმანეთისაგან ფორმოზრივად განსხვავდებიან (პირველს საფუძვლად უდევს მყოფადი პირველის, ანუ განსაზღვრული მყოფადის ნაკვთის მომავალი დროის აღმნიშვნელი -რ სუფიქსიანი ფორმა, ხოლო კავშირებითი მეორე იწარმოება მყოფადი მეორის, ანუ განუსაზღვრელი მყოფადის ნაკვთის მომავალი დროის გამომხატველი -შა სუფიქსიანი ფორმისაგან), მაგრამ მათ შორის მხოლოდ მინიმალური სემანტიკური სხვაობაა: კავშირებითი პირველი შედარებით მეტ კატეგორიულობასა და განსაზღვრულობას გულისხმობს, კავშირებითი მეორე კი უფრო განუსაზღვრელია და შესაძლებლობის, ალბათობის სემანტიკა აქვს.²

კავშირებითი კილოს ამ მეტად პროდუქტიულ ფორმათა გვერდით აფხაზურში მეტად იშვიათად დასტურდება ძალზე თავისებური, უკვე მიმოხილულ ფორმათაგან მორფოლოგიურად საკმაოდ განსხვავებული წარმოებითი მოდელი, რომელიც ქართულად შეიძლება ითარგმნოს „განა, განაღამცა; როგორღა; რაღა“ დამხმარე სიტყვებიანი კავშირებითის ფორმით. სპეციალურ ლიტერატურაში ამ თავისებური მოდელის შესახებ თითქმის არაფერია ნათქვამი, გარდა იმისა, რომ მათი მანარმოებელი

აბაზინских диалектах (Тбилиси, 1970), стр. 14.

² იქვე, გვ. 174-175.

აჟ- პრეფიქსის მნიშვნელობად მითითებულია რუსული *разве* „განა“.³

ამ თავისებური საწარმოო მოდელის მიხედვით აგებული ფორმები როგორც ზეპირ მეტყველებაში, ისე სამნიგნობრო აფხაზურ ენაში იმდენად იშვიათია, რომ დიმიტრი გულიას თხზულებათა ექვსტომეულის მეორე ტომში, რომელშიც შეტანილია აფხაზი მწერლის ორიგინალური პროზაული თხზულებანი, მათი გამოყენების სულ რაღაც 13 შემთხვევადა გამოვლინდა. ქვემოთ მოვიყვანთ ყველა ამ მაგალითს, მანამდე კი აღვნიშნავთ, რომ ეს მოდელი ინარმოება ზმნის ძირის წინ, *დ-ს* რიგის სუბიექტურ ან ობიექტურ კლასოვან-პიროვან პრეფიქსთა შემდეგ წარმოდგენილი აჟ- // > ოჟ- თავსართისა და ზმნის ძირის მომდევნოდ დასმული „კვლავ“ ზმნისართის სემანტიკის გამომხატველი *-ხ* სუფიქსის ერთდროული დართვით:

1. ააჟ, უი ა-ოჟ-ნაბერგე-ხე-მ, ახა...⁴ „დიახ, განა ეს ქეშმარიტება არ იქნებოდა, მაგრამ...“

2. აფშმაცა, ურთ რთახცა უჰა რჯხე გეჟკა აძე დ-აჟ-ნრგჟ-ხ-ჟაზ⁵ „მასპინძლები და მათი ახლობლები ვინმეს ისე როგორღა (განა) გაუშვებდნენ, რომ მათი სადღეგრძელო არ დაეღლიათ“.

3. უსყან აბნა ინანახიტ, ჟაჰაგე აკერ აჟ-იზჰა-ხ-ჟაზ!⁶ „მაშინ ისინი ტყემ დამალა (ტყეში მიიმალნენ) და იგი (მამაკაცი) რაიმეს განა (როგორღა) იტყოდა!“

4. ესმა უსგე უჟ აუხა დ-აჟ-ცა-ხ-ჟაზ!⁷ „ესმა იმ ღამით ისედაც განა (როგორღა) დაიძინებდა!“

5. ...თაჟადი აამსთეჟ ჩარაკ უჰა, აკე ანერჟა, ჰარა ანხაცა ჰადა ა-აჟ-ხართა-ხ-უ!⁸ „როცა თავად-აზნაურები პურობას ან რაიმეს მართავენ, უჩვენოდ, გლეხების გარეშე როგორღა ივარგებდნენ!“

6. ...იჰეჟ ალიას, ახა აჰაჟ უი აჟ-იუ-ხ-ჟაზ!⁹ „...თქვა ალიასმა, მაგ-

³ И. Шадури, *Морфология абхазского языка* (Тбилиси, 2006), стр. 166.

⁴ დ. გულია, *თხზულებანი (აფხაზურ ენაზე)*, II (სოხუმი, 1982), გვ. 28.

⁵ იქვე, გვ. 34.

⁶ იქვე, გვ. 37.

⁷ იქვე, გვ. 38.

⁸ იქვე, გვ. 54.

⁹ იქვე, გვ. 60.

რამ განა მღვდელი ამას იზამდა (როგორღა დათანხმდებოდა)!”

7. ...იპოეტი /არფესკ/, ახა კამაჭეჭ ა-აჟ-ლუ-ხ-ჟა ზ¹⁰ „...თქვა ერთმა ქაბუკმა, მაგრამ კამაჭიჭი განა ამას იზამდა (როგორღა დათანხმდებოდა)!”

8. ...აცემზა მეჟდაგ~გ ...ლამ'არაკ აჟ-ახელნ-ხ-ჟა ზ!¹¹ „ოხერი სანთელიც განა შუეს გამოსცემდა (შუეს როგორღა გამოსცემდა)!”

9. ზნე აბაძქე საგ~ასა დნენ იხ⁰ფჟა იჭ'გ, მათერყ~ანე ა-აჟ-იზჰა-ხ-ჟა ზ, ახა დნაკ'შ'ა- ააკ'შ'ო ...იპოეტი¹² „ერთხელ მორდუ საგესა თავის გაზრდილთან მივიდა, პირდაპირ როგორღა (განა) მიახლიდა, მაგრამ მოიარებით თქვა (რალაცა)“.

10. დაშც'აგ~გ დაშშც'აგ~გ დაარა იპოეტი, ახა თათლასთან ა-აჟ-იუ-ხ-ჟა ა ზ...¹³ „მისი ძმები და დებიც ძალიან შეევედრნენ, მაგრამ განა თათლასთან ამას იზამდა (როგორღა დათანხმდებოდა)“.

11. ...ლაბჭ'აბა დგლბა ჯშა, აშ⁰ აამელფაან დგდ'გლფმ'იტი, ახა არი აჟ-ლაბჭ'აბა-ხ-ზ¹⁴ „მას (ქალს) ეგონა, თითქოს იგი (ადამიანი) ცხადლივ იხილა, კარი სწრაფად გამოალო და გარეთ გაიხედა, მაგრამ განა ეს ცხადი იქნებოდა (აბა ეს ცხადი როგორღა იქნებოდა)“.

12. აჭყ'ანდარ აკვ დარგ'ააფტი, ახა აპაპ უი ა-აჟ -იდგრ-ხ-ჟა ა ზ¹⁵ „ეპისკოპოსი რალაცამ გააბრაზა, მაგრამ მღვდელს ეს განა ეცოდინებოდა (როგორღა, საიდანლა უნდა სცოდნოდა)“.

13. უბრი ინაჭ'არშ⁰ნე ტირუ აცირკ ახ~ დ-აჟ-იზგა-ხ-ჟა ზ¹⁶ „ამის გამოისობით ტირუს ცირკში რალა წაიყვანდა (განა ვინმე წაიყვანდა)“.

როგორც ვხედავთ, მოყვანილ ნიმუშებში დაცულია ფორმათწარმოების ერთიანი წესი: ზმნას ერთდროულად ერთვის აჟ- პრეფიქსი და კვლავობის გამომხატველი -ხ სუფიქსი. ამ შემთხვევაში აქ ციტირებული ფორმები განსხვავდებიან კავშირებითი კილოს უფრო ხშირად ხმარებული ორდინარული ფორმებისაგან იმით, რომ ამ უკანასკნელთა სანარ-

¹⁰ დ. გულია, თხზულებანი, II, გვ. 81.

¹¹ იქვე, გვ. 145-146.

¹² იქვე, გვ. 189.

¹³ იქვე, გვ. 193.

¹⁴ იქვე, გვ. 208.

¹⁵ იქვე, გვ. 239.

¹⁶ იქვე, გვ. 262.

მოებლად ენა იყენებს მხოლოდ ნაკვეთა მანარმოებელ სუფიქსებს, ამ 13 მაგალითში კი ფორმატნარმოებისათვის გამოყენებულია ერთდროულად ორი აფიქსი, რომელთაგანაც ერთი, აჭ- თავსართი ენაში არ იხმარება რომელიმე სხვა ფუნქციით, ხოლო მეორე აფიქსის, -ხ ბოლოსართის მთავარი ფუნქცია არის კვლავ მომხდარი მოქმედების გამობატვა. ფორმატნარმოების თვალსაზრისით არსებითია ისიც, რომ კავშირებითი კილოს იშვიათი ფორმები ემყარება სტატიკური და დინამიკური ზმნის ან ანმყოს (ა-ოჭ-ნაბგრგ-ხგ-მ „განა ქემმარიტება იქნებოდა“, ა-აჭ-ხართა-ხ-უ „განა ივარგებდნენ“), ანდა, შედარებით უფრო ხშირად, ნამყო უსრულის ინფინიტურ ფორმებს.

რაც შეეხება კავშირებითი კილოს იშვიათ ფორმათა სემანტიკას, იგი მაქსიმალურად ემთხვევა კავშირებითი კილოს ფართოდ გავრცელებულ ფორმათა სემანტიკას: ზმნური ფორმა მიანიშნებს, რომ შესაბამისი მოქმედება ან მდგომარეობა შესაძლებელია გარკვეულ პირობებში, მაგრამ რაკი ეს პირობები არ არსებობს, მოქმედება ან მდგომარეობა ირეალური, განუხორციელებელი რჩება.

დროითი (ტემპორალური) მიმართების თვალსაზრისით კავშირებითი კილოს კონფიქსური წარმოების მქონე ზმნა უკავშირდება ან მეტყველების მომენტს (ანმყოს), ანდა ნამყო უსრულს და გულისხმობს ალბათობას, რითაც ჰგავს კავშირებითი კილოს დანარჩენ ორდინარულ ფორმებს.

ამრიგად, ზემოთ აღნიშნული გარემოებანი სრულ საფუძველს ქმნიან საიმისოდ, რათა აჭ- თავსართითა და -ხ ბოლოსართით წარმოებული ზმნური ფორმები მივიჩნიოთ აფხაზური ზმნის კავშირებითი კილოს სპეციფიკურ სახეობად.

ბიბლიოგრაფია

References

- D. Gulia, *Works*, vol. II (Sukhumi, 1982) (in Abkhazian).
- I. Shaduri, *Morphology of the Abkhazian Language* (Tbilisi, 2006) (in Russian).
- L. Chkadua, *The System of Tenses and Basic Modal Constructions in Abkhazian-Abasian Dialects* (Tbilisi, 1970) (in Russian).

Teimuraz Gvantseladze
Towards the Problem of Specific Subjunctive Mood Model
in the Abkhazian Verb

Abkhazian verbs are characterised by extreme complexity. This is conditioned not only by the fact that Abkhazian nouns have no case forms, but also by the non-existence of possessive and reflexive pronouns, relative adverbs, subordinating conjunctions as well as words belonging to other groups. This “loads” the verb with a number of morphological and syntactic functions of expression which is achieved by affixes, particles and stems of nominal parts inserted in the verb-form.

This article makes the first attempt to describe one specific and rare model of the subjunctive mood expressed by the Abkhazian verb.

As is known from the literature, the verb in Abkhazian has two main morphological models: Subjunctive I and Subjunctive II. Both models are formed by adding -n suffix to the Infinitive forms of the Definite Past and the Indefinite Past tenses (*dəzbušən* / *dəzbas’an* - I would see him). Such forms are very frequently used in Abkhazian and thus are considered to be common. However, alongside them there exists one more, very seldom used model which has not been specially studied by linguists yet. This rare model is formed by the prefixes: *aw-* and suffix -x inserted simultaneously into a verb form. (The suffix -x expresses the semantics of the adverb “again” and the prefix *aw-* is used only in the model discussed in this article)

The verb forms formed according to the rare model of the subjunctive mood are so seldom used that only 13 of such forms were attested in the original prose of the founder of Abkhazian literature D. Gulia. This rare model of the Subjunctive mood is formed by the Infinitive forms of the Present or Past Continuous of Static and Dynamic verbs. By means of their semantic features, these verbs indicate that the action or state denoted by the verb is possible in certain conditions but, as these conditions do not exist, the action remains unreal and hypothetical. The temporal attitude is as follows: the semantics of this form is connected either to the moment of speech (Present) or the Past Progressive tense and often suggests probability. Taking into consideration the formal and semantic features of the forms discussed above, the rare model studied in this article can be considered one of the forms of the Subjunctive mood.

ლიტერატურა

ნანა გონჯილაშვილი

წმ. ნინოსა და ათორმეტ დედათა სიმბოლური მიმართება მარიამ მაგდალინელსა და მენელსაცხებლე დედებთან

„წმ. ნინოს ცხოვრების“ მხატვრულ-ლიტერატურული ღირსებანი მასში წარმოჩენილი შუასაუკუნეობრივი მწერლობის სინკრეტიზმის წიაღში ვლინდება. „წმ. ნინოს ცხოვრება“ მთლიანად სიმბოლიზებული ნანარმოებია; სიმბოლური დატვირთვა ენიჭება ცალკეულ ფაქტებსა თუ ეპიზოდებს (თვით ისტორიულსაც კი), პერსონაჟებსა და, საერთოდ, სხვადასხვა სახისმეტყველებითი შინაარსის სახეებს, რომელნიც ტრადიციათა ახლებური გადააზრებით ხდებიან საცნაურნი.

ნაშრომი წმ. ნინოს კულტურულ-ისტორიული სახის არსებით ნიშანთაგან ერთ-ერთ საკითხს – მარიამ მაგდალინელთან, მენელსაცხებლე დედებთან მიმართებას და მასთან დაკავშირებულ პრობლემატიკას – ეხება.¹ წმ. ნინოს კულტურულ-ისტორიულ სახესა და მასთან დაკავშირებულ სახე-იდებში, მოვლენებსა და რეალიებში წარმოჩენილია ქრისტიანული მსოფლალქმა, მითოსური ნაკადი და წარმართული წარმოდგენები, ქრისტიანულად მოდიფიცირებული. მათი შესწავლა საშუალებას მოგვცემს, გამოვკვეთოთ ქართული სახისმეტყველების უმთავრესი პარადიგმული სახეები.

რ. სირაძე აღნიშნავს, რომ „ქართული მხატვრული აზროვნების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პარადიგმად უნდა ჩაითვალოს წმინდა ნინოს კულტურულ-ისტორიული სახე. იგი თვით ისტორიას ესთეტიკურობას სძენს. წმ. ნინოს სახე თავისი ისტორიული შინაარსითვე ესთეტიკურია. წმ. ნინო პერსონაჟია მნიშვნელოვანი კულტურულ-ისტორიული „სიუჟეტისა“. ისტორიული მოვლენა იქცევა სახე-იდეად. ამიტომ მისი ისტორიული საზრისი ესთეტიკური გზით შეიძლება ამოვიცნოთ“.²

¹ აღნიშნული საკითხი განხილულია შემდეგ ნაშრომებში: ლ. პატარიძე, ქართლის გაქრისტიანება, რელიგია, 1992, № 3; ს. მეტრეველი, ქართული აგიოგრაფიის იკონოლოგიური სახისმეტყველება (თბილისი, 2008).

² რ. სირაძე, ქართული აგიოგრაფია (თბილისი, 1987), გვ. 80.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ წმ. ნინოს იკონოგრაფიული სახების, სიტყვიერი ხატის განმასახოვნებელი უმნიშვნელოვანესი და უმთავრესი წყაროა. თხზულებაში თხრობის სხვადასხვა ეტაპზე მრავალგზის იკვეთება წმ. ნინოს მისიონერული მოღვაწეობის წარმომარჩენელი და განმსაზღვრელი სახე-ხატები, პარადიგმული სახეები, შედარებანი და სახელდებანი, რომელთა ამოცნობა სულიერი ხედვითაა შესაძლებელი. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ტექსტის მიხედვით, შევეცდებით, ზოგადად გამოვკვეთოთ წმ. ნინოს კულტურულ-ისტორიული სახის წარმომარჩენელი უმთავრესი ეპიზოდები, მონაკვეთები თუ რეალიები.

თხზულების დასაწყისში, ქართლის მოქცევის უმთავრესი მოვლენების აღწერისას, აღნიშნულია, რომ ელენე დედოფალი წმ. ნინოსადმი მიწერილ ეპისტოლეში მას დედოფალსა და მოციქულთა სწორს უწოდებს: „...ნეტარსა ნინოს ელენე სურვილით უწოდა დედოფლად და თვსსა სწორად და სწორად წმიდათა მოციქულთა“.³ ელენე დედოფლის მიერ წმ. ნინო იწოდება მახარებლადაც: „... და მახარებლად შეემკო“.⁴ მთიელთა მოქცევის აღწერისას ავტორი წმ. ნინოს შესახებ ამბობს: „წმიდა და სანატრელი და განმანათლებელი დედაჲ ჩუენი“.⁵ ჭელიშური რედაქცია წმ. ნინოს მახარებლად და ემბაზად მოიხსენებს: „ნეტარმან და სანატრელმან დედაკაცმან ნინო, რომელი გუექმნა მახარებელ გულთა ჩუენთა და ემბაზ სულთა და კორცთა ჩუენთა“.⁶ აქვე წმ. ნინო დიდ ნათლად და ნათლის მიმნიჭებლად იწოდება: „ნათლისა დიდისა და ნათლისა მომცემლისა...“.⁷ დასწრეულზე წმ. ნინოსთან მისულ მეფე-დედოფალს და ერს ანგელოზებრივი მშვენიერებით წარმოესახებათ მოციქულთა სწორი: „ჰხედვიდა ყოველი კაცი პირსა ნინოსსა ვითარცა ზეცისა ანგელოზისასა...“.⁸ ისინი ცრემლს ღვრიდნენ „განშორებისათჳს მოძღურისა, მოღუანისა და სწეულთა მკურნალისა ჯელოვნისა“.⁹ მათი თქმით, წმ. ნინო ქართველთა

³ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, ილ. აბულაძის რედაქციით (თბილისი, 1963), გვ. 85 (წ).

⁴ იქვე, გვ. 90 (წ).

⁵ იქვე, გვ. 88 (წ).

⁶ იქვე, გვ. 98 (წ).

⁷ იქვე, გვ. 102 (წ).

⁸ იქვე, გვ. 104 (წ).

⁹ იქვე.

მაცხოვრებელი („მაცხოვრად ჩუენდა“),¹⁰ „ტყვეთა მხსნელი“,¹¹ ქადაგი („რამეთუ ესერა გვსწავიეს შენ მიერ“),¹² მოძღვარი და განმათავისუფლებელია („განმათავისუფლებელად სულთა ჩუენთა“).¹³ აბიათარ მღვდელი ასე ახასიათებს წმ. ნინოს: „... დედაკაცი ერთი უბინოჲ, მყუდროჲ მოშიშებითა, უბრალოჲ, წმიდაჲ, ღმერთ-შემოსილი წმიდაჲ ნინო, დედაჲ ჩუენი“.¹⁴ სომეხი მიაფორი კაბადოკიელ ქალწულის ძალას ადარებს ძუ ლომის ძალას და დედალი ორბის თვისებით ახასიათებს: „ვხედავ, შვილო ჩემო, ძალსა შენსა, ვითარცა ძალსა ლომისა ძუვისასა, რომელი იზახებნ ყოველსავე ზედა ოთხფერსა, გინა ვითარცა ორბი დედალი, რომელი აღვიდის სიმალლესა აერთასა უფროჲს მამლისა...“.¹⁵ აბიათარის ასული, სიდონია, მიმართავს წმ. ნინოს: „უცხოვო და აქა შობილო, ტყუეო და ტყუეთა მწსნელო, უწყი, რამეთუ შენ ზედაჲ მოინია ახალი იგი ჟამი და შენ მიერ ისმეს ჰამბავი იგი ძუელი...“.¹⁶ წმ. ნინო „ახალი ჟამის“ დამამკვიდრებელია ქართლის ცხოვრებაში;¹⁷ სიდონიასვე მონათხრობში წმ. ნინო ჭეშმარიტების ქადაგად იწოდება და სიბნელეში ცისკრის მაცნე მთიებსაა შედარებული: „... მოივლინა ქუეყანასა ჩუენსა ქადაგი ჭეშმარიტებისაჲ ნინო, დედოფალი ჩუენი, ვითარცა ბნელსა შინა მთიეჲ რაჲ აღმოჰჴდის და ცისკარი აღიღის...“.¹⁸

წმ. ნინოს სიტყვიერი ხატის შესაცნობად საყურადღებოა მირიან მეფის კაბადოკიელ ქალწულთან დამოკიდებულების წარმოჩენა. თავდაპირველად, მირიან მეფე წმ. ნინოს არმაზის ან ზადენის შვილად მიიჩნევს: „რომლისა ღმრთისა ძალითა იქმ საქმესა ამას კურნებისასა? ანუ ხარ შენ ასული არმაზისა, ანუ შვილი ზადენისი, უცხოვებით მოხუედ და შეურდი, ხოლო მას ზედა-აც მოწყალებაჲ, და მიგანიჭეს ძალი კურნები-

¹⁰ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 105 (ტ).

¹¹ იქვე, გვ. 105 (ტ).

¹² იქვე, გვ. 105 (ვ).

¹³ იქვე, გვ. 105 (ვ).

¹⁴ იქვე, გვ. 104 (ვ).

¹⁵ იქვე, გვ. 110 (ტ).

¹⁶ იქვე, გვ. 123 (ტ).

¹⁷ „ახალი ჟამის“ შესახებ იხ. რ. სირაძე, „წმ. ნინოს ცხოვრება“ და დასაწყისი ქართული აგიოგრაფიისა (თბილისი, 1997), გვ. 207-217.

¹⁸ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 125 (ტ).

სადა ...“.¹⁹ მზის დაბნელების სასწაულის შემდეგ მცხეთაში დაბრუნებული მეფე „უცხო დედაკაცს“ უკვე საკუთარ დედად მოიხსენებს: „სადა არს დედაკაცი იგი უცხოა, რომელ არს დედა ჩემი და ღმერთი იგი მისი მწსნელი ჩემი?“²⁰ მირიან მეფე სიკვდილის წინ დანერილ წიგნში წმ. ნინოს კულტურულ-ისტორიული სახის მნიშვნელოვან გააზრებას გვანვდის:

„... მოციქული და მახარებელი ძისა ღმრთისაა, წმიდაა ნინო, პირველ ვითარცა ტყუე, ვითარცა უცხოა და ვითარცა მწირი, ვითარცა შეუწევნელი, ვითარცა უსმი და უტყვ, რომელიცა ან მექმნა ჩუენ ტყუე იგი დედოფალ, უცხოა იგი – დედა, შეუწევნელი – შესავედრებელ ყოველთა, და უტყვ იგი – ქადაგ ძლიერ და მეცნიერ დაფარულთა ჩემთა გულის სიტყუათა“;²¹ მირიანი წმ. ნინოს მოძღვრად და „ახალი ცხოვრების“ რჯულის მიმცემლად სახელდება.

წმ. ნინოს იკონოგრაფიული სახის წარმოსაჩენად მნიშვნელოვანია თხზულებაში გადმოცემული არაერთი ხილვა-ჩვენება, რითაც ავტორები ამონებენ ამბის ჭეშმარიტებას, ქრისტიანული სარწმუნოების ყოვლისშემძლეობასა და ქართლის ერზე გადმოსულ სიყვარულს. ამგვარ ეპიზოდს განეკუთვნება ეკლესიის საფუძვლის დასაფუძვლად მოკვეთილი ნაძვისაგან „შემზადებული“ სვეტის „ვერ აღმართება“. შატბერდული რედაქციის ავტორის თქმით, „...არა თუ აღმართებად ოდენ ვერ შეუძლეს, არამედ შეძრვადცა. და უქმ იქმნა ყოველი სიბრძნე და ღონისძიება კაცთა...“.²² ავტორი თითქოს წინასწარ ამზადებს მკითხველს თხრობის შემდგომი მსვლელობისათვის, გვიმხელს მომავალი სასწაულის აღსრულების ამბავს, განმარტავს მის მიზანს: „...რათა სუეტისა მის აღმართებითა საკვირველად ღმერთი იდიდოს და კაცნი უმეტესად დაემტკიცნენ სარწმუნოებასა“;²³ ჭელიშურ რედაქციაში აღნიშნულია, რომ „... მეფე ფრიად ზარგანვდილ იქმნა და დაბრკოლდა სუეტისა მის ვერ აღმართებასა, და დიდითა მწუხარებითა აღსავსე წარვიდა პალატად და გულკული იგი და მისი ერი ფრიად“.²⁴ ეს ფაქტი განსაკუთრებით მეფისათვის

¹⁹ მოქცევაა ქართლისაჲ, გვ. 131 (C).

²⁰ იქვე, გვ. 135 (C).

²¹ იქვე, გვ. 158 (C).

²² იქვე, გვ. 138 (C).

²³ იქვე.

²⁴ იქვე.

იქნებოდა მტკივნეული; ტექსტიდან ჩანს, რომ ღვთის სახლის ადგილის განსაზღვრისას მირიანს წმ. ნინო ურჩევს, ეკლესია ააგოს იქ, „სადაც მეფეთა გონებაჲ მტკიცე არს“.²⁵ სწორედ მირიანის მიერაა შერჩეული წმ. ნინოს მაცვლოვანი – „მიყუარან მაცუალნი ეგე შენნი და მუნ მინებს გონებითა“.²⁶ სვეტიცხოვლის ადგილიდან „ვერ შეძვრამ“ შესაძლოა, შეარყიოს ახლად მოქცეულთა რწმენა, ადვილად მიდრიკოს ძველი სარწმუნოებისაკენ ; წმ. ნინომ კარგად უწყის ეს და გაცნობიერებული აქვს მათი სულისათვის მოსალოდნელი საფრთხე. კაბადოკიელი ქალწულის შიში უსაფუძვლო არ არის, რადგან მის ხსოვნას შემოუნახავს კერპთა მსხვერვის შემდგომ მირიანის თქმული – „მისი (არმაზის – ნ. გ.) ადგილი შეუძრავ არს“.²⁷ თუ არ აღიმართება სვეტი-ცხოველი, არ აშენდება ეკლესია და ამით ხელი შეეშლება ქრისტესმიერი მოძღვრების გამარჯვებას; ქრისტიანული ტაძრის საძირკველი კი ვერ ჩაიყრება, სანამ მტკიცედ დგას არმაზის კერპის ლიბო – არმაზ-ზადენის მთები. ამიტომაც წმ. ნინო და თორმეტი დედა დარჩნენ ეკლესიისთვის მომზადებული საფუძვლის ადგილას. წმ. ნინო გოდებდა და ღვრიდა ცრემლებს, – აღნიშნავს ავტორი, – და ამ ერთი ფრაზით მინიშნებულია მგლოვიარე ქალწულის სულიერი მდგომარეობა, ახლად მოქცეულთა რწმენის შეურყეველობისათვის ზრუნვა. მოკვეთილ სვეტთან დარჩენილ დედებს შუალამისას ორი ხილვა მოევლინათ. პირველი ხილვისას, წარმოიქცა არმაზ-ზადენის მთები, მტკვარმა „გარდმოხეთქა“ და წაიღო ქალაქი, არაგვი კი ციხის ზემოთ „გარდამოჴდა“, საშინელი ხმა და გრგვინვა იყო. წმ. ნინო განუმარტავს შეშინებულ დედებს, რომ არაფერი შეცვლილა, რომ „მთანი ჰგიან და წყალნი იგი მუნვე დიან“,²⁸ რომ არმაზ-ზადენის მთათა რღვევა ქართლში ურწმუნოების მთათა ნგრევას აღნიშნავს. წმ. ნინოსა და ათორმეტ დედათა პირველ ხილვას მოჴყვება მეორე ხილვა – გათენებისას ლენვისა და ყივილის ხმით იჭრება მცხეთაში სპარსთა ლაშქარი, ლენავს ქალაქის სამივე კარს, სისხლითა და ცხედრებით „აღივსო ყოველი ადგილი“.²⁹ წმ. ნინო უშიშრად წარდგება სპარსთა ლაშქრის წინაშე და მათ ჩრდილო

²⁵ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 137 (ტ).

²⁶ იქვე, გვ. 137 (ტ).

²⁷ იქვე, გვ. 132 (ტ).

²⁸ იქვე, გვ. 139 (ტ).

²⁹ იქვე, გვ. 140 (ტ).

მხარეს, კედარის მთებში გზავნის, რადგან „აქა მოვიდა იგი, რომელსა თქუენ ევლტოდეთ“;³⁰ ჯვარს გადასწერს იქაურობას და ყოველივე ქრება. გათენებისას ნათლით შემოსილი ჭაბუკი მოევლინებათ, რომელიც სამ სიტყვას ეუბნება წმ. ნინოს, სვეტს ცად აღამალლებს, რომელიც შემდგომ ჩამოეშვება და თავის „ხარისზე“ დადგება.

სამეფო ბაღში, „სამოთხეში“ სვეტის „ვერ აღმართების“ შემდგომ წმ. ნინოსა და ათორმეტ დედათა მაცხოვრვანში დარჩენას, ჩვენი აზრით, სიმბოლური დატვირთვა აქვს. წმ. ნინო და ათორმეტნი დედანი გარკვეულწილად ქრისტესა და 12 მოციქულის რემინისცენციას აღძრავენ, მით უფრო, რომ ხილვა-ჩვენებები კაბადოკიელი ქალწულის მიერ დედათათვის იგავურად განიმარტება, ქრისტესაგან მონაფეთათვის იგავის „გადმოთარგმანების“ მსგავსად. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ღვთის სახლი 12 მოციქულის სახელზე შენდება; ეს არ უშლის ხელს, რომ ზემოაღნიშნულ ეპიზოდში სხვადასხვაგვარი წარმოდგენა მოიაზრებოდეს.

რ. სირადის აზრით, „იქვე არის არაევეანგელური, თუმცა იკონოგრაფიული ტრადიციებით დამკვიდრებული წარმოდგენა, რომ ამალლების კომპოზიციაში გამოისახოს მლოცველი ღვთისმშობელი („ორანტა“). სწორედ მის ადგილს აქ იჭერს ნინო. ევანგელური წარმოდგენით კი აღდგომის პირველმონამენი იყვნენ მენელსაცხებლე ქალები, რაიც ერთგვარად აქაცაა არეკლილი“.³¹

ზემოაღნიშნულ ხილვა-ჩვენებებს თუ დავაკვირდებით, წმ. ნინოს, ათორმეტ დედასა და მენელსაცხებლე დედებთან დაკავშირებულ ეპიზოდთა შორის სიმბოლურ მიმართებას შევნიშნავთ. სახარებისეული თხრობის მიხედვით, მარიამ მაგდალინელი და კეთილმორწმუნე დედები ესწრებოდნენ ქრისტეს ჯვარცმას („ხოლო დგეს ჯუარსა მას თანა იესოსა დედაჲ მისი და დაჲ დედისა მისისაჲ, მარიამ კლეოპასი, და მარიამ მაგდალენელი“ – იოანე, 19:25), „იხილეს საფლავი და ვითარ დასდებდეს გუამსა მისსა“ (ლუკა, 23:55), კვირის პირველ დღეს კი ნელსაცხებლებით მივიდნენ მის სამარხთან; სწორედ მათ (იოანე მახარებლის მიხედვით, მხოლოდ მარიამ მაგდალინელმა) იესოს საფლავთან იხილეს უფლის ანგელოზი (მარკ. – ჭაბუკი, ლუკ. – ორი კაცი, იოან. – ორი ანგელოზი) და ეხარათ ჯვარცმულის აღდგომა; პირველებმა მათ იხილეს (მათ.,

³⁰ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 140 (C).

³¹ რ. სირადი, *ქართული აგიოგრაფია*, გვ. 120.

იოან. – მარიამ მაგდალინელმა) აღმდგარი უფალი და მის მონაფეებს აუწყეს ეს სასიხარულო ამბავი. „წმ. ნინოს ცხოვრებაში“ სვეტი-ცხოვლის აღმართვასთან დაკავშირებული მოვლენები ზუსტი ანალოგია არაა ზემოაღნიშნული ეპიზოდებისა, მაგრამ სიმბოლური თვალთახედვით შესაძლოა საერთო რეალიების დაძებნა. იესოს საფლავთან მისული მარიამ მაგდალინელისა და დედათა მსგავსად, წმ. ნინო და დედები რჩებიან მოკვეთილ, მაგრამ ვერ „აღმდგარ“ ცხოველმყოფელ სვეტთან; მარიამ მაგდალინელის შესატყვისად, რომელიც „დგა გარეშე საფლავსა მას თანა და ტიროდა“ (იოანე, 20:11), წმ. ნინო „გოდებდა და დაადენდა ცრემლთა სუეტსა მას ზედა“;³² სვეტი-ცხოველი კი უფლის კვართის საფლავს ემყარება, რაც მაცხოვრის საფლავს გულისხმობს და სიმბოლურად უფლის აღდგომის მიმანიშნებელია. მენელსაცხებლე დედათა მსგავსად, მხოლოდ წმ. ნინოსა და დედებს ეუწყებათ ღვთის სიტყვა – ორი ხილვა-ზმანება; სწორედ ისინი იხილავენ სასწაულს – სვეტს „ზედა-მოადგა ჭაბუკი ერთი ყოლადვე ნათლითა შემოსილი, და მოებლარდნა ცეცხლის სახედ ზენარი“³³ (შდრ. მათე, 28:3 – „ხოლო იყო ხილვაჲ მისი, ვითარცა ელვაჲ და სამოსელი მისი სპეტაკ ვითარცა თოვლი“).

ნიკოლოზ გულაბერისძის „საკითხავი“ ამასთანავე გვაუწყებს, რომ სვეტიცხოველი აღმართა მაცხოვარმა: „სუეტო წმიდაო ცხოველო, ცხოველს მყოფელო, რომელი ნათელმან უსაზღვრომან ნათელ მფლობელმან ძემან ღუთისამან ნათლად ელვარედ და სუეტად ცხოველად აღგმართა ნათელ მყოფელად გულებსა ქართველთა ერისა“.³⁴

რ. სირაძე აღნიშნავს, რომ „ამ ნათელმოსილი ჭაბუკის სახეში ზეციური „სასიძოს“ სახე ჩანს. აქვე შემოდის სიმბოლიკა: ქალწული ნინო – სამოთხე ასპარეზია სულიერი ქორწინებისა“.³⁵

და როგორც აღმდგარმა იესომ მიმართა მარიამ მაგდალინელს, „ყოლადვე ნათლით შემოსილმა“ ჭაბუკმა „არქუნა სამნი რამე სიტყუანი

³² მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 139 (C).

³³ იქვე, გვ. 141 (C).

³⁴ ნიკოლოზ გულაბერისძე, საკითხავი სვეტისა ცხოველისაჲ, კუართისა საუფლოსი და კათოლიკე ეკლესიისაჲ, წიგნში: *საქართველოს სამოთხე*, მ. საბინინის რედაქციით (პეტერბურგი, 1882), გვ. 113.

³⁵ რ. სირაძე, *ქართული აგიოგრაფია*, გვ. 121.

ნეტარსა ნინოს³⁶ და აღმართა სვეტი-ცხოველი, „... და ახედვიდა ყოველი კაცი სვეტსა მას, ვითარცა ძალსა ღმრთისასა“.³⁷ უფლის აღდგომის მახარებელ მენელსაცხებლე დედათა მსგავსად, წმ. ნინოსა და ათორმეტ დედას უნდა ეხარებინათ მირიან მეფისა და ქართლის ერისათვის სვეტი-ცხოველის სასწაული. მირიანმა „იხილა მუნ ნათელი, ვითარცა ელვაჲ ზეცადმდე აღწევნული სამოთხესა მას შინა. იწყო სრბად, მკვრცხლ მოსვლად, და ყოვლისა ერისა სიმრავლჳ მის თანა“;³⁸ აღესრულა შემდგომი სასწაულიც – სვეტი ხელშეუხებლად დაეშვა და დაადგა თავის სადგომელს, „... დამოსდიოდეს მდინარენი ცრემლთანი მეფესა და მთავართა და ყოველსა ერსა სულ-თქუმითა სულისა მათისაჲთა, და აღიდებდეს ღმერთსა და ჰნატრიდეს ნეტარსა ნინოს“.³⁹

სიკვდილის წინ დაწერილ წიგნში მირიან მეფე სვეტის აღმართებაზე საუბრობს, რაც წმ. ნინოსა და დედათა ხილვას ემყარება: „ღმერთმან მაღალმან მოავლინა ერთი მსახურთა მისთაგანი და ნამის-ყოფითა მისითა ქუეყნით ცად აღიწია“.⁴⁰ „ცად აღწევნული“ და თავის „ხარისხზე“ დაფუძნებული სვეტი (რომელიც შესაძლოა, ძველი და ახალი აღთქმის კავშირს გამოხატავდეს) მიწიერების ზეციერებასთან დამაკავშირებელი სახე-იდეაა. მცხეთის „სამოთხეში“ ცხოველმყოფელი სვეტის აღმართვის აღდგომის იდეასთან მიმართებას, მენელსაცხებლე დედათა მსგავსად წმ. ნინოსა და დედათა მახარებლებად წარმოდგენას თვალსაჩინოს ხდის მირიან მეფის სიტყვები, რომ წმ. ნინომ „აღასრულა ყოველივე მცნებაჲ ღმრთისაჲ და სწავლაჲ წმიდისა მის დედის ძმისა მისისა, მამისა ჩუენისა პატრიაქისაჲ“;⁴¹ ქართლში წამოსვლის წინ იობენალ პატრიარქი ლოცავს ნინოს და ევედრება ღმერთს, რომ დაიფაროს, „რათა (ნინომ – ნ.გ.) ახაროს აღდგომაჲ შენი“.⁴² ზემოაღნიშნული მიმართების სისწორეს კი ადასტურებს წმ. ნინოს მონათხრობი თავისი ცხოვრების შესახებ, როდესაც ის იხსენებს, როგორ ემშვიდობება და მოძღვრავს მას იორდანეში მიმავალი

³⁶ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 141 (ტ).

³⁷ იქვე, გვ. 160 (ტ).

³⁸ იქვე, გვ. 142 (ტ).

³⁹ იქვე.

⁴⁰ იქვე, გვ. 161 (ტ).

⁴¹ იქვე.

⁴² იქვე, გვ. 114 (ტ).

მამა: „შენ მაგდანელისა მარიამის შური აღიღე სიყუარულისათვის ქრისტესისა და დათა მათ ლაზარესითა, და თუ შენ ესრწით გეშინოდის მისა, ვითარც მათ, მან ეგრწით მოგცეს ყოველი, რაჲსა სთხოვო მას, ოდეს რაჲ გინდეს მისგან“.⁴³ წმ. ნინომ აღასრულა მამის დამოძღვრა და ქრისტეს სიყვარულით აღსავსე სულით ექმნა ქართლს მოძღვრად, დედოფლად, „შესავედრებელ ყოველთა“. აღსანიშნავია, რომ წმ.ნინო სიკვდილის წინ მასთან მისულებს ასე მიმართავს: „ასულნო სარწმუნოვებისანო, მახლობელნო ღმრთისანო, დედოფალნო ჩემნო“.⁴⁴

მარიამ მაგდალინელის, კეთილმორწმუნე დედების და წმ. ნინოს სახეთა ურთიერთმიმართების განმსაზღვრელია ფარავანის ტბაზე კაბადოკიელი ქალწულისათვის ღვთისაგან ბოძებული ათი სიტყვა (დეკალოგი), რომელიც „დანერილი იყო ჰრომაელებრ და დაბეჭდული იყო იესუესი“.⁴⁵ ამ ათი სიტყვიდან – ერთი ლაზარეს დას, მარიამს, უკავშირდება; ხოლო მეშვიდე სიტყვა გვამცნობს უფლის სიყვარულს მარიამისადმი: „ფრიად უყვარდა მარიამ უფალსა, რამეთუ მარადის ისმენნ მისსა სიბრძნესა ჭეშმარიტსა“;⁴⁶ მეცხრე სიტყვაში კი იესოს მიმართვაა მარიამ მაგდალინელისადმი: „რქუა მარიამ მაგდალინელსა იესუ: „წარვედ, დედაკაცო, და ახარე ძმათა ჩემთა“.⁴⁷

ეს დეკალოგი წარმართულ ქართლში ქრისტიანობის „ნათლის გამობრწყინვების“ მაუწყებელია, წმ. ნინოს მოციქულებრივი ღვანლის დამამონებელია. აქ წარმოდგენილი მცნებები განსაზღვრავს წმ. ნინოს მისიას; იგი ერთგვარი გზისმკვლევეა მოციქულთა სწორის სახე-ხატისა. აქედან გამომდინარე, ზემომოხმობილი ორი სიტყვა წმ. ნინოს მიემართება, ვითარცა მარიამ მაგდალინელისა (რომელიც მოციქულთა სწორადაა მიჩნეული) და ლაზარეს დის, მარიამის, სულიერ დასა და მემკვიდრეს. სწორედ წმ. ნინო გამოარჩია უფალმა, რამეთუ მის სიყვარულსა და სიბრძნეს მიჰყვებოდა სიყრმიდანვე, წმ. ნინოს უნდა ეხარებინა ქართველთათვის „მიახლება ღმრთისა“, რომ „გამობრწყინდა ნათელი სამხრისა და მზე სიმართლისა“.

⁴³ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 110 (ტ).

⁴⁴ იქვე, გვ. 105 (ტ).

⁴⁵ იქვე, გვ. 116 (ღ).

⁴⁶ იქვე, გვ. 117 (ღ).

⁴⁷ იქვე.

თხზულებიდან ირკვევა, რომ წმ. ნინოსა და ათორმეტ დედათა მისიას სიმბოლურად აგრძელებენ დედოფალი და „დედანი იგი მთავარნი“, რომლებიც არ განეშორებიან სვეტი-ცხოველსა და პატიოსან ჯვარს: „ხოლო დედოფალი და სხუანი იგი მთავარნი დედანი არასადა განეშორებოდეს ეკლესიასა სუეტისა მის ცხოველისასა და ნათლისასა, რამეთუ ხედვიდეს სასწაულთა და კურნებათა მიუთხრობელთა“.⁴⁸

ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე ცხადი ხდება სიმბოლური მიმართება მარიამ მაგდალინელს, მართლმორწმუნე დედებსა და წმ. ნინოსა და ათორმეტ დედასთან დაკავშირებულ რეალიებთან. იესოს ჯვარცმის, მისი საფლავის, ანგელოზის ხილვის, მენელსაცხებლე დედებისგან უფლის აღდგომისა და გამოცხადების ხილვის, მათ მიმართ უფლის სიტყვა-მიმართვის, მონაფეთათვის ხარების ანარეკლი იხილვება უფლის კვართზე (საფლავზე) დაყრდნობილი სვეტი-ცხოველის მოკვეთის, „ვერ-აღმართების“, საყოველთაო მწუხარების, კეთილმორწმუნე დედების ქმედებების, უფლის სიტყვის – ხილვა-ჩვენებების, ნათელმოსილი ჭაბუკის მოვლინების და წმ. ნინოსადმი სიტყვა-უწყების, სვეტის „აღდგომისა“ და სასწაულის ხარების ეპიზოდებში; პარადიგმული შინაარსი ამოიკითხება მცხეთის, მეორე იერუსალიმის „სამოთხეში“, მაცვლოვანში აღსრულებულ სვეტიცხოველის სასწაულსა და მასთან დაკავშირებულ სიმბოლოებში, სვეტიცხოველის სახელდებაში.

სვეტიცხოველის ტაძარი – „წმიდა წმიდათა“ – უფლის გამოცხადების ადგილი – სვეტიცხოველის ტაძარს, როგორც მოსეს კარავსა და სოლომონის ტაძარს, „წმიდა წმიდათა“ ეწოდა, რადგან იგი ღვთის გამოცხადების ადგილი იყო – „... ქუემოსა ეკლესიასა ერქუა „წმიდა წმიდათა“.⁴⁹ ნიკოლოზ გულაბერისძის „საკითხავი“ არაერთგზის განმარტავს სვეტიცხოველის საზრისს ქართველთათვის: „... პირმშობაჲ შენ შორის საცნაურ იქმნების მორწმუნეთა ერისაგან... ღმერთი მარადის შენ შორის მკვდრ არს, ვითარცა იწოდებიცა საყდარ ღუთისა და წმიდა წმიდათა, რომელი მხოლოდ ესოდენ უკუჴ უეჭუჴლად ყოველთა მიერ კმა არს შესხმად და ქებად დიდებისა შენისა სანატრელისა, რაჴამს უკუჴ ღმერთი შენ შორის განსუჴნებულობდეს, მიმადლებულო“.⁵⁰ უფლის კვართის

⁴⁸ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 152 (ღ).

⁴⁹ იქვე, გვ. 160 (ტ).

⁵⁰ ნიკოლოზ გულაბერისძე, საკითხავი სვეტისა ცხოველისაჲ, კუართისა

დაფლვის ადგილი, სვეტის აღმართვასთან დაკავშირებული სასწაულები ღმერთის გამოცხადების, მყოფობის მაჩვენებელად მოიაზრებოდა. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ მრავალგზის აღნიშნავს სვეტისა და სვეტიცხოვლის საზრისს ქართლის გაქრისტიანების გზაზე, ვითარცა უდიდესი სინმინდისა, ღვთის ძლევამოსილებისა და მადლის ცხადყოფას.⁵¹ თავად წმ. ნინო აღსასრულის წინ მასთან მისულ სალომე უჟარმელს, პეროჟავრ სივნიელს და მთავრებს უამბობს თავისი ცხოვრების შესახებ და ღვთის ერთ-ერთ სასწაულად სვეტის აღმართვას ასახელებს. გავიხსენოთ ისიც, რომ წმ. ნინო მირიანს წერილით აუწყებს სოჯი დედოფლის მცხეთაში მისვლის მიზეზს; ამ შემთხვევაშიც, სხვა სინმინდეებთან ერთად, გამოკვეთილად სვეტიცხოვლის, სვეტისა და მაყვლოვანის ხილვა სახელდება: „დიდებითა სავსესა მას ტაძარსა ღმრთისასა... და ხილვაჲ სუეტსა მას წმიდასა, რომელი მკლავმან ღმრთისამან აღილო და ცით ჩამო თვთ დაემყარა ხარისხსა ზედა“.⁵² ამ მიმართებით, საყურადღებოა ურიადყოფილი აბიათარ მღვდლის სარწმუნოების შეცვლის მიზეზი; იგი წმ. ნინოს კურნებებსა და ჯვართა აღმართვასთან ერთად სვეტის აღმართვის სასწაულსაც ასახელებს: „მისგან ვიხილენ საკვრველებანი კურნებათანი და ნიშნი საზარელნი და სასწაულნი საშინელნი ამის სუეტისა აღმართებასა...“⁵³ თხზულებაში აღნიშნულია, რომ სვეტიცხოვლისა და მაყვლოვანის სასწაულის დიდება გასცდა ქართლის საზღვრებს და ქრისტიანულ სამყაროს ეხარა – იერუსალიმში, რომსა და კონსტანტინეპოლში ყველამ იცოდა ქართლის მოქცევის ამბავი, „...ეუწყნეს საქმენი იგი და სასწაულნი სუეტისაჲ მის და მაყვლოვანისაჲ მის საკვირველებანი“.⁵⁴

საყურადღებოა მირიან მეფის სიკვდილის წინ დანერგილი წიგნი, რომელშიც გამორჩეული ყურადღება ეთმობა ცხოველმყოფელ სვეტსა და სვეტიცხოველს. აქ მჟღავნდება მეფის ცნობიერი დამოკიდებულება სვეტის აღმართვის სასწაულისადმი: „მე ვიქმენ მორჩილ ბრძანებათა მისთა

საუფლოჲსი და კათოლიკე ეკლესიისაჲ, გვ. 113.

⁵¹ სვეტიცხოვლის შინაარსისა და სახისმეტყველების შესახებ იხ. რ. სირაძის წიგნი – *ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა*, I (თბილისი, 1992); მისივე, *კულტურა და სახისმეტყველება* (თბილისი, 2008).

⁵² მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 101 (¶).

⁵³ იქვე, გვ. 98 (¶).

⁵⁴ იქვე, გვ. 110 (¶).

(წმ. ნინოს – ნ. გ.), რომელიც მასწავა და აღვაშენე ეკლესია სალოცველად სამოთხესა მას მამათა ჩემთასა, და მას შინა სუეტი ესე ნათლისაჲ, რომელიც მე ყოლად ვერ შეუძლე ყოვლითა ძალითა და ცნობითა კაცობრივითა, ხოლო ღმერთმან მაღალმან მოავლინა ერთი მსახურთა მისთაგანი და წამის-ყოფითა მისითა ქუეყნით ცად აღინია. და თვთ თუალნი თქუენნი ხედვენ საშინელებასა მისა და მერმე კურნებათა მათ მისთა“.⁵⁵ სვეტიცხოვლის ეკლესიაზე საუბრისას იგი კვლავაც ცხოველმყოფელ სვეტზე ამახვილებს ყურადღებას: „და აღვაშენე ეკლესიაჲ მაყულოვანსა მას შინა ნინოჲსსა, და ვქმენ მას შინა საქმც, ქმნული უჩინოჲ და ცხადი, დიდებაჲ მაყულოვანთა მათ“.⁵⁶

ექვთიმე თაყაიშვილის „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ რუსული თარგმანის შესაბამის ადგილას⁵⁷ მაყვლოვანს უკავშირდება „უჩინო და ცხადი“ საქმე, რომელიც ამ ადგილს განადიდებდა. „უჩინო და ცხადი“ საქმის ქმნა, ჩვენი აზრით, მინიშნებაა სვეტის აღმართვის სასწაულზე, რომელიც უჩინოდ – ღვთაებრივი ძალით აღიმართა მათთვის საჩინოდ – ცხადად. სვეტი-ცხოველი მეფისა და ერისაგან მოიაზრება ვითარცა „ძალი ღმრთისაჲ“ და შიში აქვთ ამ ღვთაებრივი სვეტის მიმართ: „რამეთუ შიში დიდი დაცემულ იყო ყოველსა ზედა კაცსა სუეტისა მისგან ცხოველისა და ახედვიდა ყოველი კაცი მას ვითარცა ძალსა ღმრთისასა“.⁵⁸ იმდენად დიდია სვეტი-ცხოვლისადმი შიში და კრძალვა, ვითარცა ღვთის ძალის გამოხატულებისა, რომ მეფემ საკუთარი ცოდვების გამო ვერ გაბედა მის წინაშე მინის ამოკვეთა თავისი საფლავისათვის; მირიან მეფე ანდერძად უბარებს რევს, ფრთხილად იყოს, დაიმარხოს წმ. ნინოს მცნებანი და ურჩევს: „და თავი შენი შეჰვედრე სუეტსა მას ზეგარდამო დიდებულსა და ჯუარსა პატიოსანსა...“.⁵⁹

კ. კეკელიძე „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ წყაროების კვლევისას ნაძვის მოკვეთისა და მის სვეტად შემზადების ეპიზოდთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ აქ გამოყენებულია საქრისტიანო მწერლობაში ფართოდ

⁵⁵ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 161 (ტ).

⁵⁶ იქვე, გვ. 159 (ტ).

⁵⁷ ე. თაყაიშვილი, *ქართულ მატრიანეთა წყაროები, სამი ქრონიკა* (ტფილისი, 1900).

⁵⁸ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 160 (ტ).

⁵⁹ იქვე, გვ. 163 (ღ).

გამოყენებული აპოკრიფი – დავითს რჯულის კიდობანი იერუსალიმში როცა მიჰქონდა, ლიბანის მთიდან მოტანილი სამი მორჩი ეპყრა ხელთ: საროსი, ფიჭვისა და ნაძვისა. დავითმა ისინი ერთ ადგილას დარგო „და საღმრთოთა წამისყოფითა ერთად შეერთნეს და აღიზარდეს და იქმნეს ხე მაღალ და შუენიერ“. სოლომონის ტაძრის მშენებლობისას, მისთვის მოკვეთეს ეს ხე, ღვთის განგებით ის ტაძრისათვის ვერ გამოუყენებიათ. შემდგომში ამ მოკვეთილ ხეზე ჯვარს აცვეს უფალი. კ.კეკელიძის აზრით, „მცხეთის ნაძვს, რომელიც აგიოგრაფის ცნობით ლიბანიდან ყოფილა მოტანილი, ქრისტეს ჯვრად ვერ გამოიყენებდნენ. მას დარჩა ის დანიშნულება, რომელიც ჰქონდა სოლომონის ტაძარში ლიბანიდან მოტანილ დავითის ხეს: მცხეთის ტაძრის მთავარ ბურჯად იქცა“.⁶⁰

რ. სირაძის აზრით, სვეტი-ცხოველსა და სვეტიცხოველის ტაძარს სიმბოლურად უკავშირდება მამა ღმერთი, წმინდა სამება, კვართი უფლისა და აღდგომის იდეა, ღვთისმშობელი, 12 მოციქული და წმ. ნინო, რომლის ლოცვის წყალობითაც აღიმართა სვეტიცხოველი და რომელიც იყო ჩვენი „ახალი მოციქული“.⁶¹

ყოველივე ზემოაღნიშნულის მიხედვით, ცხადი ხდება სვეტიცხოველის სახელდების – „წმიდაა წმიდათა“ – საზრისი და მისი მნიშვნელობა ქართველთათვის. იგი ღვთის გამოცხადების ადგილია და მასში სვეტიცხოველის აღმართების სასწაული დედაბოძადაა „ზეცად აღწევნული“. ამ მიმართებით საინტერესოა ნიკოლოზ გულაბერისძის „საკითხავში“ სვეტისა და სვეტიცხოველის სახისმეტყველებითი გააზრება: „გიხაროდენ ჭოი! ეკლესია წმიდაო, რომელსა შიგან საშოსა გიპყრიეს ძუძუდ სუჭტი წმიდა ნათლისა მანოვნებელი არა ვიდრემე სძესა, არამედ მირონსა წმიდასა, უკუდავმოფელსა სულთასა, რომელიცა უშურველად უწყარობს ნეკტარსა მას უკუდავებისასა მაგემებელსა ყოველთა ქრისტე შემოსილთა ერთა სულებისასა“.⁶²

ამდენად, გასაკვირი არაა, „მეორედ იერისალჴმად“ მოაზრებულ მცხეთაში, „სამოთხის“ მაცვლოვანში აგებული ღვთის სახლი, სვეტიცხო-

⁶⁰ კ. კეკელიძე, *ეტიუდები*, I (თბილისი, 1956), გვ. 72.

⁶¹ რ. სირაძე, *ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა*, I (თბილისი, 1992), გვ. 119.

⁶² ნიკოლოზ გულაბერისძე, *საკითხავი სვეტისა ცხოველისაჲ, კუართისა საუფლოჲსი და კათოლიკე ეკლესიისაჲ*, გვ. 115.

ველი თავისი სინმინდეებით – უფლის კვართის საფლავითა და მასზე დაყრდნობილი ცხოველმყოფელი ნათლის სვეტით – მოსეს კარვის, რჯულის კიდობნისა და სოლომონის ტაძრის ანალოგიით „წმიდა წმიდათაჲს“ სახელს რომ ატარებს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ფაბულა ერთიანი არაა. თხზულების გამონვლილვით შესწავლა წარმოაჩენს, რომ ესა თუ ის მონაკვეთი (დამოუკიდებელ ფუნქციურ დატვირთვასთან ერთად) საფუძველს უმზადებს მომდენო ეპიზოდებს და სიმბოლური საზრისის ამოცნობის საშუალებას იძლევა. ამგვარი სააზროვნო სისტემის ძირითად ბირთვს და დამაკავშირებელ რგოლს ბიბლიური პარადიგმები წარმოადგენს.

„ბიბლიური ხატები და სიმბოლოები განსაზღვრავს ძველი ქართველი ავტორების მხატვრულ აზროვნებას, ბიბლიური ეთოსი კვებავს მის სულიერებას, ბიბლიური პიროვნებები და მოვლენები ცოცხლობენ მის ხილვებში“, – აღნიშნავს ზ. კიკნაძე.⁶³

ავტორთა მიერ თხრობის ამ მიმართებით წარმართვას გარკვეული მიზანი აქვს – ქართლის მოქცევა ბიბლიურ ამბებს დაუკავშირდეს და ისტორიული სინამდვილის საფუძველზე მისი ერთგვარი ანალოგი და მოდელი შეიქმნას, პარადიგმული სახისმეტყველების განმსაზღვრელი. ამ სისტემაშია მოქცეული წმ. ნინოსა და დედათა სიმბოლური მიმართება მარიამ მაგდალინელსა და მართლმორწმუნე ქალებთან, სვეტიცხოვლის „ვერ აღმართების“, აღმართვისა და თავის „ხარისხზე“ დამყარების სასწაულის დაკავშირება აღდგომის, გამოცხადებისა და ხარების ეპიზოდებთან, „მეორედ იერუსალჴმად“ მოაზრებულ მცხეთაში მოსეს კარვისა და სოლომონის ტაძრის ანალოგიით სვეტიცხოვლის „წმიდა წმიდათაჲს“ სახელდება; ცხოველმყოფელი სვეტისა და სვეტიცხოვლის, ვითარცა უფლის გამოცხადების ადგილად მიჩნევას კი ამოწმებს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ არაერთი ეპიზოდი.

ყოველივე ზემოაღნიშნული კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელოვნების, შინაარსის შემცველია „წმ.ნინოს ცხოვრების“ ტექსტი, პარადიგმული სახისმეტყველებისა და განსაზღვრებათა ამოუწურავი საუნჯე, ინტერტექსტუალიზმით გასააზრებელი.

⁶³ ზ. კიკნაძე, *საუბრები ბიბლიაზე* (თბილისი, 1989), გვ. 7.

ბიბლიოგრაფია

References

- Nikoloz Gulaberisdze, *Reading on the Life-Giving Pillar, the Lord's Tunic, and the General Church, in: The Paradise of Georgia*, edited by M. Sabinin (Petersburg, 1882) (in Georgian).
- K. Kekelidze, *Studies on the History of Old Georgian Literature*, vol. I (Tbilisi, 1956) (in Georgian).
- Z. Kiknadze, *Conversations about the Bible* (Tbilisi, 1989) (in Georgian).
- S. Metreveli, *Iconographic Metaphorical System of Georgian Hagiography* (Tbilisi, 2008) (in Georgian).
- Moktsevai Kartlisai* ("The Conversion of Kartli"), in: *Monuments of Old Georgian Hagiographic Literature*, I, edited by I. Abuladze (Tbilisi, 1963) (in Georgian).
- L. Pataridze, *Cristianization of Kartli*, in: *Religia*, No 3 (Tbilisi, 1992) (in Georgian).
- R. Siradze, *Georgian Hagiography* (Tbilisi, 1987) (in Georgian).
- R. Siradze, *Christian Culture and Georgian Literature*, I (Tbilisi, 1992) (in Georgian).
- R. Siradze, *"The Life of Saint Nino" and the Beginning of Georgian Hagiography* (Tbilisi, 1997) (in Georgian).
- R. Siradze, *Culture and Metaphorical system* (Tbilisi, 2008) (in Georgian).
- E. Taqaishvili, *Sources of Georgian Annals, Three Chronicles* (Tiflis, 1900) (in Russian).

Nana Gonjilashvili

Symbolic Attitude of St. Nino and Twelve Maids towards the Women Anointing Oil

"Moktsevai Kartlisai" (which is translated into Georgian as "Conversion to Christianity of the Kartli region") is the major source revealing St. Nino's image. In this literary work, at different stages of narration, similes, comparisons and paradigmatic images of St. Nino's life and deeds are revealed.

The work touches upon one of the problems concerning St. Nino's his-

torical and cultural image – that of her relationship with Mary Magdalene and the women with anointing oils. For this purpose, this work reveals the major episodes and events building up St. Nino's cultural and historical image. The textual analysis reveals the following ideas and features of St. Nino's image: Queen and Mother, equal to the Disciples, announcer, the Grail for Christening, pure and attractive, educator, light and giver of light, angel from heaven, preacher, priest, daughter of Armaz or Zaden, healer of the sick, "hostage", and "the liberator of the hostages", liberator, knowing the hidden, the one who brings "new life" and "new times", pure and blessed by God.

In order to perceive the verbal image of St. Nino, it is important to study the visions shown in the work. This article studies the event of the "non-erection" of two pillars made from a fir tree which had been cut down in order to make a foundation for a church. The episode involving St. Nino and twelve maids is also studied.

The fact that St. Nino and twelve maids stayed in the field of blackberries arguably has a symbolic value. It suggests remembrance of Christ and the twelve disciples.

This impression is made more vivid by the fact that St. Nino "interprets" the visions she had had to the twelve women in a proverbial, metaphoric way using the fact that the church, or "God's house", is built on the name of twelve disciples. Nevertheless, this episode can still be interpreted in a number of ways.

A thorough study of the episode, arguably, testifies the symbolic connection between the events connected with St. Nino, the twelve maids and the women anointing oil. According to the Gospels, Mary Magdalene and other faithful women were present at the crucifixion of Christ. On the first day of the week they went up to his grave with anointing oil. They (according to Apostle John, only Mary Magdalene) saw the angel of the God (according to Mark – a boy, Luke – two men, John and two angels) and were announced to the rising of the crucified God. They were the first to see (according to John – only Mary Magdalene) the risen Lord and told his disciples about this glorious event. From the events connected with the erection of "a life-giving pillar" in "St. Nino's life", though not being an exact analogy of the above-mentioned episodes from the Gospels, it is still possible to find common symbolic facts. Like Mary Magdalene and the women anointing oil, St. Nino and

twelve maids stay at the pillar which was not erected. Like Mary Magdalene who was standing at the grave weeping (John, XX:11). St Nino wept and shed tears on the pillar (f. 139); the life-giving pillar is at the place where God's robe was buried, thus symbolically this implies God's grave and God's rising.

Like the women anointing oil, only the virgin from Cappadocia and her accompanying women announced the word of God (two visions) and were sent the miracle - the pillar was approached by a boy enveloped in light (compare the vision of the angel of God seen by Mary Magdalene). Christ addressed Mary Magdalene after he had risen; similarly the boy bathed in light said three words to St. Nino and erected the life-giving pillar. This action implies the idea of rising from the dead. Similarly to Mary Magdalene and the women anointing oil, St. Nino and twelve women also had the mission to announce to King Mirian and the nation the miracle of the life-giving pillar. The mission of St. Nino and twelve women as enunciators is made visible by several episodes. Specifically, before departing for Kartli, Nino was blessed by the Patriarch of Joben and given the right to act as an enunciator of the rise of God to the Georgians. St. Nino was blessed by her father Zabulon which can be considered analogous to the episode of Mary Magdalene and the sisters of Lazarus. From ten speeches (words) from God (Decalogue) to the virgin from Cappadocia, one was connected to the sister of Lazarus (Mary), the seventh speech shows God's love towards Mary. In the ninth speech Jesus addresses Mary Magdalene (who is on a par with the Disciples) to announce his rise from the dead to his pupils. The concepts revealed in the Decalogue define the mission of St. Nino. St. Nino is shown as the spiritual sister and heiress of Mary Magdalene and Lazarus' sister - Miriam.

The symbolic connection between Mary Magdalene and faithful women, on the one hand, and St. Nino and twelve mothers, on the other, is implied by the name of Svetitskhoveli ("life-giving pillar") - "the holy of holies" - analogous to the temple of Solomon, Moses' tent and the place of the rising of God. The place where God's robe was buried and miracles connected with the erection of the pillar were looked at as God's appearance and His being there. "Conversion to Christianity of the Kartli region" mentions the importance of the life-giving pillar in the process of establishing Christianity in Georgia, which is looked at as the embodiment of holiness and omnipotence of God. This is once again confirmed by Nikoloz Gulaberisdze in his "Sermon".

ნანა გონჯილაშვილი

Thus, on the basis of the above-mentioned, we find it possible to argue that pointing the narration in this direction, the authors of “Moktsevai Kartlisai” serve a definite goal –to connect the conversion of Georgia to Christianity to Biblical events and to the creation of a model and analogue defining the paradigmatic stylistics of the work.

კახაბერ ლორია

კნუტ ჰამსუნის ერთი პიესის ინტერპრეტაციისათვის ქართულ და დასავლურ ლიტერატურათმცოდნეობაში

კნუტ ჰამსუნი ერთ-ერთი უდიდესი ფიგურაა XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის პირველი ნახევრის ევროპულ ლიტერატურაში. ჰამსუნის შემოქმედება საყოველთაოდაა აღიარებული ახალი სკანდინავიური ლიტერატურის ერთ-ერთ უთვალსაჩინოეს მიღწევად და მის ავტორს ხშირად, სრულიად დამსახურებულად, ნორვეგიელ დოსტოევსკისა ცი უწოდებენ. კნუტ ჰამსუნი მრავალმხრივი მწერალია როგორც სტილისტური, ისე ჟანრობრივი თვალსაზრისით: მის კალამს არაერთი მოთხრობა, რომანი, ლექსი, ნარკვევი თუ დრამატურგიული ნაწარმოები ეკუთვნის. ამ უკანასკნელთა შორისაა „დედოფალი თამარ“ – სამმოქმედებიანი პიესა, რომელიც ქართულ ისტორიულ რეალიებს ეხება და რომელიც პირველად 1904 წელს დაიდგა ქრისტიანის (ოსლოს იმდროინდელი სახელია) ნაციონალური თეატრის სცენაზე.

მანამდე, 1899 წელს, გენიალურმა ნორვეგიელმა მწერალმა თავად იმოგზაურა საქართველოსა და კავკასიაში პირველ მეუღლესთან – სილამაზითა და სიმდიდრით განთქმულ ბერგლიოტ ბეკთან ერთად. მოგზაურობამ ჰამსუნზე წარუშლელი კვალი დატოვა: „...ამაზე დიდსა და ლამაზ ზღაპარს მე ანი ველარასდროს განვიცდი. განსაკუთრებით მოგზაურობა მთებში ვლადიკავკაზიდან თბილისამდე... ეს სულ სხვა პლანეტაა, უფრო ლამაზი ადამიანები, უფრო წითელი ღვინო, უფრო მაღალი მთები. და ყაზბეგის ირგვლივ კი, მე მგონია, მთელი წლის განმავლობაში ღმერთი ბინადრობს...“¹, – წერდა ჰამსუნი 1900 წლის დეკემბერში თავის მეგობარს, ცნობილი ორიენტალისტის, პროფესორ ბრედ ქრისტენსენის დას – დაგნი ქრისტენსენს. იგივე განწყობა ჩანს ჰამსუნის წერილშიც ფინელ მეგობარ და წიგნის კომერსანტ ვენცელ ჰაგელსტამისადმი: „და მე რე კავკასია! ჩემს ყველაზე გაბედულ ფანტაზიაშიც კი ვერ წარმოვიდგენ-

¹ Knut Hamsuns brev 1896-1907, vol. 2, Ed. H. Naess (Oslo, 1995), S. 165.

დი ასეთ აღმატებულ რამეს. იგი ზოგჯერ ჩემზე ისე მოქმედებდა, რომ ტირილს ვინყებდი“.²

მოგზაურობის დროს დიდი მწერალი ანარმოებდა დღიურს, ინტერესით აკვირდებოდა ხალხს და ბუნებას, არკვევდა სხვადასხვა ისტორიულ დეტალებს. შედეგად, ჰამსუნმა შექმნა ორი მეტად საინტერესო ნაწარმოები, რომლებიც ზედიზედ გამოვიდა 1903 წელს. პირველი იყო საკუთრივ მოგზაურობის ქარგაზე აგებული მეტად ორიგინალური წიგნი „ზღაპრულ ქვეყანაში“, მეორე კი – „დედოფალი თამარ“.

„დედოფალი თამარ“ რომანტიკული პიესაა ძალზედ ბევრი აღმოსავლური ბრწყინვალეებითა და პოეზიით,³ – ასე უპრეტენზიოდ აფასებს მამის ნაღვანს ტურე ჰამსუნი. რაც შეეხება თავად კნუტ ჰამსუნს, იგი, საზოგადოდ, საკმაოდ მოკრძალებითა და ერთგვარი ირონიითაც კი უყურებდა თავის, როგორც დრამატურგის, საქმიანობას. ერთ-ერთ ამერიკელთან ინტერვიუში, რომელიც 1918 წელს ნორვეგიულ გაზეთ „ვერდენს განგში“ გამოქვეყნდა, კ. ჰამსუნს უთქვამს: „დრამებს არასოდეს დაგწერდი, ფული რომ არ მჭირდებოდა, მაგრამ ჰონორარი დადგმისათვის, რომელსაც წარმატება ხვდა წილად, შეიძლება საკმაოდ წამაქეზებლად მოქმედებდესო“.⁴ არის აზრი, რომლის მიხედვითაც ის ფაქტი, რომ ჰამსუნმა „დედოფალი თამარ“ იმ წლებში დაწერა, როცა მას დიდი ფინანსური პრობლემები ჰქონდა, შეიძლება არც ისე შემთხვევითი იყოს. დიდი მწერლის ვაჟი ტურე ჰამსუნი თავის მხრივ აღნიშნავს: „დიდი თანხა, რომელიც ახლა ცოლისგან ვალად დაედო (ბელგიასა და ნიდერლანდებში მოგზაურობისას 1902 წელს ჰამსუნმა სერიოზული თანხა წააგო აზარტულ თამაშებში – კ.ლ.), მას მძიმე ტვირთად აწვებოდა... მან გაყიდა თავისი ძვირფასი ნივთები, ოქროს მაჯის საათიც კი დააგირავა და, რათა კვლავ ფეხზე დამდგარიყო, შესაძლებლობების ზღვარზე მუშაობდა. შედეგად 1903 წელს მთელი სამი წიგნი გამოუშვა: მოგზაურობის აღწერა კავკასიიდან – „ზღაპრულ ქვეყანაში“, „დედოფალი თამარ“ და ნოველა-

² *Knut Hamsuns brev 1896-1907*, vol. 2, Ed. H. Naess (Oslo, 1995), S. 138-139.

³ Even Arntzen, *Se, Natten er livet og kvinden dets haersker. En intertekstuell analyse av Knut Hamsuns dramatik* (Universitetet i Tromsø, 1988), S. 117.

⁴ Amy Van Marken, *Hamsuns Dronning Tamara – Et matematisk bevis? Proceedings of the Fifth International Study Conference on Scandinavian Literature* (University College London, 6-10 July 1964), S. 28.

თა კრებული „კრატსკუგ (ბურქოვანი ტყე)“. ამან გადაატანინა ყველაზე უარესი“.⁵ სხვათა შორის ის, რომ შეიძლება გარკვეული მსგავსების და-ნახვა ჰამსუნის იმჟამინდელ მდგომარობასა და პიესაში თამარის მეულ-ლის მტკივნეულ “დამოკიდებულებით ურთიერთობას” შორის დედოფლის მიმართ, სრულიად აშკარაა ზოგიერთი მკვლევრისათვის.⁶

თავად ჰამსუნი იმთავითვე იყო დარწმუნებული პიესის წარმატებაში: „დარწმუნებული ვარ „თამარი“ ლამაზ წარმატებასა და საკმაოდ შილინგს მოიტანს,“ – უზიარებდა თავის ოპტიმიზმს იგი მეუღლეს ერთ-ერთ ნე-რილში. ამ განწყობას საფუძველიც ჰქონდა: ჰამსუნის წერილებიდან ირკვევა, რომ ქრისტიანიას სამეფო თეატრის შეფს, დანეშკოლდ სამსოეს ძალიან მოსწონებია პიესა და აღუნიშნავს, მასში არაერთი შესანიშნავი სცენა არისო.⁷ როგორც ჩანს, ასევე ძალზედ იმედიანად იყო განწყო-ბილი პიესის მომავალი დამდგმელი რეჟისორიც – ბიორნ ბიორნსონიც (გენიალური ნორვეგიელი პოეტის ბიორნსტიერნე ბიორნსონის შვილი). ამის თაობაზე გერმანელ გამომცემელსა და პირად მეგობარს ალბერტ ლანგენს ჰამსუნი წერს: „ბიორნ ბიორნსონი დარწმუნებულია „თამარის“ დიდ წარმატებაში და ის ხომ გამოცდილი თეატრმცოდნეაო“.⁸

და მართლაც, იმჟამად თორმეტჯერ ითამაშეს ქრისტიანიას სცენა-ზე „დედოფალი თამარ“, რაც, ერთი შეხედვით, მაშინდელი ნორვეგიული სინამდვილისათვის ცოტა სულაც არ იყო. თუმცა თავად ჰამსუნი მაინც უკმაყოფილო დარჩა წარმოდგენით... „აქ ქრისტიანიაში პიესა ძალზედ მოჭარბებული ოქროთი და ბრწყინვალეებით იდგმება, ძალზედ ბევრი დო-ლის რტყმევითა და კომერციით; ყველაფერი ხმაურში ჩაიძირა... „თამა-რი“ სულაც არ უნდა იდგმებოდეს ასე ბევრი აღჭურვილობით, ეს შე-ცდომაა. მაგრამ აქ ქრისტიანიაში ვერ შევძელი ეს შემეჩერებინა. ბიორნ ბიორნსონს სხვა არაფრის სწამს გარდა აღჭურვილობისა და ხმაურისა“,⁹ – წერდა ჰამსუნი. უფრო მეტიც, არცთუ აღფრთოვანებული და ცოტათი განზილებულიც კი ბიორნსონის დადგმით, ჰამსუნი იმავე ვენცელ ჰა-

⁵ Tore Hamsun, *Knut Hamsun* (Oslo, 1959), S. 164.

⁶ Amy Van Marken, *Hamsuns Dronning Tamara – Et matematisk bevis?* გვ. 27.

⁷ *Knut Hamsuns brev 1896-1907*, II, გვ. 236.

⁸ იქვე, გვ. 246.

⁹ იქვე, გვ. 256.

გელსტამისადმი წერილში „იმუქრებოდა“: „თავად ჩამოვალ (სტოკჰოლმში) და პიესას თავადვე დავდგამ. თან წარმატების გარანტიასაც ვიძლევიო“;¹⁰ – ასე მტკივნეულად განიცდიდა გენიალური მწერალი „თამარის“ ბედს. 1920 წელს, მას შემდეგ, რაც კნუტ ჰამსუნს ლიტერატურის დარგში ნობელის პრემია მიენიჭა, პიესისადმი – „დედოფალი თამარ“ – ინტერესი კვლავ განახლდა, განსაკუთრებით გერმანიაში – სამი ათეული წლის განმავლობაში პიესა გასაოცარი სისწრაფით იდგმებოდა გერმანიის თითქმის ყველა ქალაქში: დარმშტადში (1920), მიუნხენში (1923), ბერლინში (1923), კიოლნიში (1924), დრეზდენში (1929), ესსენში (1937), ჰამბურგში (1939), ჰანოვერში (1939), დარმშტადში (1940), ნეუსსში (1951)...¹¹

უნდა აღინიშნოს, რომ, მთლიანობაში, ჰამსუნის ამ ნაწარმოებს საკმაოდ არაერთგვაროვანი გამოხმაურება ჰქონდა და დღესაც აქვს როგორც ჩვენში, ისე სკანდინავიასა და საზოგადოდ დასავლეთში. წინააღმდეგობრივი და ზოგჯერ არც მთლად ობიექტურია (შეგნებულად ვარიდებ თავს შეიძლება უფრო შესაფერისი, მაგრამ უხერხული სიტყვების გამოყენებას) ჰამსუნის „კავკასიური თხზულებების“ შეფასება ზოგიერთი ქართველი ლიტერატორისა და პუბლიცისტის მხრიდან. მართალია, ზემოხსენებულის მხრივ „გამორჩეულ“ მდგომარეობაში „ზღაპრულ ქვეყანაში“ აღმოჩნდა, რომელიც არაერთი უცნაური განსჯისა და კომენტარის ობიექტი შეიქნა, მაგრამ ამ მხრივ არც ჰამსუნის პიესას დაჰკლებია ხელი. „ზღაპრულთან“ მიმართებაში უდავოდ „აღსანიშნავია“ ნოდარ კაკაბაძისა და ნოდარ რუხაძის შეფასება ამ, ჩემი ღრმა რწმენით, უბრწყინვალესი ლიტერატურული თხზულებისა, რომელსაც, სხვათა შორის, ჰამსუნის, სრული კატეგორიულობით, თავის ერთ-ერთ საუკეთესო ქმნილებად მიიჩნევდა: „ამ წიგნში მრავალი შეცდომა და კურიოზია, და, საერთოდაც, წიგნი მცდარი პოზიციიდანაა (!!!–კ.ლ.) დაწერილი. მწერალს ჩვენში ყოფნისას გარს გაუნათლებელი და გაურკვეველი ეროვნების ხალხი ეხვია; და რა გასაკვირია, რომ უცხოელი მწერალი ვერ გაერკვა საქართველოში ამ დროს შექმნილ სიტუაციაში“.¹² რაც შეეხება ჰამსუნის პიესას, ქარ-

¹⁰ Knut Hamsuns brev 1896-1907, II, გვ. 257.

¹¹ ო. ჟღენტი, წინათქმა „დედოფალი თამარის“ თარგმანისა, კ. ჰამსუნის, განცდილი და ნაოცნებარი კავკასიაში (თბილისი, 2006), გვ. 201.

¹² ნ. კაკაბაძე, ნ. რუხაძე, კნუტ ჰამსუნის და საქართველო, ლიტერატურული საქართველო, 12 თებერვალი, 1971.

თველთა მხრიდან კრიტიკა მას თავს ჯერ კიდევ 1904 წელს დაატყდა, როცა „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნდა ცნობილი პუბლიცისტისა და ლიტერატორის, ფ. გოგიჩაიშვილის შესაბამისი რეცენზია. აი, რამდენიმე ამონარიდი ამ პუბლიკაციიდან: „მორიდება, თავდაჭერილობა, სიმშვიდე, დარბაისლური სიტყვა-პასუხი – ყველა ის თვისებები, რომლებიც დამახასიათებელი ყოფილა ქართველი ქალისა ძველად, ეტყობა, ჩვენს ავტორს სრულიად არ სცოდნია“; „საზოგადოდ, ქართველის შინაგანი ბუნება, სულიერი ბეჭედი და თავისებურება გამოუცნობი და გაუგებარი დარჩენილა ნორვეგიელი მწერლისათვის“; „მწერალი სცდება და ძველ ქართველების ფსიქოლოგიას ეწინააღმდეგება“; „... ნაწარმოებში თამარი ბოლოს და ბოლოს უფრო წვრილმანი ჟინის პატრონი და ხასიათით სუსტი ადამიანი გამოდის, ვიდრე სულით მტკიცე და ენერგიით ძლიერი“; „დასანანია, ნორვეგიელ მწერალს ჰქონდა აქ შემთხვევა ერთი მეტად საინტერესო პირის ფსიქოლოგია გაერკვია და სულიერი მდგომარეობა ხელოვნურად დაესურათებინა“; „ერთის სიტყვით, ჰამსუნის პიესა საკმაოდ სუსტი ნაწარმოებია. ეტყობა, ავტორს მის დასაწერად დიდხანს არ უმუშავებია და ისეთი ფაბრიკული რეცეპტით გამოუცხვია, როგორაც ევროპაში ყოველ წლივ არა ერთი და ორი მდარე დრამა ცხვება“.¹³

კაცმა რომ თქვას, თითქმის ასევე „შეუვალია“ აკაკი განერელიაც: „...„დედოფალი თამარი“ არ შეიძლება კარგ ისტორიულ პიესად ჩაითვალოს, იგი უფრო თავისუფალი სტილიზაციაა ისტორიულ თემაზე. იმის გამო, რომ კნუტ ჰამსუნი საქართველოში სრულიად ინკოგნიტოდ იმყოფებოდა, ჩანს იგი თამარზე ზეპირ და ყურმოკრულ ცნობებს დაყრდნობია“.¹⁴ ჰამსუნის პიესა აღფრთოვანებით, „ბუნებრივია“, არც ნ. კაკაბაძისა და ნ. რუხაძის აქ ერთხელ უკვე ციტირებულ წერილშია მოხსენიებული.

არცთუ დიდი ხნის წინ, როცა გავბედე დიდი ნორვეგიელის „ზღაპრულ მოგზაურობას“ ლიტერატურულად „გამოვსარჩლებოდი“, თავს უფლება მივეცი, არ შევუბუბოდი ავტორიტეტებს და მიკიბ-მოკიბვის გარეშე მეთქვა ჩემი აზრი: „შეიძლება, ვივარაუდოთ, რომ გულწრფე-

¹³ ფ. გოგიჩაიშვილი, ნორვეგიული პიესა ქართველთა ცხოვრებიდან, *ცნობის ფურცელი*, 27 იანვარი, 1904.

¹⁴ აკ. განერელია, კნუტ ჰამსუნი და საქართველო, *სახალხო განათლება*, 25 იანვარი, 1989.

ლი პატრიოტული სუბიექტივიზმის გარდა, რომლის გამოც ქართველი ლიტერატორები ჰამსუნისაგან დოკუმენტური რეალობის აღწერას მოითხოვენ თუ მოელიან, დიდი ნორვეგიელის ზემოხსენებულ ნაწარმოებზე („ზღაპრულ ქვეყანაში“) მსჯელობისას მათ უბრალოდ არც სახელოვანი მწერლის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის კომპლექსური ცოდნა ჰყოფნით, რაც, შესაბამისად, ზოგჯერ საკმაოდ საეჭვო დასკვნებსაც განაპირობებს“. ¹⁵ მეტ-ნაკლებად იგივე უნდა ითქვას „დედოფალ თამარზეც“, თუმცა, საბედნიეროდ, არის გამონაკლისებიც: ქართულ ენაზე ამ პიესის ორივე თარგმანს წინ უძღვის, შესაბამისად, აკაკი გელოვანისა და ოლიკო ჟღენტის ზომიერი და საკმაოდ ობიექტური წინათქმები.

მაშინ, როცა ქართველი კრიტიკოსები და ლიტერატურათმცოდნეები ჰამსუნის დრამაში, უმეტესწილად მაინც, დოკუმენტურ-ისტორიული სინამდვილის ასახვას მოითხოვენ და, არსებითად, მხოლოდ ის აინტერესებთ (ფ. გოგიჩაიშვილის სიტყვები რომ გამოვიყენოთ), თუ „რამდენად არის მასში დაცული ისტორიული სიმართლე, რამდენად ეთანხმება და შეეფერება ეს „ქართველთა ცხოვრებიდან“ აღებული პიესა ქართულ ხასიათსა და ზნე-ჩვეულებას? რამდენად ჰგავს ჰამსუნის „თამარი“ ნამდვილ თამარს, საქართველოს დიდებულ მეფეს?“ ¹⁶ და ა. შ., არაერთი სკანდინავიელი თუ დასავლელი ლიტერატორი, ჩემი აზრით, ძირითადად სამართლიანად, ამ პიესაში სხვადასხვა მასშტაბისა და ხასიათის „ფარული სათქმელის“ ამოკითხვას ცდილობს. ამ მხრივ, უდავოდ, ერთ-ერთი ყველაზე ორიგინალურია ნიჭიერებით გამორჩეული ნორვეგიელი მკვლევარი ტრიგვე ბროტტოი, რომელმაც ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ოციან წლებში გააანალიზა ჰამსუნის შემოქმედება ფროიდისა და ადლერის თეორიათა ფონზე. ამ უაღრესად ორიგინალურ და ჰამსუნოლოგიაში, გარკვეულწილად, საეტაპო გამოკვლევებაში ტრიგვე ბროტტოი, სხვათა შორის, ეძებს იმის ახსნასაც, თუ რატომ „წერს ჰამსუნი თავის საუკეთესო წლებში ისეთ პიესას და ისეთ მისგან შორსმდგარ თემაზე, როგორიცაა

¹⁵ კ. ლორია, ფაქტობრივი რეალობა და მხატვრული მისტიფიკაცია ჰამსუნის „ზღაპრულ ქვეყანაში“, *ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები*, I საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები (თბილისი, 2007), გვ. 165.

¹⁶ ფ. გოგიჩაიშვილი, ნორვეგიული პიესა ქართველთა ცხოვრებიდან, *ცნობის ფურცელი*, 27 იანვარი, 1904.

პრინც გიორგის (ასე ჰქვია პიესაში პერსონაჟს, რომელიც უეჭველად დავით სოსლანის ისტორიული ფიგურის მიხედვითაა შექმნილი – კ. ლ.), დედოფალი თამარის და (ქართველების) ბრძოლა ურწმუნოთა წინააღმდეგ. მაშინ, როცა იგი სხვა დროს პრაქტიკულად ყოველთვის წერდა იმ გარემოზე, რომელსაც თავად უშუალოდ იცნობდა.¹⁷ ბროტტოი „ადვილად“ პოულობს ახსნას: „ზღაპრულ ქვეყანაში მოგზაურობისას ჰამსუნმა ისეთი გარემო იპოვა, რომელიც იმდენად შორეული იყო, რომ შეიძლებოდა მისი სამალავ ადგილად გამოყენება „დედოფალი თამარის“ სიმბოლური შინაარსისათვის“.¹⁸ მკვლევარი ჰამსუნის დრამაში ოიდიპოსის კომპლექსის გამოვლინებას ხედავს და თავისი შეხედულების დასადასტურებლად, შესაბამისი მეთოდოლოგიის მომარჯვებით, ნაწარმოების გამოწვლილვით ანალიზსაც ეწევა. სამართლიანობისათვის უნდა აღინიშნოს, რომ „დედოფალი თამარის“ ამ შესანიშნავი ლიტერატორიულ ნაკითხვას ბევრი სკეპტიკურად უდგება და ზოგიც უბრალოდ (არც მეტი და არც ნაკლები) გაუგებრობად აფასებს, მაგრამ ამავე დროს არსებობს ამ ნაკითხვის სრულიად დაუვიწყარი შეფასებაც, რომელიც სახელგანთქმულ ნორვეგიელ მწერალს სიგურდ ჰულს ეკუთვნის: „ძალზედ იშვიათია, რომ ლიტერატურის კრიტიკოსმა შეძლოს, ასე რომ ვთქვათ, მათემატიკური მტკიცებულების დადება, მაგრამ ამ შემთხვევაში ეს სახეზეა“.¹⁹ მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულწილად ვალიარებ ბროტტოის ანალიზის პრობლემურობას, მაინც ძალზედ ნიშანდობლივად მეჩვენება, რომ მკვლევარი ამ პიესაში „სიმბოლურ შინაარსს“ ეძიებს და არა, ვთქვათ, რაიმე ისტორიულ მოვლენათა დოკუმენტურ ან თუნდაც რეალისტურ ასახვას.

პიესაში რომ მხოლოდ ემპირიული პლანი არ არის, კაცმა რომ თქვას, თავად ჰამსუნიც გვეკარნახობს. ამ თვალსაზრისით „დედოფალი თამარის“ სრულფასოვანი გააზრებისათვის უაღრესად მნიშვნელოვნად ისევ ჰამსუნის ერთ-ერთი წერილიდან ამონარიდი მიმაჩნია: „ვაპირებ პატარა ლექსი დაწერო წიგნის დასაწყისში განსათავსებლად. მას მანდრაგორას ყვავილი ერქმევა. ის თითქოს განმარტავს პიესის არსს: რომ საქმე წყეულ სიყვარულის მცენარეს ეხება... მაგრამ ლექსი მხოლოდ წიგნში

¹⁷ Trygve Braatoy, *Livets cirkel: Bidrag til analyse av Knut Hamsuns diktning* (Oslo, 1954), S. 44.

¹⁸ იქვე, გვ. 226.

¹⁹ იქვე, გვ. 6 (წინათქმა წიგნის 1954 წლის გამოცემისათვის).

იქნება. სცენაზე ის არ გახმოვანდება“,²⁰ – წერდა ჰამსუნი მეუღლეს. აი, ამ ლექსის აკაკი გელოვანისეული თარგმანიც:

„ცხრა მთასა და ცხრა ზღვას იქით იზრდება მთის ფერდობზე ეს ყვა-ვილი პატარა, მთვარის შუქზე ნაპერწკლებად ინთება და ივსება შხამის ცვარით მათარა. ჯადოსნური ფესვი მისი ძვირდება, წვენი მისი ტანში ცეცხლად დაგივლის – ასეთია მანდრაგორას ყვავილი.

იცის მწარე, ჩუმი შურისძიება, ზოგს აგიჟებს, დამერწმუნეთ ამაში, ზოგს აიტანს სასიკვდილო ციება, ზოგან არის სიცილი და თამაში; ხან მშვიდია, ხან ერთობა დავაში. აუტყდება მწარე ენის ქავილი – ასეთია მანდრაგორას ყვავილი.

მაგრამ ზოგჯერ, სხივნათელი დილითა, გულეებს ისევ აუთრთოლებს ლამაზებს, დამზრალ იმედს ათბობს ტრფობის სხივითა, უანგარო სიყვარულით აღავსებს, მზერას აღხენს ისევ ფირუზივითა, მეგობარი, მზეში გამოყვანილი – ასეთია მანდრაგორას ყვავილი“.²¹

მანდრაგორა რომ დიდად უცნაური მცენარეა, რომელსაც, ჯერ კიდევ მითოლოგიური წარმოდგენების მიხედვით, ათასგვარი ძნელად დასა-ჯერებელი თვისება მიენერება, საზოგადოდ კარგადაა ცნობილი (აღბათ, არაა შემთხვევითი, რომ თავად ჰამსუნმა კიდევ სამი ლექსი უძღვნა ამ იდუმალ მცენარეს, რომლებიც უკვე ციტირებულ ლექსთან ერთად შევიდა 1904 წელს გამოცემულ პოეტურ კრებულში – „ველური ქორო“). სხვათა შორის, მეცნიერულმა გამოკვლევებმა გარკვეული „საფუძველიც“ კი მოუწახეს ამ უცნაურობებს, დაადასტურეს რა მცენარეში ნარკოტიკული ნივთიერებების შემცველობა. ჩვენთვის საინტერესო პიესის ტექსტში (ლექსის ჩათვლით) ეს მცენარე მხოლოდ ორჯერ გვხვდება და ისიც საკმაოდ გაკვირით. „დედოფალო, თითქოს იმ ბუჩქნარში მიმიძღვევი, სადაც მანდრაგორები ხარობენ. სახიფათო ყვავილებია, ისინი მერალაცას მმართვებენ..“ – ეუბნება თამარს მასზე ახალგაზრდა და უალრესად მომხიბლავი ტოვინელთა ხანი. „ისინი მეც მმართვებენ რალაცას. ბუჩქნარში ვართ ჩვენ ორივე“,²² – პასუხობს ქართველთა დედოფალი. სულ ეს არის, ასე ვთქვათ, ტექსტისეულ ზედაპირულ დონეზე. აქვე უნდა

²⁰ *Knut Hamsuns brev 1896-1907*, II, გვ. 237.

²¹ კნუტ ჰამსუნი, თამარ მეფე (პიესა, აკ. გელოვანის თარგმანი), *ხელოვნება*, 1991, N3, გვ. 138.

²² Knut Hamsun, *Dronning Tamara, Samlede verk*, Bd. 7 (Oslo, 1934), S. 51.

გავიხსენოთ, რომ ჰამსუნს საზოგადოდ ძალიან უყვარს ნანარმოებში „სათქმელის“ მაქსიმალურად შეფარვა, რაც ხშირ შემთხვევაში ცნობილი ნორვეგიელი მწერლისთვის ერთგვარი ლიტერატურული თვითმიზანიც კი ხდება ხოლმე. ამდენად, იმის ამოკითხვა პიესაში, რასაც ის ზემოხსენებულ წერილში მეუღლეს სრულიად გამჭვირვალედ წერს („რომ საქმე წყეულ სიყვარულის მცენარეს ეხება...“), გარკვეულ ჩაღრმავებასა და ძალისხმევას მოითხოვს. ნურც ის დაგვაფიქვდება, რომ, ჰამსუნის ზოგიერთი სხვა პიესისაგან განსხვავებით, „დედოფალი თამარ“ თავისთავად სულაც არაა ე. წ. „საკითხავი დრამა“ (არადა, ავტორის მიხედვით, ლექსი მანდრაგორაზე სცენაზე არ უნდა გაჟღერდეს!), არამედ, საკმაოდ გადატვირთულია ვიზუალური ეფექტებით. მართებულად შენიშნავს ოლიკო ჟღენტი თხზულების რიგით მეორე ქართული თარგმანის წინათქმაში, რომ „პიესის ნიშან-სიმბოლოთა სისტემა (ნისლი, მანდრაგორა) გადაჯაჭვულია ბუფონადურ-კარნავალურ სანახაობასთან (აღმოსავლური ცეკვები, მუსიკალური ჩანარები)“, ²³ რაც, ჩემი აზრით, თავის დროზე, გარკვეულწილად მაინც, უთუოდ იყო გათვლილი პუბლიკის მაქსიმალურად მოზიდვაზე, „ლამაზ ნარმატებასა და საკმაოდ შილინგის მოტანაზე“. ყოველივე ამასთან ერთად, არც ის უნდა დაგვაფიქვდეს, რომ მწერალი ამ დრამაში უაღრეს მნიშვნელობას ანიჭებდა „ფსიქოლოგიურ მართებულობას“ (ამ ტერმინს თავად იყენებს მეუღლის – ბერგლიოტისადმი წერილში, როდესაც ამ დრამის ფინალზე და ფინალის წინმსწრებ სცენებზე საუბრობს). ²⁴ უფრო მეტიც, შეიძლება საკმარისად დაბეჭდვით ითქვას, რომ „დედოფალი თამარ“ გარკვეული მნიშვნელობით სწორედაც რომ ე. წ. ფსიქოლოგიური დრამაა. იმავდროულად უეჭველად გასათვალისწინებელია ის საერთო კონტექსტი ჰამსუნის მთელი მრავალტომიანი შემოქმედებისა, რომლის გარეშეც ამ პიესის მხოლოდ უკიდურესად ცალმხრივი ნაკითხვა იქნება შესაძლებელი. ამიტომაც, მიუხედავად იმისა, რომ მოქმედება კავკასიაში ვითარდება და გმირებიც, ბუნებრივია, სკანდინავიელები არ არიან, შეცდომა იქნება, მაგალითად, არ დავინახოთ, რომ პრინცი გიორგიც ასევე „ნამდვილი ჰამსუნისეული გმირია“, რომელსაც, ისე როგორც ჰამსუნის არაერთ სხვა პერსონაჟს, სიყვარულის მიზეზით „სრულიად თავისუფლად“ შეუძლია აშკარაზე აშკარა სიგიჟის ჩადენა. და

²³ ო. ჟღენტი, წინათქმა „დედოფალი თამარის“ თარგმანისა, გვ. 203.

²⁴ *Knut Hamsuns brev 1896-1907, II*, გვ. 233.

ჰამსუნის გმირები ხომ პირდაპირ ფათერაკებს აგროვებენ, ან ხშირ შემთხვევაში უბრალოდ თავად უწევენ მათ პროვოცირებას. ამდენად, უალრესად ძნელია დაეთანხმო იმავე ფ. გოგიჩაიშვილს, რომელიც პიესაში გიორგის სრულიად თავზე ხელალებულ, მართლაც რომ „ჰამსუნისეულ“ მოქმედებას – შეეკრას მაჰმადიან მტერს და სამხედრო მარცხი მიაყენოს მასზე „გულგაციებულ“ თამარს, ზედმეტად გამარტივებულად, არც მეტი და არც ნაკლები, სასაცილოს უწოდებს. აღარაფერს ვამბობ იმ გაუგებრობაზე, რომ იგივე კრიტიკოსი ცდილობს ჰამსუნის პრინცი გიორგი, მხოლოდ და მხოლოდ სახელის გამო, გააიგივოს არა ისტორიულ დავით სოსლანთან (რაც ნაწარმოებში აბსოლუტურად ყოველმხრივია აშკარა), არამედ თამარის პირველ, წარმოშობით რუს მეუღლესთან; და როცა ამ მხრივ სრულიად ლოგიკურ წინააღმდეგობას აწყდება, ისევ ჰამსუნს უკიჟინებს საქართველოს ისტორიაში „ოროსნობას“.

ყოველივე ზემოხსენებულის კიდევ ერთხელ გააზრების შემდეგ, სურვილი მიჩნდება პიესისადმი და მისი გაუმართლებელი კუთხით კრიტიკისადმი ჩემი პოზიციის გასამყარებლად აკაკი გელოვანის, რომელმაც ავტორიზებული გერმანული და რუსული თარგმანების გამოყენებით ქართულად თარგმნა პიესა, აზრი მოვიშველიო: „ცხადია, ჰამსუნი ბევრგან გადაუხვევს ისტორიული სინამდვილიდან. მწერალს აქვს ამის უფლება და ეს არ უნდა ავხსნათ ისტორიის უცოდინარობით (!!! – კ. ლ.). ჰამსუნს ესაჭიროებოდა ძლიერი, დემონური ბუნების ადამიანები და სწორედ თამარში პოვა მისთვის საინტერესო სახე, რომელსაც უპირისპირდება მასავით ამაყი მეუღლე. გიორგის პატივმოყვარეობას საფუძვლად უდევს არა ანგარება, განდიდების სურვილი, არამედ პიროვნული, სულიერი სიამაყე. ზოგიერთი ქალური სისუსტისა და გაუბრალოების მიუხედავად ჩვენს წინ დგას ნამდვილი თამარი – დიდბუნებოვანი, მომხიბლავი, თავაზიანი, ტყვეთა შემბრალები, მონყალე დედოფალი, რომელიც თავისი კაცთმოყვარეობითა და ტაქტით სრულ კონტრასტს ქმნის აღმოსავლეთის მბრძანებლებთან.

ისტორიული ვითარება და კოლორიტი ძირითადად ზუსტადაა გადმოცემული, პიესაში ასახული ამბები – თამარის დიდება, საქართველოს სამეფოს სივრცე და ძლიერება, ხანთა და ათაბაგთა დამორჩილება, ყარსის აღება, რაც 1204 წელს ნამდვილად მოხდა, და სხვა, პიესას ანიჭებენ ქართულ ისტორიულ სინამდვილეზე აგებული ნაწარმოების მნიშვნელობას“.²⁵

²⁵ აკ. გელოვანი, შესავალი წერილი, კ. ჰამსუნი, თამარ მეფე, გვ. 136.

ის, რომ მთლიანობაში ჰამსუნმა, უპირველეს ყოვლისა, მაინც ისტორიულად რეალური თამარი დახატა და თანაც უაღრესად პოზიტიურად, ჩვენგან განსხვავებით, დასავლეთში არავის გაუხდია ორჭოფობის საგნად. უფრო მეტიც, ჰამსუნის მკვლევარი ემი ვან მარკენი, რომელიც სამართლიანად აღნიშნავს, რომ თამარი, როგორც ერთგვარი იდეალური ქალი, მნიშვნელოვანწილად გამონაკლისია ჰამსუნისეულ პორტრეტთა გალერეაში,²⁶ პარალელურად იმასაც დასძენს, რომ ჰამსუნის თამარში განხორციელებული ქალის ეს იდეალი სრულ თანხმობაშია თამარ მეფის იმ დახასიათებასთან, რომელსაც ცნობილი ისტორიკოსი ალლენი იძლევა 1932 წელს ინგლისურად გამოცემულ „ქართველი ხალხის ისტორიაში“ (და რომელიც არსებითად ჩვენს ქართულ სინამდვილეში კარგად ცნობილ თამარის ტრადიციულ ისტორიულ პორტრეტს წარმოადგენს). ეს ხელს არ უშლის ჰამსუნს, თავისი დრამის ცენტრალური ფიგურა ზედიზედ ჩააყენოს მწვავე და კონფლიქტურ სიტუაციებში, სადაც მისი სიყვარულის, რწმენის, ქალურობის (ამ სიტყვის ფართო და საუკეთესო გაგებით) ნამდვილი გამოცდა ხდება. თამარის გადაწყვეტილებები ხან ნაწილობრივ აფექტურია, ხანაც ნაკარნახევი გამჭრიახი ინტუიციით. ამიტომაცაა მისი ქმედება ხშირად სავსე წინააღმდეგობრიობით, მაგრამ, როგორც ემი ვან მარკენი მოხდენილად შენიშნავს, „თუმცა შეიძლება ზოგჯერ მერყევიც იყოს, მისთვის (ჰამსუნის თამარისთვის – კ.ლ.) სრულიად უცხოა სიცრუე ან ლალატი, ... იგი საოცრად მგრძობიარეა თავის სპონტანურობაში. თავისი ხალხისთვის ის ბრძენი მონარქია, შვილებისათვის მზრუნველობით აღსავსე დედა და მეუღლისთვის კი უნდა, რომ უბრალოდ იყოს ქალი, ქალი, რომელსაც სურს, რომ უყვარდეს და ისიც უყვარდეთ“.²⁷ დიდად უცნაურია, რომ ყოველივე ამას, რისი ამოკითხვაც პიესაში რაიმე თავსატეხს ნამდვილად არ უნდა წარმოადგენდეს, სულაც არ გამოუწვევია თხზულებისადმი ზოგიერთი ქართველი ლიტერატორისა თუ პუბლიცისტის არამცთუ აღტაცება, არამედ უბრალო კეთილგანწყობაც კი.

ერთხელ უკვე შევნიშნე, რომ „დედოფალი თამარ“ არ შეიძლება ჰამსუნის მთელი შემოქმედების კონტექსტიდან ამოგლეჯილად განიხილებოდეს. სხვადასხვა მიზეზის გამო არაა გასაკვირი, რომ დასავლეთში ამ

²⁶ Amy Van Marken, *Hamsuns Dronning Tamara – Et matematisk bevis?* გვ. 29.

²⁷ იქვე, გვ. 38.

მხრივ მიდგომა უფრო შესაფერისია, ვიდრე ჩვენთან. უაღრესად საინტერესოდ მეჩვენება ჰამსუნის ცნობილი ნორვეგიელი მკვლევრის, ჰამსუნის საზოგადოების პრეზიდენტის, ევენ არნტზენის დაკვირვება, როდესაც ის თავის საკმაოდ ადრეულ ნაშრომში ჰამსუნის დრამატურგიის შესახებ „დედოფალ თამარის“ ინტერტექსტუალურ ანალიზს გვთავაზობს გენიალური მწერლის სხვა პიესებისა და არამართო პიესების ფონზე. ევენ არნტზენი ირწმუნება,²⁸ რომ ჰამსუნის ნაწარმოებებში ხშირად საქმე გვაქვს „რთულ არქეტიპულ მოძრაობასთან“. მკვლევრის მტკიცებით, ეს არის „აურატიული ტრანსცენდენტის ძიება“, მცდელობა დაბრუნებისა დაკარგული სანყისისადმი, ბუნებრივი მდგომარეობისადმი. არნტზენის მტკიცებით, ეს არის ძირეული ესთეტიკური ტენდენცია ბევრი ფიგურისათვის ჰამსუნის ტექსტებში. ამგვარ „აურატიულ ძიებას“ ხედავს მკვლევარი, როგორც თავად აცხადებს, მოჩვენებითად (!!! – კ.ლ.) აღმოსავლურ პიესაშიც „დედოფალი თამარ“, სადაც თამარი და მისი მეუღლე ცხოველი მონატრებით ისწრაფვიან იმ დაკარგული ჰარმონიისაკენ, რომელსაც პიესაში „თბილისის დრონი“ განასახიერებს. არნტზენი „აურატიული ტრანსცენდენტის ძიებას“ სრულიად აშკარად ხედავს ჰამსუნის „ზღაპრულ ქვეყანაშიც“ (ისევე როგორც სხვადასხვა ნაწარმოებში, რომლის მოქმედებასაც ჰამსუნი მის მშობლიურ ნურლანდში ავითარებს). უნდა ვივარაუდოთ, რომ სწორედ ამ სახის ძიებაა, რომელიც ჰამსუნისათვის კავკასიასაც ნურლანდით მახლობელსა და მშობლიურს ხდის. როგორც ჩანს, ასე მყარდება დიდი ნორვეგიელის შემოქმედებაში მისტიკური კავშირი ორიენტულ და ოქსიდენტულ „ზღაპრულ ქვეყნებს“ შორის. ასე რომ, ჰამსუნის პიესა საქართველოზე გაცილებით მრავალპლანიანი და არაორდინალური ნაწარმოები შეიძლება აღმოჩნდეს, ვიდრე ეს მის ზოგიერთ ქართველ (ან ზოგჯერ თუნდაც არაქართველ) კრიტიკოსს წარმოუდგენია.

როდესაც „დედოფალ თამარზე“, სხვა ნიშან-თვისებებთან ერთად, როგორც „ფსიქოლოგიურად მართებულ“ ნაწარმოებზეც საუბრობენ, აუცილებლადაა გასათვალისწინებელი ის, რასაც მინესოტის უნივერსიტეტის პროფესორი მონიკა ზაგარი უწოდებს „ბრძოლას სქესთა შორის“.²⁹ საქმე ისაა, რომ, ერთი მხრივ, თამარი მრავალი თვალსაზრისით მარ-

²⁸ Even Arntzen, *Se, Natten er livet og kvinden dets haersker*. გვ. 168.

²⁹ Monika Zagar, *Knut Hamsun's Taming of the Shrew? A Reading of Dronning Tamara, Scandinavian Studies*, 70/3 (1998), p. 346.

თლაც რომ იდეალად მოჩანს ჰამსუნის ქალ პერსონაჟთა გალერეაში. ამავე დროს, დიდ სკანდინავიელ მწერალს ქალის როლზე სამყაროსა და საზოგადოებაში თავისი მკვეთრად ჩამოყალიბებული შეხედულებები ჰქონდა, რასაც ის როგორც მხატვრულ შემოქმედებაში, ისე (ალბათ, კიდევ უფრო მძაფრად) პუბლიცისტურ თხზულებებში გადმოსცემდა. ნუ დაგვაკინწყდება, რომ „დედოფალი თამარ“ იმ დროისათვის იწერება, როცა ევროპაში უკვე იწყება „გენდერული ანარქია“. ჰამსუნი, როგორც ულტრაკონსერვატორი ამ საკითხებში, ხმალამოღებული ებრძვის მსგავს ტენდენციებს. არადა, მისი თამარი ხომ ყველაფერთან ერთად, თუნდაც გარკვეული პირობითობის დაშვებით, „თანამედროვე ქალია, გადაცმული შუა საუკუნეების ტანისამოსში“.³⁰ ის ძალმოსილი და უაღრესად წარმატებული ადამიანია, მაშინ როცა, მთლიანობაში, მისი ქმარი მაინც მხოლოდ მისი აჩრდილია თითქმის ყველა თვალსაზრისით. 1903 წელს ჰამსუნი წერს ვენცელ ჰაგელსტამს: „არ ვიცოდი, რომ ლერმონტოვს ჰქონია დანერვილი ლექსი თამარზე. მე განუწყვეტლივ ისტორიას მივსდევდიო“.³¹ მიუხედავად იმისა, რომ ჰამსუნი არსად აკონკრეტებს წყაროებს, რომელსაც ის ეყრდნობოდა, პიესაში, ჩემი აზრით, მართლაც არაერთხელ ჩანს, რომ მწერალმა თამარი და მისი ეპოქა, გარკვეულ დონეზე მაინც, სპეციალურად შეისწავლა. მაგალითად, პიესიდან ირკვევა, რომ მწერალმა ის, მეცნიერულად საკმაოდ საფუძვლიანი, მოსაზრებაც კი იცის, რომლის მიხედვითაც თამარის ბავშვების – გიორგისა და რუსუდანის მამა (ისტორიულად დავით სოსლანი, პიესაში კი პრინცი გიორგი) თავადაც ბაგრატიონია. სავარაუდოდ, ჰამსუნმა ძალიან კარგად იცის ისიც, რომ თამარს ქართულ სინამდვილეში ყოველთვის მეფე ეწოდებოდა, მაგრამ ამ ფაქტს მწერალი, საკმაოდ თვითმიზნურად და, იმავე დროს, ლიტერატურული თვალსაზრისით ნამდვილად მოხდენილად, სიტუაციისთვის ერთგვარი გროტესკულობის მისანიჭებლად იყენებს. მართლაც, თითქოსდა რა შეიძლება გამოხატავდეს უფრო ნათლად „გენდერულ ანარქიას“, ვიდრე ის, რომ დედოფალს ერთ მშვენიერ დღეს, თუნდაც მისი ლაშქრის სამხედრო წარმატების აღსანიშნავად, მეფეს დაარქმევენ. ამის შესახებ პიესაში პრინცი გიორგი შეუფარავი უკმაყოფილებითა და თვითირონით ამბობს:

³⁰ Monika Zagar, *Knut Hamsun's Taming of the Shrew? A Reading of Dronning Tamara*, გვ. 353.

³¹ *Knut Hamsuns brev 1896-1907*, II, გვ. 240.

„ადრე დედოფლის ქმარი ვიყავი, ახლა მეფის ცოლი ვიქნებიო“.³² მაგრამ ყოველივე ამას შემდგომი განვითარება მოჰყვება: თამარი მალე მტრის მიერ თავისი ვაჟის გატაცების ამბავს გაიგებს, რასაც ის მის მიერ მეფის ტიტულის მიღებაზე თანხმობასთან აკავშირებს. ამავე დროს, თამარი თვლის, რომ ეს აგრეთვე ერთგვარი სასჯელია მისი მსუბუქი ფლირტისათვისაც ტოვინელთა ხანთან. ამ ფონზე დედოფალი აცნობიერებს, რომ ის უპირველესად დედაა (ჰამსუნის წარმოდგენით, ქალისათვის ყველაზე შესაფერისი მდგომარეობა სამყაროში) და მხოლოდ ამის შემდეგ მონარქი ან, მით უმეტეს, სექსუალური არსება. ასე რომ, როგორც მეტ-ნაკლებად სიღრმისეული დაკვირვებითაც ჩანს, ჰამსუნი თამარის სახეში, არც მეტი და არც ნაკლები, თავისი მსოფლმხედველობის ზოგიერთი უმთავრესი პრინციპის რეალიზებასაც საკმაოდ მიზანსწრაფულად და თანამიმდევრულად უნდა ცდილობდეს. ეს გარემოება ძალზე საგულისხმოა, რადგანაც არსებითად სხვა განზომილებას ანიჭებს ქართული ისტორიული სინამდვილის მიხედვით შექმნილ ამ „უპრეტენზიო“ პიესას სრულიად ჰამსუნის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში.

დასასრულ, მინდა აღვნიშნო, რომ ჰამსუნის თხზულების – „დედოფალი თამარ“ არაერთგვაროვანი და ზოგჯერ წინააღმდეგობრივი შეფასებაც კი ქართულ თუ დასავლურ ლიტერატურათმცოდნეობაში, თავისთავად, სულაც არაა გასაკვირი. ჰამსუნის შემოქმედება, მთლიანობაში, უაღრესად რთული და მრავალწახნაგოვანი მოვლენაა, ხოლო დიდი სკანდინავიელი მწერლის კონკრეტული ნაწარმოებები, იშვიათი გამონაკლისების გარდა, თავის თავშივე გულისხმობენ ტექსტის სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციის გარდაუვალ შესაძლებლობას. ამ მხრივ ჰამსუნი თავის თავს არც ზემოხსენებულ დრამაში ღალატობს, რაც „ქართველთა ცხოვრებიდან აღებულ“ ამ პიესას გენიალური ნორვეგიელი მწერლის მრავალმხრივ ფენომენური შემოქმედების ორგანულ ნაწილად წარმოაჩენს.

³² Knut Hamsun, *Dronning Tamara*, გვ. 69.

ბიბლიოგრაფია

References

- A. Gatsrelia, Knut Hamsun and Georgia, *Newspaper Sakhalkho Ganatleba (Public Education)* (in Georgian), 25. 01. 1989.
- Ph. Gogichaishvili, Norwegian Play from the Life of the Georgians, *Newspaper Tsnobis Purceli (A News Page)* (in Georgian), 27.01. 1904.
- N. Kakabadze, N. Rukhadze, Knut Hamsun and Georgia, *Newspaper Literaturuli Saqartvelo (Literary Georgia)* (in Georgian), 12. 02. 1971.
- K. Loria, Factual Reality and Artistic Mystification in Hamsun's "Fairy Land". *Modern Concerns of the Literary Criticism, International Symposium (materials)* (in Georgian) (Tbilisi, 2006), pp. 160-171.
- O. Zhgenti, Introduction to the Translation of Hamsun's "The Queen Tamar", in: Knut Hamsun, *The Experienced and Desired in the Caucasus* (in Georgian) (Tbilisi, 2006), pp. 197- 206.
- K. Hamsun, The Queen Tamar (Translation and Preface by A. Gelovani), *Anthology "Khelovneba" (Art)* (in Georgian), 3/1991, pp. 135-166.
- E. Arntzen, *Se, Natten er livet og kvinden dets haersker. En intertekstuell analyse av Knut Hamsuns dramatik* (Universitetet i Tromsø, 1988).
- Trygve Braatoy, *Livets cirkel: Bidrag til analyse av Knut Hamsuns diktning* (Oslo, 1954).
- K. Hamsun, *Samlede verk*, Bd. 7 (Oslo, 1934).
- Knut Hamsuns brev 1896-1907*, vol. II, ed. H. Naess (Oslo, 1995).
- T. Hamsun, *Knut Hamsun* (Oslo, 1959).
- A. V. Marken, Hamsuns Dronning Tamara – Et matematisk bevis?, *Proceedings of the Fifth International Conference on Scandinavian Literature* (University College London, 6-10 July 1964), pp. 23-42.
- M. Zagar, Knut Hamsun's Taming of the Shrew? A Reading of Dronning Tamara, *Scandinavian Studies*, 70/3 (1998).

Kakhaber Loria

Towards the interpretation of a play by Knut Hamsun in Georgian and Western Literary Criticism

In 1899, after his travels in Georgia and the Caucasus, Hamsun created two interesting plays which were published in quick succession in 1903. The first of these was an original book *"In a Fairytale Land"* based on the author's impressions of his travels, and the other was *"Queen Tamar"*.

"Queen Tamar" was first staged in the National Theatre of Christiania in 1904. Afterwards it was performed twelve times, which was not a fact of insignificant importance for the Norwegian reality of that period. When Hamsun was awarded the Nobel Prize for Literature, the play enjoyed a revival of interest once more. This was particularly true in Germany where it was performed in almost every town with an unbelievable frequency.

It is worth noting that this play by Hamsun evoked and still evokes quite an extraordinary reaction in Georgia, Scandinavia and other Western countries. Georgian critics discussed it as early as in 1904. *"Hamsun's play is rather weak. The author must have spent little time on writing it and must have baked it according to the recipe well and frequently used in Europe on dramas of low quality,"* these dramatic words were used in an article published in *"Tsnobis Purtseli"* by a well-known writer and literary critic Philippe Gogichaishvili.

Later A. Gatsrelia wrote, *"Queen Tamar can't be considered as a good historical play. It seems more to be a free stylisation on a historical theme. As Knut Hamsun visited Georgia incognito, he must have based his play about Tamar on oral information only."*

"Queen Tamar" did not evoke admiration either in the article on *"The Caucasian Works/Essays"* by Knut Hamsun written by Nodar Kakabadze and Nodar Rukhadze.

A number of Scandinavian and Western literary critics make an attempt to read *"implicit, hidden facts"* of various characters and scopes. From this point of view, the words of one of the most original researchers, Trigge Brottoi, are particularly worth mentioning. As early as in the 1920s, he analysed the works by Hamsun against the background of the theories of Freud and Adler. Trigge sees the realisation of the complex of Oedipus in this drama.

Amy Van Marken, Hamsun's biographer, writes righteously that Tamar,

seen by Hamsun as an ideal woman, is mostly an exception from the gallery of the portraits depicted by the playwright. She also adds that this ideal woman depicted by Hamsun is in complete accord with the description of Tamar, which provides a traditional historical portrait of Tamar well-documented in our reality.

The fact that "Caucasian Essays" cannot be analysed in isolation from the context of Hamsun's works is a fact acknowledged more widely in Western Europe than in Georgia. From this point of view, the observation of a researcher and President of Hamsun Society, Arntzen, seems to be most interesting. In his work on Hamsun's plays, the researcher provides us with the inter-textual analysis of "Queen Tamar" against the background of other works by the writer. Arntzen is sure that Hamsun's works frequently reveal "*complex archetypal movement*", "*search for auratian transcendent*", "*the endeavour to return to the lost primal natural state*". According to Arntzen, this is a major artistic tendency for many a figure in Hamsun's texts. This "auratian search" as argued by the scholar is seen, though not explicitly, in an oriental play "Queen Tamar".

While arguing about "Queen Tamar", I believe Monika Zagar's words "*battle between sexes*" should also be considered. On the one hand, Tamar is an ideal figure among the women-characters created by Hamsun. On the other hand, the great Scandinavian writer had well-established opinions about a woman's mission in the world and society. It should not be forgotten that "Queen Tamar" was being created in the period when "gender anarchy" was just starting in Europe. Hamsun, as an ultra-conservative in these matters, was fighting fiercely against such tendencies.

The analysis of previous interpretations of Hamsun's play "Queen Tamar" makes it obvious that this play was assessed from different and, sometimes even contradictory points of view, which is not a surprising fact. Hamsun's creative works are extremely complex and display many-fold phenomena. In addition, they include, by definition, the possibilities of various interpretations.

მანანა გელაშვილი

ფოლკნერის პერსონაჟები და დროის პრობლემა

მოდერნისტული ლიტერატურის ერთ-ერთი მახასიათებელი დროის პრობლემისადმი გაზრდილი ინტერესია. ძველი მწერლებისაგან განსხვავებით, რომლებიც დროს უფრო ინტუიტიურად აღიქვამდნენ, ანუ იღებდნენ დროსა და სივრცეს, როგორც მოცემულობას და არა როგორც პრობლემას, თანამედროვე მწერალთა უმეტესობისათვის იგი ურიცხვ რეფლექსიათა წყაროდ, ხშირად კი ესთეტიკური თამაშის საგნადაც კი იქცა. იმით აიხსნება ის ფაქტი, რომ მოდერნისტთა შემოქმედებაში დროის კატეგორია არა მხოლოდ მხატვრული ნაწარმოების აგების ანუ თხრობის საშუალებაა, არამედ პრობლემა, რომელსაც ავტორი და მისი პერსონაჟები თავისებურად გაიაზრებენ. ამიტომ, დროის პრობლემა მოდერნისტული ლიტერატურის ერთ-ერთ ცენტრალურ თემად იქცა, დაკარგული დროის ძიება კი – პერსონაჟთა მამოძრავებელ იმპულსად.

ფოლკნერის მთელი შემოქმედება დროის პრობლემის მრავალ სხვადასხვა ასპექტს მოიცავს. დროის თავისებურმა გააზრებამ გამოხატულება პოვა, ერთი მხრივ, მის ნაწარმოებთა ნოვატორულ პოეტიკაში, მეორე მხრივ კი ერთ-ერთ ცენტრალურ კითხვადაც იქცა, რომელსაც ფოლკნერის პერსონაჟები სხვადასხვაგვარად პასუხობენ. ამჯერად ყურადღებას სწორედ იმ საკითხზე შევაჩერებთ, თუ როგორია პერსონაჟების დამოკიდებულება დროისადმი.

ცნობილმა ფოლკნეროლოგმა ო. ვიკერიმ ფოლკნერის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ რომანს – „ხმაური და მძვინვარება“ – მოსწრებულად „დროის წინააღმდეგ ამბოხი“ უწოდა.¹ ვფიქრობ, რომ ეს ფრაზა ფოლკნერის მთელ შემოქმედებაზე შეიძლება განვავრცოთ, რადგან მის რომანებში თითქმის ყველა გმირი დროსთან კონფლიქტშია. თუმცა, ბუნებრივია, რომ ეს კონფლიქტი სხვადასხვა სახეს იღებს, რადგან სხვადასხვა პერსონაჟი სხვადასხვაგვარად რეაგირებს „დროთა კავშირის

¹ O. W. Vickery, *The Novels of William Faulkner, A Critical Interpretation* (Louisiana State University Press, 1959), p. 24.

რღვევაზე“ და სხვადასხვაგვარ გამოსავალს ეძიებს. იმის მიხედვით, თუ რა მიმართებაში არიან ფოლკნერის პერსონაჟები დროის პრობლემასთან, ისინი რანდენიმე ჯგუფად შეიძლება დავყოთ.

ამათგან ყველაზე საინტერესო გმირთა ის ჯგუფია, რომელსაც პირობითად „მაძიებელი პერსონაჟი“ შეიძლება ვუწოდოთ, რადგან მათი ცხოვრება ჩვეულებრივ ცხოვრების საზრისის და მასში საკუთარი ადგილისა და დანიშნულების, ანუ პიროვნული თვითობის ძიებაა. ამ ძიებაში დროის გააზრებას ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია. მაძიებელი გმირი დროის შეუცნობადობასა და შეუქცევადობას მძაფრად ტრაგიკულად აღიქვამს. ჟან-პოლ სარტრი მაძიებელ გმირს „ფოლკნერის ადამიანს“ უწოდებს, რადგან ეს პერსონაჟი მეტწილად ფოლკნერის რომანების პროტაგონისტს წარმოადგენს. სარტრი მიიჩნევს, რომ „ფოლკნერის ადამიანი დიადი, უღმერთო, ღვთაებრივი ცხოველია, დაბადებიდანვე დაკარგული და თვითგანადგურებისაკენ მიდრეკილი“.² ამგვარ გმირებს მიეკუთვნებიან ბაიარდ სარტორისი („სარტორისები“), კვენტინ კომპსონი („ხმაური და მძვინვარება“ და „აბესალომ, აბესალომ“), ჯო ქრისმასი („აგვისტოს ნათელი“), დარლ ბანდრენი („მომაკვდავი რომ ვესვენე“). ამ პერსონაჟთა არსებობა ფოლკნერის ცნობილი გამონათქვამის – „არ არსებობს არავითარი იყო, წარსული არის“ – მხატვრულ ხორცშესხმას წარმოადგენს. აღსანიშნავია ისიც, რომ წარსული, რომელიც ფოლკნერის მაძიებელი პერსონაჟისათვის არა მხოლოდ საკუთარი წარსულია, არამედ უმეტეს შემთხვევაში ოჯახის, უფრო ვრცლად კი მთელი სამხრეთის კოლექტიური წარსული, ფოლკნერის ყველა მაძიებელი გმირის ბედისწერად წარმოგვიდგება. ბაიარდ სარტორისიცა და კვენტინ კომპსონიც თავისი არისტოკრატიული ოჯახებისა და სამხრეთის რაინდული წარსულის შესახებ შეთხზული მითისა და მისი ეთიკური ნორმების დაცვას უძღვნიან სიცოცხლეს. ამოტომ, დრო მათი ყველაზე დიდი მტერია, რადგან მას ცვალებადობა მოაქვს და მითის ხელოვნურობას ააშკარავებს.

დროის წინააღმდეგ ამბოხი ყველაზე მძაფრ გამოხატულებას კვენტინ კომპსონის სახეში პოულობს, რომელიც ივინყებს მამის შეგონებას, რომ დროსთან ჭიდილი შეუძლებელია, რადგან არათუ გამარჯვება, არამედ შებრძოლებაც კი მხოლოდ ფოლოსოფოსთა და ბრიყვთა ილუზიაა და ამბოხის ნიშნად მამის ნაჩუქარ საათს ამტვრევს. კვენტინის აზრით, საა-

² Jean Paul Sartre, *Literary and Philosophical Essays* (London, 1958), p. 74.

თი მატყუარაა, რადგან იგი დროს წრეზე მბრუნავად წარმოადგენს და ამით ილუზიას ქმნის, რომ ადამიანის გამოცდილების დროც შეიძლება ციკლური იყოს (ეს საათი, რომელიც კვენტინის მამისთვის თავის მხრივ მამას უჩუქებია, ალბათ, ერთხელ კიდევ მიგვანიშნებს წარსულის ტვირთზე, იმაზე, რომ წარსული კი არ იყო, არამედ არის). ეს ისრებმოტეხილი საათი, რომელიც დროს უკვე ვეღარ აჩვენებს, თუმცა ჯიუტად წიკნიკს ისევე განაგრძობს (ალბათ, იმისათვის, რომ დროის არსებობა და მისი საქციელის აბსურდულობა შეახსენოს კვენტინს), კვენტინ კომპსონის მონაკვეთის უმნიშვნელოვანესი სიმბოლოა.

მაძიებელი გმირის მიმართება დროის პრობლემისადმი მჭიდროდ უკავშირდება პიროვნების მიერ საკუთარი ადგილის ძიებას სამყაროში. ცნობილი ფოლკნეროლოგი დ. აბელი, რომელიც ბევრ საგულისხმო პარალელს ავლებს ფოლკნერის რომანის სამყაროსა და ბერგსონის შეხედულებებს შორის, ფოლკნერის ამ ტიპის პერსონაჟთა გაუცხოებას დროის მიმართ ბერგსონის ერთ-ერთ გამონათქვამს უკავშირებს: „რაც უფრო მაღალგანვითარებულია ცნობიერება, მით უფრო მეტია დაძაბულობა, რომელიც პიროვნების კერძო ხანიერებასა და გარესამყაროს ხდომილებათა შორის არსებობს“.³ მართლაც, ფოლკნერის გმირი რაც უფრო მეტს გადის თვითობის, პიროვნული მეობის ძიების გზაზე, რაც უფრო მეტ კითხვას სვამს, მით უფრო იძაბება მისი და გარესამყაროს მიმართება და იმატებს უპასუხოდ დარჩენილი კითხვების რაოდენობა. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო გმირი ჯო ქრისმასია („ავვისტოს ნათელი“), რომლის მთელი ცხოვრება კითხვების დასმაა, საკუთარი პიროვნულობის ძიებაა. ქრისმასის წარსული მისი წარმომავლობის საიდუმლოებას მაღავეს და ამიტომ მის იდეა ფიქსად და მისი გაუცხოების მიზეზად ქცეულა. მისი გარიყულობა, სიმბოლურად წრეზე ბრუნვით არის გამოხატული, რომელიც სიზიფეს მითივით მთელი მისი რბოლის ამაოებასა და აბსურდულობაზეც მიუთითებს. ფოლკნერის რომანებში წრე ხშირად წარმოადგენს, ერთი მხრივ, ნაწარმოების კონსტრუქციის საშუალებას, მეორე მხრივ კი ერთ-ერთ ცენტრალურ სიმბოლოს: ყოველი ადამიანი საკუთარ წრეზე ბრუნავს, რომელსაც იგი თავს ვერ აღწევს და ამიტომ ვერც სხვას უშვებს საკუთარ წრედ შეკრულ გაუცხოებულ

³ D. Abel, *Frozen Movement in Light in August*, in: *XX Century Interpretations of Light in August*, ed. D. L. Minter (New York, 1969), p. 105.

და ჩაკეტილ სამყაროში. ამგვარი უკიდურესი გაუცხოების ბრალია, რომ ფოლკნერის მაძიებელ პერსონაჟებს ხშირად „უცხოოდ“, „სხვად“, „ჩრდილად“, „მოჩვენებად“, „დაკარგულად“ მოიხსენიებენ (ალბათ, შემთხვევითი არ არის, ფრანგი ეგზისტენციალისტების დიდი ინტერესი ფოლკნერისადმი. სარტრიც, რომელმაც ესსეები მიუძღვნა ფოლკნერის ორ რომანს – „სარტორისები“ და „ხმაური და მძვინვარება“ – და „უცხო“ ავტორი ალბერ კამიუც, რომელმაც ფოლკნერს ერთ-ერთი ნაწარმოები პიესად გადააკეთა სათაურით „რეკვიემი მონაზვნისათვის“, ფოლკნერს ეგზისტენციალური გაუცხოებისა და აბსურდის ერთ-ერთ უდიდეს წინამორბედად მიიჩნევდნენ).

ჩრდილის სიმბოლიკა მჭიდროდ უკავშირდება დროის პრობლემას. ე. თოფურიძე შენიშნავს, რომ ჩრდილის, როგორც სიცოცხლის განუყრელი ატრუბუტის ხატი მაკბეტის მონოლოგში კარგად ჩანს და ამიტომ გასაკვირი არაფერია, რომ რომანში „ხმაური და მძვინვარება“, რომელსაც მაკბეტური სათაური აქვს, ჩრდილი ერთ-ერთ ცენტრალურ სიმბოლოს წარმოადგენდეს.⁴ ყველაზე მკაფიოდ ეს ხატი კვენტინ კომპსონის მონაკვეთში ვლინდება, რადგან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჩრდილი უპირატესად ფოლკნერის მაძიებელი გმირის ატრუბუტია. ჩრდილი საფიქრებელია, რომ გმირის „მეორე მე“, „მისი შემადრწუნებლად სხვა“, იყოს, ანუ ქვეცნობიერში განდევნილი სურვილები და ის წარსული, ან უფრო სწორად ლეგენდა ჰეროიკულ წარსულზე, რომლის დაკნინებაც კვენტინისათვის მისი დის დაცემასთან ასოცირდება. ამიტომ ცდილობს კვენტინ კომპსონი მის მოცილებას, ხან ფეხს ურტყამს საკუთარ ჩრდილს და ხან მდინარეში სურს მისი დახრჩობა. თუმცა, რაღა თქმა უნდა, ვერ იცილებს. კვენტინ კომპსონის მონაკვეთს ფოლკნერი ორპლანიან სტრუქტურას აძლევს, რაც საშუალებას იძლევა, ავტორის ცნობილი ფრაზა იმის შესახებ, რომ წარსული კი არ იყო, არამედ არის, არა მხოლოდ განაცხადს წარმოადგენდეს, არამედ მხატვრულ ქსოვილში განხორციელდეს და გარკვეული მხატვრული ფუნქცია ჰქონდეს. რეალურ ანმყოში კვენტინი მთელი დროის მანძილზე მექანიკურად ასრულებს ყველაფერს, რასაც დღევანდელი დღე ახვევს თავს და რაც ხელისშემშლელ ფაქტორად აღიქმება მის მიერ: ანმყოს კიდევ ერთი ხრიკია, ისეთივე, როგორც მისი უისრო საათის წიკნიკი ან სამრეკლოს საათის ჩამოკვრა.

⁴ ე. თოფურიძე, *ფოლკნერის რომანის პოეტიკა* (თბილისი, 1984), გვ. 78.

ჩვენ ამ ჯგუფში ვაერთიანებთ ჰორას ბენბოუს („სარტორისები“, „განსანმენდელი“). რომანში „სარტორისები“ იგი, ერთი შეხედვით, ბაიარდ სარტორისის ანტითეზაა. ხმაურითა და მძვინვარებით სავსე ბაიარდის ფონზე იგი გაცილებით უფრო მშვიდი, განონასწორებული, შეიძლება ითქვას, უფრო რომანტიკული პერსონაჟი ჩანს. თუმცა უფრო ღრმად თუ დავუკვირდებით, ორივე გმირი ერთი და იგივე, „დაკარგული თაობის“ ტრაგედიას გამოხატავს და ორივე აუტანელი რეალობიდან სხვადასხვა გზით ცდილობს გაქცევას. ბაიარდის მიერ ავტომობილის გიჟური რბოლა და ჰორას ბენბოუს მიერ მინის ლარნაკების ბერვით გატაცება, ორივე ისკეიპიზმის გამოვლინებაა სხვადასხვა ფორმითა და სახით. თუმცა ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ჯგუფის გმირებიდან მხოლოდ ჰორას ბენბოუა, რომელსაც ეკუთვნის ერთადერთი მცდელობა ოპტიმისტურად აღიქვას დრო: „ბოლოს და ბოლოს დრო არც ისეთი ცუდი რამაა. თუ სწორად გამოიყენებ, ყველაფერი შეიძლება გამოსტყუო, რეზინასავით განელო... სანამ სადმე განწყდება და მაშინ მთელი შენი ტრაგედია და სასონარკვეთა ორ პანანა კვანძში მოექცევა...“ თუმცა, როგორც ამ ფრაზიდან ჩანს, მცდელობა მცდელობადვე რჩება და ომახიანად დაწყებული დროის შეფასება საბოლოოდ არანაკლებ ტრაგიკულად ჟღერს, ვიდრე ბაიარდ სარტორისის ან კვენტინ კომპსონის სასონარკვეთილი სენტენციები.

ამ კონტექსტში კიდევ ერთი პერსონაჟი, გეილ ჰაიტაუერი („აგვისტოს ნათელი“), უნდა მოვიხსენიოთ, თუმცა აქვე ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ჯგუფის სხვა გმირებისაგან განსხვავებით, რომელთათვისაც დროსთან კონფლიქტი ტრაგიკული ბედისწერაა, ჰაიტაუერის სიცოცხლე წამიერად მაინც განათდა „აგვისტოს ნათელით“. ჰაიტაუერი ერთადერთი პერსონაჟია ფოლკნერის მაძიებელ გმირთა შორის, რომელმაც ბოლოს და ბოლოს წამიერად მაინც მოახერხა „მექანიკურ დროს“ გაქცეოდა. მან განვლო ჯოჯოხეთის ფაზა, მონმე და მონაწილე გახდა ადამიანური ცოდვის, სამსჯავროსი, მონამებრივი სიკვდილის: განვლო განსანმენდელი – ახალი სიცოცხლის დაბადებითა და აგვისტოს ნათელის სახით – და ბორბლის (წრის) ხილვაში ბოლოს და ბოლოს გათავისუფლდა წარსულისგან, უფრო სწორად დროისგან, რადგან ხილულ ბორბალში ყველა დრომ ერთ მარადიულ „ახლაში“ მოიყარა თავი. „ახლა“ ჰაიტაუერის ხილვაში არის „უჟამო ჟამი“, რომელიც უდროობას ნიშნავს. ამ ეპიზოდში ჰაიტაუერის მიერ ხილული ცეცხლოვანი ბორბალი, რომელშიც ყველა პერსონაჟის „განმხოლოებული წრე“ ბრუნავს, არქეტიპული ხატია, რომელსაც ფოლკნერის

ნაწარმოებებში და ამ კონკრეტულ ეპიზოდში არა მხოლოდ სიმბოლური დატვირთვა აქვს, არამედ ნაწარმოების სტრუქტურული ელემენტიცაა. რაც იმას გულისხმობს, რომ თავად მონაკვეთს წრიული ფორმა აქვს, რითაც სიმბოლო მხატვრულ ქსოვილში რეალიზდება და ფორმა ნიშნადი ხდება.

პერსონაჟთა მეორე ჯგუფს პატრიარქები წარმოქმნიან: ტომას სატ-პენი, ჯონ სარტორისი, მაიორი დე სპენი. დროის დინებასა და წარმავალობას ისინი აქტიურ საქმიანობას უპირისპირებენ: განავრცობენ მამულებს, აგებენ შენობებს, გაჰყავთ გზები, რკინიგზა და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ცდილობენ ჰყავდეთ მემკვიდრე, რომელსაც გადასცემენ ლეგენდას მათი ოჯახის, გვარის, უფრო ვრცლად, სამხრეთის დიადი წარსულის შესახებ. ეს პერსონაჟები, როგორც წესი, ნაწარმოებში თავად არ მოქმედებენ: მათზე ყვებიან, მათი დანატოვარი, მათ მიერ შექმნილი ქცეულა იმ მითად, რომელიც ცოცხლობს და მოქმედებს ნაწარმოებში. გარდაცვალების შემდეგაც კი (ყველა ეს პერსონაჟი კარგა ხნის გარდაცვლილია ნაწარმოების ობიექტური დროით) მათი ყოფნა რეალურ სამყაროში იმდენად ხელშესახებია, რომ განსხვავებით ცოცხალი პერსონაჟებისა, რომელთაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ხშირად „მოჩვენებად“, „ჩრდილად“, „სხვად“ მოიხსენიებენ, პატრიარქები არსად არ აღიქმებიან მოჩვენებად.

პატრიარქთა შორის ყველაზე მკაფიოდ გამოკვეთილი სახე ტომას სატპენია („აბესალომ, აბესალომ“), რომლის ამბის აღდგენა-გააზრებით იმდენად არიან დაკავებული ნაწარმოების პერსონაჟები, რომ მათთვის საკუთარ ცხოვრებასა და აწმყოზე უფრო მნიშვნელოვანი დიდი ხნის წინათ მომხდარი ისტორია ქცეულა. როგორც ყველა პატრიარქი, სატპენიც ცივი და პრაქტიკული ჭკუით გათვლის, თუ როგორ უნდა განახორციელოს თავისი დიადი გეგმა. დროის დასამარცხებლად სატპენმა სული ეშმაკს მიჰყიდა. შემთხვევითი არ არის, რომ ნაწარმოებში ორი მთხრობელი – შრივი და როუზ კორნფილდი – მას ნახევრად სერიოზულად, ნახევრად ხუმრობით ფაუსტს ადარებს. თუმცა, თანამედროვე ფაუსტი რაციონალისტია და საზღაურად ცოდნასა და ახალგაზრდობას კი არ ითხოვს, არამედ თავისი გეგმის განხორციელებას, რაც თვითდამკვიდრებასა და ამით დროის დამარცხებას ნიშნავს.

ფოლკნერის პერსონაჟთა მესამე ჯგუფი მისი რომანების იმ გმირებს მოიცავს, რომლებიც ფოლკნერს ყველაზე მეტად ეჯავრება. ამ პერ-

სონაჟებისათვის არც წარსული არსებობს და არც მომავალი, არამედ მხოლოდ აწმყო, რომელიც საკუთარი წარმატებისა და მოგებისათვის უნდა გამოიყენონ. ამგვარი პერონაჟებია ბაირონ სნოუპსი („სარტორისები“), ფლემ სნოუპსი („სოფელი“, „ქალაქი“, „სახლი“) ჯეისონ კომპსონი („ხმაური და მძვინვარება“) და ბოლოს პოპაი („განსანმენდელი“), რომლის სახითაც ფოლკნერმა თანამედროვე „მექანიკური“ ადამიანის განზოგადებული სახე შექმნა, რომელიც შემადრწუნებელია თავისი არაადამიანურობით. ამ ტიპის ადამიანი თანამედროვე მექანიკური, გაუცხოებული ცივილიზაციის პირმშოა, რომლისთვისაც ყველაფერი, მათ შორის დროც, მხოლოდ და მხოლოდ მოხმარების საგანია, როგორც, ვთქვათ ჯეისონისთვის, რომელსაც ზუსტად აქვს დათვლილი, რა ღირს დისთვის საკუთარი შვილის ჩვენების თითოეული წუთი, ან ამ ბავშვის გაზრდით ყოველთვიურად რა მოგება შეიძლება ნახოს. და მხოლოდ დისშვილის სახლიდან გაქცევისა და ფულის დაკარგვის შემდეგ ხვდება, რომ მისი მტერი კვენტინი და მისი სატროფო კი არ არიან, არამედ „ბუნებრივ მოვლენათა თანმიმდევრობა და მათი მიზეზები, რომელიც ყოველ ადამიანს შუბლზე აწერია“. „მოვლენათა თანმიმდევრობა კი სხვა არაფერია, თუ არა დროის მდინარება, რომელსაც მისთვისაც საბოლოოდ მხოლოდ დანაკარგი მოაქვს.

ფოლკნერის ნაწარმოებში ძალზე ცოტაა ისეთი გმირი, რომელიც დროსთან კონფლიქტში არ არის და უნარი შესწევს ბუნებრივად და უწვალებლად, რეფლექსიების გარეშე მიიღოს დროის დინება და ის, რასაც იგი მოიტანს. ამ გმირს, ჩვეულებრივ, არც კომპსონთა და სარტორისთა საგვარეულოს დიადი წარსული აქვს, არც კვენტინის განათლება ან ჯეისონის, ან სნოუპსების გაქნილობა. ის, რასაც ისინი ფლობენ, ბუნებასთან სიახლოვე და ბუნებრივი სიბრძნეა. ამგვარი გმირებია: მონადირე მაკკალუმები, მოხუცი ფოლზი („სარტორისები“), რომელიც მთელი სიცოცხლე „უბრალო ბარაქიან მინაზე“ მუშაობდა და „მხოლოდ 93 წლისაა“ (შეადარეთ ბაიარდ სარტორისს, რომელიც მხოლოდ 26 წლისაა, მაგრამ სიცოცხლე მობეზრებია). ამგვარ პერსონაჟებს, ჩვეულებრივ, მცირე, მაგრამ არცთუ უმნიშვნელო როლი აკისრიათ ფოლკნერის რომანის სამყაროში. ერთი მხრივ, ისინი კონტრასტულ ფონს წარმოქმნიან პროტაგონისტის „ხმაურითა და მძვინვარებით“ სავსე ქმედებებისათვის (მაგ., კვენტინ კომპსონის მიერ დანახული ზანგი ბიჭი ჯორით, რომელსაც იგი ლანდშაფტის ნაწილად აღიქვამს და რომელიც სხვა დროით განზომილ-

ბაში ცხოვრობს, ვიდრე დროის წინააღმდეგ ამბოხებული კვენტინი) და ამასთანავე, მცირე, მაგრამ მაინც გარკვეული ნათელი შეაქვთ მასში, როგორც, მაგალითად, ლინა გროუვზს („აგვისტოს ნათელი“), რომელიც კლასიკური სიმპლეტონის ფოლკნერისეულ ვარიანტს წარმოადგენს და რომლის თავგადასავალი ერთგარ ბუკოლიკურ ჩარჩოს წარმოქმნის ჯოქრისმასის ტრაგიკული ცხოვრებისა და მონამებრივი სიკვდილისათვის.

ბუნებრივი დრო, ბუნების დრო ფოლკნერის რომანში ყოველთვის სიმშვიდისა და ჰარმონიის მომტანია, თვით მაძიებელი გმირიც კი, როგორც, ვთქვათ, ბაიარდ სარტორისია, რომანის ერთ მონაკვეთში მცირე ხნით მინას უბრუნდება, მინათმოქმედებას მისდევს, წისქვილს აამუშავებს, „ბუნების რიტმით“ ცხოვრობს და მცირე ხნით იფიქრებს დროსთან ჭიდილს. ბუნებრივი დროის მდინარების ერთ-ერთი ხატი ფოლკნერის რომანებში ჯორებშემული ფურგონია, რომელიც პირველად იოკნაპატოფის ციკლის პირველ რომანში „სარტორისები“ გამოჩნდა და შემდეგ ბევრ ნაწარმოებში („ხმაური და მძვინვარება“, „აგვისტოს ნათელი“, „მომაკვდავი რომ ვესვენე“) განმეორდა.

მეოთხე ჯგუფის პერსონაჟთა მის ყველაზე უკიდურესი გამოვლინება ფოლკნერის რომანში გონებრივად ჩამორჩენილი პერსონაჟი ან პატარა ბავშვია: ბენჯი („ხმაური და მძვინვარება“), აიკ სნოუპსი („სოფელი“), ვარდამანი („მომაკვდავი რომ ვესვენე“). ფოლკნერს განსაკუთრებით უყვარს ასეთი დაუცავი და ანალიზის უნარს მოკლებული გმირის მთხრობელად შემოყვანა, რადგან ამგვარი მთხრობელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნახნაგია. გულუბრყვილობა და, განსჯის ნაცვლად, გრძნობაა ამ ტიპის პერსონაჟთა მთავარი ძალა.

და ბოლოს, ამ ჯგუფს მიეკუთვნება ფოლკნერისათვის ერთ-ერთი ყველაზე საყვარელი პერსონაჟი დილსი („ხმაური და მძვინვარება“), რომლისთვისაც კომპოსონების სახლში დაკიდებული ერთისრიანი, მოშლილი საათი, კვენტინისაგან განსხვავებით, ურიცხვ რეფლექსიებს კი არ იწვევს, არამედ უბრალოდ ძველი საათია, რომელიც ხუთჯერ ჩამოკრავს, როცა სინამდვილეში რვა საათია. ხოლო იმას, რომ სინამდვილეში რვა საათია, დილსის სიტყვებით ვიგებთ. ეს ეპიზოდი, სადაც დილსი საათს არაფრად აგდებს, საინტერესო კონტრასტს წარმოქმნის კვენტინ კომპოსონის დროსა და საათთან მიმართებასთან. ფოლკნეროლოგები (პ. ზუიგარტი, მ. მილგეიტი) საინტერესო ინტერპრეტაციას გვთავაზობენ: აღდგომის წირვის დროს დილსის სახე თავად იქცევა დროის სიმბოლოდ, რომელიც ყოვე-

მანანა გელაშვილი

ელთვის არსებობდა და ყოვლისმომსწრეა. ამას ადასტურებს დილსის სიტყვებიც, რომ კომპსონთა გვარის დასაბამი უნახავს, ახლა კი დასასრულს ხედავს.

თუ ამ პერონაჟებზე საუბრისას ბერგსონის უკვე ციტირებულ მოსაზრებას გავიხსენებთ, შეიძლება ითქვას, რომ ფოლკნერის სამყაროში ნაივური ადამიანი არის ის, ვისაც ყველაზე იოლად იღებს ცხოვრება, ალბათ, იმიტომ, რომ თვითონაც ასევე იოლად იღებს ცხოვრებას.

გამოყოფილი ოთხი ჯგუფი მეტ-ნაკლებად სრულად ასახავს ფოლკნერის პერსონაჟთა დროისადმი სხვადასხვაგვარ მიმართებას, ერთიანობაში კი – დროის აღქმის იმ მრავალფეროვნებას, როგორც ამას ავტორი მოიაზრებდა.

ბიბლიოგრაფია

References

- D. Abel, *Frozen Movement in Light in August*, in: *XX Century Interpretations of Light in August*, ed. D. L. Minter (New York, 1969).
- O. W. Vickery, *The Novels of William Faulkner, A Critical Interpretation* (Louisiana State University Press, 1959).
- P. Swiggart, *The Art of Faulkner's Novels* (University of Texas Press, 1969).
- E. Topuridze, *Poetics of Novels By Faulkner* (Tbilisi, 1984) (in Georgian).
- M. Milgate, *The Achievement of William Faulkner* (The University of Georgia Press, 1989).
- J. P. Sartre, *Literary and Philosophical Essays* (London, 1958).

Manana Gelashvili

Faulkner's Characters and the Problem of Time

One of the major characteristics of modernist literature is its preoccupation with the problem of time. Time in modernist works has become not only a constructing element, i.e. a means of narration, but also one of the central themes of the work and one of the problems for the characters to reflect on.

The aim of the article is to study one of the aspects of Faulkner's time perception, namely the relation between his characters and the problem of time so as to reveal how crucial character's time perception is for the understanding of the character and of the novel as a whole.

"Past is never dead. It is not even past" – this many times cited phrase which is a remarkable summing up of Faulkner's time concept finds its appearance in all his novels where the pressure of the past affecting the psychology and morality of an individual is explored in a variety of complex ways. Nearly all Faulkner's characters are concerned with time problem and most of them are in conflict with time. According to their time-perception, Faulkner's characters can be divided into several groups:

a) 'Faulknerian Man' (Jean-Paul Sartre's term) who is obsessed with past. For them life is remembering and preserving the myth of the glorious past inherited from their ancestors. These characters who are nearly always protagonists (Bayard Sartoris, Quentin Compson, Joe Christmas, Darl Bundren) can be viewed as a quest hero who attempts to gain his personal identity by rage against time. Their extreme isolation is often expressed by the image of a circle, which stresses impossibility of communication, the hero's inability to admit another person into it. Another image associated with this type of character is the shadow, which can be viewed as their *alter ego*, their dark, irrational self which they vainly attempt to get rid of either by running away from the shadow (Joe Christmas in *Light in August*) or by drowning it (Quentin Compson in *The Sound and the Fury*). These heroes often frantically seek their own destruction as nearly all of them see death as a means to escape time.

b) The patriarchs (Thomas Sutpen, Colonel John Sartoris, Major De Spain) are men of action who oppose action to the flow of time. They attempt to control the future by realizing their design to build a dynasty and to leave descendants who will inherit and cherish the myth of the great past. It is this myth which appears as a doom for many of Faulkner's favourite heroes. The patriarchs are never presented in Faulkner's novels alive. Instead we see the effect of their deeds and their influence on the present. Their life stories are told and retold a number of times from different viewpoints (Aunt Jenny's stories in *The Sartoris*: Quentin Compson and Shreve reconstructing Thomas Sutpen's life-story in *Absalom, Absa-*

lom) until they turn into a timeless myth.

c) The mechanical man (Jason Compson, Byron Snopes, Flem Snopes, Popeye) is a product of the mechanical civilization with its consumer attitude towards everything including time. The Synopses who appears in Faulkner's later works crowd out, rob or replace in their positions of influence the futile aristocrats like the Sartoris and the Compsons. Their frightening advance reinforces Faulkner's vision of destruction and futility and desintegration brought about by time.

The most violent image of this group is Popeye (*The Sanctuary*) whose sadism and impotence symbolize the evils of the dehumanized mechanical world.

d) The fourth group consists of characters whose degree of time awareness and, thus the degree of concern, is very low. Among them are Benjy (*The Sound and The Fury*), Ike Snopes (*The Hamlet*) whose idiocy reduces them to the existence where time does not matter.

Besides the above mentioned, there is a small number of characters in Faulkner's novels, mostly simpletons like Lena Grove (*Light in August*), Eula Varner (*The Hamlet*) who live in harmony with nature and natural time, intuitively accepting time as something given and not as a problem to reflect on or fight against. And finally above all there is Dilsey (*The Sound and the Fury*) whose ability to accept time and change while preserving her sense of continuity and dignity makes her one of the most memorable characters in Faulkner's novels.

რეცენზიები

Damana Melikishvili, J. Daniel Humphries, Maia Kupunia,
The Georgian Verb: A Morphosyntactic Analysis,
Dunwoody Press (Washington, 2008), 288 pp.

1. 2008 წელს ამერიკაში გამომცემლობა „Dunwoody Press“-მა გამოსცა მონოგრაფია: *The Georgian Verb: A Morphosyntactic Analysis – ქართული ზმნა: მორფოსინტაქსური ანალიზი*. წიგნის ავტორები არიან **დამანა მელიქიშვილი, დანიელ ჰამფრისი და მაია ყუფუნია**. ნაშრომი, ფაქტობრივად, გაფართოებული ვარიანტია პროფ. დ. მელიქიშვილის მიერ რვა წლის წინ გამოქვეყნებული მონოგრაფიისა *ქართული ზმნის უღლებების სისტემა* (თბილისი, 2001).

დ. მელიქიშვილის მიერ თბილისში გამოცემული ნაშრომი 362-გვერდიანია, ხოლო იმავე ნაშრომის ამერიკული ვარიანტი – 724-გვერდიანი და თანაც ფორმატივად საკმაოდ დიდი, კერძოდ, საქართველოში გამოსული წიგნი A5 ფორმატისაა, ხოლო ამერიკაში გამოცემული – A4-სა.

დ. მელიქიშვილის წიგნის ამერიკული ვარიანტი შედგება ქართული ზმნისადმი იმ დიდი დაინტერესებისა, რაც დოქტორმა დანიელ ჰამფრისმა გამოიჩინა. იგი დ. მელიქიშვილის წიგნის ქართულ ვარიანტს ადრევე გასცნობია, ძალიან მოსწონებია და თავისი აზრიც გამოუთქვამს. კერძოდ, მისი ვარაუდით, დ. მელიქიშვილის მიერ ქართული ზმნის მორფოსინტაქსური კლასიფიკაციის აკაკი შანიძისეული უღლების 4 ტიპის შეცვლა 3 დიათეზით განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა. დ. მელიქიშვილს სემანტიკური ტერმინის გვარის ნაცვლად შემოაქვს დიათეზა, რომელიც დაფუძნებულია ზმნის ფორმასა და ვალენტობაზე (კონსტრუქციასა და სტრუქტურაზე), მოიცავს გვარს (აქტივს, ავტოაქტივს, პასივს) და ქცევას (ნეიტრალურს, სუბიექტურს, ლოკატიურს).

დ. ჰამფრისი წერს: „მელიქიშვილის ამ ახალი სისტემის არგუმენტაცია ისეთივე მნიშვნელობისაა, როგორისაც იყო თავის დროზე (1936) შანიძის მიერ ზმნის პარადიგმატულ დონეზე აღწერის მიზნით დროის კრიტერიუმის შეცვლა *მწკრივის კრიტერიუმით*“. მაგრამ, დ. ჰამფრისის აზრით, მთავარი მაინც ის არის, რომ ამ ახალი სისტემით აიხსნება და დაიძლევა ის წინააღმდეგობები და შეუსაბამობები, რომლებიც ვერ აიხსნება ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში ტრადიციული კლას-

იფიკაციით, რომელსაც უღლებადი ფორმების გვარებად დაყოფა უდევს საფუძვლად.

ქვემოთ კონკრეტულად წარმოვადგენთ იმ წინააღმდეგობებსა და შეუსაბამობებს, რომლებსაც დ. ჰამფრისი გულისმობს:

1. ტრადიციულად, გვარი გადმოსცემს დამოკიდებულებას ზმნის მოქმედება-მდგომარეობასა და მის პირებს შორის. კერძოდ, როცა სუბიექტი ზმნაში აგენსი ანუ მოქმედია, მაშინ ზმნა მოქმედებითი გვარისაა (მაგ., წერს), ხოლო როცა სუბიექტი პასიურია, მოქმედების განმცდელია (მაგ., იწერება) – ვნებითი გვარისაა. სხვადასხვა გვარის ზმნები ერთმანეთთან კონვერსიულ დამოკიდებულებაშია. მაგრამ ასეთი დამოკიდებულება არ გამოდგება დიდი რაოდენობის ქართული ზმნებისათვის, რომლებიც ადამიანის სულიერ და ფიზიკურ მდგომარეობას გამოხატავენ, მაგალითად, წუხს. კანკალებს, ტირის. ასეთ ზმნებში მოქმედების აგენსი იგივე პაციენსია. ამ შემთხვევაში მოქმედი და განმცდელი ერთი და იგივეა. დ. მელიქიშვილის სისტემით ასეთ ზმნებს ავტოაქტივები ეწოდება, რადგან სუბიექტი თვითმოქმედია, მისი მოქმედება ისევ სუბიექტისაკენ მიემართება (დ. მელიქიშვილი, *ქართული ზმნის უღლების სისტემა* (თბილისი, 2001), გვ. 62-63).

2. ქართული ზმნის პასიურობის განსაზღვრა მხოლოდ ფორმალური ნიშნის მიხედვით ძალიან ძნელი და შეუძლებელიც კია. ამის მაგალითად დ. ჰამფრისი ასახელებს ვნებითი გვარის ზმნის ფორმებს, რომლებშიც სუბიექტი აქტიური ელემენტია, აგენსია: *ნუგ ზარი იმალება თვითონ* (რეფლექსივი) და *ნუგ ზარი ემალება ნანას* (რელატიური).

3. ამის გარდა ზოგიერთი აბსოლუტური ზმნის სუბიექტი აქტიურია, რაც ასევე ეწინააღმდეგება აქამდე მიღებულ პასიურობის განმსაზღვრელ სემანტიკურ კრიტერიუმს. ეს ზმნებია: *ილანძლება*, *იკბინება*, *ილუკმება* (რომელთაც ტრადიციულად *დეპონენსებს* უწოდებენ).

4. ერთ-ერთ წინააღმდეგობას წარმოადგენს ისიც, რომ ბევრ პასიურ ზმნას, რომლებიც ე- პრეფიქსით იწარმოება, არა აქვს შესაბამისი მონოპერსონალური ი- პრეფიქსიანი ფორმა და ისინი ავტოაქტივებს ეწვილებიან: *ლაპარაკობს* – *ელაპარაკება*, *მასხრობს* – *ემასხრება*, *კამათობს* – *ეკამათება* და სხვ.

5. -ებ-ი სუფიქსიანი პასიური ზმნები აქტიური ზმნებისა და ავტოაქტივების დაპირისპირებით ქმნიან ნებელობა-უნებლობითობის სემანტიკის დაპირისპირებას: *ვიხსენებ* – *მახსენდება*, *ვიგვიანებ* – *მაგვიანდება*,

ვნანობ – მენანება და სხვ.

1. დ. ჰამფრისი ასკვნის, რომ „ამა თუ იმ ზმნისათვის გვარის მიკუთვნება ქვემდებარესა და შემასმენელს (სუბიექტსა და პრედიკატს) შორის აქტიურ-პასიური დამოკიდებულების აღსანიშნავად შეიძლება ინდოევროპულ ენებში გამოდგეს, მაგრამ ქართულში ხშირ შემთხვევაში არ ამართლებს“ (ჯ. დანიელ ჰამპრისი, ქართულ ზმნათა პრაქტიკული ლექსიკონის შექმნისათვის, *ქართველოლოგი №13 (2006)*, გვ. 80), რადგან ქართულში გვარი არ არის მკვეთრად გამიჯნული ქცევისაგან, ზმნურ ფორმათა კლასიფიკაციისათვის, დოქტორ ჰამფრისის აზრით, მისაღები სწორედ დ. მელიქიშვილის სისტემაა, რომელშიც გათვალისწინებულია გვარისა და ვერსიის ურთიერმიმართება, ზმნის სტრუქტურა (ვალენტობა), კონვერსია და ინვერსია, ზმნის სტატიკურობა, დინამიკურობა და ის, თუ როგორ იქცევიან სინტაქსურად ეკვივალენტური აქტანტები სულიერ – არასულიერის და პერსონალურ – არაპერსონალურის დაპირისპირების სემანტიკის ფარგლებში.

დ. ჰამფრისის ქართული ზმნური ფუძეების ახლებური ლექსიკონის შექმნისათვის დ. მელიქიშვილის სისტემა ძალზე მოხერხებულად მიაჩნია. ამ სისტემაზე და აქ მოცემულ ზმნათა კლასებზე დაყრდნობით საკმაოდ ტევადი ლექსიკონის შექმნას ფიქრობს დ. ჰამფრისი, რაც მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს უცხოელების მიერ ქართულის დაუფლებასა და მთარგმნელობით საქმიანობას.

ქართული ზმნური ფორმების კლასიფიკაციის საკითხები ბევრი ქართველი მკვლევრისათვისაა ძალზე აქტუალური და საკამათო. მაგრამ ბევრის მთქმელია ის ფაქტი, რომ სწორედ უცხოელმა, ქართულის შემსწავლელმა მკვლევარმა დაინახა ზემოთ აღნიშნული შეუსაბამობანი სხვა თვალთ, ინდოევროპული ენების სისტემათა კუთხით. ბუნებრივია, ასეთ ვითარებაში ზემოაღნიშნული შეუსაბამობანი უფრო თვალსაჩინო გახდებოდა. მით უმეტეს, როგორც ცნობილია, დ. ჰამფრისი ქართულ ზმნურ ფუძეთა პრაქტიკული ლექსიკონის შექმნას აპირებს და ამ მიზნისათვის მას მწყობრი გრამატიკული კლასიფიკაცია ესაჭიროება, რომელზე დაფუძნებული პრიციპებითაც ლექსიკონს გამართავს. ასეთ სისტემად მას დ. მელიქიშვილის სისტემა მიაჩნია. სწორედ ამიტომაც გაჩნდა იდეა დ. მელიქიშვილის ზემოაღნიშნული წიგნის ინგლისურად თარგმნისა. თუმცა ამერიკაში გამოსული მონოგრაფია უშუალო თარგმანს არ წარმოადგენს, მასში დ. მელიქიშვილთან ერთად დ. ჰამფრისი და ამერიკაში

მცხოვრები ჩვენი თანამემამულე მაია ყუფუნია თანაავტორებად წარმოდგებიან. წიგნის ამერიკულ ვარიანტში დ. მელიქიშვილის კონცეფცია გაშლილია და ქართული ზმნის უმთავრეს მახასიათებლებთან ერთად მოწოდებულია იმგვარად, რომ გასაგები გახდეს უცხოელი სპეციალისტებისათვის; ამასთან ერთად აქვე მთელი სისრულითაა წარმოდგენილი ზმნურ ფორმათა პარადიგმები.

ნაშრომი *“The Georgian Verb: A Morphosyntactic Analysis”* ორი ნაწილისაგან შედგება, მათში 14 თავია გაერთიანებული, პირველში – ცხრა, მეორეში კი – ხუთი.

წიგნის პირველ ნაწილში შემდეგი თავებია:

1. The Structure and Construction of Non-Inverisive Georgian Verbs – არაინვერსიულ ზმნათა სტრუქტურა და კონსტრუქცია ქართულში, გვ. 1-44.

2. Transitivity and Version in Georgian – გარდამავლობა და ქცევა ქართულში, გვ. 45-55.

3. Form and function of Georgian Preverbs – ქართული ზმნისწინების ფორმა და ფუნქცია, გვ. 56-64.

4. The Historical Interrelationship of Tense, Aspect, and Mood in Georgian – დროის, კილოსა და ასპექტის ისტორიული ურთიერთმომართება ქართულში, გვ. 65-71.

5. Inversion and Development of Series III Georgian Verbs – ინვერსია და ქართული ზმნის მესამე სერიის ფორმათა განვითარება, გვ. 72-114.

6. The Paradigmatic Arrangement of Georgian Verbs – ქართული ზმნის პარადიგმატული განაწილებისათვის, გვ. 115-122.

7. Inversion and the Development of Affective Stative Verbs in Georgian – ინვერსიისა და ქართული აფექტური სტატიკური ზმნების განვითარება, გვ. 123-128.

8. Using Diathesis to Classify Georgian Verbs – დიათეზის გამოყენება ქართული ზმნის საკლასიფიკაციოდ, გვ. 129-154.

9. The Syntactic Interrelationship of the Georgian Verbs and its Arguments – ქართული ზმნის სინტაქსური ურთიერთობანი, გვ.155-180.

მეორე ნაწილში შემდეგი თავები გვაქვს:

10. The first Diathesis – პირველი დიათეზა, გვ. 183-357.

11. The Second Diathesis – მეორე დიათეზა, გვ. 359-475.

12. The Second Diathesis – მესამე დიათეზა, გვ. 476-521.

13. Irregular Verbs – არანესიერი ზმნები, გვ. 522-529.

14. Conjoined Paradigms – შეერთებული პარადიგმები, გვ. 530-540.

ნიგნს ერთვის ნაშრომში გამოყენებულ ლინგვისტურ ტერმინთა ლექსიკონი, გვ. 541-567.

აქვეა ქართულ ზმნურ ფორმათა ინდექსი (ზმნური ძირები ანბანის მიხედვითაა წარმოდგენილი), გვ. 569-663 და დამატების სახით მოცემულია ტაბულები, რომლებშიც პირველი და მეორე დიათეზების ზმნების სტრუქტურებია წარმოგენილი, გვ. 664-698. ტაბულები შემდეგ 25 გვერდზე გრძელდება, თუმცა ეს გვერდები აღარაა დანომრილი.

ვფიქრობთ, ნაშრომი არაერთხელ იქნება სპეციალური მსჯელობის საგანი როგორც ქართველ, ასევე არაქართველ მკვლევართათვის, რადგან ამ ნაშრომს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს არა მარტო საკუთრივ ქართველოლოგიისათვის, არამედ ზოგადად თეორიული ენათმეცნიერებისათვის.

საზღვარგარეთ ქართული ზმნის შესახებ ასეთი პრესტიჟული გამოცემა ბოლო პერიოდის განსაკუთრებული მოვლენაა და სამართლიანი სიამაყის გრძნობას იწვევს ჩვენში ის, რომ ეს ქართველი მეცნიერის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის საერთაშორისო აღიარებაა ქართველოლოგიის დარგში.

მიხეილ ქურდიანი,

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძვლები,

თსუ გამომცემლობა (თბილისი, 2008), 1040 გვ.

თანამედროვე ზოგადი და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენლის, პროფესორ მიხეილ ქურდიანის ფუნდამენტური და კაპიტალური მონოგრაფია **იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძვლები** უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა არა მხოლოდ ქართული, არამედ მსოფლიო საენათმეცნიერო საზოგადოებისათვის. ნაშრომი კომპარატივისტული მეთოდების კორექტული და ადეკვატური გამოყენებით ადგენს ქართველური და მთის კავკასიური ენების ნათესაობას.

ამა თუ იმ ენობრივ ჯგუფთა თუ ცალკეულ ენათა ოჯახად მიჩნევის საფუძველი მათ შორის კანონზომიერ და რეგულარულ ბგერათმესატყვისობათა დადგენაა და ეს მონოგრაფიაც იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის სწორედ ასეთი საფუძვლის წარმოჩენას ისახავს მიზნად.

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების ფუძემდებელს არნ. ჩიქობავას, ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის პრინციპულ მიმდევარს იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის იდეის პერსპექტიულობა ეჭვქვეშ არასოდეს დაუყენებია. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავლის“ დასკვნით დებულებებში იგი წერდა: „იბერიულ-კავკასიურ ენათა ერთიანობა მეცნიერულად ხელშესახებია ამ ენათა ოთხივე ჯგუფის საფუძველზე“ (გვ. 303-304).

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერული თეორიის მიმდევარი მკვლევრები ნათლად ხედავდნენ ქართული კავკასიოლოგიური სკოლის ფუძემდებლის მიერ მათ წინაშე დასმულ პრინციპულ მოთხოვნას და ახლო მომავლისათვის ამ უმნიშვნელოვანესი ამოცანის გადანყვეტა შეუძლებლადაც კი მიაჩნდათ. მკაცრი და თანმიმდევრული, ე. ი. მკვიდრი შედეგების მომტანი მეთოდით ლექსიკის შედარება და კანონზომიერ ფარდობათა დადგენა უპირველესი საკითხი იყო. არნ. ჩიქობავა აღნიშნავდა: „ჯერ-ჯერობით ასეთი ფარდობა არაა დადგენილი არა თუ ქართველურსა და მთის იბერიულ-კავკასიურ ენებს შორის, არამედ თვით ამ უკანასკნელთა

შორისაც შესატყვისობის დადგენა ჭირს ერთი და იმავე ჯგუფის ენათა შორისაც. მიზეზი მარტივია: შესადარებელ სიტყვებს იღებენ იმ სახით, რაც მათ დღეს აქვთ. „ისტორიული გაერთმნიშვნელობების“ გარეშე ... ცხადია, ასეთი შედარება, როგორც წესი, ჯერ ცალკეული ჯგუფის შიგნით უნდა წარმოებდეს, შემდეგ კი ჯგუფებს შორის“ (იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი (გვ. 225-226).

მ. ქურდიანმა, ზოგადი, ქართველური და კავკასიური ენების გამოცდილმა მკვლევარმა, ჩიქობავასეული მემკვიდრეობის მეცნიერული საფუძვლიანობის დასაბუთება დაისახა მიზნად. ენათმეცნიერებაში მეთოდური საფუძვლიანობა შესაბამისი კვლევის აუცილებელ პირობად მიიჩნევა. სხვა შემთხვევაში ცდომილება ნათელი ხდება.

მ. ქურდიანის „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძვლებს“ წინ ერთვის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ა. არაბულის წერილი **შემაჯამებელი ნაშრომი იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის თეორიაში** (გვ. 19-72). ნაშრომი ასეთი სტრუქტურისაა: ტრანსკრიფცია (გვ. 73-82), იბერიულ-კავკასიური ენები და დიალექტები (გვ. 83-90), წინასიტყვაობა (გვ. 91-112), შესავალი – ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების საკვანძო საკითხები და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება (გვ. 113-220); აქ განხილულია სინქრონიულ ბგერათშესატყვისობათა დიაქრონიაში ასახვის ჰოლოგრამული პრინციპი; ბგერათშესატყვისობანი და ენობრივ ერთეულთა კლასიფიკაციის პრობლემა, ასევე მათი კვალიფიკაციის პრობლემა; ბგერათშესატყვისობათა რანჟირება მათი მტკიცებულებითი ძალის მიხედვით; ბგერათშესატყვისობათა სინქრონიული სისტემების იმპერატიული მნიშვნელობა დიაქრონიული რეკონსტრუქციებისას; ბგერათშესატყვისობები, როგორც დიაქრონიული რეკონსტრუქციების ერთადერთი შესაძლო საფუძველი; ინდუქციური და დედუქციური მიდგომების რანჟირება კომპარატივისტიკაში მათი მტკიცებულებითი ძალის მიხედვით; დივერგენციისა და კონვერგენციის პროცესების არათანაბარი მნიშვნელობა ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის თვალსაზრისით; ბგერათშესატყვისობათა თვისობრივი გამიჯვნისათვის პოზიციური და კომბინატორული ფონეტიკური პროცესებისა და ინდივიდის მეტყველების თავისებურებათაგან. მონოგრაფიის შესავლის საკითხთა ნუსხა ცხადყოფს მკვლევრის ზოგადთეორიული ხასიათის დებულებათა სისწორე-ვარგისიანობის შემონმების სიზუსტეს იბერიულ-კავკასიურ ენათა კვლევისათვის.

სარეცენზიო ნიგნში ყოველი დებულება თუ განზოგადება-დასკვნა დამყარებულია იბერიულ-კავკასიურ ენათა კონკრეტულ მასალაზე. „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი“ სახელმძღვანელო-ცაა მაგისტრანტებისათვის და ამიტომ ავტორი სათანადო მასალას გადმოსცემს აუდიტორიის მომზადებისა თუ ცოდნის კვალად. ივარაუდება, რომ სტუდენტმა უკვე მოისმინა „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესწავლის ისტორია“ და „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი“, რომლის ლოგიკურ გაგრძელებასაც ეს ნაშრომი წარმოადგენს. ივარაუდება, რომ სტუდენტები იცნობენ სათანადო ცნებებს, მათ მოსმენილი აქვთ ქართველურ ენათა და მთის კავკასიურ ენათა მეცნიერული კურსები.

მონოგრაფიაში დასმული საკითხების გასაგებად და მარტივად გადმოცემა არ ნიშნავს სათანადო მასალისა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების სიმარტივეს. ამ თვალსაზრისით აღვნიშნავთ ზოგიერთ საკითხს:

პირველ თავში (გვ. 231-378) – ენობრივი ნიშნის მორფემატული თეორია და ფუძექმნადობის მოდელები იბერიულ-კავკასიურ ენებში – ავტორი განიხილავს ენობრივი ნიშნის სემიოტიკური იერარქიის კორექციის საკითხს, ძირეულ და აფიქსალურ მორფემატა სტრუქტურებსა და კანონიკურ კომბინაციებს იბერიულ-კავკასიურ ენებში, ფუძექმნადობის მოდელებს ბასკურში, რაც ძალზე მნიშვნელოვანია. განხილულია ფუძექმნადობის მოდელების მნიშვნელობა შედარებითი მეთოდის პოზიციიდან.

მეორე თავში იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება განხილულია ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გამოყენებით. აქ მეცნიერული არგუმენტირებით დასაბუთებულია ქართველური და დაღესტნური ენების ნათესაობის საკითხი, დადგენილია ბგერათშესატყვისობები ლატერალთა რიგში, სიბილანტთა რიგში, დენტალურ ხშულთა რიგში; ასევე დასაბუთებულია აფხაზურ-ქართველური ბგერათშესატყვისობები დენტალურ ხშულ სიბილანტთა და ლატერალთა რიგებში.

მესამე თავი (გვ. 379-439) წარმოგვიდგენს ბასკურ-კავკასიურ ჰიპოთეზას ისტორიულ-შედარებითი მეთოდზე დაყრდნობით, კერძოდ, ქართული და ბასკური ენების ნათესაობის საკითხს, განსაზღვრავს ბასკური ენის ადგილს იბერიულ-კავკასიურ ენათა შორის; საერთო-ბასკურ-ქართველური ენის კონსონანტურ სისტემას, ამ სისტემის ტრანსფორმაციას ბასკურში, ასევე საერთო-ქართველურში.

მეოთხე თავში (გვ. 501-550) იბერიულ-კავკასიური ენების ნათესაობის დასაბუთებათა დამატებითი ვერიფიკაციაა მოცემული, კერძოდ, დაღესტნურ-ქართველური და ბასკურ-ქართველური ბგერათმესატყვი-სობების ურთიერთვერიფიკაცია ლატერალთა და სიბილანტურ აფრიკატთა რიგში; მოცემულია ბგერათმესატყვისობათა ვერიფიკაცია იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის სამივე ჯგუფის მასალაზე ლატერალთა რიგში, განხილულია იბერიულ-კავკასიურ ბგერათმესატყვისობათა ვერიფიკაცია ძირეულ და აფიქსალურ მორფემათა კომბინაციაში შემავალ ელემენტთა რაოდენობის მიხედვით.

მეხუთე თავში (გვ. 551-624) ავტორი ადგენს ლექსიკურ სესხებათა მიმართულებას ფუძე-ენათა ქრონოლოგიურ დონეზე. მეექვსე თავი (გვ. 11-698) იბერიულ-კავკასიურ ენათა შედარებით (სემანტიკურ და ეტიმოლოგიურ) ლექსიკონებს განიხილავს. ნაშრომს ერთვის ძირითადი დასკვნები (გვ. 699-728), ბოლოსიტყვა (გვ. 729-742) და დანართი – იბერიულ-კავკასიურ ენათა შედარებითი შესწავლის ისტორია თავის უმთავრეს მომენტში (გვ. 743-828); აქვეა ბიბლიოგრაფია (გვ. 829-912) და საძიებლები: 1. საერთო იბერიულ-კავკასიური სემანტიკების; 2. არქეტიპთა და სიტყვა-ფორმათა; 3. პირთა (გვ. 913-999)

ჩვენ წინაშეა იბერიულ-კავკასიური ენების შედარებითი შესწავლის ისტორიის საეტაპო მონაპოვარი. დადგენილია ამ ენობრივი ოჯახის თითოეულ ჯგუფში შემავალ ენებს შორის კანონზომიერი და რეგულარული ბგერათმესატყვისობანი, ფუძე-ენის ფონოლოგიური სისტემის, მორფოლოგიური ინვენტარისა და სიტყვა-ფორმათა არქეტიპების ვერიფიცირებადი რეკონსტრუქციები და სარწმუნო ეტიმოლოგიები. თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, საქმე გვაქვს XXI საუკუნის კავკასიოლოგიურ მეცნიერულ პარადიგმასთან, ეპოქალურ ნაშრომთან. მას შემდგომში უნდა დაეფუძნოს რაოდენობრივად ახალი ეტაპი – ახალი მასალისა და ახალი შეპირისპირებების გამოვლენა. შესატყვისობათა დადგენილი სისტემის რეინტერპრეტაციის პრობლემები და სხვ. მთავარი კი ის არის, რომ დღეს უკვე იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება რწმენის კი არა, ცოდნის საგანია.

არნ. ჩიქობავამ თავის მოსწავლეებს გაცხოველებული მუშაობა დაუსახა მიზნად კომპარატივისტიკის მხრივ. დღეს ქართული კავკასიოლოგიური სკოლა ახალ სიტყვას ამბობს მსოფლიო საენათმეცნიერო საზოგადოების წინაშე.

არნ. ჩიქობავა კავკასიოლოგთა რეგიონალური სესიის დღეებში «და-

მიხეილ ქურდიანი

гестанская правда»-ს ფურცლებზე წერდა: „ახლა შორს არ არის ის დღე, როცა ასეთი დღეები დაგვირგვინდება ისტორიკოსების, არქეოლოგების, ეთნოგრაფებისა და ენათმეცნიერ-კავკასიოლოგების კონგრესით“.

ჭეშმარიტად იწინასწარმეტყველა დიდმა მეცნიერმა, ისევე როგორც იწინასწარმეტყველა თავის მონაფეთაგან „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავლის“ ბუნებრივი და ლოგიკური გაგრძელება – „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავლით“ ამოყვანილი კედლების „სახურავი და დაგვირგვინება“ მისი გამოსვლიდან 30 წლის შემდეგ.

ცირა ბარამიძე

Elguja Khintibidze,

The Man in Panther-Skin in England in the Age of Shakespeare,

Kartvelology (Tbilisi, 2009), 149 pp.

რუსთველოლოგია ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული სფეროა ქართული ლიტერატურათმცოდნეობისა. თუმცა თანამედროვე კვლევა-ძიება ცხადყოფს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემატიკა ამოუწურავია და სულ ახალ და ახალ პერსპექტივებს შლის მეცნიერთა წინაშე. ამის თვალსაჩინო მაგალითია პროფესორ ელგუჯა ხინტიბიძის ბოლო ნაშრომი *„ვეფხისტყაოსანი“ შექსპირის ეპოქის ინგლისში*.

ამ წიგნის სათაურიც კი, დამეთანხმებით, ინტერესს იწვევს მკითხველში თავისი არაორდინალურობით, საკითხის დასმის ორიგინალურობით, რადგან ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში ბოლო დრომდე საკმაოდ მყარად მოიკიდა ფეხი შეხედულებამ, რომ „ვეფხისტყაოსანთან“ დაკავშირებული საკითხები ევროპულ ენებზე პირველად მხოლოდ XIX საუკუნის დასაწყისში წარმოჩინდა (არსებობს საეჭვო ცნობა, თითქოს რუსთველის ერთი ლექსი, სხვა უცნობ ლექსებთან ერთად, შუა საუკუნეებშივე უნდა ყოფილიყო თარგმნილი არაბულად).

ამ ახალი წიგნის მთავარი მეცნიერული სიახლე ისაა, რომ მის ავტორს „ვეფხისტყაოსნის“ ევროპულ სამყაროში შეღწევის თარიღი ორი საუკუნით ადრე გადააქვს. კერძოდ, გამოთქმულია ძალზე საინტერესო შეხედულება, რომ XVII საუკუნის ინგლისელი დრამატურგების, ზომონტისა და ფლეტჩერის, ორი პიესის ლიტერატურული წყარო რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“ უნდა იყოს. ეს პიესებია: „მეფე და არა მეფე“ და „ფილასტერი“. მეცნიერი გრძნობს, თუ რამდენად საპასუხისმგებლოა ამგვარი ვარაუდის უდავო მტკიცებულებად ქცევა, ამიტომაც წიგნის დასაწყისშივე მიუთითებს: „პასუხისმგებლობა, რომელსაც ჩემში ამ გარემოების გააზრება იწვევს, მავალდებულებს, რომ წინამდებარე გამოკვლევა ჩავთვალო მხოლოდ საკითხის დასმად, პრობლემის საკვლევად ჩამოყალიბებად და მისი შემდგომი დასაბუთებისათვის მუშაობა გავაგრძელო“. ამ სიტყვებით ცხადად ჩანს, თუ რა სიფრთხილით ეკიდება ავტორი საკვლევ თემატიკას. თუმცა, თავიდანვე უნდა ითქვას, წიგნის სიღრმისეული ანალიზი თვალსაჩინოს ხდის, რომ მასში წამოჭრილი პრობლემები დიდად

სცილდება ვარაუდის სფეროს და ღრმად დასაბუთებულ, მყარ არგუმენტებზე დაყრდნობილ დებულებებად გვევლინება.

საზოგადოდ, ამ სახის კვლევას ახლავს უმთავრესი სირთულე: განსხვავებული ეპოქისა და სტილის ლიტერატურულ ქმნილებათა შედარებისას აუცილებელია დადგინდეს, მათ შორის არსებული მსგავსებანი ტიპოლოგიურია, ე.წ. მოარული სიუჟეტების გავრცელების პრინციპებით უნდა აიხსნას, თუ ისინი ამკარად ავლენენ ფაბულურ, სიუჟეტურ, სტილურ ერთგვარობას, რაც მოგვცემს საფუძველს, ერთი თხზულება მეორის წყაროდ მივიჩნიოთ.

ერთ-ერთი მთავარი დებულება, რომლის დამტკიცებასაც მეცნიერი ცდილობს, არის ის, რომ ინგლისელ დრამატურგებს, ბომონტსა და ფლეტჩერს, „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი შორეულად, ყურმოკვრით კი არ გაუგიათ, არამედ ისინი მეტ-ნაკლებად იცნობენ პოემას. რა აძლევს ავტორს ამ ვარაუდის საფუძველს? როგორ, რა გზით უნდა შეეღწია XVII საუკუნის ინგლისში „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავს ან თუნდაც ცნობებს მის შესახებ? ამ საკითხის განხილვას წიგნში რამდენიმე გვერდი ეძღვნება. ეს არის ვრცელი ისტორიული ექსკურსი, რომელსაც ჩვენ სრულად ვერ განვიხილავთ, მხოლოდ დასკვნებს წარმოვაჩინოთ. მეცნიერის აზრით, XVII საუკუნეში საქართველოს სამეფო კარს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა ესპანეთის ხელისუფლებასთან. არ არის გამორიცხული, რომ რუსთველის სახელი ესპანეთში ჯერ კიდევ ამ დროს შესულიყო. სწორედ ამ პერიოდში ბომონტი და ფლეტჩერი ესპანეთში მოღვაწეობდნენ და ქართული კულტურის შესახებ გარკვეულ ცნობებს, შესაძლოა, იქვე გასცნობოდნენ. ეს დებულება ვრცელი ისტორიული მასალით დამაჯერებლად არის არგუმენტირებული.

წიგნში ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ, მართალია, ბომონტისა და ფლეტჩერის პიესების ფაბულის წყარო „ვეფხისტყაოსანი“ უნდა იყოს, მაგრამ გამორიცხულია რაიმე ლიტერატურულ გავლენაზე საუბარი. ქართული პოემის ამბავი მხოლოდ იმპულსს აძლევს ინგლისური პიესების საყრდენ სიუჟეტურ ფაქტებს, რაც სიუჟეტის განვითარების შემდგომ ეტაპზე მეტ-ნაკლებად გამოიკვეთება. მთავარია, რომ ამ ფონზე იქმნება სრულიად ახალი ნაწარმოებები – განსხვავებული მიზანდასახულობით, სიუჟეტური დეტალებით და პრობლემატიკით.

მეცნიერი მიუთითებს, რომ თვით ინგლისურ ლიტერატურათმცოდნეობაში უკანასკნელ დრომდე უცნობად არის მიჩნეული ბომონტისა და

ფლექტჩერის პიესების ფაბულის წყარო. მართალია, მიუთითებენ შორეულ და მიახლოებულ პარალელებს, მაგრამ არც ერთი მსგავსება საკმარისი არაა საიმისოდ, რომ სერიოზული დასკვნები გამოვიტანოთ. პიესათა ქარგის უშუალო წყარო მიუგნებელია. ამიტომაც ე. ხინთიბიძის ახალი წიგნი არა მხოლოდ „ვეფხისტყაოსნის“ ევროპაში გავრცელების ისტორიის ერთ მნიშვნელოვან ნახნაგს წარმოაჩენს, არამედ თვით ინგლისური ლიტერატურათმცოდნეობისთვისაც ფასეულ დასკვნებს შეიცავს.

წიგნში გამოვლენილია სიუჟეტური ეპიზოდების თანხვედრის ძალიან მნიშვნელოვანი მომენტები „ვეფხისტყაოსანსა“ და ინგლისურ პიესებს შორის. მართალია, შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა ადასტურებს, რომ მოძრავი შეიძლება იყოს არა მარტო ფაბულა, არამედ სიუჟეტური ეპიზოდებიც, მაგრამ ამ შემთხვევაში შეხვედრები და მსგავსებანი პრინციპული ხასიათისაა. ავტორის მიერ შემჩნეული პარალელები ნამდვილად სცდება ზეპირი ან წერილობითი გზით გავრცელებული მოძრავი ფაბულების სფეროს. მისივე აზრით, შესაძლოა ზოგი მსგავსება შემთხვევითი იყოს, მაგრამ თუ მთლიანობაში განვიხილავთ ყველა ეპიზოდს, შეუძლებელია ამდენი თანხვედრა.

მაინც რა არგუმენტებს მოიხმობს მეცნიერი იმის სამტკიცებლად, რომ ბომონტისა და ფლექტჩერის პიესების ფაბულა „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითადი ქარგიდან მომდინარე ამბავს ემყარება?

ბომონტისა და ფლექტჩერის პიესა „მეფე და არა მეფე“ შეყვარებული წყვილის რომანტიკულ ისტორიას აღწერს. ე. ხინთიბიძის დაკვირვებით, ამ ნაწარმოების „სიუჟეტური ფაქტები, დროული და სივრცული კოორდინატები, ანუ კარკასი „ვეფხისტყაოსნისეული“ ინდოეთის ამბავს ემთხვევა“. ორივე თხზულებაში საყრდენი სიუჟეტური ფაქტები აბსოლუტურად იდენტურია. ესენია: ტახტის მემკვიდრედ სხვისი შვილის აყვანა; მოგვიანებით სამეფო კარზე ღვიძლი ქალიშვილის დაბადება; მემკვიდრე ვაჟისა და პრინცესის მიერ ერთმანეთის თავდავინყებით შეყვარება. ამ საყრდენი კოორდინატების თანხვედრას შემდგომში სხვა მსგავსებებიც მოსდევს უკვე პიესის სიუჟეტში. ე. ხინთიბიძის დაკვირვებით, ა) ინგლისური პიესა მთავარი გმირის, უფლისწულ არბასესის, შვილად აყვანიდან პრინცესის დაბადებამდე იმდენივე დრო გადის, რამდენიც ტარიელის შვილად აყვანიდან ნესტანის დაბადებამდე. ბ) ორივე თხზულებაში ამ დროის ხანგრძლივობა ერთნაირად არის დაზუსტებული. გ) ორივეგან პრინცი და პრინცესა ჯერ კიდევ ბავშვობის ასაკში განაცალკევეს და მათ

მხოლოდ დიდი ხნის განმორების შემდეგ ნახეს ერთმანეთი. დ) სწორედ აქ ინასკვება ორივე ამბის დრამატული კვანძი: ქალ-ვაჟს ერთმანეთი უზომოდ შეუყვარდა. ე) მსგავსება უფრო ღრმავდება, როცა იწყება პერსონაჟთა ემოციების აღწერა. არბასესიცი და ტარიელიცი სიყვარულისგან გონს კარგავენ, მათ მხლებლებს და ახლობლებს აშინებთ მათი სულიერი მდგომარეობა. ისინი ფიზიკურადაც დაძაბუნდებიან და საკუთარი სხეულის ზიდვაც კი უჭირთ.

აი, ამ არსებით მსგავსებათა საფუძველზე ე. ხინთიბიძე დაასკვნის: „ინგლისური პიესის რომანტიკული ინტრიგის ქარგის არა მხოლოდ ძირითადი კოორდინატები ემთხვევა „ვეფხისტყაოსნის“ ინდოეთის ამბის სასიყვარულო ინტრიგის კარკასს, არამედ ორივე თხზულების დრამატული კვანძის განასკვნა თითქმის აბსოლუტურად ერთნაირად ხდება“.

ამის შემდეგ ავტორი საუბრობს იმ რემინესცენციებზე, რომელთაც აღძრავს ინგლისური პიესა რუსთველის ინდოეთის მხატვრულ სივრცესთან მიმართებით. უნდა ითქვას, რომ ეს ანალოგიები ძალზე არსებითია. ამიტომაც მათი რემინესცენციებად სახელდება საკმარისი არაა. ეს დეტალები ძალზე მნიშვნელოვანია და ავტორის არგუმენტებს უფრო დამაჯერებელს ხდის.

საინტერესო და ფასეულია დაკვირვება თხზულებათა მხატვრული სივრცის მსგავსებაზე. ინგლისურ პიესაში სამოქმედო ასპარეზი იბერი-აა, ანუ საქართველო. ავტორის შენიშვნით, იბერიის თემის შემოტანა XVII საუკუნის ინგლისში მოულოდნელი არ არის, რადგან ჯერ კიდევ ორი ათეული წლის წინ ფილიპ სიდნის „არკადიაშიც“ რომანტიკული ეპიზოდების გარკვეული ნაწილი სწორედ იბერიაში მიმდინარეობს. მეცნიერი სვამს კითხვას: თუ ბომონტი და ფლეტჩერი იმპულს თავიანთი პიესის ფაბულისათვის „ვეფხისტყაოსნის“ ინდოეთიდან იღებდნენ, რატომ გადაიტანეს ამბავი იბერიაში? ეს, მართლაც, საგულისხმო კითხვაა. ავტორი გრძნობს ამ დეტალის მნიშვნელოვნებას და რამდენიმე მოსაზრებას გვთავაზობს მის ასახსნელად: ჯერ ერთი, სამეცნიერო ლიტერატურის კვალობაზე, მხატვრული სივრცის სპეციფიკურობა არ განისაზღვრება ამა თუ იმ გეოგრაფიული გარემოს სახელწოდებით. იგი წარმოსახვითია, ილუზორულია (ი. რატიანი). მეორეც, თუ ამოსავლად მივიღებთ მოსაზრებას, რომ ბომონტი და ფლეტჩერი თავიანთი პიესის დროულ და სივრცულ კოორდინატებს „ვეფხისტყაოსნის“ ინდოეთის ამბიდან იღებენ, მოსალოდნელია, რომ ამ ამბის ლოკალიზებისათვის რუსთველის ქვეყა-

ნას აირჩევდნენ. „ვეფხისტყაოსნის“ ინდოეთი ხომ ალეგორიული ინტერ-პრეტაციის კვალობაზე საქართველოდ, ანუ იბერიად იყო გააზრებული. ეს ამბავი კი ინგლისელ ავტორებთან ქართველი კონსულტანტის ინტერ-პრეტაციით მიდიოდა.

ვფიქრობთ, ეს საგულისხმო დასკვნები კიდევ უფრო ამყარებს ავტორის ძირითად დებულებას, რომ XVII საუკუნის ინგლისში ნამდვილად არსებობდა გარკვეული ცნობები შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანზე“. პირდაპირი თუ არაპირდაპირი გზით პოემის ფაბულას შეუღწევია ევროპულ სამყაროში და თავისი ამკარა კვალიც დაუტოვებია. ავტორი, რა თქმა უნდა, იმ განსხვავებებსაც წარმოაჩენს, რომლებიც თხზულებათა შორის არსებობს.

ძალზე საყურადღებოა მსჯელობა „მეფე და არა მეფის“ ერთ-ერთი პერსონაჟი ქალის პანთეას სახელზე. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ნესტანის სახეში რუსთველი ვეფხის განსახიერებას ხედავს. პანთერა რუსთველის პოემის შესატყვისია ინგლისელის ცნობიერებაში. ე. ხინთიბიძე წერს, რომ სწორედ პანთერა შეიძლება იყოს იმ მშვენიერი პრინცესის სახელი, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ ნესტანის სახებადაა გააზრებული. ამ მოსაზრების დასადასტურებლად ავტორს სხვა დამაჯერებელი არგუმენტებიც მოჰყავს. აქ მათ სრულად ვერ განვიხილავთ.

ნიგნში მრავალი სხვა საბუთიცაა შემოთავაზებული მთავარი დებულების განსამტკიცებლად: მოტივაციური ქვეტექსტები, პერსონაჟთა კონტრასტულობა, გმირთა ხასიათის სპეციფიკა, პარალელური და სიმეტრიული კონტრასტები და სხვა.

ასევე საყურადღებო და მნიშვნელოვანია პარალელები ბომონტისა და ფლეტჩერის მეორე პიესას, „ფილასტერსა“ და „ვეფხისტყაოსანს“ შორის. ავტორი გამოყოფს საერთო მახასიათებლებს, რომლებიც ამ ორ პიესას აკავშირებს რუსთველის პოემასთან. ეს მახასიათებლები პრინციპულია. ეს ორი პიესა განსხვავებულია ინგლისური ტრაგედიის საერთო სტილისაგან. ეს განსხვავებები მათ გენეტიკურად აკავშირებს „ვეფხისტყაოსანთან“.

„ფილასტერში“, როგორც მეცნიერი გვაუწყებს, უამრავი პრინციპული პარალელი იჩენს თავს: ერთი ქვეყნის მეფის მიერ მეზობელი სამეფოს გაუქმება და შეერთება; უფლისწულისათვის მეფობის მემკვიდრეობის ჩამორთმევა და ერთადერთი ქალისთვის ზედსიძედ სხვა ქვეყნის უფლისწულის მონვევა; ქალის მიერ სამეფო მემკვიდრეობას ჩამოშორებული უფლისწულის თავისთან ხმობა და სიყვარულის გაცხადება; ზედ-

Elguja Khintibidze

სიძედ მოწვეული სასიძოს ჩამოშორება; ამ ორი მემკვიდრე ქალ-ვაჟის შეუღლება და დიდი ქორწილი. გარდა ამისა, მეცნიერი გამოყოფს უამრავ პრინციპულ მსგავსებას თუ დეტალს, რომლებიც ასევე განამტკიცებენ მის ამოსავალ დებულებას. ყურადღება გამახვილებულია თხზულებებში ასახულ სამეფოთა სახელმწიფო წყობაზე, ჰუმანიზმზე, ტოლერანტობაზე, ყოველივე ეს მეცნიერს აძლევს უფლებას დაასკვნას, რომ „ფილასტერის“ სიუჟეტური კარკასი „ვეფხისტყაოსნის“ ინდოეთის სამეფო კარიდან მოდის.

ნიგნში კიდევ უამრავი მნიშვნელოვანი საკითხია წინ წამოწეული და სიღრმისეულად განხილული. სამწუხაროდ, ყოველ მათგანს ვერ მიმოვიხილავთ. თუმცა, ვფიქრობთ, ისიც კი, რაც ამ წერილში წარმოვაჩინეთ, სრულიად საკმარისია იმის სამტკიცებლად, რომ ე. ხინთიბიძის ახალი ნაშრომი ძალზე ღირებული სამეცნიერო გამოკვლევაა. „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემატიკა პატივცემული მეცნიერის დიდი და ნაყოფიერი მოღვაწეობის ერთ-ერთი უმთავრესი სფეროა. ვფიქრობთ, ქართული რუსთველოლოგიისთვის ძალზე მნიშვნელოვანი და ფასეული უნდა იყოს ამ ახალ ნიგნში შემოთავაზებული ღრმად არგუმენტირებული დებულებები. ეს ყოველივე დიდ პერსპექტივას სახავს ქართულ-ევროპული ლიტერატურული ურთიერთობების გაღრმავების გზაზე.

ელისო კალანდარიშვილი

რისმაგ გორდეზიანი,

ბერძნული ლიტერატურა. ელინური ეპოქის ეპოსი, ლირიკა, დრამა,

მეორე გამოცემა,

გამომცემლობა „ლოგოსი“ (თბილისი 2009), 568 გვ.

ანტიკურ ლიტერატურას, რომელიც მხოლოდ ნაწილია ანტიკური კულტურისა, უჭირავს განსაკუთრებული ადგილი ევროპული ცივილიზაციის ისტორიაში. იგი ანტიკური მემკვიდრეობის მონაპოვართა სიმრავლეში საგანგებოდ გამოიყოფა, რამეთუ გვევლინება არა მხოლოდ ისტორიულ-კულტურულ ფასეულობად, არამედ ცხოველმყოფელ სულიერ ძალად, რომელიც დღესაც განაგრძობს არსებობას. ანტიკური სამყაროს შემოქმედებითი მემკვიდრეობა ჩვენს ყურადღებას იპყრობს არა მხოლოდ იმით, რომ პირველად აყენებს იმ ეთიკურ-ესთეტიკურ პრობლემებს, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში ინარჩუნებდნენ თავის ცხოველმყოფელობას. უფრო მნიშვნელოვანი თანამედროვეობისათვის არის პრობლემის ამოცნობის ესთეტიკური სრულყოფილება, სახეთა მხატვრული გააზრება და სიცოცხლისუნარიანობა. ეს არის ცოცხალი ხელოვნება, სადაც ჰარმონიულად ერწყმის ერთმანეთს ესთეტიზმი და მაღალი ზნეობრიობა. და მართლაც, ჰომეროსის პოემები გვევლინებიან ეპიკური ლიტერატურის განვითარების არა პირველ სტადიად, არც გვიანი გამოცდილების ეპოქად (ვოლტერის „ჰენრიადას“ მსგავსად), არამედ თავისთავად არსებულ, გარდაუვალი ღირსებების მქონე ქმნილებებად. იგივე შეიძლება ითქვას ძველი ბერძნული ლიტერატურის ნებისმიერ ძეგლზე. ანტიკური კულტურის გააზრებით, შეფასებითა და შერჩევით დიდად იყო დაინტერესებული მთელი შემდგომი ეპოქების განათლებული საზოგადოება. ანტიკური არქიტექტურის, პლასტიკისა და გამომსახველობითი ხელოვნების უზადოება, მეცნიერულ და ფილოსოფიურ სისტემათა ცხოველმყოფელობა და ბოლოს, ლიტერატურულ-მხატვრული ტრადიციის მდიდარი და მრავალფეროვანი გამოცდილება – აი, ის არსებითი ფასეულობანი, რომლებიც მუდამ ხიბლავდა ევროპას და აიძულებდა ჰქონოდა განუწყვეტელი კავშირი ანტიკურობის სულიერ სამყაროსთან. ზიარების ეს პროცესი, ბუნებრივია, სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში

სხვადასხვაგვარი იყო, რასაც, თავის მხრივ, განაპირობებდა ანტიკური ტრადიციის გავრცელების ზეპირი, ლიტერატურული თუ მეცნიერული ხასიათი. აქვე საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ლიტერატურა, როგორც ადამიანური შემოქმედების დამოუკიდებელი სფერო, პირველად ძველ საბერძნეთში აღმოცენდა. ელინთა აგონისტურმა და კრიტიკულად განწყობილმა აზროვნებამ მითოსოფიურობასთან ერთად ესთეტიზმის მომენტებიც წამოწია წინ, რამაც ლიტერატურის დამოუკიდებლად განვითარების შესაძლებლობებს დაუდო სათავე. წარმოიშვა ლიტერატურული შემოქმედების განსაკუთრებული სფერო, რომელმაც ისეთი კანონზომიერებები თუ პირობითობათა სისტემა შეიმუშავა, რომელიც დღემდე მოქმედებს და რაც მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენად იქცა კულტურის ისტორიაში. საუკუნეთა განმავლობაში ალაფრთოვანებდა რა განათლებულ საზოგადოებას ძველი ბერძნული ლიტერატურის დიდებული ქმნილებები, მათ გაცნობიერებასა და შესწავლას მრავალი გამოკვლევა მიეძღვნა. ამ ლიტერატურას დიდი რუდუნებითა და გულისხმიერებით ეუფლებოდნენ ქართველი მოღვაწეებიც მოყოლებული შუა საუკუნეების ადრეული პერიოდიდან, რადგანაც მათ ელინური სიტყვაკაზმული მწერლობის მნიშვნელობასთან ერთად მუდამ ჰქონდათ გაცნობიერებული ძველი კოლხეთის ძველბერძნულ ცივილიზაციასთან ურთიერთობის ისტორიული ფაქტიც. თანამედროვე მეცნიერებაში მრავალი გამოკვლევა მიეძღვნა ქართველური ტომების გენეტიკური კავშირის დადგენას წინაბერძნული ცივილიზაციის შემქმნელ ტომებთან. აქედან გამომდინარე, უკვე არა მხოლოდ ქართველ მეცნიერთათვის გახდა ცხადი, რომ ამ პრობლემის საფუძვლიანი შესწავლა აუცილებელია ევროპული ცივილიზაციის უძველესი ეტაპების გამოსავლენად.

ასე რომ, ელინური ლიტერატურის ღრმა ცოდნა ქართული საზოგადოებისათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. ეს კარგად მოეხსენებოდათ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დამაარსებლებს, მათ შორის კლასიკური ფილოლოგიის კათედრის პირველ წინამძღვარს, გრიგოლ წერეთელს, რომელმაც 1927-1935 წლებში „ბერძნული ლიტერატურის ისტორიის“ ორი წიგნი გამოსცა. გასული საუკუნის 50-იან წლებში ასევე დიდმა ქართველმა მეცნიერმა სიმონ ყაუხჩიშვილმა განახორციელა „ბერძნული ლიტერატურის ისტორიისა“ და „ანტიკური ლიტერატურის ისტორიის“ იმ დროისათვის ფუნდამენტურ წიგნთა გამოცემა. მას შემდეგ კლასიკური ფილოლოგიის კვლევაში მრავალი სიახლე შეი-

ტანეს როგორც ევროპელმა, ასევე რუსმა და ქართველმა მეცნიერებმა. საქართველოში საფუძველი ჩაეყარა კლასიკური ფილოლოგიის სკოლას, რომელსაც გრიგოლ წერეთლისა და სიმონ ყაუხჩიშვილის ტრადიციების გამგრძელებელი, აკადემიკოსი რისმაგ გორდეზიანი უდგას სათავეში. 1997 წლიდან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარებული რეფორმის შედეგად შეიქმნა კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტიისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტი, რომელიც დღეს კლასიკური ფილოლოგიის სფეროში ევროპული მასშტაბის საყოველთაოდ აღიარებულ ცენტრად იქცა. სწორედ ამ მასშტაბების შესაბამისია აკადემიკოს რისმაგ გორდეზიანის წიგნი „ბერძნული ლიტერატურა. ელინური ეპოქის ეპოსი, ლირიკა, დრამა“. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს არის 2002 წელს გამოცემული ამავე სახელწოდების მქონე სახელმძღვანელოს შევსებული და განახლებული ვარიანტი. პირველი გამოცემა მისი გამოსვლიდან სულ რამდენიმე თვეში გაქრა წიგნის თაროდან, რაც იმის მიმანიშნებელია, რომ ამ წიგნით სპეციალისტების გარდა საკმაოდ ფართო აუდიტორიაც არის დაინტერესებული. ქართველი მკითხველი მიიზიდა თავად ძველი ბერძნული ლიტერატურის მნიშვნელობამ, ხოლო ჰუმანიტართა მრავალრიცხოვანი წრე – იმ მაღალმა პროფესიონალიზმმა, რომელიც ნიშანდობლივია ავტორისათვის.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ფილოლოგ-ელინისტათვის „ბერძნული ლიტერატურა“ მისი გამოცემის დღიდან სამაგიდო წიგნად იქცა, რადგანაც მასში გათვალისწინებულია თითქმის ყველა უახლესი გამოკვლევა და სტატია იმ უმნიშვნელოვანეს პრობლემებზე, რომლებზეც მსჯელობს ავტორი. მსჯელობა კი ენციკლოპედიურია: ავტორი ბერძნული და რომაული ლიტერატურის სახელმძღვანელოს გამოცემას სამ წიგნად აპირებს. ამიტომ წარმოდგენილი, ერთობ ვრცელტანიანი წიგნი მხოლოდ ელინური პერიოდის ეპოსს, ლირიკასა და დრამას ეთმობა (მეორე წიგნში გათვალისწინებულია ელინური ეპოქის ფილოსოფია, ისტორიოგრაფია, მჭევრმეტყველება, მხატვრული პროზა და კლასიკურის შემდგომი პერიოდის ბერძნული ლიტერატურა; მესამეში – რომაული ლიტერატურა). მისი მკითხველი მიიღებს სრულყოფილ ინფორმაციას არა მხოლოდ ელინური პერიოდის ეპოსის, ლირიკისა და დრამის (ტრაგედია, კომედია) თითქმის ყველა წარმომადგენელზე, არამედ იმ ზოგად საკითხებზეც, რომელთაც დასაბამი ანტიკურ სამყაროში დაედოთ და რომელთა გათვალისწინების გარეშეც შეუძლებელია თანამედროვე ლი-

რისმაგ გორდეზიანი

ტერატურული პროცესების შესწავლა. ასე მაგალითად, ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს ჟანრის (ეპოსის, ლირიკის, დრამის) განსაზღვრის, თეატრის წარმოშობის, ტრაგიკულისა და კომიკურის გაგების, კლასიკური ტრაგედიის თანამედროვე ტრაგედიასთან მიმართების, ანტიკურ ლიტერატურაში „ავანგარდისტული“ ტენდენციების, ძველი ბერძნული ლიტერატურული ტრადიციების მუდმივობისა და სხვა პრობლემებს.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ყოველ თავს თან ერთვის მსჯელობის საკითხთან დაკავშირებული უახლესი ლიტერატურის ნუსხა, რომელიც შევსებულია ქართველ მეცნიერთა თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი გამოკვლევითა თუ სტატიით, რაც წიგნის ავტორის თავისი მოწაფეებისადმი (და მათი რიცხვი საკმაოდ ვრცელია) გამოვლენილ ყურადღებასა და დელიკატურობაზე მეტყველებს.

ასე რომ, ქართველმა მკითხველმა მიიღო დიდებული ნობათი, რომლის გაცნობითაც იგი ევროპული ცივილიზაციის საფუძველთაგან უმნიშვნელოვანესს, ძველი ბერძნული მწერლობის ყველაზე უფრო საინტერესო პერიოდს ეზიარება იმ განცდით, რომ მას ექნება სრულყოფილი, შეიძლება ითქვას, ენციკლოპედიური ინფორმაცია მონოდებული ფრიად ერუდირებული და დახვეწილი ლიტერატურული გემოვნების მქონე ავტორის კალმით.

ნანა ტონია

მერაბ ტიკაძე,

არაბთა ისტორია (V-XV საუკუნეები),

ოსუ გამომცემლობა (თბილისი 2008), 267 გვ.

ისტორიული, რელიგიური, გეოპოლიტიკური, პოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით ახლო აღმოსავლეთი მსოფლიოს უმნიშვნელოვანეს რეგიონთა რიცხვს მიეკუთვნება. რეგიონის ქვეყნებს, მათ შორის არაბულ სამყაროს, განსაკუთრებული ადგილი ეკავა საქართველოს ისტორიაში. არაბთა ბატონობის პერიოდმა (VII-X სს.) გავლენა მოახდინა ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ განვითარებაზე და დაუკავშირა საქართველო ისლამურ სამყაროს. საქართველოს ისტორიის ბევრი საკითხის ახსნა და გარკვევა შესაძლებელია სწორედ არაბთა ისტორიისა და შესაბამისად, ისლამის ისტორიის ღრმა ცოდნის საფუძველზე. ამის პარალელურად ახლო აღმოსავლეთის ისტორია არის მსოფლიო ისტორიის შემადგენელი ნაწილი, რომლის გარეშეც შეუძლებელია ამ ისტორიის კანონზომიერებათა გააზრება. ამდენად, ახლო აღმოსავლეთისა და არაბული ქვეყნების ისტორიის შესწავლას დღეს არა მარტო სამეცნიერო, არამედ დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობაც ენიჭება. ამის გათვალისწინებით ადვილი წარმოსადგენია, თუ რაოდენ ღირებულია ნაშრომი, რომელიც შედგენილია მრავალფეროვანი ორიენტალისტური ლიტერატურის გაცნობის, ქართველ და უცხოელ მკვლევართა შეხედულებების და კონცეფციების შეჯერების საფუძველზე. ხაზგასასმელია ის ფაქტიც, რომ ნაშრომის ავტორი არის კვალიფიციური ქართველი აღმოსავლეთმცოდნე-არაბისტი, რომლის სალექციო კურსებზე თაობები აღიზარდა და სახელმძღვანელოს ტიპის ნაშრომის შედგენის სათანადო ცოდნა და გამოცდილება გააჩნია. ამასთან ეს არის არაბთა ისტორიაში ამ ხასიათის პირველი ნაშრომი ქართულ ენაზე.

სარეცენზიო ნაშრომი, რომელიც არაბთა ისტორიის მხოლოდ პირველ ტომს წარმოადგენს, ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით განიხილავს არაბთა ისტორიას ისლამამდელი (ჯაჰილია) პერიოდიდან 1517 წლამდე, ოსმალთა მიერ არაბული ქვეყნების დაპყრობამდე. ნაშრომის სტრუქტურა 12 თავით არის წარმოდგენილი და საკმაოდ სრულია ინ-

ფორმაციული თვალსაზრისით. ავტორი აანალიზებს არაბულ-ისლამურ სამყაროში მიმდინარე მნიშვნელოვან მოვლენებს, რაც მოითხოვს არაბთა ბუნებრივი, სოციალურ-კულტურული გარემოს, ისტორიული წანამძღვრების ერთგვარ გაშუქებასაც. ყურადღება გამახვილებულია პირველი მუსლიმური სახელმწიფოს შექმნაზე მედინაში, არაბთა დაპყრობით ომებზე, არაბების პოლიტიკურ ჰეგემონიაზე ახლო აღმოსავლეთში (VII-X სს.). ფართო ისტორიულ ფონზე განხილულია არაბთა პოლიტიკური და ადმინისტრაციული სისტემა, საქალაქო ცხოვრება, ხელოსნობა და ვაჭრობა, ფისკალური სისტემა, რელიგიურ უმცირესობათა სტატუსი სახალიფოში და ისლამური ინსტიტუტების ევოლუცია. მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა ისლამს, როგორც შუა საუკუნეების ახლო აღმოსავლეთის იდეოლოგიას. გაშუქებულია არაბთა მიერ ძველბერძნული და ელინისტური მემკვიდრეობის მიღება, არაბული სამეცნიერო და ფილოსოფიური აზრის განვითარება, არაბთა მიღწევები ზუსტ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში (მათემატიკა, ასტროლოგია, ასტრონომია, მედიცინა), ისტორიაში, გეოგრაფიაში, ლიტერატურაში, არქიტექტურასა და მუსიკაში, განსაზღვრულია ისლამური ცივილიზაციის როლი და ადგილი მსოფლიო ისტორიაში. სათანადოდ არის გათვალისწინებული და გაშუქებული არაბულ სამყაროსთან საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობის საკითხები, ესპანეთის ისლამიზაცია, ბერბერ მუსლიმთა როლი შუა საუკუნეების მალრიბის ისტორიაში და ფატიმიანთა ეგვიპტის ადგილი X-XII სს. ისლამურ სამყაროში, აიუბიანთა სასულთნოს წარმოქმნა, ბაჰრელ და ბურჯელ მამლუქთა სასულთნოების სამხედრო სისტემის სტრუქტურა და მისი თავისებურებები. ისტორიის ყოველი პერიოდი მკაფიოდ არის შემოსაზღვრული ქრონოლოგიური ჩარჩოებით.

ნაშრომს თან ახლავს დინასტიური სქემები, რუკები და თემატური პრინციპით განაწილებული ვრცელი ბიბლიოგრაფია, რომელიც თვალნათლივ გვიჩვენებს ქართველი ორიენტალისტების წვლილს არაბთა ისტორიის, ისლამის, არაბეთ-საქართველოს და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიის კვლევის საქმეში. ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევების უკეთ წარმოჩენის მიზნით ავტორი ხშირად იმონებს ქართველ მკვლევართა მოსაზრებებს არაბეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკვანძო საკითხებთან მიმართებაში. ნაშრომის სასწავლო დანიშნულების გათვალისწინებით არაბული ტერმინები, გეოგრაფიული და საკუთარი სახელები მოცემულია სამეცნიერო ტრანსლიტერაციის გამარტივებული

ვარიანტი: აღნიშნულია გრძელი ხმოვნები და ის ნიშნები, რომლებიც შეესაბამება არაბ. ჰამზას (') და აინს ('). თარიღები ჰიჯრით მოტანილია მხოლოდ ცალკეულ შემთხვევაში.

ნაშრომში გათვალისწინებულია სახელმძღვანელოსათვის დამახასიათებელი ყველა სპეციფიკური თავისებურება, როგორცაა: სტუდენტთა მომზადების დონე, კონკრეტული ფაქტების, თარიღების, სახელებისა და სხვა ისტორიული დეტალების აუცილებელი მინიმუმი, ახალი მასალის მოცულობა, რთული ისტორიული ცნებებისა და ტერმინების განმარტება, საცნობარო ხასიათის მასალა, თეორიულ განზოგადებათა სიღრმის ფარგლები. სახელმძღვანელო იძლევა აგრეთვე ფართო შესაძლებლობებს დამატებით მასალებზე მუშაობისათვის, ისტორიული ფაქტების ანალიზის, შეფასებისა და განზოგადებისათვის. ნაშრომი პასუხობს ისტორიული მეცნიერების თანამედროვე დონეს და იმავდროულად შეესაბამება სასწავლო პროგრამის შინაარსს. ისტორიული მასალის თითოეული ელემენტი კარგადაა გააზრებული, დამუშავებული და დაგეგმილი. ისტორიული ცოდნა ცალკეული ეპოქის გარშემო გამდიდრებულია ახალი დეტალებით, ცალკეული ისტორიული პირების გაცნობით, კონკრეტული ფაქტებით, განზოგადებულ დებულებათა გარკვეული სისტემატიზაციით, თითოეულ დებულებაზე მოკლე კომენტარით და დასკვნებით. არაბთა ისტორიის ყველა ქრონოლოგიური პერიოდის განხილვა მთავრდება კულტურის ისტორიის საკითხებით, რათა უჩვენოს მკითხველს, თუ რა ზეგავლენა მოახდინეს ისტორიულმა მოვლენებმა მოცემული ეპოქის კულტურის განვითარებაზე. კულტურულ-ისტორიული მასალა აჩვენებს აგრეთვე მეცნიერებისა და ლიტერატურის როლს ისტორიულ განვითარებაში.

მიგვაჩნია, რომ მაღალ, პროფესიულ დონეზე შესრულებული ეს ნაშრომი დაეხმარება სტუდენტებს და დაინტერესებულ პირებს, უკეთ გაერკვნენ არაბეთ-საქართველოს ისტორიულ ურთიერთობებში, ახლებურად გაიაზრონ შუა საუკუნეების არაბულ სამყაროში მიმდინარე პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ მოვლენათა ფართო სპექტრი.

**ქეთევან გოჩიტაშვილი, გიული შაბაშვილი, ნინო შარაშენიძე,
აკადემიური წერა,
გამომცემლობა „საიმედო“ (თბილისი 2008), 204 გვ.**

„აკადემიური წერა“ ახალი საგანია ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში. წერის კულტურის სწავლების პრობლემები ყველა დროსა და ქვეყანაში აქტუალურია. ევროპასა და ამერიკაში მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა წერის სწავლების მეთოდების, ხერხებისა და სტრატეგიების შემუშავებისა და დახვეწის საქმეში. ახლა საქართველოში ამ მხრივ შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა, ვინაიდან ამ მიმართულებით უკვე რამდენიმე წიგნი შეიქმნა.

ამ რეცენზიაში განვიხილავთ ქეთევან გოჩიტაშვილის, გიული შაბაშვილისა და ნინო შარაშენიძის სახელმძღვანელოს „აკადემიური წერა“. წიგნი 2008 წელს გამოიცა გამომცემლობა „საიმედოს“ მიერ. ის შედგება 204 გვერდისაგან და მოიცავს სამ ნაწილსა და დანართს.

სტუდენტთა დაინტერესება წერიითი კომპენტენციის ამალღების თვალსაზრისით ამ ბოლო წლებში იზრდება, რაც ერთობ მისასალმებელი მოვლენაა, მაგრამ თანამედროვე მეთოდოლოგიით აგებულ სახელმძღვანელოთა ნაკლებობა ამ პროცესს აფერხებდა. ამ თვალსაზრისით აღნიშნული წიგნი მნიშვნელოვანი შენაძენია და იგი უთუოდ შეუწყობს ხელს დამწყებ ავტორებს წერის კულტურის განვითარებაში. თეორიულ მასალას თან ერთვის მრავალფეროვანი ნიმუშები და პრაქტიკული დავალებები. მიცემული წერიითი სამუშაოები წინასწარ ისეა განსაზღვრული ავტორების მიერ, რომ სტუდენტი ეტაპობრივად დაძლევს სიძნელეებს და დახვეწს წერის მანერას „მარტივიდან რთულისკენ“ მიმავალი პრინციპით.

წიგნის ავტორები ლინგვისტები არიან და მათ ბევრი რამ იციან სტუდენტთა წერის სირთულეების შესახებ. ამდენად, მათ საუკეთესო გზას მიაგნეს – თანამედროვე მეთოდოლოგიითა და უდავოდ საჭირო ლინგვისტური ალლოთი მართლაც ისეთი სტრუქტურა შექმნეს, რომელშიც გაითვალისწინეს ყველა ის პრინციპი, რომლებიც სტუდენტებს დაეხმარება ნებისმიერი ტიპის ტექსტის შექმნაში. ამაში მათ გამოცდილებაც დაეხმარა – ისინი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწი-

ფო უნივერსიტეტში რამდენიმე წლის მანძილზე ასწავლიდნენ ამ საგანს და ატარებდნენ მრავალ პრაქტიკულ სამუშაოს. ყოველივე ამან წიგნს გამორჩეული მნიშვნელობა შესძინა.

წიგნის განსაკუთრებულ ღირსებად მიმაჩნია მასალის ადვილად და მოხერხებულად მიწოდება. წიგნის პირველი ნაწილია „ესეს შექმნის ძირითადი პრინციპები“. ეს თავი აგებულია საერთაშორისო პრაქტიკაში დამკვიდრებული აკადემიური წერის პრინციპებზე. ამავე ნაწილში რვა თავი აქვს დათმობილი სხვადასხვა ტიპის ესეს შექმნის ხერხებსა და საშუალებებს. I თავი ეთმობა თემის განსაზღვრას; თემის მოსაძებნი სტრატეგიების შესწავლას; შემდეგ ეხმარებიან სტუდენტებს, თუ როგორ უნდა აარჩიონ საგნობრივი და სასურველი სფერო; თუ როგორ შეეკრიბონ ინფორმაცია, დააჯგუფონ და მოპოვებულ მასალას როგორ უნდა გაუკეთონ ორგანიზება; მიცემულია რჩევები ეფექტური სათაურისა და, საერთოდ, აღნიშნულია სათაურის მნიშვნელობა. II თავში ესეს მიზანი და სტილი განისაზღვრება; III თავი ესესა და მის სტრუქტურას მოიცავს; IV თავი არგუმენტის, ქვეარგუმენტისა და კონტრარგუმენტის შესწავლას ეთმობა; V თავი აბზაცსა და მის სახეებს წარმოადგენს; VI თავი ესეს ტიპებს განიხილავს; VII კი გეგმის შედგენას, შავი პირის შექმნას და ნაწერის საბოლოო მომზადებას ეძღვნება. ამით სრულდება I ნაწილი და მასში განხილულია ყველა საჭირო და სავალდებულო პრინციპი, რაც აუცილებელია ესეს შესაქმნელად.

ეს ყოველივე მარტივად, ეტაპობრივად და გეგმაზომიერადაა განთავსებული. თითოეულ მოკლე თეორიულ ახნა-განმარტებას მოჰყვება ნიმუში და პრაქტიკული სამუშაო. ეს მიდგომა გაუმყარებს მიღებულ ცოდნას სტუდენტს და შეუქმნის გარკვეულ საფუძველს, რომელსაც თანდათან განავითარებს წიგნის კონსტრუქციის მიხედვით.

სტუდენტის ინტერესის წარმოჩენა – აი, ესაა განმსაზღვრელი ავტორთათვის და ამიტომაც წიგნში ვერაფერს ნახავთ ისეთს, რაც არ დააინტერესებს აკადემიური წერის შემსწავლელს. II ნაწილი სტუდენტებს დაახელოვნებს საჯარო გამოსვლისთვის საჭირო სხვადასხვა ტიპის ტექსტის მომზადებაში. ძირითადად განხილულია სამეცნიერო მოხსენება, ესეს პრეზენტაცია და დისკუსია. აქვეა მიწოდებული დიდი არჩევანი, ნუსხა ენობრივი საშუალებებისა, რომლებიც შეუძლია სტუდენტს თავისუფლად გამოიყენოს და თავად ჩასვას ადვილად მუშაობის პროცესში. ეს ერთგვარი ბიძგი და წამახალისებელი საშუალებაა მათთვის. წიგნში

ქეთევან გოჩიტაშვილი, გიული შაბაშვილი, ნინო შარაშენიძე

შეტანილი საჯარო გამოსვლისთვის ტექსტის მომზადების ხერხების გაცნობაც უმნიშვნელოვანესია სტუდენტთვის.

ამასთანავე, მიზანშეწონილად და დართული (დანართის სახით) ისეთი ტიპის ტექსტები, რომელთა შექმნა და გამოყენება სტუდენტებს ხშირად დასჭირდებათ. მაგალითად, სამეცნიერო ნაშრომი, რეცენზია, რეფერატი, საბაკალავრო, სამაგისტრო და სადოქტორო ნაშრომები და ა. შ. უნდა აღვნიშნო, რომ ავტორებს წიგნის ყოველ ეტაპზე შესასწავლი საკითხი წარმოდგენილი აქვთ მარტივად, გასაგებად, ნათლად და მუდამ პრაქტიკული ნიმუშით. სტუდენტს როცა თვალსაჩინოდ უდევს წინ მზა მასალა, მისთვის უკვე ადვილია მსგავსისა და შესაფერისის შექმნა. ასე რომ, სტუდენტებისთვის ხელმისაწვდომი გახდა, თუ როგორ უნდა მოამზადონ წარმატებული საპრეზენტაციო ტექსტი, რომ არ შეექმნათ პრობლემა საპრეზენტაციო ტექსტის წარდგენისას, რაც ხშირია ქართულ სინამდვილეში.

წიგნს დანართის სახით ერთვის თავები, რომლებშიც დატვირთული თეორია კი არ შეგხვდებათ, არამედ გარკვეული სისტემით დალაგებული ფუნქციური წერის ელემენტების მეტად პრაქტიკული და გამოსადეგი მასალა. დანართი იყოფა ორ თავად: I თავში წარმოდგენილია საქმიანი მიმოწერა, საქმიანი წერილი და ელექტრონული წერილი. აქ ავტორებს განსაკუთრებით დეტალურად და მისხალ-მისხალ აქვთ მოცემული თითოეული ნაბიჯი შესაქმნელი ტექსტისა. შეუძლებელია, რომ სტუდენტმა ამ ახსნა-განმარტების შემდეგ ვერ მოახერხოს მისი სწორად და წარმატებით წარდგენა საზოგადოებისთვის. II თავი კი განცხადებას, მოხსენებით ბარათს, ახსნა-განმარტებას, მოკლე ბიოგრაფიას, სამოტივაციო წერილს, დახასიათებასა და რეკომენდაციას განიხილავს. ეს ის მონაპოვარია ახალგაზრდებისთვის, რომლის ცოდნის გარეშე წარმოუდგენელი იქნება მათი დამკვიდრება ქართულ საზოგადოებაში.

დასკვნის სახით ვიტყვით, რომ ავტორების, ქეთევან გოჩიტაშვილის, გიული შაბაშვილისა და ნინო შარაშენიძის, სახელმძღვანელო „აკადემიური წერა“ დიდი შენაძენია არა მხოლოდ ქართველ სტუდენტთათვის, არამედ ქართული წერის კულტურით დაინტერესებული ყოველი ადამიანისათვის.

ნანა შავთვალაძე

პუბლიკაცია

გრიგოლ კიკნაძე – 100

100 წელი შესრულდა ქართული ფილოლოგიური მეცნიერების ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის, ლიტერატორისა და სახალხო განათლების ამავდარის, პროფ. გრიგოლ კიკნაძის დაბადებიდან (1909.III.15 – 1974.IV.16).

გრიგოლ კიკნაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა მეცნიერული პატიოსნების, პრინციპულობისა და მაღალი ზნეობრიობის ნიმუშია. თავისი ცხოვრების უმძიმეს დღეებშიც კი ქედი არ მოუხრია და შეუბღალავად ატარა მეცნიერისა და პიროვნების სახელი. თავისი საქმიანობით მან თანამედროვეთა პატივისცემა და სიყვარული დაიმსახურა.

გრიგოლ კიკნაძემ შრომითი საქმიანობა ქ. ფოთში დაიწყო, მალევე გადავიდა ქ. ბათუმში. მუშაობდა განათლების სისტემაში (1930-1935 წწ.) სხვადასხვა თანამდებობაზე, მასწავლებლობდა. ბათუმში მოღვაწეობის დროს კარგად გამოვლინდა მისი ორგანიზატორული ტალანტი. თავისი პედაგოგის, პროფ. დიმიტრი უზნაძის, რჩევითა და თანადგომით ჩამოაყალიბა სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია, სადაც სამუშაოთი დაინტერესებული პედოლოგ-ფსიქოლოგები მიიზიდა.

თბილისში გადმოსვლის შემდეგ კვლავ განათლების სისტემაში განაგრძო მუშაობა (კითხულობდა ლექციებს მასწავლებელთა დახელოვნების კურსებზე, ასწავლიდა სკოლაში). წლების განმავლობაში მოღვაწეობდა ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში, კითხულობდა ქართული ლიტერატურის კურსს თეატრალურ ინსტიტუტში, ხელმძღვანელობდა კათედრას.

გრიგოლ კიკნაძისათვის განსაკუთრებით ნაყოფიერი აღმოჩნდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მოღვაწეობის ის პერიოდი, როცა მას მიეცა ნორმალური მუშაობის საშუალება და თავისი ცხოვრების ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზნის განხორციელება – გენიალური პოეტისა და მოაზროვნის, ვაჟა-ფშაველას, კაბინეტის დაარსება (რექტორი ევგენი ხარაძე). კაბინეტის საქმიანობით კიდევ ერთხელ (ბათუმის შემდეგ) და უფრო ფართოდ წარმოჩნდა გრ. კიკნაძის ორგანიზატორული ნიჭი, შერწყმული დიდ ენერგიასთან, რაც ფიზიკურ და სულიერ ძალთა ერთობლიობის შესანიშნავი, შესაშური და მისაბაძი მაგალითი გახდა მსგავსი ნამოწყებებისათვის.

პუბლიკაცია

დღეს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი და ქართული საზოგადოება პატივს მიაგებს გრიგოლ კიკნაძის ხსოვნას.

გვეძლევა საშუალება მისი პირადი არქივიდან მკითხველს შევთავაზოთ გამოჩენილ პიროვნებათა, გრ. კიკნაძის პედაგოგთა, კოლეგათა და ყოფილ სტუდენტთა რამდენიმე წერილი, ადრესატი გრიგოლ კიკნაძეა.

წერილები პირველად ქვეყნდება.

ინეზა კიკნაძე

P.S. მასალა დალაგებულია ქრონოლოგიური პრინციპით. საჭიროების შემთხვევაში ვურთავთ მცირე კომენტარს. ავტორთა სტილი, ორთოგრაფია, პუნქტუაცია უცვლელია.

წერილები

ბ. გრიგოლ!

თქვენი წერილი მივიღე ჩემი ბათუმში ჩამოსვლის შესაძლებლობის შესახებ. თუ მოულოდნელად არაფერმა შემიშალა ხელი, ჩამოვალ ბათუმში ივნისის პირველ რიცხვებში.

თქვენი დ. უზნაძე

25.V.1933

ძვირფასო გრიშა!

ამ დღეებში თქვენთან მოვა პროკ. ვადაჭკორია, რომელსაც ბათუმში უნდა სამუშაოდ გადმოსვლა. მისი ამბავი თქვენ იცით. იცით ის უსიამოვნო ფაქტი, რომელსაც მის მუშაობაში ჰქონდა შარშან ადგილი. ჩემი შეხედულება ვადაჭკორიაზე ასეთია: მას იმდენი ინტერესი აქვს და იმდენი მომზადება აქვს ჩვენს დარგებში, რომ ჩვენ არავითარ შემთხვევაში არ შეგვიძლია ხელი ავიღოთ მასზე: იმდენი მუშაკი არა გვყავს და უახლოეს ხანში არც გვეყოლება, რომ მისი დაკარგვა შეუმჩნეველი შეიქნეს ფსიქოლოგიური მუშაობისათვის ჩვენში. მეორეს მხრივ, აქ მისი დარჩენა

არ შეიძლება ჯერ-ჯერობით. საქმისათვის უკეთესია, თუ ის დროებით აქაურობას მოშორდება. მაშასადამე, უეჭველია, ზომები უნდა იქნეს მიღებული, რომ იგი ჩვენს წრეში დარჩეს და ნაყოფიერი მუშაკი შეიქნეს, მაგრამ ჯერხნობით სადმე, ტფილისს გარეთ. – უნდა იცოდეთ, რომ მისი შეცდომა, რომელმაც ყველაფერი ეს გამოიწვია, მისი მოუმზადებლობის ან უნიჭობის ბრალი კი არ არის, არამედ გაუგებარი დაუდევრობის, რომლის ახსნაც ადვილი არაა, გაუფრთხილებლობის შეიძლება; ვფიქრობ, ეს ფაქტი საკმაოდ შთამაგონებელი იქნება მისთვის; არა თუ ვფიქრობ, ამაში დარწმუნებულიც ვარ და ამიერიდან საკმაო სიფრთხილით იმუშავებს, – მით უმეტეს, რომ იგი დაინტერესებულია თავისი მეცნიერული რენომე რაც შეიძლება მალე აღიდგინოს. ერთი სიტყვით, მე იმის თქმა მინდა, რომ ჩვენი საქმის ინტერესი მოითხოვს, რომ მას მიეცეს შესაძლებლობა ჩადენილი შეცდომის გამოსწორებისა და კვლავ პასუხსაგებ სამეცნიერო სამუშაოზე დაბრუნებისა. მე სრულიად შეუძლებლად მიმაჩნია, ამის შესაძლებლობა ეხლავე წავართვათ მას: ეს ჩვენის მხრივ დიდი შეცდომა იქნებოდა, ტფილისს გარეთ სხვაგან, გარდა ბათუმისა, ეს არსად არ მოხერხდება სათანადო დანესებულებათა უქონლობის გამო. დარწმუნებული ვარ, თქვენ ჩაუკვირდებით საქმის მდგომარეობას და ჩემს მოსაზრებებს გაიზიარებთ. თქვენი ლაბორატორიისათვის იგი, დარწმუნებული ვარ, სასარგებლო იქნება, საზოგადოდაც ბათუმისათვის, თუ მხედველობაში მივიღებთ მის მომზადებას, ფსიქოლოგიური ლიტერატურისა და კვლევის პრაქტიკის ცოდნას. ტფილისში იგი სამი წელი ჩვენი ლაბორატორიის ასისტენტად ითვლება; ამასთან ერთად იგი კურსებსაც კითხულობდა პედიანტიტუტის ზოგიერთ ფაკულტეტზე. ამით მე იმის თქმა კი არ მინდა, რომ აქ იგი უსარგებლო იქნება. არა, მაგრამ ეხლა იგი ტფილისში ვერ დარჩება და უკეთესია ამ პირობებში არც დარჩეს... ერთი სიტყვით, უნდა ვცადოთ, და ეს თქვენთან შეიძლება ეხლა მოხერხდეს. საქმე რომ მის უნიჭობაში, მოუმზადებლობაში ან საქმის უცოდინარობაში ყოფილიყო, მაშინ სხვაა, მაგრამ საქმე მხოლოდ გაუფრთხილებლობაში იყო, და მაშასადამე ისეთ რამეში, რაც ადვილად შეიძლება თავიდან იქნეს აშორებული. ერთი სიტყვით, საჭიროა იგი ბათუმში მოენყოს და მოენყოს რასაკვირველია ისე, რო, შესაძლებელი შეიქნეს მისი არსებობა და მუშაობა.

მოკითხვა თქვენს მეუღლეს.

თქვენი დ. უზნაძე

10.X.1933

ძვირფასო გრიშა!

დღემდე თქვენს წერილზე პასუხი ვერ გაგეცით. სხვათა შორის მიტომაც, რომ პედ.-პედ. ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა შეიცვალა, და არ ვიცი, იქ როგორ მოეწყობა საქმე: იქნება იქ ახალი კაცი საჭირო, თუ არა. ეს მალე გამოირკვევა და გაცნობებთ; ოღონდ ერთია: ძალიან სამწუხაროა, რომ ბათუმს თავს ანებებთ. მანდ ეწყობოდა საქმე, და ალბად ეხლა ისე ჩაიშლება. ეს ძალიან სამწუხარო იქნება. ვფიქრობ, რომ შეცდომაა თქვენი ეხლა ბათუმიდან წამოსვლა. მაგრამ თუ ეს აუცილებელია, ალბად აქ სადმე მოხერხდება თქვენი მოწყობა. თუ გვიან არ არის, მოიფიქრეთ კიდევ...

პროკოფი იყო ჩემთან და შევთანხმდით მის თემებზე. ჩემის აზრით, საინტერესო იქნება განაგრძოს იმ საკითხზე მუშაობა, რომელიც მას უკვე აქ ყოფნის დროს (ჩემს ლაბორატორიაში) დავავალე. რა თემაა, თვითონ გეტყვის.

თქვენი დ. უზნაძე

7.1.35

ძვირფასო გრიშა!

ა) ჩემი წარმატებების შესახებ ახალ პროფესიაში არაფერს გწერდით არა იმიტომ, რომ მეთაკილება, არამედ იმიტომ, რომ ჩემი ახალი პროფესია საინტერესო არაა თვით ჩემთვისაც და იმიტომაც, რომ არავითარ წარმატებას არა აქვს ადგილი. როდესაც წიგნს ვკითხულობ, ან წერილს ვწერ ხოლმე, ყველაზე დიდი სიხარული ჩემთვის ისაა, რომ იმ წუთებში მოწყვეტილი ვარ ჩემს ახალ პროფესიას და ახალ გარემოს. ეს შეეხება თქვენს წიგნსა და თქვენდამი წერილსაც. მე არ მინდოდა ამ უკანასკნელ სიხარულზე უარის თქმა, თანაც ხომ ვიცოდი, რომ არც თქვენ მოგანიჭებთ დიდ სიამოვნებას იმის გამეორება, რაც ალბათ არაერთხელ მოგისმენიათ. რაც შეეხება „სათაკილოს“, – მე მეთაკილება არა ის, რომ დაზგას ვუზივარ, არამედ მხოლოდ ის, რომ ამაოდ ვშვრები – არაფერი გამომდის: შვიდ თვეზე მეტ ხანს ვითვლებოდი მოწაფედ და მხოლოდ ძალიან მარტივი შეკეთება ვისწავლე. 1. ოქტომბრიდან სტიპენდიიდან ხელფასზე გადამიყვანეს და იმ დღესვე უარი განვაცხადე ფულზე ერ-

თერთი ოსტატის სასარგებლოდ, რომელმაც სამაგიეროდ უნდა უხელმძღვანელოს ჩემს მუშაობას; უკვე ათი დღეა მისი ხელმძღვანელობით ვმუშაობ – ვასრულებ სხვადასხვა ოპერაციას ახალი ჩექმის კერვისას და თანდათან ვრწმუნდები, რომ ნაკლები წარმატება არ მექნებოდა – ვახტანგ ჭაბუკიანს რომ დავმონაფებოდი. და მიკვირს, ღმერთმანი მიკვირს – როგორ მოვახერხე ამ ოცდაათი წლისწინათ წერაკითხვის შესწავლა. ვიცოდი თავისდროზედაც, რომ ვერაფერი შვილი ნიჭიერი ვიყავი, მაგრამ ასეთ სირეგვნეს მაინც არ ველოდი! შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ – რა ხასიათზე ვიქნები. ყოველ დილით, როცა დაზგას მიუფუჯდები, იმაზე ვოცნებობ – ნეტა დღეს მაინც ისე დალამდეს – მათრახი არ მომხვდეს უფროსისაგანმეთქი, და სალამოთი, როცა წინსაფარს ვიხსნი – მტერსაც არ ვუსურვებ ისეთ ხასიათზე ვარ. ალბათ წაგიკითხავთ ამ რამდენიმე წლის წინათ დაბეჭდილი ლექსი „დღე-ვატერლო“, ნუ გაგეცინებათ. ხომ გახსოვთ მარკ ტვენის ერთი მოთხრობიდან, რომ საიქიოში უდიდეს მხედარმთავრად სწორედ საწყალი მენალე ითვლებოდა. გარდა ამისა, ბრძოლის წასაგებად სრულიად არაა სავალდებულო ნაპოლეონის ნიჭიერება. ყოველ შემთხვევაში, მე ყოველ დილით ვინყებ სადგისითა და ჩაქურჩით ნამდვილ ვატერლოოს ბრძოლას და, რა თქმა უნდა, ყოველდღე ვაგებ... შემძლია ასეთი მარგალიტებით მთელი რვეული ავაგსო, მაგრამ, მოდი, თქვენც დაგზოგავთ და საკუთარ თავსაც: ამით დავამთავრებ ამ წერილის ა პუნქტსზე და გადავალ ბ-ზე.

ბ) უნდა მოგახსენოთ, რომ მე ამჟამად ასე თუ ისე დროისა და სივრცის გარეშე ვიმყოფები და ამ მარადიულობის თვალსაზრისით ვუდგები ზოგიერთ საკითხს. იქ, სადაც თქვენ დიდკაცობის თამაშის სურვილს ხედავთ, მე მეჩვენება მსხვერპლი, გაღებული არსებითის გადასარჩენად. სამწუხაროდ, მე ფაქტები ცოტა ვიცი, მაგრამ რაც ვიცი იმის მიხედვით რომ ვიმსჯელოთ, მე მგონია, თუ გადაჭარბებას ჰქონდა ადგილი, ეს ნაწილობრივ მაინც იმიტომ, რომ მასწავლებლის წარმატებებით ზომაზე მეტად აღფრთოვანებულ მოწაფეებს იქნებ დაავინყდათ, რომ საქმის წინაასანევად მარტო კუდის ქნევა არ კმარა. ახლავე, ჩანს, ისეთი სიტუაცია მანდ ჩემი ძველი პროფესიის მაღალ და დაბალ სფეროებში, რომ საქმისთვის სჯობია ისევ მან მოიგოს. ქ-ნი დარეჯანის სტატიას ვიცნობ და დასაზრახს ვერაფერს ვხედავ შიგ. სხვა და სხვა ფრაზა და გამონათქვამი რომ აუცილებელია (სათანადო შორისდებულებით) ეს კარგად ჩანს თუნდ თქვენთვის და ჩემთვისაც კარგად ცნობილი წიგნიდან „ქართული სატირისა...“ და. სხვ. მთავარი ეს კი არაა, არამედ ის, თუ რამდენად

ღირს საქმე ამ მსხვერპლად, საქმე კი ნამდვილად ღირს, რაკი ამ გზის გარდა მხოლოდ ერთი გზა არსებობს – კრასნოგორკისკენ (თვითონვე მოგეხსენებათ, რომ ეს არაა გზა). თინას საქმე მაფიქრებს. ეს მართლაც იშვიათი ნიჭიერების ქალი ამ თავბრუდამხვევი ტემპით შეიძლება ისე გადავიდეს მარადიულობაში, რომ იმის მეთავე ვერ დაუტოვოს ამ ქვეყანას, რაც ნორმალურ პირობებში არის მოსალოდნელი მისგან. არ ვიცი, შეიძლება ვცდებოდე და მანდაურ ვითარებას ვერ ვითვალისწინებდე – იქნებ მართლაც მოსასწრები საქმეა ახლა მისი ხარისხი და იქნებ მერე მაინც ექნეს საშუალება გულდინჯად ჩაუჯდეს საქმეს და აუჩქარებლად იმუშავოს, რომ მის ნამუშევარს ცომის გემო არ გაკრავდეს. ჩვენ, მეტი წილი, თითქმის ყველანი, ნახევარ-ფაბრიკატის მუშაკები ვიყავით (და არიან); ჩვენ შორის ვგონებ ერთადერთი თინაა ისეთი, რომელსაც შეუძლია ნამდვილი პროდუქციის მოცემა. ამიტომ სხვებს შეიძლება მათრახით ერეკებოდნენ, სულ ერთია, ღერღვის მეტი არაფერია მოსალოდნელი მათგან, თინას კი სწორედ აღვირი სჭირდება.

გ) რაღაც გაუგებრობაა: ბარათი მე სრულებით არ შემიკვეცია: ჯერ ერთი, წიგნის უკანასკნელ თავებში (ჩემი ფიქრით, ძირითად ნაწილში) კლანჭგასაკრავი თითქმის არაფერია. მეორეც, შენიშვნები იწერებოდა წიგნის კითხვის პროცესში, ამიტომ თუ ერთხელ შემჩნეული გაუგებრობა წიგნის მომდევნო გვერდებზედაც მხვდებოდა, აღარ ვიმეორებდი (რა აზრი აქვს?). ჩემი გულწრფელი სურვილია ვნახო ამ წიგნის მეორე გამოცემაც – იმ ნაკლულევანებათა გარეშე, რომლებიც მე მეჩვენება. მე წერაკითხვა „ემმაკის მათრახზე“ ვისწავლე, ამიტომ ბუნებრივია, თუ ნაშრომი ქართული სატირისა და იუმორის შესახებ ჩემი წიგნების „ძირითად ფონდში“ შევა.

ჯერჯერობით მეტს არაფერს გწერთ. ზედმეტია იმის აღნიშვნა, თუ როგორ გამახარებს თქვენი ის წერილი, რომელიც დარწმუნებული ვარ, გამიფანტავს ყველა გაუგებრობას, თქვენი წიგნის კითხვისას რომ გამიჩნდა.

ქალბატონ დარეჯანს ისევ ორსიტყვიანი სალამი (სულ ერთია, ვიცი, წერილს მაინც არ მომწერს და ტყუილუბრალოდ რაღად გავისარჯო). ასევე ყველა იმ შინაურს, ვისაც ვახსოვარ და ჩემი მოკითხვა არ შეაშინებს.

მუდამ თქვენი ბიძინა

დიდად მადლობელი ვარ, რომ წერილში მხოლოდ პირში მომმართავთ. კიდევ უფრო მადლობელი ვიქნები, თუ მომავალ წერილში თ-ების გადაშლა არ დაგჭირდებათ.

ჩემდა სამარცხვინოდ უნდა აღვიარო, რომ თქვენი წერილის კონვერტი მეზობლის ბავშვებმა გამინადგურეს, ამიტომ წერილს თ. ჭანიშვილის მისამართით ვგზავნი.

ბ...

11.X.53

პატივცემულო გრიშა! 10.X.53

ცოტა არ იყოს შორი მანძილიდან მიხდება გასაუბრება. არც თუ დროს გაუვლია მცირეს. ამიტომ საგნის პოვნაც ჭირს. ეს იყო ერთადერთი მიზეზი, არაერთხელ აღებული კალამი ყოველთვის მშრალი დამიტოვა. ამას ისიც ერთვის, რომ ჩვენ არა მხოლოდ გეოგრაფიულად ვიმყოფებით სხვადასხვა სამყაროში, არამედ ფსიქოლოგიურადაც, და, ალბათ, ჭკუებიც სხვადასხვანაირადა გვაქვს მოწყობილ-განწყობილი.

ამ წერილს იმ ბედნიერთაგანს ვატან, რომელსაც ეღირსა თავი დაეღწია ვორკუტული ბედნიერებისაგან, არაერთი ქართველი რომაა ზიარებული, და ისიც, იქნებ, უვადოდ. ჰო და, იმას მაინც მოახერხებს და მოასწრებს გაიმქვეყნიურებამდე ვორკუტულად დაწყობილი გული და გონება ქართულად რომ აშალოს...

თქვენი წიგნის ზოგადი ნაწილის გადათვალისწინება მოვასწარი. თქვენი თეორია სატირა-იუმორისა ჭკუასთან ახლოა; შეიძლება ითქვას, რომ ესთეტიკის ერთი თავი დამაჯერებლად დახასიათებულ-აღწერილი. მხოლოდ უნდა შეგნიშნოთ, რომ თქვენი თეორიიდან გამომდინარე ყველა დასკვნის გამოტანა დაგზარებიათ, რაც თეორიას ნაკლებ ზოგადობას ანიჭებს. როდესაც ესთეტიკური განცდის საგანია ადამიანი, მაშინ პიროვნება – ქცევის დაპირისპირება საკმარისი აღმოჩნდება თუ არა ეგევე დაპირისპირება, როცა სატირული თუ იუმორული დამოკიდებულება თავს იჩენს რომელიმე კოლექტივის ან საზოგადოებრივი ფენის თუ კლასის ანდა მთლიანად ერის მიმართ? ასეთი განზოგადების შემთხვევაში პიროვნება – ქცევის დაპირისპირების ანალოგი იქნება: კოლექტივი – წევრი, საზოგადოებრივი ფენა (კლასი) – კოლექტივი, საზოგადოებრივი ფენა (კლასი) – წევრი, ერი – კლასი, ერი – კოლექტივი, ერი – წევრი... მაგალითად, „კაცია-ადამიანი?“ თვით თათქარიძის მიმართ სატირაა, მაგრამ თავად-აზნაურობის მიმართ უთუოდ მხოლოდ იუმორი; ანდა

ვაჭრებს რომ დასცინიან და ჰკიცხავენ, ეს ასე ნიშნავს რომ მთელს ერს დასცინიან, და მეტიც, ნაგულისხმევია, რომ მთლიანად ერი ზნეობრივად ჯანსაღია და ა. შ. რასაკვირველია, რათა ამ განზოგადებას უფრო ზუსტი ხასიათი მიეცეს, პირობით ყოველთვის შეიძლება კოლექტივი წარმოვიდგინოთ პიროვნებად, ხოლო მისი წევრები მის გამოვლინებებად.

ერთი რამ კი უნდა გისაყვედუროთ, და მეტად მკაცრადაც. მხედველობაში მაქვს თქვენი სტილი. ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, რომ თქვენ არაქართულ ენაზე უნდა აზროვნებდეთ (რაც სხვათაშორის იუმორულ განწყობილებას ქმნის ქართველ მკითხველში და უთუოდ ღრმად ნააზრვეის გაფასებას იწვევს). მოკლედ წიგნი აუტანელი საკითხავია: რუსული ფრაზები, გამოთქმები, რუსულად აგებული წინადადებები; მე მგონი, ქართული მხოლოდ-ღა სიტყვებია და ასოები. არ გეპატიებათ!

პირშიმთქმელობისათვის გთხოვთ მომიტევოთ. მეპატივება!

რა ხანია ვემუდარები მანდაურთ გამომიგზავნონ დ. უზნაძის უკანასკნელი გამოკვლევა „განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები“, მაგრამ ვერ იქნა და ვერ მიშოვეს (!!!). ქ. დარეჯანის იმედილა დამრჩენია და ვიმედოვნებ, არ გამანზილებს.

ფაქტიურის მხრით მანდაური სასახლისგადატრიალებათა და სხვა არეულ-დარეულობათა კურსში ვარ, მაგრამ პრინციპში არა გამეგება რა. ყოველ შემთხვევაში, ვერ მიპატივებია ქართული კულტურის მესვეურთათვის ის ამბავი, რომ ვერ გამოიყენეს უაღრესად მარჯვე და ხელსაყრელი მომენტი თუნდაც ზოგიერთი პარაზიტის ალაგმვისათვის. ამას ინტელექტუალური უხერხემლობა-იმპოტენტობის მეტი არაფერი დაერქმის.

გულითადი მოკითხვა ქ. დარეჯანს.

თქვენი ზურაბ (მიქელაძე)

იაკობ ნიკოლაძის ქუჩა, 4

გრიგოლ კიკნაძეს

თბილისი, პეროვსკაიას ქ. 4.

გ. ახვლედიანი

ძალიან ვნუხვარ, ძვირფასო გრიგოლ, რომ შინ არ დაგხვდით მღვიძარე (ე. ი. ვისვენებდი დაღლილი, გამოკიდებული წარწერით დაცული, რაც

ცნობილია ჩემთან ხშირად მომსვლელთათვის), თორემ გაჩვენებდით, რომ ეს თქვენი წიგნი კარგა ხანია ჩემ მაგიდაზე დევს და დროგამოშვებით სიამოვნებით ვკითხულობ მას. ჩემთან მისი №-ია 5491.

რაც შეეხება თქვენს წარწერას: მხოლოდ ერთხელ მქონდა შემთხვევა გამომეთქვა ანალოგიური ჩემი გრძნობა თქვენდამი, მაგრამ არა ასე კობტად.

გულწრფელი სალამითა და მადლობით საიუბილეო საჩუქრისათვის

გ. ახვლედიანი

1957 წ.

გთხოვთ გაასწოროთ, მაგ. 147 გვ. „ასეთივე“ (ასეთსავე), სტრ. 2. ბოლოდან; სარჩევში 184 (196) და 195 (309) და სხვა.

გრიგოლ, გამარჯობა! რამდენჯერაც ამ თბილი წყლის მდინარეს (ნაკადულზე მეტია!) ვხედავ, თქვენ მაგონდებით: როგორ საჭიროა თქვენთვის ეს აბაზანები! სრული შეგრძნება ამ საჭიროებისა ყოველგვარ დაბრკოლებას გადაგალახვინებდათ. რამდენიმე წელია აქ არ ვყოფილვარ, ცოტა არ იყოს მეექვსეობდა – შეეწყობა თუ არა ეს დანჯღრეული ორგანიზმი ახლა ამ წყლებს მეთქი. რამდენიმე დღის შემდეგ ისე გაუმჯობესდა ძილი და თავის გრძნობა, რომ ვნანობ: რატომ აქამდე არ მოვაკითხე ამ დალოცვილ წყალს. ნერვების მოშხამვას აქრობს – ესაა, ვფიქრობ, მთავარი. ერთი სიტყვით: დაივინყეთ ყველაფერი (და ყველანი), მოიგონეთ ენდარტერიიტი და გადაწყვიტეთ აქეთ წამოსვლა. ქვეყანა (და მისი მკვიდრნი) უჩვენოდაც კარგად ძლებენ, ჩვენს შემდეგაც იქნებიან კეთილად – ისტორიას ამ მხრივ საინტერესო გამოცდილება აქვს.

ეს – ერთი. მეორე – თუ კომისიის საკითხი დადგეს, იქნებ, მიხ. ზანდუკელი, როგორც ვარაუდობდით, იგულოთ. მთაა მაინც და რიგიანობით სხვებზე უკან არა დგას. ეს აზრი ადრე გამიჩნდა, მაგრამ წამოსვლის წინ ვერ შეგხვდით.

ნავლადიმერევს რაც შეეხება, ჩანს, ოპტიმალური შედეგი – პირადად თქვენთვის! – მიღწეულია. რექტორსაც ჩაახედებს: რა გარემო ახლავს (რაც ჩვენ ვიცით, იმან საიდან უნდა იცოდეს). ისე კი მისმა იდეამ კარგი ნაყოფი კიდევ ის გამოიღო, რომ კაბინეტის საკითხი მოგვარდა (მართა-

პუბლიკაცია

ლია, თქვენი წინდახედულებით, – მე აზრად არ მომივიდა მაშინ ასეთი საკითხი დასმულიყო).

საქმისთვის კი... ეჰ, საქმეს ვინ და რა უშველის?! ექსპერიმენტი რომ განხორციელებულიყო, ვინ იცის, რა „სიკეთეები“ შეითხვებოდა!

იყავით სულ კარგად! ენდარტერიტს მეტი ყურადღება!

თქვენი არნ. ჩიქობავა

14.III.1964.

P.S. აქ ავდრებია, მაგრამ ქარი არ არის. ბინაში თბილა. წყალტუბოსთვის ასეთი უქარო ამინდი ბედნიერებაა. ალბათ, მალე გნახავთ.

დარეჯანი მოიკითხეთ, თუ არ გაიყინა ამ ცივ ამინდში. თუ გაიყინა... იქნებ, მისი მიზეზითაა ეს სუსხიანი მარტი?!

ბატონო პროფესორო!

ეს წერილი თქვენმა სულგრძელობამ დამანერინა.

დიდი ხანია მინდოდა თქვენს წინაშე ბოდიშის მოხდა, მაგრამ გამბედაობა არ მეყო.

მე დღესაც არ შემძლია ახსნა იმისა, თუ რატომ გავედი თქვენს გამოცდაზე მოუმზადებელი, თუმცა კი წინასწარ სპეციალურად მომზადება მექონდა გადაწყვეტილი. მიძნელდება, ძალზე მიძნელდება ამის დაწერა.

თქვენმა სულგრძელობამ მატერიალურად და სულიერადაც დიდი დახმარება გამინია და ახლა თქვენს ნაჩუქარ „ბახტრიონს“ რომ დავხედავ, სინდისის ქეჯნა მანუხებს მუდამ.

მშობლიური ლიტერატურისადმი სამსახურით ვეცდები გამოვისყიდო თქვენს წინაშე ჩადენილი დანაშაული.

მარად თქვენი მადლიერი სტუდენტი

ნოშრევან ჯიშკარიანი

28.03.73

ქრონიკა

ქრონიკა – 2008

08.01.08 აკადემიკოს ვარლამ თოფურისას ხსოვნისადმი მიძღვნილი საჯარო სხდომა და სამეცნიერო კონფერენცია; ვ. თოფურისას არქივის ოფიციალური გადაცემა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისათვის. **ლონისძიების ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის ინსტიტუტი, არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი.

17.01.08-18.01.08 საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის, აღსაყდრების 30-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია. **ლონისძიების ორგანიზატორები:** ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, არასამთავრობო ორგანიზაცია „კარავი“, თსუ მუზეუმი, საქართველოს საპატრიარქოსთან არსებული „ახალგაზრდობის სულიერი და ინტელექტუალური განვითარების ცენტრი“.

27.02.08 სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე „ქართველური ონომასტიკის საკითხები“, მიძღვნილი პროფ. ფარნაოზ ერთელიშვილის დაბადებიდან 85-ე წლისთავისადმი. **ლონისძიების ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის ინსტიტუტთან არსებული ქართველური ონომასტიკის სამეცნიერო ცენტრი.

24.03.08 აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას დაბადების 110-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საჯარო სხდომა და მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი გამოფენა. **ლონისძიების ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კავკასიოლოგიის ინსტიტუტი.

28.03.08 ოლეს გონჩარის დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენცია. **ლონისძიების ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის უკრაინისტიკის ინსტიტუტი.

14.04.08-15.04.08 სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე „ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: „სწავლა, სწავლება, შეფასება“. **ლონისძიების ორგანიზატორები:** ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო.

ქრონიკა

16.04.08 უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებლის, გამოჩენილი ქართველი ენათმეცნიერის, **გიორგი ახვლედიანის დაბადებიდან 121-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი** სამეცნიერო სესია. **ლონისძიების ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის თეორიული და შედარებითი ენათმეცნიერებისა და ფონეტიკის ინსტიტუტი.

30.04.08 **კორნელი კეკელიძისადმი მიძღვნილი** ყოველწლიური სამეცნიერო სესია. **ლონისძიების ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ხელნაწერთა ეროვნულმა ცენტრი, შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი.

05.05.08 ანთიმოზ ივერიელის ხსოვნისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენცია თემაზე: **„საქართველო და ევროპული სამყარო: ფილოსოფიურ-კულტურული დიალოგი“**. **ლონისძიების ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

20.05.08 სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე: **„ქვემო ქართლი: ისტორია, კულტურა, ხელოვნება“**. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

24.05.08 გამოჩენილი ქართველი ფილოსოფოსისა და საზოგადო მოღვაწის, **ნიკო ქავჭავაძის**, დაბადებიდან 85 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, სავლე წერეთლის ფილოსოფიის ინსტიტუტი.

07.06.08 გამოჩენილი ქართველი ენათმეცნიერის, **გურამ რამიშვილის**, დაბადებიდან 75-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის თეორიული და შედარებითი ენათმეცნიერებისა და ფონეტიკის ინსტიტუტი.

09.06.08 პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა ერთობლივი სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე **„ძველი ქართული სამართალი“**. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, არასამთავრობო ორგანიზაცია „კარავი“.

11.06.08-12.06.08 ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა II სამეცნიერო კონფერენცია, მიძღვნილი **შალვა ნუცუბიძის 120 წლის იუბილესადმი**. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

13.06.08 საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე: „პასუხისმგებლობა, ტრადიციული ღირებულებები, მდგრადი განვითარება“. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ფილოსოფიის ინსტიტუტი.

13.06.08 ერთობლივი სამეცნიერო კონფერენცია, მიძღვნილი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 90-ე წლისთავის იუბილესადმი: **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ-სოციალური ფაკულტეტი, ყურნალი „ხელისუფლება და საზოგადოება“.

18.06.08 საგანმანათლებლო სემინარი თემაზე: „ქართული ინტელექტუალური კომპიუტერული სისტემის კონსტრუირების ამოცანა და ქართული ენის წინაშე მდგარი საფრთხეები“. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ქართული ენის, ლოგიკისა და გამოთვლების ახალგაზრდული ჯგუფი.

27.10.08 ცნობილი ქართველი მეცნიერის, პროფესორ აკაკი ურუშაძის, დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტი

17.11.08-18.11.08 რესპუბლიკური კონფერენცია თემაზე: „წარმართობიდან ქრისტიანობამდე“. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, სოხუმის უნივერსიტეტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

20.11.08 იუნესკოს პროგრამის ფარგლებში ფილოსოფიის მსოფლიო დღისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე: „ფილოსოფია და დღევანდელი“. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, სოხუმის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ინსტიტუტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

8.12.08-10.12.08 წმინდა მღვდელმონაქვით გრიგოლ ფერაძის დაბადებიდან 109-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენცია: „ქრისტიანობა – წარსული და თანამედროვეობა“. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

ქრონიკა

18.12.08 **აკადემიკოს სერგი ჯიქიას** დაბადებიდან 110-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

19.12.08 საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „**ჰაინრიხ თეოდორ ველეს მოგზაურობა საქართველოში**“. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, რუსისტიკის ინსტიტუტი, ენების შემსწავლელი ცენტრი და ხელოვნების ისტორიისა და თეორიის ინსტიტუტი.

23.12.08 **აკადემიკოს გიორგი მელიქიშვილის** დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი.

24.12.08 **გიორგი მელიქიშვილის** დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი დოქტორანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერთა სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

26.12.08 **აკაკი წერეთლის** სამწერლო და საზოგადო მოღვაწეობის 150-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

30.12.08 თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის დეპარტამენტის I ყოველწლიური სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

ქრონიკა – 2009

06.03.09 წიგნის **“The Georgian Verb: A Morphosyntactic Analysis”** (Dunwoody Press, 2008) პრეზენტაცია (ავტორი: დამანა მელიქიშვილი; თანაავტორები: ვაშინგტონის ენების კვლევითი ცენტრის პროფესორი, დოქტორი დენიელ ჰამფრისი და ამავე ცენტრის ლინგვისტი მაია ყუფუნია). **ორგანიზატორი:** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

17.03.09 **პროფ. ზურაბ სარჯველაძის** დაბადებიდან 70-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორი:** ივანე ჯავახიშვილის სა-

ხელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

31.03.09 სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე: „**ტექნიკური საშუალებების გამოყენება სწავლისა და სწავლების პროცესში**“. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, AUF-ის ციფრული ცენტრი.

31.03.09 პროფ. **ოთარ ბაქანიძის 80 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი** სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორი:** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

02.04.09 წმინდა გრიგოლ ფერაძის სახელობის ქრისტიანობის კვლევის ცენტრის ჟურნალ „**ქრისტიანობის კვლევებისა**“ და **ცენტრის ვებგვერდის** პრეზენტაცია. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი.

14.04.09 **ქართული ენის დღისადმი მიძღვნილი ღონისძიებები:** ა. 1978 წლის 14 აპრილის აქციის მონაწილეთა მოგონებები; ბ. სამეცნიერო კონფერენცია ფაკულტეტის პროფესორებისა და სტუდენტების მონაწილეობით; გ. 14 აპრილისადმი მიძღვნილი გამოფენა; დ. ქართველური ენათმეცნიერების მუდმივმოქმედი სემინარის დაარსება. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის ინსტიტუტი.

02.05.09 პროფ. **კონსტანტინე ფალავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი** სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორი:** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ირანისტიკის დეპარტამენტი.

11.05.09 სამეცნიერო კონფერენცია „**თინათინ ყაუხჩიშვილი – 90**“. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეციისტიკის ინსტიტუტი.

14-15.05.09 საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „**ვერა ბარდაველიძე – 110**“. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ეთნოლოგიის დეპარტამენტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი.

21-23.05.09 საერთაშორისო საენათმეცნიერო კონფერენცია თემაზე: **ერგატივი და ერგატიული კონსტრუქცია მსოფლიოს ენებში (იბერიულ-კავკასიური და მსოფლიოს სხვა ენები)**. **ორგანიზატორი:** ივანე ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კავკასიოლოგიის ინსტიტუტი.

28-30.05.09 ამერიკისმცოდნეობის X ყოველწლიური საერთაშორისო კონფერენცია თემაზე: **ამერიკული დემოკრატიის გამოცდილება. ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკის შესწავლის ცენტრი, ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაცია.

11-13.06.09 თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მესამე ყოველწლიური საფაკულტეტო სამეცნიერო კონფერენცია, მიძღვნილი **გრიგოლ კიკნაძის** იუბილესადმი.

17.06.09 V რესპუბლიკური ონომატოლოგიური სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი ტოპონიმის ლაბორატორიის დაარსების 40 წლისთავისადმი. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის ინსტიტუტებთან არსებული ქართველური ონომასტიკის ს/კ ცენტრი.

20.06.09 ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტის დღისადმი მიძღვნილი სხდომა. **ორგანიზატორი:** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტი.

22.10.09 ცნობილი ქართველოლოგების, პროფ. ვინფრიდ ბოედერისთვის (გერმანია), პროფ. იოსტ გიპერტისთვის (გერმანია), პროფ. ბერნარ უტიესთვის (საფრანგეთი) ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორის წოდების მინიჭების ცერემონიალი. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, სამეცნიერო კვლევებისა და განვითარების სამსახური.

17.11.09 საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „**დაბრუნება ზღაპრულ მხარეში: კნუტ ჰამსუნი**“. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სკანდინავისტიკის ცენტრი, კნუტ ჰამსუნის საზოგადოება კავკასიაში.

20.11.09 იუნესკოს პროგრამის ფარგლებში ფილოსოფიის მსოფლიო დღისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია „**ფილოსოფია თანამედროვე სამყაროში**“. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ფილოსოფიის ინსტიტუტი.

20.11.09 **პროფ. ეკატერინე ოსიძისადმი** მიძღვნილი საიუბილეო სხდომა. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კავკასიოლოგიის ინსტიტუტი.

21-23.11.09 IV საერთაშორისო კონფერენცია „**ვია ეგნატია: ხალხები და სახელმწიფოები – კულტურული, პოლიტიკური, რეგიონალური იდენტობანი წარსულში და დღეს**“. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი, შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის „აბრეშუმის გზის“ კვლევითი ინსტიტუტი.

14.12.09 პირველი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „**ტექნიკური საშუალებების გამოყენება სწავლისა და სწავლების პროცესში**“. **ორგანიზატორი:** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, AUF-ის ციფრული ცენტრი.

15.12.09 **პროფ. დავით კაციტაძისადმი** მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორები:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, კავკასიისა და აღმოსავლეთის კვლევის ცენტრი, საქართველოში ირანის ისლამური რესპუბლიკის საელჩო.

18.12.09 **პროფ. კორნელი დანელიას** დაბადებიდან 75-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის ინსტიტუტი.

24-25.12.09 თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა 2009 წლის საველე ექსპედიციის ანგარიში და ფოტოგამოფენა, **ორგანიზატორი:** თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სამეცნიერო კვლევებისა და განვითარების სამსახური.

საერთაშორისო თანამშრომლობა

12 ნოემბრიდან 18 დეკემბრის ჩათვლით ჩატარდა ცნობილი ფილოლოგის, ენათმეცნიერის, ჰიბრუს უნივერსიტეტის (ისრაელი) პროფესორის, კონსტანტინე ლერნერის, ლექციები თემაზე: „**მოქცევაჲ ქართლისაჲ და „ნინოს ცხოვრების“ ზოგიერთი საიდუმლოებანი**“.

2009 ნოემბერში ჩატარდა ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორის, უილიამ ტომას, ლექციები თემაზე: „**სირიული ლიტერატურის დიაპაზონი**“.

2009 წლის 8-20 ოქტომბერს ჩატარდა ცნობილი ლიტერატორის, მთარგმნელის, ნანტის უნივერსიტეტის პროფესორის, გასტონ ბუაჩიძის საჯარო ლექციები თემაზე: „**ქართულ-ფრანგული ლიტერატურული ურთიერთობები**“.

2009 წლის 28-30 სექტემბერს შედგა ევროპის უნივერსიტეტის წარმომადგენლების (ვიადრინა, გერმანია) ვიზიტი თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე, თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ენების ცენტრში ჩატარდა საჯარო ლექცია.

თსუ საპატიო დოქტორების დაჯილდოება

2009 წლის 27 ოქტომბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე გაიმართა თსუ საპატიო დოქტორების დაჯილდოების ცერემონიალი. გამოჩენილ მეცნიერებს, ქართველოლოგებს, **პროფ. ვინფრედ ბოედერს** (გერმანია), **პროფ. იოსტ გიპერტს** (გერმანია) და **პროფ. ბერნარ უტიეს** (საფრანგეთი), ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან აქტიური თანამშრომლობისათვის, ქართველოლოგიის განვითარებაში შეტანილი განსაკუთრებული წვლილისა და ქართული კულტურის პოპულარიზაციისთვის თსუ აკადემიური საბჭოს დადგენილებით მიენიჭათ საპატიო დოქტორის წოდება.

საზეიმო ღონისძიებას ესწრებოდნენ საქართველოში აკრედიტებული საელჩოების წარმომადგენლები, ქართველი მეცნიერები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი, პროფესორი გიორგი ხუბუა, პროფესორ-მასწავლებლები და საპატიო სტუმრები.

საპატიო დოქტორების მოკლე ბიოგრაფიული მონაცემები

პროფ. ვინფრედ ბოედერი. თანამედროვე უცხოელ ქართველოლოგთა შორის ვინფრედ ბოედერს გამორჩეული ადგილი უჭირავს. პირველი სერიოზული გამოკვლევა ბოედერმა 1968 წელს დაბეჭდა ჰამბურგში – „ქართული ზმნის ქცევის შესახებ“. მას შემდეგ მან არაერთი შრომა გამოაქვეყნა როგორც ქართულ, ისე უცხოურ ჟურნალებში. მათ შორის აღსანიშნავია „ძველი ქართული ენის ანბანის ანალიზი“, „ქართველი ბერები ათონის მთაზე და ქართული სამწერლო ენის ისტორია“, „ქართველური ენების წოდებითი ბრუნვის შესახებ“, „ხევსურული ანდაზების სტრუქტურის ინტერპრეტაციისთვის“, „რუსთაველის პოეტიკა“, „ანაფორა სვანურში“, „ფიქრები ქართული ენის წარსულსა და აწმყოზე“ და სხვა. 1995-2001 წლებში ვინფრედ ბოედერი ოლდენბურგის უნივერსიტეტში

მუშაობდა, სადაც ყოველ ორ წელიწადში აწყობდა სიმპოზიუმებს თემაზე „კავკასიური ენების პრობლემები“. ვინფრიდ ბოედერი მთარგმნელობით მოღვაწეობასაც ეწევა. აღსანიშნავია 1982 წელს გამოქვეყნებული გერმანული თარგმანი თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის მონოგრაფიისა „სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში“. იგი ამჟამადაც მონაწილეობს ქართულ-გერმანულ ერთობლივ სამეცნიერო პროექტში. არის ინგლისურენოვანი ქართული სამეცნიერო ჟურნალ „ქართველოლოგის“ რედკოლეგიის წევრი.

პროფ. იოსტ გიპერტი. საინტერესოა ევროპული მასშტაბით აღიარებული ენათმეცნიერის, იოსტ გიპერტის სამეცნიერო მიღწევები. ცნობილია, რომ იგი კარგა ხანია იკვლევს ქართველურ ენებსა და დიალექტებს. მისი ნაშრომებიდან აღსანიშნავია მონოგრაფია „ირანულიდან ნასესხები სიტყვები სომხურსა და ქართულში“, აგრეთვე სტატიები: „ქართულის ისტორიული ონომასტიკის შესახებ“, „ძველი ქართული თვეების სახელწოდებები“, „სვანური ხალხური სიმღერების სტრუქტურული ასპექტი“, „ქართული ლექსიკოგრაფიის ახალი გზები“, „წმინდა ნინოს ლეგენდა – განსხვავებულ წყაროთა კვალი“ და ა. შ.

იოსტ გიპერტმა შეადგინა და გამოსცა სვანური ტექსტების სიტყვაფორმათა ინდექსი. აღსანიშნავია, რომ მეცნიერი მთარგმნელობით მოღვაწეობასაც ეწევა. მან გერმანულ ენაზე თარგმნა გიორგი კლიმოვის მონოგრაფია „შესავალი კავკასიურ ენათმეცნიერებაში“. მისი ინიციატივითა და მონაწილეობით მაინის ფრანკფურტის უნივერსიტეტში წლების განმავლობაში იკითხებოდა ქართველოლოგიური დისციპლინები: ძველი ქართული ენა, ახალი ქართული ენა, ლაზური ენა, სვანური ენა, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ძველი ქართული ტექსტების ანალიზი, საქართველოს ეთნოგრაფია. ამასთან, რამდენიმე გერმანულ-ქართული სამეცნიერო პროექტს ხელმძღვანელობს, რომელთა მიზანია ქართული ენისა და მისი დიალექტების შესწავლა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი დამსახურება ქართული ენის მონაცემთა ელექტრონული ბაზის შექმნის საქმეში. საერთაშორისო პროექტის, „არმაზის“, განხორციელების შემდეგ იოსტ გიპერტმა მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის და, მათ შორის, ქართველი მკვლევრებისთვის ხელმისაწვდომი გახადა ძველი, საშუალო და ახალი ქართული ენის ძეგლების დიგიტალიზირებული ვერსიები. იოსტ გიპერტი რამდენიმე ხელნაწერის გამომცემელია. განსაკუთრებით აღ-

სანიშნავია ახლახან გამოცემული პალეოგრაფიული ალბომი, რომელიც ქართული პალიმფსესტების ტექსტს შეიცავს. იგი დღემდე თანამშრომლობს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტთან, არის საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ დაფინანსებული ქართულ-გერმანული და ქართულ-გერმანულ-ფრანგული პროექტების კოორდინატორი.

პროფ. ბერნარ უტიე. არანაკლებ გამორჩეულია ფრანგი ქართველოლოგისა და პარიზის კათოლიკური უნივერსიტეტის პროფესორის, ბერნარ უტიეს, ღვაწლიც. მეცნიერს ძველი ქართული ლიტერატურისა და ენის საკითხებზე რამდენიმე ათეული ნაშრომი აქვს გამოქვეყნებული. ძველი ქართული ხელნაწერების მკვლევარი და გამომცემელი, ქართული კულტურის დიდი პოპულარიზატორი მეცნიერი სხვადასხვა დროს მონაწილეობდა არაერთ ქართულ-ფრანგულ სამეცნიერო პროექტში, ინტენსიურად თანამშრომლობდა კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტთან და თსუ ძველი ქართული ენისა და ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრებთან. ბერნარ უტიე ქართველოლოგიის საკითხებისადმი მიძღვნილი არაერთი კონფერენციისა და სიმპოზიუმის მონაწილეა – ამ სიმპოზიუმებზე ქართულად წაკითხული მისი მოხსენებები ყოველთვის დიდ ინტერესს იწვევდა. მან ქართველი მეცნიერებისთვის ხელმისაწვდომი გახადა უცხოეთის სიძველეთსაცავებში, კერძოდ, ვატიკანში, სინას მთაზე, ავსტრიაში, საფრანგეთსა და სომხეთში დაცული ხელნაწერები. 1975 წლიდან დახურვამდე იგი იყო ჟურნალ „ბედი ქართლისას“ სამეცნიერო საბჭოს, ხოლო 1985 წლიდან დღემდე ჟურნალ „ქართველური და სომხური კვლევების“ სარედაქციო კომიტეტის წევრი. არის საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალ „ქართველოლოგიის“ და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის „ნელინდეულის“ სარედაქციო კოლეგიის წევრი. ამჟამად ბერნარ უტიე დირექტორი და პასუხისმგებელი პირია ქართული ენის სწავლებაზე ლევილის უნივერსიტეტში. 1991 წლიდან ატარებს სირიული და ძველი ქართული ენის ინტენსიურ კურსებს საფრანგეთის რამდენიმე უნივერსიტეტში. 1996 წლიდან სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორია, 1998 წლიდან კი გელათის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი.

თსუ საპატიო დოქტორთა საზეიმო გამოსვლები

პროფ. ვინფრიდ ბოედერი: ამ ჯილდოს, პირველ რიგში, უცხოური ქართველოლოგიის შეფასებად ვთვლი. ქართველოლოგია მხოლოდ ეროვნული მეცნიერება როდია, იგი საერთაშორისოა. ჩემთვის დიდი პატივია მივიღო აღიარება იმ უნივერსიტეტისგან, რომელთანაც 35 წელი მაკავშირებს. მინდა გავიხსენო ჩემი მასწავლებლები თბილისში: ივანე იმნაიშვილი, ტოგო გუდავა. ისინი არა მარტო ბრწყინვალე მასწავლებლები იყვნენ, არამედ იზიარებდნენ იმგვარ ენათმეცნიერებას, რომელიც მე უსაზღვროდ მომწონდა; ასევე, ალექსანდრე ონიანი, რომელიც მრავალი ათეული წლის განმავლობაში ჩემი მეგობარი და დაუღალავი დამხმარე იყო. კარგ მოგონებად დამრჩა თამაზ გამყრელიძის საინტერესო სემინარები და მოხსენებები, რომელიც საშუალებას მაძლევდა შემეცნო, როგორი მნიშვნელოვანი ფუნქცია ჰქონდა მას, როგორც დასავლური ენათმეცნიერების შუამავალს საბჭოთა საქართველოში. ბევრი რამ ვისწავლე ბაქარ გიგინეიშვილთან, ზურაბ სარჯველაძესთან და მერი დამენიასთან საუბრებით. ჩემი ოფიციალური ხელმძღვანელი გახლდათ გივი ნებიერიძე, რომელმაც ზემო სვანეთში გამაცილა, კოტე ჭრელაშვილმა კი მომცა საშუალება, პირველად და ერთადერთხელ მენახა კახეთი და ნოვათუშური ქვემო ალვანი. მოგონებები შეიძლება დიდხანს გამეგრძელებინა, მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი ფურცელია იმისა, რასაც ჩემთვის ეს უნივერსიტეტი ნიშნავს. იმედი მაქვს, რომ ამ უნივერსიტეტის დამაარსებელთა განზრახვები და ღირებულებები დავინყებას არ მიეცემა და ჩვენ, უცხოელი ქართველოლოგები, მომავალშიც კვლავ იმ განწყობით ავივლით ამ უნივერსიტეტის მაღალ და ფართო კიბეებს, რომლის სემიოტიკას ჩემთვის ყოველთვის ღრმა მეტაფორული მნიშვნელობა ჰქონდა.

პროფ. იოსტ გიპერტი: ეს ნოდება მავალდებულებს კვლავაც გავაგრძელო ჩემი მოღვაწეობა ქართველოლოგიის პოპულარიზაციისთვის და გერმანელი და ქართველი მეცნიერების თანამშრომლობის გაღრმავებისთვის. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის პირველ საერთაშორისო სიმპოზიუმის გახსნაზე სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, უწმიდესმა და უნეტარესმა ილია II-მ ბრძანა, რომ საქართველოს მთავრობამ ყველანაირად მხარი უნდა დაუჭიროს უცხოეთში მოღვაწე ქართველოლოგებს და ქართველოლოგიურ ცენტრებს. ვფიქრობ, მხარდაჭერა ორმხრივი უნდა იყოს. ბოლო თხუთმეტი წლის მანძილზე ქართველი მეც-

ნიერები რამდენჯერმე მივლინებით იმყოფებოდნენ ფრანკფურტის უნივერსიტეტში და დაგვეხმარნენ ქართველოლოგიის სასწავლო პროგრამის შემუშავებაში, რომელიც ამჟამად გერმანიაში კავკასიურ ენათა პირველი აკრედიტებული საბაკალავრო და სამაგისტრო პროგრამა გახლავთ. მინდა საგანგებოდ აღვნიშნო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორების: ვახტანგ იმნაიშვილისა და ზურაბ სარჯველაძის წვლილი ამ საქმეში. მოხარული ვიქნები, თუ მომავალში ამ პროგრამის ბაზაზე ფრანკფურტის უნივერსიტეტსა და საქართველოს უნივერსიტეტს შორის სტუდენტთა გაცვლა განხორციელდება.

ქართველ მეცნიერებთან ჩვენი თანამშრომლობა 1980-იანი წლებიდან დაიწყო. ეს ძალიან რთული და ხანგრძლივი პროცესი იყო, სანამ ინტენსიურ და მასშტაბურ პროექტებს განვახორციელებდით. 1996 წლიდან დაიწყო ერთობლივი საერთაშორისო პროექტების განხორციელება, რომლებმაც ქართველოლოგია თვისობრივად ახალ ეტაპზე აიყვანა. ამ დროდან დღემდე შვიდი ერთობლივი პროექტი განხორციელდა, რომელშიც 213 ქართველმა მეცნიერმა მიიღო მონაწილეობა და გერმანული ფონდების ფინანსური მხარდაჭერით დაიწყო ქართველოლოგიისა და კავკასიოლოგიის ახალი ეტაპი. იმედი მაქვს, რომ ასეთი თანამშრომლობა მომავალშიც გაგრძელდება და ახალგაზრდა ქართველოლოგთა პროფესიული გაზრდის მყარ საფუძველს კვლავაც შექმნის.

პროფ. ბერნარ უტიე: მე ვიხსენებ იმ დროს, როცა ხელნაწერთა ინსტიტუტის დირექტორის, ელენე მეტრეველის, მოწვევით საქართველოში პირველად ჩამოვედი, ეს იყო 1975 წელს. მახსოვს აკაკი შანიძე, არა მხოლოდ როგორც არაჩვეულებრივი მეცნიერი, არამედ, როგორც გულთბილი მასპინძელი. მინდა აღვნიშნო, რომ ახალი თაობაც ისეთივე ნიჭიერია, როგორც წინაპრები იყვნენ. სიამოვნებით ვთანამშრომლობ მათთან და მონაწილეობას ვიღებ საერთაშორისო კონფერენციებში, ვკითხულობ მოხსენებებს. მიღებული მაქვს მარი ბროსეს პრემია, რაც ფრანგისთვის დიდი პატივია; ვარ ქართული ჟურნალების სარედაქციო საბჭოების წევრი. ვამაყობ, რომ ვიყავი ოპონენტი ერთ-ერთი სადოქტორო დისერტაციის დაცვის დროს. უკვე რამდენიმე წელია ქართველ მკვლევრებთან ერთად ვმუშაობ სახარების ქართულ ტექსტზე. ევროპაში მზადდება მარკოზის სახარების თარგმანი სხვადასხვა ენაზე, მათ შორის, ქართულად. მინდა მაღლიერებით აღვნიშნო, რომ უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორობა ჩემთვის დიდი პატივია.

გამომცემლობის რედაქტორები: ცირა ჯიშკარიანი
ნანა კაჭაბავა
გარეკანის დიზაინი თინათინ ჩირინაშვილი
კომპიუტერული უზრუნველყოფა ნინო ვაჩეიშვილი

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14 Ilia Chavchavadze Avenue, Tbilisi 0179
Tel 995(32) 25 14 32
www.press.tsu.ge